T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MUHTELİT MÜTAREKE KOMİSYONU VE FAALİYETLERİ (1918-1922)

ÖZGE POLAT
2501131168

YRD. DOÇ.DR. RAMAZAN ERHAN GÜLLÜ

İSTANBUL- 2016

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı	:	ÖZGE POLAT	**Numarası**	:	2501131168
Anabilim Dalı / Anasanat Dalı / Programı	:	TARİH T.C. TARİHİ	**Danışmanı**	:	YRD.DOÇ.DR.RAMAZAN ERHAN GÜLLÜ
Tez Savunma Tarihi	:	05.02.2016	**Saati**	:	13:00
Tez Başlığı	:	"Muhtelit Mütareke Komisyonu ve Faaliyetleri (1918-1922)"			

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin **36. Maddesi** uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜNE** OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1-PROF.DR.ALİ ARSLAN		Kabul
2-DOÇ.DR.ABDURRAHMAN BOZKURT		Kabul
3-YRD.DOÇ.DR.RAMAZAN ERHAN GÜLLÜ		Kabul
4-YRD.DOÇ.DR.HASAN DEMİRHAN		Kabul
5-YRD.DOÇ.DR.BÜLENT YILDIRIM		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1-DOÇ.DR.FATİH M.SANCAKTAR		
2-YRD.DOÇ.DR.KÜRŞAT KARACAGİL		

ÖZ

MUHTELİT MÜTAREKE KOMİSYONU VE FAALİYETLERİ (1918-1922)

ÖZGE POLAT

Osmanlı Devleti'nin 30 Ekim 1918'de İtilaf Devletleri ile imzalamış olduğu Mondros Mütarekesi'nin ardından, mütareke şartlarını uygulamak gerekçesiyle 13 Kasım 1918 günü İtilaf Devletleri temsilcileri donanmalarıyla birlikte İstanbul'a gelmişlerdi. İtilaf Devletleri'nin İstanbul'a geldikleri gün, Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa tarafından mütareke şartlarını yerine getirmek üzere Mütareke Komisyonu kurulması düşünülmüştür. Tevfik Paşa hükümetinin kurulmasının ardından kurulan Mütareke Komisyonu'na reisi olarak da Eski Moskova Sefiri Galip Kemali Bey tayin edilmiştir. İtilaf Devletleri ile birlikte yürütülecek olan mütarekenin şartlarının yerine getirilmesi çalışmalarında komisyona, İtilaf Devletlerinin tayin ettiği birer üye de katılmıştır. Muhtelit Mütareke Komisyonu çalışmalarını Hariciye Nezaretinin bir odasında yürütmüştür. Komisyon çalışmaları ilk zamanlarda Osmanlı yetkililerinin denetiminde yürütülmüş olsa da kısa süre içinde Osmanlı Devleti komisyon üzerindeki gücünü kaybetmeye başlamıştır. İtilaf Devletleri Osmanlı Devleti üzerindeki denetim mekanizmasını giderek güçlendirmiş ve pek çok kurumu kendilerine bağlamışlardır. Ayrıca İstanbul'da kendi otoriteleri altında çok sayıda komisyon kurmuşlardır. Mütareke Komisyonuda 1919 yılı itibariyle İtilaf Devletlerinin emirleri altına girmeye başlamıştır.

1920 yılında İstanbul'un resmen işgal edilmesinin ardından İstanbul'daki İtilaf yönetimi etkisini daha da arttırmıştır. Komisyon artık İtilaf Devletleri Yüksek Komiserleri tarafından verilen kararları uygulamaya başlamıştır. Mütarekenin işleyişi ile ilgili olarak alınan kararların tamamen İtilaf Devletleri tarafından yürütülen komisyonlara verilmesinin ardından da komisyonun elinde hiçbir yetki kalmamıştır. İtilaf Devletleri Yüksek Komiserlerinin 17 Mart 1922 tarihli toplantısında Mütareke Komisyonu'nun kaldırılmasına karar verilmiştir. Komisyonun yürüttüğü işlemlerin büyük kısmı İtilaf Devletleri kurumlarına devredilmiştir. 31 Mart 1922'de İstanbul Hükümetine bildirdikleri talimatname ile Türkiye'ye girmek isteyen şahısların Pasaport Kontrol Bürosuna müracaat etmeleri gerektiği bildirilmiştir. Böylece

komisyonun yürüttüğü son görev de elinden alınmış ve Muhtelit Mütareke Komisyonu mütareke dönemi içinde yürüttüğü 4 yıllık faaliyetine son vermiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Mondros Mütarekesi, İtilaf Devletleri, İstanbul, Mütareke Komisyonu, Milli Mücadele.

ABSTRACT

JOİNT COMMİSSİON OF MUDROS ARMİSTİCE: 1918-1922

ÖZGE POLAT

Upon the Mudros Armistice, signed by Ottoman State and Allied powers on October 30, 1918, the representatives of the Allied States came to Istanbul with naval forces on November 13, 1918 to implement the terms of the armistice. On the day Allied Powers arrived İstanbul, the Minister of Foreign Affairs, Mustafa Reşit Pasha, planned to form a Commission of Armistice to comply with the conditions of the Mudros Armistice. At the onset of the Tevfik Pasha Administration, the former Moscow ambassador of the Ottoman State, Galip Kemali Bey was assigned as a head of the Commission of Armistice. For the implementation of the Armistice, the Allied Powers were in coordination with the Ottoman officials by assigning their own member to the Commission of Armistice. The joint efforts of the commission were conducted at the office of the Ministry of Foreign Affairs. At the onset of the commission conducts, Ottoman officials were in charge of the actual decision making processes, yet gradually lost their authority on the commission in later stages. Finally, Allied States came to a full control of the commission and authorized the internal mechanisms of the Ottoman state institutions. Many quasi- commissions in Istanbul were formed under the supervision of Allied Powers, which eventually in full charge of the Commission of Armistice starting from 1919.

Upon the invasion of Istanbul in 1920, the dominance of the Allied States reached to an unprecedented level. The high officials of the Allied Powers dominated the whole decision making processes at the Commission of Armistice, which in return left the Ottoman officials devoid of power on the commission. In the meeting of March 17, 1922, the Commission of Armistice was all abolished and its responsibilities were transferred to the Allied Powers` own internal institutions. Upon the decree of March 31, 1922, the Ottoman Administration was informed that any person, who is willing to enter to the territories of Turkey, should apply the Bureau of Passport Control. That being implemented, the last formal duty of the Commission formally ceased and the Joint Commission of Armistice`s four-year long mission came to an end.

Key Words: Ottoman State, Armistice of Mudros, Allied States, Commission of Mudros Armistice, Turkish War of Independence.

ÖNSÖZ

Mondros Mütareke'sinin imzalanmasının ardından kısa bir süre sonra İtilaf Devletleri İstanbul'a gelerek nasıl bir mütareke uygulayacaklarını daha ilk günlerden ortaya koymuştur. Mütareke Dönemi yılları arasında İstanbul'da başta yenen devlet statüsünde İtilaf Devletleri, tarafsız devlet elçileri ve Osmanlı Devletinin müttefik temsilcileri var olmuştur. Yenilen Osmanlı Devleti üzerinde nasıl bir paylaşım yapılacağı da İstanbul'dan belirlenmeye çalışılmıştır. Osmanlı Devletine imzalatmış oldukları mütareke metnini kendileri bizzat uygulamak için İstanbul'a gelmişlerdir. Osmanlı Devleti gelişen bu olaylar çerçevesinde başta ne olduğunu anlayamamış ve alacağı önlemi düşünmeye başlamıştır. Bu önlemlerin başında da imzalanan mütarekenin düzenli bir şekilde uygulanmasını sağlayabilecek bir komisyon kurulması gelmektedir.

Her daim merak ettiğim o karmaşık ve karanlık geçen Mütareke yıllarını araştırmaya değer bulan pek çok değerli büyük tarihçi olmuştur. Mütareke Döneminde İstanbul'da pek çok komisyon kurulmuştur. Ancak Mütareke Komisyonu'nun bu kurulan komisyonlardan en önemli farkı Osmanlı Devleti tarafından kurulmuş olmasıdır. Komisyonun kuruluşu ve yürüttüğü faaliyetlere yönelik yazılmış eserlerde çok kısa bilgiler yer almış ve komisyonun sonraki yıllardaki akıbetinin ne olduğu belirtilmemiş idi. Mütareke Komisyonu'na ait en önemli bilgiler Doç. Dr. Abdurrahman Bozkurt'un "İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi" adlı eserinde yer almıştır. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nin mütareke dönemi belgelerinin her geçen gün bir kısmını daha yayınlaması ile Mütareke Komisyonu'na ait birçok belge ortaya çıkmıştır. Mütareke Komisyonu'nun her hafta toplandığını bildiğimiz bu komisyon kararlarına ulaşmış idik. Ancak bu belgelerin birçoğunun Fransızca olması beni zorladı. Ancak daha sonra eldeki imkânlar ve profesyonel yardımlar sayesinde belgelerin hepsini Türkçeye çevirerek yoğun olarak kullandık. Başta Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Genelkurmay ATASE Arşivi ile inceleme eserler, hatıralar ve dönemin önemli gazeteleri ile konuya ait en derin bilgilere ulaşmaya çalıştık.

Bu çalışmada Mütareke Komisyonu'nun kurulmasına karar verilmesi ile birlikte İtilaf murahhasları ile yürütmüş olduğu faaliyetleri ve bu faaliyetleri

uygulamaya koyarken Hariciye ve Harbiye Nezareti ile İtilaf makamları arasında yürüttüğü yoğun çalışma ve çabaları ele alınmıştır. Ulaşılan bu belge, hatıra ve incelemeler çerçevesinde ele almaya çalıştığımız konuyu üç bölüm içerisinde incelemeye çalıştık.

Birinci Bölüm'de Komisyonun en önemli görevi olan askeri faaliyetleri incelenmiştir. Alman ve Avusturya-Macaristan askerlerinin bir an evvel İstanbul'dan tahliyesi için alınan kararlar ve nakliyatın başlamasına kadar yürütülen zorlu süreç ele alınmıştır. Osmanlı sınırları dâhilinde bulunan İttifak askerleri önce İstanbul'da toplanmış olup ardından Karadeniz'e gönderilmesi düşünülmüştür. Ancak Rusya'nın karışık olması ile bu fikirden vazgeçilmiş ve İtilaf Devletleri temsilcileri tarafından yaklaşık on iki bin askere gözaltı kararı çıkarılmış ve İstanbul yakınında bulunan Heybeli ile Büyükada'ya sevk edilmesine karar verilmiştir. Genelkurmay Askeri ve Stratejik Etüd Dairesi Başkanlığı (ATASE) belgeleri bu enterneye dair Osmanlı ve Alman Askeri Heyeti'nin çalışmalarını ortaya çıkarmamızda çok yardımcı olmuştur. Ayrıca o dönemde İstanbul'da bulunmuş olan Alman görevlilerinin yazmış olduğu hatıralara da ulaşarak bilgilerimizi karşılaştırma imkânı bulduk. Başbakanlık Arşivi Hariciye Nezareti Siyasi Kısım (HR. SYS) fonunda yer alan belgeler en çok yararlandığımız bilgilerin kaynağını oluşturmuştur.

İkinci Bölüm'de ise; komisyonun nakliyattan sonra 1919-1922 yılları arasında yürüttüğü idari faaliyetlerini işledik. Bu bölümde kullandığımız en önemli kaynak Hariciye Nezareti'nin Mütareke Komisyonu toplantı kararları olmuştur. Fransızca olan bu belgeler bize her hafta toplanan komisyon hakkında pek çok bilgiyi sunmuştur. Böylelikle bu belgeleri takip ederek Komisyon'daki dönüşümü ve İtilaf Devletleri idaresine geçişini tespit etmeye çalıştık. Komisyon 19. maddeyi yerine getirmiş olsa da daha sonra İstanbul'da kalan Alman ve Avusturya-Macaristan vatandaşlarının sınır dışı edilmesi için kararlar alındığını, esirlerin memlekete getirilmesi için İtilaf Devletlerine yapmış olduğu başvuruların ve çabaların ne olduğunu, Avrupa'dan dönmek ve Avrupa'ya gitmek isteyen öğrenci ve tebaalara ait ne gibi kararlar aldığı belirtilmiştir.

Üçüncü Bölümde ise; komisyonun özellikle İstanbul'da yaşanan asayiş olaylarının kendisine bildirilmesine karar verilmesi ile ne gibi asayiş vakalarının olduğunu tespit edilerek komisyonun bu gibi vakalar karşısında aldığı önlemler

incelenmiştir. Komisyonun bir diğer asayişe yönelik yardımcı olduğu konu hapishanelerin denetlenmesi olmuştur. Hapishaneleri denetleyen ve bunun için bir komisyon kurulmasına karar verildiğine değinerek komisyonun hapishaneler ile ilgili çalışmalarına yer verilmiştir. Ayrıca Osmanlı ordu ve jandarması üzerinde İtilaf Devletlerinin Mütareke Komisyonu'ndan ne gibi bir faaliyet raporu isteğine değindik. Son olarak komisyonun Mart 1922 yılı kapatılmasına ve görevlerinin Müttefik Pasaport Bürosuna devredilmesini işledik.

Teze karar verdiğimiz ilk andan itibaren yorucu ama bir o kadar da bilimsel akademik bir çalışma ortaya koyacağıma inanan, çalışmanın tamamlanma sürecinde de ilgi ve desteklerini esirgemeyen, maddî-manevî yardımlarıyla beni destekleyen tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Ramazan Erhan Güllü hocama çok teşekkür ederim. Yüksek Lisansa başladığım ilk günden beri bende yeni ufuklar açan, engin bilgilerini bizimle paylaşan ve tez çalışmam sırasında desteğini esirmeyen Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Ana Bilim Dalı Başkanı sayın hocam Prof. Dr. Ali Arslan'a ayrıca teşekkür etmek isterim. Mütareke Komisyonu ve İtilaf Yönetimi ile geniş bilgilere sahip olan ve yardımlarını esirgemeyen Doç. Dr. Abdurrahman Bozkurt hocama teşekkür ederim. Doç. Dr. Mustafa Selçuk hocama kaynak araştırması sırasında yapmış olduğu yardımlardan dolayı teşekkür ederim. Ayrıca Fransızca çevirilerin tercüme edilmesinde yardımlarını esirgemeyen arkadaşlarım Yeliz Yılmaz ve Bahar Çelik'e de ayrıca çok teşekkür ederim. Teşekkür etmek istediğim bir diğer önemli isim de İstanbul Üniversitesine başladığım ilk günden itibaren yanımdan ayrılmayan ve beraber yürüttüğümüz bu zorlu süreçte benden yardımını ve desteğini esirgemeyen tez arkadaşım Eda Yıldırım'a sonsuz minnet ve teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca candan arkadaşlığının yanı sıra ümitsizliğe kapıldığım ve zorluklarla karşılaştığım her anda beni destekleyen ve yardımlarını benden esirgemeyen değerli çalışma arkadaşım Kenan Çabuk'a teşekkür ederim. Beni bugünlere getiren ve desteklerini her daim hissettiğim sevgili Aileme sonsuz teşekkür ederim. Bunun dışında araştırmacılarına sağladıkları tüm yardımlar ve kolaylıklardan sayesinde pek çok belgeye kısa sürede ulaşmamı sağlayan Başbakanlık Osmanlı Arşivi memurlarına teşekkürü borç bilirim. Genelkurmay ATASE Arşivi, İSAM Kütüphanesi, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Atatürk Kitaplığı yönetici ve çalışanlarına da ayrıca teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZ……I

ABSTRACT……IV

ÖNSÖZ……VI

İÇİNDEKİLER……VIII

KISALTMALAR……XI

GİRİŞ……1

BİRİNCİ BÖLÜM

MÜTAREKE KOMİSYONU'NUN ASKERİ FAALİYETLERİ

A. OSMANLI ÜLKESİNDEKİ İTTİFAK DEVLETLERİ ASKERLERİNİN İSTANBUL'A SEVKİYATI……19

1. Cephelerdeki Alman Birliklerinin İstanbul'a Ulaşımı……20

2. Askerlerin Kadıköy, Moda ve Haydarpaşa'da Bekletilmeleri……22

B. ASKERLERİN İTİLAF KUVVETLERİ TARAFINDAN GÖZALTINA ALINMASI……27

1. Alman Kıtaatı İskân Heyetinin Kurulması……30

2. Askerlerin Büyükada (Prinkipo) ve Heybeliada'ya (Halki) Sevki……30

3. Ada'lara Nakilde Yaşanan Sıkıntılar……36

C. ALMAN VE AVUSTURYA-MACARİSTAN ASKERLERİNİN MEMLEKETLERİNE DÖNÜŞÜ……51

1. Gidiş İçin Yapılan Hazırlıklar……51

2. Nakliyat İçin Vapurların Temini ve Gidişi……54

İKİNCİ BÖLÜM

MÜTAREKE KOMİSYONU'NUN İDARİ FAALİYETLERİ

A. ALMANYA VE AVUSTURYA-MACARİSTAN SİVİL VATANDAŞLARININ DURUMU……65

1. Osmanlı Devleti'nde Yaşayan Alman ve Avusturya-Macaristan Vatandaşlarının Ülke Dışına Çıkarılması……71

2. Alman Sefareti'nin Gidişi……75

3. Osmanlı Devleti'nde Kalmak İsteyen Avusturya-Macaristan ve Almanya Vatandaşları……77

4. Alman, Avusturya-Macaristan Vatandaşlarının Sınır Dışı Edilmesi 81
B. YURTDIŞINDAKİ OSMANLI ESİRLERİNİN GETİRİLMESİ 92
C. AVRUPA'DA MAHSUR KALMIŞ ÖĞRENCİLERİN DÖNÜŞÜ 100
D. AVRUPA'DA BULUNAN OSMANLI VATANDAŞLARININ MEMLEKETLERİNE DÖNÜŞÜ 107
E. TÜRKİYE'DEN AYRILMAK İSTEYEN OSMANLI VATANDAŞLARI 117
1. Avrupa'ya Gitmek İsteyen Öğrenciler 117
2. Avrupa'ya Gitmek İsteyen Osmanlı Vatandaşları 120

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MÜTAREKE KOMİSYONU'NUN ELE ALDIĞI GÜVENLİK VE ASAYİŞ SORUNLARI

A. İSTANBUL VE TAŞRA'DAKİ MÜTAREKE'YE AYKIRI UYGULAMALAR 124
1. Aykırı Uygulamaların Denetimi 124
2. Aykırı Uygulamalara Yönelik Örnekler 126
B. OSMANLI ORDU VE JANDARMASI HAKKINDA KOMİSYON KARARLARI 130
C. OSMANLI DEVLETİ'NDEKİ HAPİSHANELERİN DENETLENMESİ VE HAPİSHANELER KOMİSYONU 135
D. MÜTAREKE KOMİSYONU'NUN VİZE-PASAPORT KURUMUNA DÖNÜŞMESİ VE KAPATILMASI 142
SONUÇ 146
KAYNAKÇA 152
EKLER 165

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e.:	Adı geçen eser
a.g.m.:	Adı geçen makale
a.g.t.:	Adı geçen tez
ATAM :	Atatürk Araştırma Merkezi
ATASE:	Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı
Bkz.:	Bakınız
BEO. :	Bab-ı Ali Evrak Odası
BOA.:	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
DH.EUM. 5. Şb.:	DâhiliyeNezâreti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti 5. Şube.
DH.EUM. 6. Şb.:	DâhiliyeNezâreti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti 6. Şube
DH.ŞFR. :	Dâhiliye Nezareti Şifre Kalemi
Çev. :	Çeviren
HR. HMŞ.İŞO. :	Hariciye Nezareti Hukuk Müşavirliği İstişare Odası Belgeleri
HR. SYS :	Hariciye Nezareti Siyasi Kısım
MV.:	Meclis-i Vükelâ Mazbataları.
nr.:	Numara
s:	Sayfa
şb.:	Şube
TTK:	Türk Tarih Kurumu
vb.:	ve benzeri
vs.:	ve sâire
yay. haz.:	yayına hazırlayan

GİRİŞ

A. MÜTAREKE'NİN İMZALANMASI VE ÜLKEDEKİ GENEL DURUM

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasının ardından İngilizler, Osmanlı yönetimine durmadan baskı yapmaya başlamış ve Sadrazam Ahmet İzzet Paşa'dan tüm Osmanlı ordularının Kafkasya'daki 1914 hududuna çekilmesini; tüm Osmanlı savaş gemilerinin en yakındaki İtilaf Devletlerine teslimini ve İtilaf Devletlerinin el koyabilecekleri ticaret gemilerinin listesini talep etmişlerdir[1]. İngilizler ile ilişkilerini iyi tutmak isteyen Padişah, İzzet Paşa kabinesindeki Fethi, Rauf ve Cavid Beyler gibi nazırların istifasını istemiş ancak Sadrazam bunu kabul etmemiştir[2]. Ahmet İzzet Paşa'nın yeni karışıklıklara meydan vermemek ve İttihatçı Cavit ve Hayri Beylerin hükümetten istifa etseler dahi hükümet ilişkilerinin çözülemeyeceğini düşünmesi üzerine kabine iktidarda 25 gün kaldıktan sonra 8 Ekim günü istifa etmiştir. Padişah Vahdettin ise yeni hükümet için Tevfik Paşa'yı uygun görmüş, hükümeti kurma görevini ona vermiştir. İngilizlerin daha sempati ile baktığı Tevfik Paşa 11 Kasım 1918'de hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir[3]. Böylelikle Padişah iki gün sonra İstanbul'a gelecek olan İtilaf Devletleri donanmasına karşılık İttihat ve Terakki Partisi ile ilgisi olmayan bir hükümet kurulmasını sağlamıştır[4].

Tevfik Paşa Hükümeti kurulur kurulmaz devlet İtilaf Devletleri donanmasını İstanbul'da bulmuştur. Ancak daha öncesinde İtilaf Devletleri tarafından 3 Kasım'da Musul,9 Kasım'da ise İskenderun işgal edilerek nasıl bir mütareke ortaya koyacaklarını göstermişlerdir. 2 Kasım 1918 günü Çanakkale tahkimatlarının işgali ve mayınların temizlenmesi işi ile Gelibolu yarımadasına gelmişlerdir. 7 Kasım tarihi itibariyle de mayın temizleme gerekçesi ile Çanakkale Boğazından içeri girerek İstanbul'a doğru ilerlemeye başlamışlardır. Ardından gelen bu İngiliz ve Fransız

[1] Salahi Sonyel, **Mustafa Kemal (Atatürk) ve Kurtuluş Savaşı,** Cilt I, Ankara 2008, s. 30.
[2] Fethi Okyar, **Üç Devirde Bir Adam,** Yay.haz., Cemal Kutay, İstanbul 1980, s 257,
[3] Ali Arslan, "Ülkenin Kurtarılmasında Kuva-yı Milliye Görüşü ve Yalnız Siyaseten Müdafaanın İflası (1918-1920)", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih Dergisi,** S.36, (2000), s.8.
[4] Sina Akşin; **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele Mutlakıyete Dönüş(1918-1919)**Cilt I, Ankara 2010, s.63.

askerler Galata ve Beyoğlu taraflarına geçmişlerdir[5]. İstanbul'a yerleşmeye başlayan bu askerlerden sonra 13 Kasım 1918 günü büyük bir İtilaf donanması Dolmabahçe önlerine gelmiştir[6]. Donanmanın İstanbul'a ulaşmasının hemen ardından İtilaf Devletleri, İngiltere'den Arthur Gough Calthorpe'ı, İtalya'dan Carlo Sforza'yı ve Fransa'dan Amiral Amet'i İstanbul'a askerî temsilci olarak atamışlardır. İtilaf Devletleri kumandanlarının şehre gelişi özellikle gayrimüslimleri heyecanlandırmış ve bundan sonra kendilerini onların yanında görmeye başlamışlardır. İtilaf Devletleri mütarekeye karşı uygulamalarına ise gelir gelmez başlamışlar ve İstanbul'u kendi aralarında paylaştırmışlardır. İtilaf kuvvetleri şehri üç kısma ayırmışlardır. Beyoğlu ve havalisi ile Kavaklara kadar İngilizler, İstanbul yakasından Yeşilköy'e kadar Fransızlar, Kadıköy, Pendik ve Üsküdar arasındaki sahada İtalyanlar tarafından idare edilmeye başlanmıştır[7]. Ordu komutanlıklarının İtilaf Devletleri askerleri karşısında ne tür bir önlem alacaklarını Hariciye Nezareti'nden sual etmeleri ilk günlerde nezareti zor durumda bırakmıştır. Hariciye Nezareti yaşanan bu olaylara karşılık Sadaret'e 17 Teşrinisani 1334 (17\11\1918) tarihinde yazdığı tezkirede; İtilaf Devletleri'nin geldikleri günden beri görevlendirdikleri İtilaf memurlarının mütareke ahkâmına dair tutum ve davranışlarından şüphe etmeye başladıklarını belirtmiş ve mütareke şartlarına dair birkaç husus hakkında malumat vermiştir: "Payitaht-ı saltanatta İtilaf askeri bulunacak mıdır? Çünkü fi-l-hal payitahtın bir işgâl-i askerî altına alına geldiği görülmektedir." diyerek bu konuda endişesini dile getirerek, İtilaf Devletlerine mensup herhangi bir hükümet generali veya zabitinin isteklerinin yerine getirip getirilmeyeceğini sormuştur. Çünkü son günlerde İngiliz ve Fransızların nakliye ve diğer ihtiyaçlarını hiç kimseye sormaksızın gerçekleştirdiklerini ve bu durumun her türlü tehlikeye sebep olabileceğini ve hükümetçe de gerekli tedbirlerin alınması gerektiğini ifade etmiştir[8]. Çıkarılan hükümet kararınca; Mütarekename ahkâmı muhafaza olunmak üzere İtilaf Devletlerinin bu gibi tutumlarına nihayet

[5] Abdurrahman Bozkurt, **İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi,** Ankara 2014, s.4-5.
[6] Başta öncü 4 İngiliz torpidosunun ardından Donanma Komutanı Caltrophe'nin içinde bulunduğu "Superb Dretnotu" ve onları takiben 61 parçadan oluşan büyük bir İtilaf donanması Dolmabahçe Sarayı'nın önünden geçerek İstanbul'a demir atmıştır. Abdurrahman Bozkurt, **a.g.e.,**s.8. ; Salahi Sonyel, **a.g.e**., s.15; Mehmet Temel, **İşgal yılarında İstanbul'un durumu, Ankara** 1998,s.11.
[7] Hüsamettin Ertürk, **İki Devrin Perde Arkası,** Hatıraları Kaleme Alan: Samih Nafiz Kansu, İstanbul 1996, s. 218.
[8] **ATASE, İSH,** K:68 G:56. B:56-1.

verilmesi için İtilaf Devletleri memurlarının mütarekeye aykırı olarak tavır ve vaziyetlerine dair tedbir alınması kararlaştırılmıştır[9].

Hükümet mütarekenin ilk günlerinde bu şekilde önlemler almaya çalışmışsa da konuyla ilgili eleştirilerden kaçamamıştır. Bir gün sonra Tevfik Paşa hükümetinin kurulacağı meclis toplantısında mütarekenin uygulanması ve İtilaf Devletlerinin geldikleri günden itibaren yaptıkları zararlı faaliyetleri konuşulmuştur. 18 Kasım'da hükümet programının ele alındığı toplantıda mebuslar en başta hükümeti mütarekenin çiğnenmesine müsamaha göstermekle suçlamışlardır[10]. İtilaf Devletlerinin İstanbul'a gelişlerinin ardından 5 gün sonra yapılan görüşmede yeni kurulacak olan hükümetten hayata geçirilmesi istenen konular; "Mondros Mütarekesinin imzalanmasının ardından askeri şartlardan kaynaklanan olağanüstü uygulamalara son vermek, ülkenin her yerinde kanunlar hâkim kılınarak düzenli işleyen bir yönetim yapısı meydana getirmek, toplumda her türlü nifak kaldırılarak ahenk ve birliği tesis etmek, asayişin ihlal edilmemesi için kanunlar dairesinde gerekli önlemleri almak" olmuştur[11]. Hükümetin programına bakıldığında ise hükümetin yapmak istediği bir an evvel asayişin sağlanması devlet idaresinin yeniden yerine oturtulmasıdır. Tevfik Paşa hükümetinden beklentilerin büyük olmasıyla beraber kurulacak olan yeni hükümete güvenoyu verilmemesi düşüncesi de bazı milletvekilleri arasında konuşulmuştur. Güvenoyu verilmek istenmemesinin baş nedeni ise mütarekenin maddelerinin İtilaf Devletleri tarafından kısa sürede çiğnenmeye başlanmasıdır[12]. Bu sebeple de hükümet milletvekilleri tarafından işgaller karşısında acizlikle ve uyuşuklukla suçlanmıştır.

İtilaf Devletlerinin 13 Kasım'dan beri İstanbul'da donanması ile bulunması ve mütarekeye aykırı uygulamalara gelir gelmez başlamaları devleti bu yönde bir önleme teşvik etmiştir. İtilaf Devletlerinin Osmanlı içersinde yaratmış olduğu tepkilere karşı bir komisyon kurulmasına karar verilmiştir. Komisyonun kurulduğu haberi ise Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa tarafından ilk kez Tevfik Paşa hükümetinin kurulacağı günde açıklanmıştır. Ancak komisyonun kurulma kararı

[9] **BOA. MV** nr.213/18.
[10] Selçuk Ural; "Tevfik Paşa Hükümetinin Programı ve Millet Meclisindeki Yankıları*",* **Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,** Sayı:1, Kars 2008, s. 220.
[11] Ural; **a.g.m.,** s. 221.
[12] Akşin, **a.g.e.,** s.72.

beklenen etkinin tersine meclisteki vekiller arasında tartışma konusu olmuştur. Meclis haricinde böyle bir komisyonun oluşturulması bazı vekiller tarafından hoş karşılanmamıştır. Karesi Mebusu Hüseyin Kadri Bey; Mütareke şeraitinin ahkâmını tefsir için kurulacak olan komisyona taraftar olmadığını belirtmiştir. Milletin mukadderatını son derece etkileyecek olan mütareke uygulamalarının meclis dışında bir komisyona bırakılmasına karşı olduğunu ifade etmiştir. Ancak yine de bir komisyon kurulacak ise öncelikle hangi esaslardan işe başlayacağının bildirilmesini ve bu esaslara meclisteki vekiller tarafından açıklık getirildikten sonra işe başlanması gerektiğini belirtmiştir[13].

Komisyonun mütareke kararını tatbik mi yoksa tefsir mi edeceği vekiller tarafından tartışma konusu olmuştur. Bazı vekillerin komisyonun mütareke maddelerini yeniden yorumlayacağını anlaması üzerine Dâhiliye Nazırı tefsir denilmediğini komisyonun görevinin tatbik etmek olduğunu ifade etmiştir. Divaniye Mebusu Fuat Bey yaptığı konuşmada; Hükümetin mütarekenameye bir kıymet vermiyorsa niçin böyle bir mütarekenamenin mevcudiyetinden bahsedildiğini, niçin onu tefsir ettirmek istediklerini sormuştur. Ayrıca Fuat Bey, "Elindeki sarih bir mütarekenameyi tefsir etmek için bir eşgal-i gayri kanuniyye vücuda getirmek isteyen bir hükümet yarın sulh masasında bu hükümet hukukunu vaziyetini muhafaza edemez" diyerek komisyon hakkındaki görüşünü belirtmiştir. Mustafa Reşit Paşa araya girmiş ve komisyonun kurulma nedeni ile ilgili olarak tefsirden bahsedilmediğini bir tatbik komisyonu olarak kurulacağını ifade ederek yaşanan gelişmeler hakkında bir açıklama yapmıştır:

"Efendiler; dört seneden beri devam eden harbin neticesinde akd edilen mütareke cümlemizin malumudur. İcab ettikçe hükümet lazım gelenlerle tebligat icrasından geri durmaz. Teşrih-i muamele için nezaret-i acizide bir idare teşkil ettim. Mütareke tatbikatından dolayı iki taraf beyninde itilaf zuhurunu men için muhtelif bir komisyon teşkil olunmak üzeredir[14]." Böylelikle Hariciye

[13]**T.B.M.M., Zabıt Ceridesi,** Devre:III., İçtima Senesi: 5, 18 Teşrinisani 1334(18 Kasım 1918), Birinci Celse, Cilt 1., Ankara 1945, s.149.; Nurten Çetin, **Son Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa**, Ankara 2015, s. 204-210.

[14]**T.B.M.M. Zabıt Ceridesi,** Devre III, İçtima senesi: 5, 18 Teşrinisani 1334 (18 Kasım 1918), Birinci Celse, Cilt:1, Ankara 1945, s.150-152. Meclis Görüşmelerinin o günkü konuları arasında en önemlisi şüphesiz Mütareke tatbikatından doğacak ayrıcalıkları çözmek için kurulan Mütareke Komisyonu olmuştur. Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa'nın komisyonu kurma amacı o günkü gazetelerin

Nezareti bünyesinde bir Mütareke Komisyonu kurduklarını ve bu sayede taraflar arasındaki ihtilafların çözüme kavuşturulacağını ifade etmiştir. Ayrıca komisyonun birçok taraflardan istekle vukua geldiğini İngiliz, Fransız ve İtalyanların da isteklerinin olduğunu ve bunların hepsini tevhid ederek işe bir sürat vermek, İtilaf zuhuruna mahal vermemek için bu komisyonu teşkil ettiklerini belirtmiştir. Tahsin Rıza Bey de komisyona karşı yaptığı konuşmada bir taraftan işgaller olurken hükümetin hala komisyonlar teşkili ile meseleyi tesviye etmek istediğini söylemiş ve "eğer bir işin olmamasını arzu ederseniz komisyona havale edin" diyerek komisyona olmayan inancını ortaya koymuştur. Tahsin Rıza Bey, İtilaf Devletlerinin memleketi işgal ve hâkimiyetimize müdahale ederek erzaka narh koymak, jandarma getirmek gibi türlü olaylara başvurmasını aciz bulmuştur. Son olarak söz alan Şurayı Devlet Reisi Damat Şerif Paşa da şuana kadar görevi başında olan Amirallerin, Generallerin, Nazırların ve Sadrazam'ın mütarekenin uygulanması için ellerinden geleni yaptıklarını artık bunları yapma ve yoluna koyma işinin Mütareke Komisyonuna bırakıldığını ifade etmiştir[15]. Mütareke Komisyonu'nun kurulma fikri başlangıçta pek kabul görmemiş ise de oturumun sonlarına doğru görevinin ne olacağının iyice anlaşılması üzerine tepkiler azalmış ve komisyonun İngiliz, Fransız ve İtalyan murahhasların katılımıyla beraber işe süratle başlayacağı belirtilmiştir.

B. MÜTAREKE KOMİSYONU'NUN OLUŞTURULMA SÜRECİ VE İLK FAALİYETLERİ

Mütareke Komisyonu'nun kurulması Mustafa Reşit Paşa tarafından düşünülmüş ve çalışmalar yine onun tarafından hayata geçirilmiştir. Tevfik Paşa kabinesinden sonra Hariciye Nezaretine tayin edilir edilmez ilk işi Mütareke Komisyonu'nu teşkil etmek olmuştur. Mustafa Reşit Paşa, mütareke taslağının görüşüldüğü günlerde hemen eski Moskova Sefiri olan Galip Kemali Bey ile görüşmüştür. İtilaf Devletleri donanmasının İstanbul'a geldiği gün olan 13 Kasım'da

---

birçoğunda yer almıştır. "Meclis-i Mebusan", **Akşam,** nr 11, 18 Kasım 1918, s.2. ; "Hariciye Nazırının Cevabı", **İkdam**, nr 7820, 20 Kasım 1918, s. 1.

[15] Akşin, **a.g.e**., s.73.

Mütareke Komisyonu'nun Reisliğine Galip Kemali Bey'i atamıştır[16]. Galip Kemali Bey(Söylemezoğlu); Birinci Dünya Savaşı'nın son aylarında Moskova sefiridir. Yurda çağrılmadan önce Berlin'de bulunmaktadır. Galip Kemali Bey'i yurda davet eden o günlerde Hariciye Nazırı Vekâleti'ne tayin olan Nabi Bey olmuştur. Mondros Mütarekesi imzalanmadan önce 27 Ekim günü İstanbul'a gelmiştir. Reşit Paşa Hariciye Nazırı olur olmaz Galip Kemali Bey'i Mütareke Komisyonu Reisliğine atamıştır.

Komisyonun ilk defa 13 Kasım 1918 günü İtilaf Devletlerinin İstanbul'a geldiği günde kurulması önem teşkil etmektedir. Bu durum, Mustafa Reşid Paşa'nın İtilaf Devletleri uygulamalarına karşı vakit kaybetmeden bir önlem almak istediğinin göstergesidir. Meclis görüşmelerinin ardından Bahriye ve Hariciye Nazırlığına18 Kasım günü yazılan tezkirede; "Mütareke ahkâmının tatbikatı ile ilgilenmek üzere bir komisyon teşkil edildiği ve Bahriye ile Harbiye Nezareti Celilelerinden birer zatın tayini istendiği" haberi verilmiştir[17]. Komisyon Tevfik Paşa hükümetinin güvenoyu almasının ardından 19 Kasım 1919'da tam olarak teşekkül etmiştir.[18] Bir gün sonra da komisyona yardım etmek üzere Rauf Bey ile mütareke'de bulunmuş olan Erkân-ı Harp Kaymakamı Sadullah Bey ile Bahriye Miralaylarından Tevfik Bey dâhil edilmiştir[19]. Sonradan Sadullah Bey'in yerine eski kaymakam Ohrili Kemal Bey ve Kemal Bey'in istifasından sonra da Kaymakam Edip Servet Bey gelmiştir[20].

Komisyonun kurulduğu günlerde mütareke murahhaslarından olan Sadullah Bey, 21 Kasım 1918 günkü Vakit gazetesine verdiği beyanatta; İtilaf Devletlerinin

---

[16] Galip Kemali Bey, İzmir'in işgal edildiği güne kadar Komisyon başkanı olarak görev yapmıştır. Ardından Hariciye müsteşarlığı yapmış ve bir süre sonra Roma'ya gönderilmiştir. Galip Kemali Söylemezoğlu, **Başımıza Gelenler Mondros'tan Mudanya'ya(1918-1922***)*, İstanbul 1939, s.19-23, Zeki Sarıhan, **Türk Kurtuluş Savaşı Günlüğü,**Cilt I. Ankara 1993, s.25., Kemalettin Şükrü, **Mütareke Acıları,** İstanbul 1930, s.56.

[17]**ATASE, İSH,** K: 68, G:37, B:37-1.; "Komisyona Mahsus", **Vakit,** nr 386, 19 Kasım 1918, s.2.

[18] Pek çok kaynak'ta komisyonun resmi kuruluş tarihi olarak 19 Kasım 1918 yer almaktadır. Tayyib Gökbilgin, **Milli Mücadele,** İstanbul 2011, s.10. ; Türkan Ülkütaşır, "Mondros mütarekesinin sarsıntıları ve karşı direnişler" **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi,** Sayı: 23, Ankara 1969, s.37. ; Ancak Komisyona başkanlık yapmış olan Galip Kemali Bey'in hatıratında ise görevlendirildiği tarihin 13 Kasım olduğunu ifade etmiştir. Abdurrahman Bozkurt, Galip Kemali Bey'in hatıratında olduğu üzere komisyonun kuruluş hazırlıklarını önceden yaparak 13 Kasım'da kurulduğunu ve resmi bir hüviyet kazandıktan sonra İtilaf Devletleri amirallerinin davet edildiğini ifade etmektedir. Abdurrahman Bozkurt, ***a.g.e***., s.447.

[19]**ATASE, İSH**, G:8 K:33. B:33-1. ; **BOA, BEO**, nr. 4544/340765.; aynı konunun anlatımı için bakınız, G. Kemali Söylemezoğlu, **a.g.e.,** s.23.

[20] G. Kemali Söylemezoğlu, **a.g.e**., s.24.

son günlerdeki hareketlerinin efkâr-ı umumiye üzerinde nahoş bir tesir bıraktığını, İtilaf Devletleri kuvvetlerinin bazı şehirlerde binaları ele geçirerek ufak da olsa güçlerini bir kat daha arttırdıklarını belirtmiştir. İstanbul'un işgal edilip edilemeyeceği sorusuna ise Mondros'ta açık bir hüküm olmamakla beraber bugünkü İngiliz ve Fransız hareketlerinin işgale yönelik bir dereceye varmadıklarını ancak şehrin Makriköy(Bakırköy) ve Ayastefanos(Yeşilköy) taraflarının askeri ihraç etmek suretiyle İtilaf Devletleri tarafından dermeyan edilebileceği ancak bu hareketten de işgalin çıkmayacağını ifade etmiştir. Komisyon azalarından olan Sadullah Bey'in bu görüşü o gün iki gazetede yer almıştır. Hükümet bu ahvali Meclisi Mebusan'da dikkate alarak mütareke ahkâmının tatbikine nezaret etmek üzere Moskova Sefiri Galip Kemali Bey önderliğinde bir heyetin teşkil ettirmiştir[21].

Komisyon için Hariciye Nezaretinde müsteşarlık odasının yanındaki oda tahsis edilmiştir. Hükümetten aldığı talimatla İtilaf Devletleri murahhaslarına giden Galip Kemali Bey onlardan komisyona birer üye tayin etmelerini istemiştir[22]. Galip Kemali Bey o gün İngiliz ve Fransız Amirallerini ziyaret ederek müzakeratta bulunmuştur. Ardından Bab-ı Ali'ye gelerek bu husus da Meclisi Vükela'ya malumat vermiştir. Komisyona İngilizlerden fevkalade komiser muavini General Deeds, Fransızlar tarafından aynı makamda olan Miralay Desbrieres, İtalyanlar tarafından bahriye binbaşısı M. Arlotta katılmıştır[23]. Komisyonun kurulmasından memnun olan İngiliz ve Fransız yetkililer, Galip Kemali Bey'den "mütareke ahkâmı mucibince İstanbul'daki Alman, Avusturya-Macaristan ve Bulgar tebaasının hemen çıkarılmasını istemişlerdir". Galip Kemali Bey de her ikisine Yunan gemilerinin İstanbul'a sokulmasından şikâyet ederek Rumların taşkınlıklarına meydan verilmemesini rica etmiştir[24]. Neticede komisyon İtilaf Devletlerinin bu isteklerini yerine getirmek için çalışırken, İtilaf Devletleri tam tersine İstanbul'da yaşayan gayrimüslimleri daha etkin hale getirmek için uğraşacaktır.

Komisyonun kurulduğuna dair haberler gazetelerde yer almıştır. Vakit gazetesi "yeni bir komisyon" başlığı ile verdiği haberde;

---

[21] "Mütareke Murahhaslarından Bir Zatın Beyanatı", **Vakit**, nr. 388.,21 Kasım 1918, s. 1.
[22] "Harbiye Nezaretinde Teşkil Edilen Bir Komisyon", 21 Kasım 1918, **Vakit**, nr. 388., s. 1.; Söylemezoğlu, **a.g.e.**, s. 24. ; Bozkurt, **a.g.e.**, s. 448.
[23] G. Kemali Söylemezoğlu, **a.g.e.,** s, 25.
[24] Abdurrahman Bozkurt, **a.g.e.,** s.449.

"Mütareke şartlarını tatbik etmek ve bunun haricinde vaki olacak her türlü hareket ve muameleye ıslah ve mütarekename şeraitini tatbik eylemek üzere Hariciye Nezaretinden Moskova sefiri Galip Kemali Bey riyaseti altında muhtelif sefaret memurlarından mürekkeb bir komisyon teşkil olunmuştur. Haber aldığımıza göre komisyona İngiliz ve Fransız bir de İtalyan murahhas iştirak edecek ve bu komisyonun ittihad eyleyecek, Hariciye Nezareti düvel-i muhtelife memleketlerine de arz olunacaktır."

diyerek komisyonun kuruluşunu haber vermiştir[25]. Komisyon, Mondros mütarekesini tatbik etmek ve bunun haricinde vaki olacak her türlü hareket ve muamelatı ıslah etmek üzere çalışmalara başlamıştır. Muhtelit Mütareke Komisyonu'nun kurulduktan sonra görev ve yetkilerinin ne olduğu Hariciye Nezareti'nce yazılan çeşitli tezkireler ile bildirilmiştir[26]. Komisyonun gerek Dersaadet'de gerekse taşrada işe başlamış olduğu ve mütareke ahkâmına aykırı vuku bulan olayların tatbikine işar olduğu ise Harbiye Nezareti'ne bildirilmiştir[27]. Komisyonun alacağı kararlar Hariciye Nezareti ile İtilaf Devletleri mümessillerinin kabulüne sunulacaktır. Aynı zamanda Mütareke Komisyonuna ek olarak seferberliğin ilanından beri Başkumandanlık Vekâleti ile Harbiye Nezareti dairesi şubelerinde vukua gelmiş olan suistimalleri tetkik etmek ve sorumlu olanların tespiti için Harbiye Nezareti Müsteşarı Mirliva Mustafa Hilmi Paşa'nın başkanlığında "Suiistimaller, Hesapları ve Seyyiatı Tetkik Komisyonu" adıyla Kasım ayının sonlarında ikinci bir komisyon kurulmuştur[28].

Osmanlı Devletinin mütareke sonrası yaşanan gelişmelere yönelik bir tedbir olarak kurduğu Muhtelit Mütareke Komisyonu, üzerine düşen vazifeyi ilk günden yapmaya başlamıştır. Komisyon başta İngiliz Fransız ve İtalyan murahhas olmadan toplanmıştır. 20 Kasım günü sabah saat on bir'de Hariciye Nezaretinde toplanan Mütareke Komisyonu heyeti öğlene kadar çalışmış ve saat on bir'e kadar Hariciye

[25] "Yeni Bir Komisyon", **Vakit**, nr. 387, 20 Kasım 1918, s.1.; Aynı bilgi için bkz, Salahi Sonyel; **a.g.e.**, s.35.; Türkan Ülkütaşır, **a.g.e.**, s.37-38.
[26] **ATASE, İSH,** K:68 G:56, B:56-3.
[27] Daire-i Sadaret Umur-u Mühime Kalemi'nden Harbiye Nezareti Celilesine 30 Teşrin-i Sani 1334(30 Kasım 1918) tarihli tezkire; **BOA. BEO.** nr. 4544/340765.
[28] Türkan Ülkütaşır, **a.g.m.**, s.38.; Tayyib Gökbilgin, **a.g.e.**,s. 11.

Nazırının gelmesini beklemiş ancak gelememesi üzerine müzakereye devam edememiştir[29].

İtilaf Devletleri murahhaslarının da katıldığı ilk toplantı 22 Teşrinisani (Kasım) günü Hariciye Nezareti'nde yapılmıştır[30]. Komisyon toplantısı olumlu bir havada geçmiş ve İtilaf murahhasları mütarekenin uygulanmasına taraftar olduklarını belirterek, mütareke hükümlerinin uygulanması esnasında yaşanacak olan bazı olaylar için gerekli önlemleri alacaklarını belirtmişlerdir. Galip Kemali Bey de komisyonun devletin haysiyetini ve menfaatlerini dikkate alarak faaliyet göstereceğini ve bunu da İtilaf murahhaslarının iyi niyetlerine dayanarak sağlayacaklarını ifade etmiştir[31]. Galip Kemali Bey anılarında; komisyon görüşmelerinin başladığı ilk günlerde İtilaf murahhaslarının kendisine "Monsieur" diyerek hitap ettiklerini ancak birkaç gün sonra Ekselans unvanını kullanarak kendisini yüksek makamda biri olarak görmeye başladıklarını belirtmektedir[32]. Galip Kemali Bey komisyonun kurulduğu ilk günlerde İkdam Gazetesi ile yaptığı mülakatta komisyonun teşkilindeki sebepleri şöyle sıralamıştır:

"Komisyon; mütareke ahkâmını tatbik ve orada tahaddüs edebilecek ihtilafatı hal ve tesviye etmek maksadıyla teşkil edilmiştir. İtilaf erkânı hakkımızda fevkalade hüsn-ü niyet sahibidirler fakat onların bu hislerini takviye etmek, diğer unsurlar tarafından mütemadiyen aleyhimizde icra edilen telkinlerin doğru olmadığını ispat eylemek lazımdır"

diyerek komisyonu zor günlerin beklediğini belirtmiştir[33]. Zira bizzat komisyon ileride mütareke'ye uymamakla suçlanacaktır. Suçlandığı konular ise daha çok silah toplamamak, silah mühimmat ve malzemelerini teslim etmemek olacaktır[34]. Daha sonraları ise Alman-Avusturya asker ve tebaasının naklini bir an evvel halledememekle suçlanacaktır. Oysaki Mütareke Komisyonu mütarekenin ardından gerekenleri yapmak için İtilaf Devletleri murahhasları ile görüşmelere başlamıştır.

[29] "Hariciye Nezaretinde Teşkil Edilen Bir Komisyon", **Vakit**, nr. 388, 21 Kasım 1918, s 1.
[30] G. Kemali Söylemezoğlu, **a.g.e.**, s. 27.
[31] Nurten Çetin, **a.g.e.**, s. 230.
[32] *aynı eser*, s.27. Ekselans ifadesi yüksek makam sahibi kişiler için kullanılmaktadır.
[33] "Galip Kemali Bey ile Mütareke Komisyonu faaliyetleri Hakkında Mülakat", **İkdam**, nr. 394, 27 Kasım 1918, s.2., Aynı bilgi için bkz; Tayyip Gökbilgin, ***a.g.e.***,s. 11.
[34] Salahi Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika**, Ankara 1973, s. 19.

Bu çalışmalar 23 Kasım tarihinden itibaren gazetelerde yer almıştır[35]. Geç saatlere kadar çalışan Mütareke Komisyonu 24 ve 25 Kasım günü de murahhaslarla beraber mütareke ahkâmına ait meseleler hakkında müzakerelerde bulunmuştur[36]. İtilaf murahhasları yapılan bu toplantılarda Galip Kemali Bey'e isteklerini sunmaya başlamışlardır. Bu isteklerin en başında Alman ve Avusturyalı diplomat ve zabitanın yurtdışına sevki gelmiştir. İtilaf Devletlerinin ilk istek olarak Alman ve Avusturya-Macaristan asker ve tebaasının ülkeden gidişini istemesinin bir kaç nedeni vardır. Bunun en başlıca nedeni; Mondros Mütareke metninde yer alan karardır. 19. maddenin bir an evvel uygulamaya konmasını istemişlerdir. Ancak Fransızlar, Almanların Birinci Dünya Savaşı sırasında Fransa topraklarında yapmış olduğu tahribatın acısını çıkartmak düşüncesiyle özel olarak bu madde ile ilgilenmiştir. Nitekim komisyon toplantısında Fransız Delegesi Desbrieres; "Almanlar Fransa'nın yarısını mahvetti kendilerine asla müsamahakâr davranamam" diyerek bu konudaki görüşünü açıkça dile getirmiştir[37]. Ayrıca Fransız murahhas, Osmanlı Devletinin müttefiki olan Almanya ile artık birlikte olmasını istememiştir. Bu düşünceyi İngiltere de desteklemiştir. İstanbul'a yerleşen İtilaf kuvvetleri karşılarında Alman ve Avusturya kuvvetlerini görmek istememişlerdir. Fransız Murahhas Desbrieres Galip Kemali Bey'e 1 Aralık 1918 gününe kadar Alman, Avusturya-Macaristan askerlerinin sevklerinin gerçekleştirilmesi gerektiğini bildirmiştir. Ayrıca Fransız murahhas; sevklerin mümkün olamaması durumunda sorumluluğun Osmanlı hükümetine ait olduğunu ifade etmiştir[38]. Ayrıca memleket içerisinde ne kadar esir var ise kendilerine bildirilmesini istemiştir. Fransız Hükümeti ve İstanbul'da yaşayan Fransız milletine dair kararlar aldırmak isteyen Fransız Murahhas Desbrieres, Galata'da yaralanan askerler için bir soruşturma açılmasını istemiş ve Fransız sefaretine ait görevlilerin el konulan silahlarının iadesini talep etmiştir. Komisyonun ilk toplantısında Fransız murahhasın bu istekleri ve çıkışı komisyon üzerinde etki kurmaya çalıştığının bir göstergesidir.

---

[35]"Mütareke Komisyonu", **Akşam**, nr16 , 24 Kasım 1918, s.1.
[36]"Mütareke Komisyonu", **Ati**, nr317, 25 Kasım 1918, s.3. ; Mütareke Komisyonu" **Ati,** nr 318, 26 Kasım 1918, s.3.;"Komisyonlarda"; ***İkdam***, nr. 7826, 25 Kasım 19118, s. 2.
[37] G. Kemali Söylemezoğlu, **a.g.e.**, s.27-28.
[38]**BOA, HR, SYS**, 2704/4, lef 25-26.

Komisyonun 25 Kasım tarihli toplantısında görüşülen ve talep edilen bir diğer önemli konu ise Fransız murahhasın, Fransızlar aleyhinde haberler yapılmasından şiddetle şikâyette bulunması olmuştur. Murahhas, Osmanlı basınının sansür edilmesini talep etmiştir. İngiltere de bu görüşü onaylamış ve Osmanlı hükümetini basına müdahale etmemekle suçlamıştır. Osmanlı matbuatına karşı bir nevi nezaret etmek amacıyla İngiliz, Fransız, İtalyan ve Yunan murahhaslarından oluşan bir komisyonun kurulması için yakında teklif vereceklerini söylemiştir. Osmanlı tarafı ise buna karşılık gazete sahiplerinin evvelce uyarılmalarını eğer uymazlar ise şiddetli tedbirler alınacağının hükümet tarafından karar kılındığını bildirmiştir[39]. Komisyonda konuşulan konular Hariciye Nezareti'ne iletilmiştir. Ayrıca Galip Kemali Bey, Alman ve Avusturya-Macaristan asker ve tebaasının ülkelerine gönderilmeleri için bir kruvazör ve kömür ayarlanması gerektiğini nezarete bildirmiştir. Ayrıca bu toplantılarda Alman Sefarethanesine mensup iki Alman memur komisyona gelerek Galip Kemali Bey'e Alman ve Avusturya tebaasının gidişi hususunda malumat vermiştir[40].

İtilaf Devletleri'nin İstanbul'a gelmeye başlamasıyla beraber gazetelerde yaptıkları uygulamalara yönelik yazılar peş peşe çıkmaya başlamıştır. Gazetelerde çıkan bu yazılar İtilaf Devletleri yöneticilerinin dikkatini çekmiştir. Osmanlı basını işgallerin yapılma nedenleri ve içeriği hakkında bir bilgiye sahip olunmadığını söyleyerek hükümete sorular yöneltmiştir. Anadolu gazetesinde 16 Kasım tarihinde çıkan "Amiral Calthrophe'nin Teminatı" isimli makalede; Osmanlı Devleti'nin necip bir milletin temsilcisinin, Amiral Calthrophe'nin verdiği söze güvenerek ateşkesi kabul ettiğini belirterek İstanbul'a asker çıkarılması ile ilgili olarak*;*

"Mademki İstanbul'un işgal edilmemesi mütarekenin şartlarındandır ve mademki her gün İngiliz askeri ve siyasi temsilcileri tarafından her hususta güvence veriliyor ve Fransızlar tarafından onaylanıyor, o halde bu yaşananların sebebi nedir?"

[39]**BOA, HR, SYS**, 2704/4 lef 24-25-29.;aynı bilgi için bkz, Abdurrahman Bozkurt, **a.g.e.**, s.462.
[40] "Komisyonda", **İkdam**, nr 7869, 28 Kasım 1918, s. 1.

diyerek yaşananlar hakkında tepkisini dile getirilmiştir[41]. Ayrıca Söz gazetesinin 24 Kasım(Teşrinisani) tarihli sayısında yer alan Asaf Sami'nin "Düvel-i Muhtelife İstanbul Mümessillerine" başlıklı makalesinde de İtilaf güçlerinin işgallerine yönelik bir tepki yer almış ve bütün güvenin boşa çıkarılmış olduğu belirtilmiştir. İtilaf Devletleri'nin İstanbul'u işgal etmeyecekleri zannedildiği halde yaşananların işgale yönelik uygulamalar olduğu makalede yer almıştır[42]. Mütareke Komisyonu'nda Fransız murahhasın şikâyette bulunduğu aleyhtar ifadelerden kastı gazetelerde yer alan bu yazılardır. Bu sebeplerden ötürü komisyonun ilk günlerinde İtilaf Devletleri Murahhasları basının sansür edilmesini ve bir sansür heyeti kurulmasını teklif etmişlerdir. 28 Kasım 1918 tarihinde İngiliz Yüksek Komiser Vekili Webb, Osmanlı Hükümetine nota vererek sansür vazifesini yapacak bir Osmanlı matbuat heyetinin teşkil edilmesini istemiştir. Kurulacak olan bu heyete, İtilaf Devletleri ile Osmanlı Devletinden birer temsilcinin tayin edileceği ve menfaat açısından arzu edilmeyen yazıların İtilaf Devletleri tarafından Osmanlı matbuat heyetine bildirileceği kararlaştırılmıştır[43]. Basının sansür edilmesi görüşü ise 1 Aralık 1919 tarihli Mütareke Komisyonu kararlarında yer alarak İtilaf Devletleri murahhaslarının istediği şekle dönüştürülmüştür. Böylece 1 Aralık'tan itibaren basının sansür edileceği kesinleşmiştir[44]. Bu karar hükümet kararıyla resmileştirilmiştir[45].

---

[41] Mustafa Özdemir, "Mütareke Dönemi Siyasi Akımların Türk Basınındaki Yansıması", **Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi(ÇTTAD)**, VII/16-17, İzmir Bahar 2008, s. 209.

[42] **Aynı eser**, s. 210.

[43] Abdurrahman Bozkurt, **a.g.e.**,s.462.

[44]Matbuat-ı Osmaniye Müdüriyetinden gelen tebliğ'e göre; " *Elsine-i muhtelife'de münteşir evrak-ı havadis ve mesail-i mevkutenin son zamanlarda tevali eden neşriyat-ı teheyyückaranesi memleketin menafi-i âlisi ile nakabil-i telif bir dereceye varmış olduğu cihetle, hürriyet-i matbuata tamamıyla riayet edilmesine şiddetle taraftar bulunan hükümet-i seniyyenin menafii aliyeyi halleden matbuat hakkında bir müddet-i muvakkate için bazı takyidat va'zzına mecburiyet hisseylediği ve binaenaleyh bu günden itibaren bilcümle cera-id-i yevmiye ve mesail-i mevkute ile kütûb-i matbuat hakkında el-yevm meriyyü'l-icra olan idare-i örfiyye kararnamesi tatbik edileceği, beyan olunur. Sansür vazifesini ifaya memur heyetin gündüz ondan gece ona kadar posta ve telgraf nezaretindeki daire-i mahsusa da icra-yı tetkikat eyleyeceği ilan olunur*"" Osmanlı Matbuat-ı Müdürlüğünden bir tebliğ" **Vakit**, nr. 399, 2 Aralık 1918, s.1.;aynı bilgi için bkz; Salih Tunç, "İşgal Döneminde Osmanlı Basını (1918-1922)", İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, **(Yayınlanmamış Doktora Tezi)**,İstanbul 1999, s.38.;Türkan Ülkütaşır, **a.g.m.**, s.38.

[45] Mehmet Okur, "İtilaf Devletleri'nin İstanbul'daki Faaliyetleri, Osmanlı Hükümetleri Üzerindeki Baskıları ve Hükümetlerin Tutumu, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi(ATAM)**, *C:19,* Kasım *2003,s. 1141.*

Basının başta İtilaf Devletlerine karşı ve Osmanlı Devletinde yaşanan gelişmelere karşı sansür edilmesi mütareke yıllarının en önemli olaylarından birisi olmuştur. Basının sansür edilme düşüncesinin ilk defa komisyonda konuşulması ve yine sansür kararlarının komisyon kararları arasında yer alması bu konu ile komisyonun ilgilendiğini göstermektedir. İtilaf Devletleri konuyla ilgili muhatap olarak Osmanlı Devleti temsilcisi ile Mütareke Komisyonu Başkanı Galip Kemali Bey'i görmüşlerdir. Böylelikle A. Tevfik Paşa Hükümeti 13 Kasım'dan beri mütareke tatbikatının daha sert uygulanması hususundaki İtilaf Devletlerinin isteklerini göz önünde bulundurarak sansür isteklerini yerine getirmiştir[46].

Galip Kemali Bey, komisyonu meşgul eden ikinci meselenin ordunun terhisi olduğunu ifade etmektedir[47]. Bu işi İngiliz murahhasın şiddetle takip ettiğini ve Kafkas ordusunun bir an evvel geriye alınmasını talep ettiklerini belirtmektedir. Mondros Mütarekesi imzalanmadan evvel Ahmet İzzet Paşa kabinesi Brest-Litovsk Antlaşması gereği Kars, Ardahan ve Batum'u elde tutabilmek için bu bölgeler haricindeki ordunun terhis edilmesini istemiştir. Ancak mütareke imzalanmadan önce böyle bir hareketin gerçekleştirilmesi İtilaf Devletleri tarafından kabul edilmeyeceği düşünülmüş ve bu bölgelerin terhisi işlemi mütarekenin imzalanmasına kadar beklenmiştir[48]. İtilaf Devletleri mütareke sonrası İstanbul'a gelir gelmez Kafkas ordusunun bir an evvel boşaltılması için Osmanlı Hükümeti'ne baskı yapmaya başlamıştır. İtilaf Devletlerinin amacı; Osmanlıların Kafkasya ve Azerbaycan'daki kuvvetlerinin geri çekilmesini sağlayarak, Rusya'daki Bolşevik ihtilalini bastırmaktır[49]. Bundan dolayı Batum'daki Osmanlı askerinin bölgeyi boşaltıp İngiliz askerine devretmesini istemişlerdir. "Osmanlı Hükümeti 9. Ordu Kumandanı Yakup Şevki Paşa'ya Osmanlı ordusunun 1914 hududuna çekilmesi emrini vermiştir"[50]. İngilizler bir müddet sonra da Batum'u işgal etmişlerdir. Mütareke Komisyonu Başkanı Galip Kemali Bey'den askerlerin tahliyesinin bir an evvel başlamasını istemişlerdir. Galip Kemali Bey, ordunun Batum yolu ile denizden terhis

---

[46] Salih Tunç, **a.g.e.**, s.38.
[47] Galip Kemali Söylemezoğlu, **a.g.e.**, s. 29.
[48] Ali Arslan," Birinci Dünya Savaşı Sonunda Batum'un Statüsü", **Tarih Boyunca Balkanlardan Kafkaslara Türk Dünyası Sempozyumu (29-31 Mayıs l995) Bildiriler, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi,** İstanbul 1996, s. 159.
[49] Türkan Ülkütaşır, **a.g.m.**,s. 40.
[50] Arslan, **adı geçen bildiri,** s.160.

edilebilmesi için Karadeniz'de ve Batum'da bulunan vapurlardan beş on tanesinin taşıma ücreti de dâhil kendilerine tahsis edilmesini istediklerini ancak İngiliz murahhasının buna yanaşmayarak nakliyatın karadan yürütülmesinde ısrar ettiğini belirtmiştir[51].

Mütareke Komisyonu'nun bir hafta sonra yaptığı toplantı, İngiliz ve Fransız murahhaslarının mütarekenin uygulanması sırasında yaşanan sıkıntılardan şikâyet etmeleri ile başlamıştır. İtilaf Devletleri her geçen gün mütareke maddelerini çiğneyerek Osmanlı başkentinde nüfuz elde etmelerine rağmen Osmanlı Devletini mütareke maddelerine uymamakla suçlamışlardır. Nakliyat işinin bir an evvel başlayamaması ve Alman esir ve tebaasının Osmanlı'da halen var olması onların en büyük şikâyetlerini oluşturmuştur. Hatta komisyonun bu gibi işleri çözemeyecek nitelikle olması halinde devamına da gerek kalmayacağını belirtmişlerdir[52].

Alman ve Avusturya-Macaristan tebaasının bir an evvel gönderilmesi meselesi Mütareke Komisyonunun 2 Aralık tarihli toplantısında yeniden ele alınmıştır. Nakil işlemlerinin ağır ilerlemesinden Osmanlı Devleti suçlu görülmüştür. Ancak Osmanlı Hükümeti Alman sefaret ve konsoloshane heyetinin gönderilmesi için vapur ve gerekli kömürün sağlanması gerektiğini belirterek, Aralık ayının dördüncü gününden itibaren İtilaf Devletlerinden nakliyat için gerekli olan kömür verildiği takdirde İstanbul'da bulunan *"Reşid Paşa"* vapuru ile yola koyulacaklarını bildirmiştir. Buna karşılık İtilaf Devletleri ise Alman asker ve tebaasının vapurlara bindirildiği takdirde kömür vereceklerini vaat etmişlerdir[53]. İtilaf Devletleri ilk adımı Osmanlı'dan beklemektedir. Nakliyata hazır hale gelindiği takdirde kömür meselesini hal edeceklerini ifade etmişlerdir. Oysaki Osmanlı Devleti ise nakliyat için ilk olarak vapur ve kömürlerin ayarlanmasını beklemektedir. Osmanlı Hükümeti suçlu görünmemek ve meseleyi tez zamanda halletmek için uğraşmaktadır. Ancak nakil işlemleri ile gerekli olan vapur ve kömür temini hakkında sıkıntılar yaşayan komisyon meselenin halli için İtilaf Devletlerinden sık sık yardım istemiştir. Mütareke Komisyonu 19. madde haricinde 22. madde ile ilgili de kararlar almıştır. 19. madde uygulanmaya başladığında aynı zamanda esirler konusu da komisyonda

[51] Galip Kemali Söylemezoğlu, **a.g.e.**, s. 29.
[52] **BOA, HR, SYS,** 2704/4 lef 62.
[53] **BOA, HR, SYS**, 2704/4 lef 63.

görüşülmüştür. Mütarekeye göre İtilaf esirleri hemen serbest kalabilecektir. Ancak mütareke gereği Osmanlı Devleti sivil harp esirleri ile askerlik çağının dışında olan esirlerinin tahliyesini isteyebilmiştir.

Mütareke Komisyonu Reisi Galip Kemali Bey; Alman-Avusturya efrad ve tebaasının nakliyatı için Harbiye, Dâhiliye ve Bahriye Nezaretlerinden oluşan ayrı bir komisyon olmadığından meseleyi tek başına tatbik ve tetkik etmek için zorlandığını Hariciye Nezaretine bildirmiştir[54]. Devletten gerekli yardım bekleyen komisyon mütarekenin uygulanmaya başladığı dönemlerde yalnız kalacaktır.

12 Aralık 1918 günü Meclis-i Mebusanın feshedilmesiyle beraber Osmanlı Devleti meclissiz kalmış ve müttefik devletler mütarekeye karşı uygulamalarını daha rahat bir şekilde yapmaya başlamışlardır[55]. İtilaf Devletlerinin keyfi ve hukuksuz uygulamalarına karşı mütareke maddelerini tatbik eden tek kurum Hariciye Nezareti nezdinde kurulan Mütareke Komisyonu olmuştur.

İtilaf Devletlerinin İstanbul'da etkinliklerini arttırmaları ve Yüksek Komiserlerin İstanbul'u önce fiilen sonra resmen işgal etmeleri ile birlikte Mütareke Komisyonu'nun görev ve yetkileri de zamanla kısıtlanacaktır. Komisyonun en önemli görevi ise mütareke maddelerini tatbik etmekten çok Alman ve Avusturya-Macaristan tebaası ve efradının nakliyatını gerçekleştirmeye dönüşecektir.

C. MÜTAREKE'DEKİ 19. MADDE PROBLEMİ, İTTİFAK DEVLETLERİ VATANDAŞLARININ OSMANLI DEVLETİ'NDEN İHRACI

Osmanlı Devleti ile Almanya İmparatorluğu ittifakı 19. yüzyılın ortalarında başlamış siyasi askeri ve ekonomik alanda yoğun işbirliğine dayanmıştır. Birinci Dünya savaşına da aynı tarafta girmiş olan bu iki devlet yenilgiye uğrar uğramaz İtilaf Devletleri tarafından ilişkileri derhal koparılmak istenmiştir. Bunun için ilk resmi adım Mondros Mütarekesi olmuştur. Ancak mütareke görüşmelerinden önce Osmanlı Devleti bu konu için bir hazırlık yapmaya başlamıştır. Osmanlı Devleti

[54] Mütareke Komisyonu'ndan Hariciye Nezareti'ne 2 Kanunievvel 1334 (2 Aralık 1918). **BOA, HR, SYS**, 2704/4 lef 62.
[55] Savaş Açıkkaya-Akın Çelik, **Bir Devrin Sonu Mondros**, İstanbul 2014, s.188.

savaşı kaybedeceğini anladığı günlerde hazırladığı talimatnamede, "Türkiye'de bulunan Alman, Avusturya ve Macar askeri kuvvetleriyle sefaret ve konsolosların iki ay içerisinde ülkelerine dönmelerini ön görmüştür. Ancak Osmanlı Devleti bu kararı alırken sivilleri içerisine katmamış ve milli unsuru rencide edecek bir iade tarzını da kabul etmeyeceğini daha o günlerden belirtmiştir"[56]. Osmanlı Devleti müzakere öncesi ittifak askerlerinin iadesini bu şekilde gündeme getirmeye hazırlanırken İngilizlerde mütareke taslağını hazırlamaya başlamıştır. Osmanlı Devletini kontrol altına almayı düşündüklerinden sayıları on binleri bulan Alman ve Avusturya askerlerinin Osmanlı topraklarında bulunmasını bir tehlike olarak görmüşlerdir[57]. Amiral Caltrop ve Rauf Orbay tarafından mütareke maddelerinin görüşüldüğü günlerde 19 madde "Alman ve Avusturya deniz, kara, sivil memur ve tebaasının en yakın İngiliz ve müttefik kumandanlarına teslimi" şeklinde okunmuştur[58]. Rauf Orbay ise Amiral Caltrop tarafından 19. madde okunduğu sırada o günkü endişesini hatıratında şöyle dile getirmiştir:

> …madde okunurken, büyük heyecan içinde idim. Bütün mazi, bütün şerefli tarihimiz, bir anda gözlerimde canlanmış, müfekkiremi kaplamıştı. O heyecan içinde hiç tereddüt etmeden, "Bu maddeyi kabule imkân göremiyoruz. Zira bu teklif bizce her şeyden evvel insanlık kaidelerine aykırıdır. Milletimizin şiarıyla asla bağdaşlaştırılamaz. Osmanlı Devleti kurulduğu günden beri ne kadar büyük tehlikelere maruz kalmak, ne kadar muazzam fedakârlıklara katlanmak pahasına olursa olsun, hiçbir zaman bir tek dostunu dahi kendi vatanında tutup ve kendi elleriyle düşmanlarına teslim etmek gibi bir alçaklığı göstermemiştir. Böyle yüz kızartıcı bir harekete girişmektense, ölümü tercih etmiştir. Bu hakkı ve şerefli geleneği bizim bozabileceğimizi sanmak hatadır. Bu noktada ısrar edilirse, müzakereye nihayet vererek, İstanbul'a dönmeye mecburuz" dedim.
>
> Heyecanımız gitgide artıyordu. Karşımdakilerin ne diyeceklerini düşünecek halde değildim. Ne derlerse desinler, namertlik etmek aklımdan geçmezdi.
>
> "Dost ve müttefikimiz olarak bugün memleketimizde bulunan zabit, memur, sivil, bütün Almanlarla Avusturya Macaristanlıları esir etmek için Türk kuvvetlerini sonuncu fertlerine kadar, ezip imha etmek lazımdır. Buna da muvaffak olamazsınız." diye tekliflerini şiddetle reddettim. Heyecanımı anlayan Amiral Galtrop;

---

[56] Ali Fuat Türkgeldi, **Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi**, Ankara 1948, s. 33. ;Selçuk Ural, **I. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye'deki Almanların İadesi**, Erzurum 2005, s. 11.
[57] **Aynı eser**, s. 12.
[58] Türk İstiklal Harbi, I. Cilt, **Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı**, Ankara 1962, s. 41.

- ben de bunun mümkün olamıyacağı zannındayım..”tarzında cevap verdi ve müzakere bu noktada durdu. Onun teklifiyle bizim görüşümüz arasında uzlaştırıcı bir nokta bulmak mümkün olmadı. Tekrar konuşulması ertesi güne bırakılarak, oturuma 7.30 da nihayet verildi[59].

Talimatnamede İttifak kuvvetlerinin hepsinin en yakın İngiliz müttefik kumandanlığına teslimi öngörülmüştür. Ancak Osmanlı Devletinin hazırladığı taslaktan çok uzakta olan bu teklif; İngilizlerin tüm Alman, Avusturya-Macar tebaa, asker ve memurlarını esir olarak görmek istediğini göstermektedir. Osmanlı Devleti’nin 19. maddeyi bu haliyle kabul etmesi ise mümkün görünmemektedir. 19. madde tekrar görüşüldüğü günde Rauf Orbay “Almanya’da onbeş binden fazla vatandaşımız var. Bunların vatana dönmelerini sağlamak isteriz. Bize yapılan teklifi kabul ettiğimiz takdirde, Almanların haklı olarak misli ile mukabelede bulunmalarına yol açar, kabul edemeyiz” demiştir[60]. Amiral ise bu gibi uygulamaların savaşın zaruretlerinden olduğunu ve harpten sonra Alman, Avusturya-Macaristan uyruklularının kalmalarına izin veremeyeceklerini ifade etmiştir. Niyetlerinin mütarekeden sonra Osmanlı Devleti'ni yalnız bırakmak olduğu açıktır. Osmanlı Devletinde sayıları on beş bini bulan bir gücün varlığı İtilaf kuvvetlerinin ilerideki faaliyetleri için açık bir tehdit olarak görülmüştür. Keza asker, memur, subay ve demiryolu çalışanlarının derhal ülkeden ayrılmasını istemeleri ülke içerisinde hâkimiyetlerini bir an evvel istemelerinden kaynaklanmaktadır. Rauf Orbay son olarak sâlimen memleketlerine dönmelerini temin etmek şartıyla Türkiye’den gitmelerine razı olacaklarını ifade etmiş ve taraflar uyuşmuştur. Mütareke’nin 19. maddesi:

“Denizci, asker ve sivil bütün Almanların ve Avusturyalıların bir ay içinde Türk ülkelerinden (Memalik-i Osmaniye’den) çıkartılması, uzak bölgedekilerin de olabildiğince erken bir tarihte çıkarılması” kaydına bağlanmıştır[61].

---

[59] Rauf Orbay, **Cehennem Değirmeni Siyasi Hatıralarım**, 1, İstanbul 1993, s. 115-116.
[60] **Aynı eser**, s. 120-121.
[61] Seha L. Meray, Osman Olcay,**Osmanlı İmparatorluğu’nun Çöküş Belgeleri (Mondros Bırakışması, Sevr Anlaşması, İlgili Belgeler)**, Ankara 1977, s. 4. ; İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları (1920-1945)**, Ankara 1983, C:1, s, 14.

Tarihçi Gotthard Jaeschke, mütareke görüşmelerinde Almanlara nazaran Türklere daha yumuşak bir muamele yapıldığını ifade etmiştir. İlk olarak Alman ve Avusturya-Macaristan asker ve tebaasının tamamının teslimi istendiğini ancak Osmanlı'nın müttefiklerine karşı olan bu cesur tutumunun Amiral Caltrop'u etkilediğini belirtmektedir. Bu sebeple de İtilaf Devletleri'nin bundan vazgeçip bir ay içinde yurtlarına nakledilmelerini kabul ettiklerini ifade etmektedir[62].

Mondros Mütarekesi hükümleri uygulanmaya başlayınca 19. maddede yürürlüğe konmuştur. Mütareke hükümlerine göre; Osmanlı Devleti'nin müttefiki olduğu Almanya ve Avusturya-Macaristan ile bağlantısı kesilecek, bu devletlerin ordusuna mensup askerler sınır dışına çıkarılacaktır[63]. Ahmet İzzet Paşa tarafından; 1 Kasım 1918 günü yayınlanan Yıldırım Orduları Grup Komutanlığı, Şark Hattı, Anadolu Hattı ve Adana Hatt-ı Askeri Komiserliği ile ilgili kısım ve şubelere gönderilen genelge'de;

"Mütareke'nin imza edildiği, uzun yıllardan beri silah arkadaşlığı yapılan Alman ve Avusturya-Macarlarla ittifakın sona erdiği, mütarekeyle belirlenen süre zarfında Türkiye'yi terk edebilmeleri için gereken hazırlığın yapılmasının her bir Osmanlı subay ve erinin görevi olduğu belirtilerek ilgili kurum ve kişilerin bu doğrultuda ortak hareket etmesi istenmiştir"[64].

19 madde'nin uygulanmaya başlamasıyla beraber Alman, Avusturya-Macaristan askerleri İstanbul'da toplanmış ve memleketlerine sevkleri için gerekli hazırlıklara başlanmıştır.

[62] Gotthard Jaeschke, "Mondros'a Giden Yol", **Belleten**, Cilt:.28, Sayı:109, Ankara1964, s. 151.
[63] Selahattin Tansel,**Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, Ankara 1973, C:I, s. 37., Marian Kent, **Osmanlı İmparatorluğunun Sonu ve Büyük Güçler**, çev. Ahmet Fethi ; yay. haz. Ali Berktay,İstanbul 1999, s.150., Sadiye Tutsak, "Türk İstiklal Harbinde Alman Silahları ve Askeri Mühimmatı", **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM),** Sayı:36, Güz Ankara 2014, s.236.
[64] Selçuk Ural, **a.g.e.**, s. 31.

BİRİNCİ BÖLÜM

KOMİSYONUN ASKERİ FAALİYETLERİ

A. OSMANLI ÜLKESİNDEKİ İTTİFAK DEVLETLERİ ASKERLERİNİN İSTANBUL'A SEVKİYATI

İstanbul'a gelen İtilaf Devletleri Osmanlı Devleti'nde müttefiklere ait hiçbir kuvvet bulunmamasını istemiştir. Mondros'taki 19. madde dolayısıyla Alman ve Avusturya-Macaristan kuvvetlerinin bir an evvel ülke dışına çıkarılmasını istemişler ve bunu kolay halledilecek bir durum olarak görmüşlerdir. Mütareke imzalanır imzalanmaz da Osmanlı Devletine bu konu ile ilgili baskı yapmaya başlamışlardır.

Mondros Mütarekesi müzakerelerinde 19. ve 23.[65] madde gereği Osmanlı Devleti'nin müttefiki olan devletlerle ilişkisini kesip bu devletlere ait asker ve tebaanın tez zamanda ülkeden gönderilmesine karar verilmiştir. Sadrazam İzzet Paşa mondros imzalanır imzalanmaz gönderdiği yazıda; Başkomutanlık karargâhı ve Harbiye Nezaretinde çalışmış olan Alman Askeri Heyetinin bütün eski üyelerinin (toplam 17 subay ve hesap memuru) kontratlarının feshedildiğini duyurmuştur[66]. Ayrıca aynı gün Yıldırım Orduları Komutanı Liman Von Sanders Paşa'ya görevini Anafartalar kahramanı Mustafa Kemal Paşa'ya bırakarak İstanbul'a dönmesini bildirmiştir. Bölgedeki Alman subay ve birliklerininde bir an evvel İstanbul'a gönderilmesi gerektiğini ifade edilmiştir. Sanders Paşa da ertesi gün görevini teslim ederek yola koyulmuş ve 1 Kasım'da Alman birliklerinin nakliyatına başlanmıştır[67]. Liman Von Sanders Paşa, 4 Kasım'da İstanbul'a varmış ve kendisine Türkiye'de bulunan bütün Alman subay ve askerlerinin emir komutasıyla birlikte nakliyat görevi verilmiş, nakliyat için de Alman Islah Heyeti binası karargâh olarak seçilmiştir[68]. Sanders Paşa İstanbul'a geldiğinde Alman görevlilerinin büyük bir kısmı olan

[65] 23. madde için bkz. Seha L. Meray Osman Olcay, ***a.g.e.***, s 4. ; İsmail Soysal, **a.g.e.**, s. 14; Türk İstiklal Harbi, I. Cilt, **Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı,** s. 41.
[66] Jehuda L. Wallach, **Bir Askeri Yardımın Anatomisi,** çeviren, Fahri Çeliker, Ankara 1985, s. 227.
[67] Liman Von Sanders; **Türkiye'de Beş Sene**, Yayına Hazırlayan; Muzaffer Albayrak, İstanbul 2013, s. 377-378. ; Selçuk Ural, **I. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye'deki Almanların İadesi**, Erzurum 2005, s. 31.
[68] Sanders, a.g.e., s.379.; Sadiye Tutsak, "Türk İstiklal Harbinde Alman Silahları ve Askeri Mühimmatı", **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM),** Sayı:36, Güz Ankara 2014, s.236.

Akdeniz Tümen Komutanlığı, Bahriye Komutanlığı, Alman Askeri Heyet Reisi ve efradı Karadeniz'den Odesa'ya geçerek Ukrayna üzerinden ülkelerine gitmişlerdir[69].

Liman Von Sanders, 9 Kasım 1918 tarihi itibariyle Osmanlı Devletinde bulunan Almanların miktarını Genelkurmay Başkanı Cevat Paşa'ya sunmuştur. Buna göre; İstanbul'da 71 subay ve 1277 asker, Haydarpaşa'da 185 subay ve 3029 asker, Haydarpaşa'da bekleyen Ararat vapurunda 420 asker, Pozantı-Haydarpaşa demiryolu hattında 189 subay ve 2195 kişi, Konya'da 30 subay ve 600 asker, Karapınar ve Pozantı'da 150 subay ve 3461 asker, Diyarbakır ve Sivas arasında 40 subay ve 960 asker olduğunu bildirmiştir. Osmanlı Devleti'nde bulunan Alman sayısı 665 subay ve 11.522 asker ve sivildir[70]. Yaklaşık 12 bin kişinin 19. madde gereğince memleketlerine gönderilmesi istenmiştir. Ancak Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı ordusuyla birlikte cephelerde yer alan ve sayıları bir hayli fazla olan Almanların sevkiyatları hemen başlamış ise de bir ay içerisinde memleketlerine nakledilmeleri mümkün olamamıştır.

1. Cephelerdeki Alman Birliklerinin İstanbul'a Ulaşımı

"Alman subay ve birliklerinin en yoğun olduğu yer Yıldırım Orduları Grup Komutanlığı'dır. Bunun dışında 6. ve 9. ordularda da bir miktar asker bulunmaktadır. Yapılan plana göre; birliklerin büyük kısmının demiryoluyla iç bölgede kalanların ise Samsun'da toplanarak buradan vapurlara bindirilip İstanbul'a ulaştırıldıktan sonra Odesa'ya gönderilmesi düşünülmüştür. Başlangıçta sevk işleri Yıldırım Orduları Komutanlığından yürütülmüşse de 7 Kasım'da bu ordunun lağvedilmesi ile sevk işleri 2. Ordu Komutanlığına bırakılmıştır"[71].

Almanların İstanbul'a sevk kararı ile birlikte demiryollarında çalışan Alman ve Avusturyalı memurlarda sevke dâhil edilmiştir. Böylelikle demiryolu ulaşımında düzensizlikler ve kömür yokluğu nedeniyle askerlerin ulaşımı olumsuz etkilenmeye başlamıştır. İmparatorluğun uzak eyaletlerinden gelen Almanların İstanbul'a sevki

[69] Liman Von Sanders, **a.g.e.**,s. 379.; Sadiye Tutsak, **a.g.m.**, s. 236.
[70] Limon Von Sanders'ten Genelkurmay Başkanı Cevat Paşa'ya 9.11.1918 tarihli rapor; **BOA**, **HR. SYS.** 2704/4 lef 7.
[71] Selçuk Ural, **a.g.e**., s.36-37.

yavaşlamıştır. 2. Ordu Komutanı Nihat Paşa ve 6. Ordu Komutanı Ali İhsan Paşada bu durumdan şikâyet ederek en kısa zamanda bölgeye bir demiryolu birliğinin gönderilmesini istemişlerdir. Sevkiyatın yavaş gitmesinin bir diğer nedeni vagon yetersizliği olmuştur. Kötü hava şartları ve vagon azlığı nedeniyle binlerce askerin vagonlarda bekletildiği gönderilen telgraflarla hükümete bildirilmiştir[72].

Mütareke'nin 13. maddesi gereği her türlü malzemenin tahribinin yasaklanması Alman birliklerinin elindeki silah, cephane ve diğer malzemeleri teslim almasını zorunlu kılmıştır. Bu yüzden Osmanlı ve Alman makamları arasında yapılan görüşme sonucunda; Alman askerlerinin yalnız şahsi silah ve eşyalarını almaları geri kalan malzeme ve eşyayı ordu komutanlıklarına teslim etmeleri üzerinde anlaşmaya varılmıştır. Ancak alınan talimat ve kararlara göre İstanbul'a gelmeye başlayan Almanların ellerindeki ve kontrollerindeki malzemeleri teslim etmedikleri bildirilmiştir. Alman ve Avusturyalı subaylar binek ve yük otomobillerini tahrip etmiş, ellerindeki malzemeleri ise satmaya başlamıştır. Ardından hükümet tarafından bu gibi malzemeleri satan ya da tahrip edenlerin tevkif edileceği kararı çıkartılarak bu sorunun önüne geçmeye çalışılmıştır[73].

9. Ordu bölgesinde sayıları az olan Alman ve Avusturya birlikleri de İstanbul'a hareket etmiştir. Ancak askerlerin yoğunlukta olduğu 6. bölgeden yola çıkan Alman ve Avusturya askerlerinden uzun süre haber alınamamıştır. Karadan yaya yürüyüşüyle Samsun'a gitmekte olan ve iç bölgelerde mahsur kalan askerlerden haber alınamaması üzerine Alman Askeri Heyeti endişe duyarak Harbiye Nezareti'ne başvurmuştur. Harbiye Nezareti ise acilen geride kalan askerlerin durumunun bildirilmesini istemiştir. Ocak ayının ilk haftası 73'ü subay, 1.261'i er olmak üzere toplam 1.334 Alman ve Avusturya askerinin Samsun'a ulaştığı haberi alınmıştır. 12 Ocak'ta Ordu Komutanlıklarından gelen telgrafta hiçbir Alman askerinin komutanlık bölgelerinde kalmadığı bildirilmiştir[74]. Böylelikle Anadolu'da müttefik devletlere ait asker kalmamıştır. 1 Kasım'da başlayan sevkiyat, bir aylık süreyi aşarak yaklaşık iki buçuk ayda tamamlanabilmiştir.

---

[72] **Aynı eser**, s. 38.
[73] Mehmet Okur, "Mondros Mütarekesi Sonrasında Osmanlı Devletinde Bulunan Alman ve Avusturya Vatandaşlarının Ülkelerine Gönderilme Meselesi", **Atatürk Araştırma Merkezi (ATAM),**XX, 60 Kasım 2004, s.711.
[74] **ATASE, İSH**, K.79, G.99. B:99-1.

Avusturya-Macaristan askerinin İstanbul'a dönüşü ve Osmanlı Devletinden ayrılışı Alman askerlerinden daha önce başlamıştır. Avusturya-Macaristan Birlikleri Kumandanı Josef Pomiankowiski, Sadrazam İzzet Paşa'dan barış yapılacağını haber aldığı günlerde İtilaf Devletlerinin İstanbul'u işgal edeceğini düşünmüş ve Avusturya-Macaristan askeri birliklerinin İstanbul'a sevk edilmesi konusunda İtilaf Devletleri ile görüş birliğine varmıştır. Bunun üzerine Çanakkale, Anadolu ve Suriye'deki birliklerin İstanbul'a gelmelerini istemiştir. Mondros'tan evvel 27 Ekim tarihinde nakliyata ilk olarak 667 asker, at, araba ve eşya ile başlamıştır[75].

Kasım ayının ilk günlerinde de Alman askerlerinin nakliyatına başlanır başlanmaz Pomiankowiski emrindeki subay ve erlerin bir an evvel tahsisi için tekrardan İtilaf Devletleri temsilcilerini ziyaret etmiştir. Görüşmede İtilaf Devletleri subayları kendisine iyi niyet göstererek ellerinden gelen yardımı yapacaklarına dair söz vermişlerdir[76]. Ardından Pomiankowiski Liman Von Sandersle de görüşerek cephelerdeki Avusturya-Macaristan askerinin durumu hakkında bilgi almıştır.

2. Askerlerin Kadıköy, Moda ve Haydarpaşa'da Bekletilmeleri

1 Kasımdan itibaren nakliyesine başlanan Alman askeri birliklerinin demir yollarındaki sıkıntılar nedeniyle İstanbul'a gelişi yavaş olmuştur. Karayoluyla gelenlerin İstanbul'a ulaşmaları ise haftaları almıştır. Osmanlı Genelkurmayı'nın nakliyat planına göre; Kasım ayı ortalarına kadar nakliyata uygun her türlü vapurun kullanılarak İstanbul'daki birliklerin ve yakın yerlerden gelen askerlerin Odesa'ya gönderilmesine çalışılmıştır.[77]. İstanbul'da bulunan Alman kıtaatının bir kısmı Alman bandıralı *"Kerkyra"* vapuru ile Odesa'ya gönderilmeye başlanmıştır[78].

Osmanlı ülkesinden gelen ilk Alman birlikleri önce Feneraki (Fenerbahçe)'deki karantina kampına gönderilmiş ardından nakillerine kadar kalmak

[75] Joseph Pomiankowiski, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküşü 1914-1918 I. Dünya Savaşı,** Çev; Kemal Turan, İstanbul 1990, s 349-350.
[76] **Aynı eser**, s.371.
[77] Selçuk Ural, **a.g.e.**, s. 47.
[78] "Alman Askeri Gidiyor", **Ati,** nr 298, 4 Kasım 1918, s.3.

üzere Haydarpaşa ve Moda'daki büyük kamplara yerleştirilmiştir[79]. Anadolu içlerinden başlangıçta gelen asker sayısı 700 iken birkaç hafta sonra günlük sayı 800-1000'i bulmuştur. Gelen birliklerin yerleştirmeleri ilk günlerde belli bir programa göre yapılmış ancak sayı giderek arttıkça durum vahim bir hal almaya başlamıştır. "Alman Askeri Heyeti Başkanı Liman Von Sanders; İstanbul'dan birlikler nakledildiği zaman Anadolu'dan gelecek olan birliklerin farklı bir güzergâh ile getirilmesini istemiştir. Bunun için Erkan-ı Harbiye'yi Umumiye Riyasetine başvurmuştur. Erkan-ı Harbiye Riyaseti de 7 Kasım'da İtilaf Devletleri komutanına başvurarak yeni güzergâh yolunun belirlenmesini talep etmiştir"[80]. Liman Paşa tarafından nakliyat ve garnizon işlerini halletmek, Osmanlı ve İtilaf Devletleri ile müzakere yapmak üzere görevlendirilen Hanz Guhr'un anılarına göre; 11 Kasım'a kadar Haydarpaşa ve Moda'daki kamplarda 730 Alman subayı ve sıhhiye subayı ile 9600 erat toplanmıştır[81].

Askerlerin yerleştirildiği Haydarpaşa ve Moda'daki manzara ise şudur: Asker ve subayların kaldığı yerlerin durumu pek iyi durumda değildir. Mevcut sayı giderek arttığından temizlik işleri aksamaya başlamıştır. Liman Paşa da karargâhı ile Moda'daki bir otelde kalmaktadır. Birlikleri ise kamplarda kalmaktadır. Kampların etrafı dikenli tellerle çevrilidir ve silahlı Türk nöbetçileri tarafından korunmaktadır. Kavşaklarda, meydanlarda ve sokaklarda sözde, rastladıkları her Alman askerini tevkif etmekle görevli Türk askeri devriye gezmektedir. İstanbul'daki hava şartları sert olduğundan kalın çadırlar ve yorganlar olmasına karşın Haydarpaşa ve Maltepe'deki askerlerin çoğu soğuktan üşümektedir ve hastalanmaya başlamışlardır[82]. Kötü şartlar altında bulunan askerlerin yanına bütün Alman askeri görevlilerinin gönderilmesi 12 Kasım 1918 tarihinde gerçekleşmiştir.

Avusturya-Macaristan birliklerine ise İtilaf Devletleri daha ılımlı davranmıştır. İtilaf Devletleri, Alman askeri birliklerini Haydarpaşa'ya geçirirken Avusturya-Macaristan birliklerinin şimdilik Rumeli yakasındaki konaklama yerlerinde kalmalarına izin vermiş ve Avusturya subay ve erlerinin serbestçe şehirde

[79] Hazırlanan bu kamplarda askerler için çadırlar, yemekhaneler, barakalar ve hastaneler kurulmuştur. Kamplar hakkında detaylı bilgi için bakınız, Hans Guhr, **Anadolu'dan Filistin'e Türklerle Omuz Omuza,** Çev; Eşref Bengi Özbilen, İstanbul 2007, s. 232.
[80] Selçuk Ural, **a.g.e**., s. 53.
[81] Hans Guhr, **a.g.e.**, s. 235.
[82] Joseph Pomiankowiski, ***a.g.e.***, s. 377.

dolaşmalarına müsaade etmiştir. Ancak İngilizler Avusturya-Macaristan birliklerinden sorumlu Joseph Pomiankowiski'den nerede ve ne kadar birliğin konakladığına dair bir krokinin kendilerine verilmesini istemişlerdir[83].

Osmanlı Harbiye Nezareti 13,500 Alman ve 1,500 civarında Avusturya vatandaşını Nikolaieff ve Triyeste'ye göndermeyi teklif ederek İtilaf Devletlerinin tepkilerine gerek kalmadan mütarekeyi uygulama niyetinde olduğunu göstermiştir[84]. İstanbul'a gelen askerlerin Haydarpaşa'da toplanarak Karadeniz limanlarından birine gönderileceği ve gidemeyen askerlerin ise sivil elbise ile gezmeğe mecbur kalacağı bildirerek hükümet ikinci bir önlem daha almıştır[85]. Ancak tüm bu kararlar İtilaf Devletlerinin Osmanlı Hükümeti'nin işlerine karışmasını engelleyememiştir.

Osmanlı Devletinden gelen askerlerin ilk olarak Karadeniz üzerinden gönderilmesi planlanmıştır. Komisyonun kuruluşundan birkaç gün sonra Galip Kemali Bey, Karadeniz'deki Alman Donanma Kumandanı Amiral Hopman'dan *"General"* ve *"Kerkyra"* vapurlarının İstanbul'daki Alman asker ve vatandaşlarını Odessa ve Nicolaieff'e nakletmek üzere acilen İstanbul'a gönderilmesini talep etmiştir.[86] Hopman, hızlı ve düzenli bir tahliyenin gerçekleşmesi için söz konusu olan vapurların geliş ve gidişlerinde gerekli olan kömürün bir an evvel sevk edilmesini istemiştir. Galip Kemali Bey'in Hopman'a yazdığı telgrafta; Haydarpaşa'daki 8500 kişiden oluşan birliğin her geçen gün beslenme ve barınma koşullarının zorlaştığını ve giderek durumlarının kritik bir hal alabileceğini ifade ederek Alman kuvvetlerinin acele etmeleri gerektiğini belirtmiştir[87]. 2. Filo Kumandanı Amet, "Osmanlı İmparatorluğunun tam yetkili temsilcisi Galip Kemali Bey'e" hitaben yazdığı bildiride; teklif edildiği gibi İstanbul'daki Almanları Odessa ve Nicolaiffe nakletmek amacıyla *"General"* ve *"Kerkyra"* vapurları için geçiş izninin verildiğini ve bu konuda Tümamiral Calthorpe ile görüş birliğine varıldığını bildirmiştir[88]. Böylelikle Amiral Hopman'ın istediği gerekli izinler İtilaf Devletleri

[83] **Aynı eser,** s.378.
[84] Ali Arslan, Abdurrahman Bozkurt, Ramazan Erhan Güllü, **Düşmanın Şehirdeki Hedefi-Milli Mücadele'de Polisler**, İstanbul 2011, s 63.
[85] "Şehrimizdeki Alman Askerleri", **İkdam**, nr 7819,18 Kasım 1918, s 3.
[86] Mütareke Komisyonu Başkanı Galip Kemali Bey'den Amiral Hopman'a , 21 Teşrinisani 1334 (21 Kasım 1918) **BOA, HR.SYS**. 2704/4 lef 4.
[87] **BOA, HR. SYS.** 2704/4 lef 4.
[88] **BOA, HR. SYS.** 2704/4 lef 3.

tarafından verilmiştir. Amiral Hopman söz konusu vapurların gönderilmesi için Alman Hükümeti ile bağlantıya geçmiş ancak Karadeniz üzerinden tahliyenin imkânsız bir hal aldığını Osmanlı Hükümetine bildirmiştir[89]. Galip Kemali Bey, Amiral Hopman'dan nakliyat için Türk vapurlarının yeterli olmamasından dolayı Ukrayna Devleti ile irtibata geçerek vapur kiralamalarını istemiştir. Böylelikle kiralanan vapurlar sayesinde 5000 personelin Doğu Akdeniz yolu ile hızlı bir şekilde nakillerinin gerçekleşebileceğini ifade etmiştir[90].

İtilaf Devletleri, mütareke sonrası İstanbul'a gelir gelmez Avrupa yakasındaki Almanların Anadolu yakasına geçmeleri konusunda Mütareke Komisyonuna tebligatta bulunmuşlardır[91]. Kasım ayının son günlerinde de bütün Alman kolonisinin Haydarpaşa'ya naklini emretmişlerdir[92]. Mütareke Komisyonu'nun 25 Kasım tarihli toplantısında Fransız Murahhas Desbrieres; 1 Aralık gününe kadar Alman Avusturyalı bilcümle zabitan ve profesörlerin Osmanlı'yı terk etmelerini istemiştir. Bu zamana kadar da hareket edemeyen sivil tebaanın belirlenecek olan özel bir alanda bekletilmelerini istemiştir. Avusturyalılarında aynı kararlara bağlı olduğu ancak Almanlara nazaran haklarında ayrı bir kararın çıkartılabileceğini belirtmiştir. Ancak onlarında sevklerinin mümkün olmaması ve gecikmesi durumunda bundan Osmanlı Hükümetinin sorumlu olacağını ifade etmiştir[93]. İtilaf Devletleri temsilcileri bütün görev ve sorumluluğu Osmanlı Devletine yüklemişlerdir. Tahliye meselesi ile ilgili yoğun toplantılar yapan Mütareke Komisyonu bir iki gün arayla toplanarak nakliyat işlemlerinin başlaması için uğraşmıştır[94]. Görüşmeler sürerken 30 Kasım'da tüm Alman kolonisi ile bu kez Avusturya-Macaristan birliklerininde Anadolu yakasına geçişi kararlaştırılmıştır. Avusturya-Macaristan birliklerinin bir kısmının Moda'da, Topçu birliğinin Haydarpaşa'da çadırlarda, teknik birliklerin ve diğer kısımların savaş askerleri için yapılmış Maltepe'deki barakalarda kalması kararlaştırılmıştır[95].

---

[89] Alman Deniz Kuvvetleri Temsilcisi Amiral Hopman'dan Mütareke Komisyonu Başkanı Galip Kemali Bey'e, **BOA, HR. SYS**. 2704/4 lef 5.
[90] **BOA, HR. SYS**. 2704/4 lef 9.
[91] Sadiye Tutsak, **a.g.m.,** s. 237.; Liman Von Sanders, **a.g.e.**, s. 379.
[92] Selçuk Ural, **a.g.e.,** s.55.
[93] **BOA, HR, SYS**, 2704/4, lef 25.
[94] Komisyon 23, 25, 27 Kasım 1918 günlerinde üst üste toplanmıştır. "Mütareke Komisyonu", **İkdam**, nr 7828, 27 Kasım 1918, s.2.
[95] Joseph Pomiankowiski, **a.g.e.**,s. 377.

Mütareke mucebince Osmanlı tarafından İttifak Kuvve-i Askeriyesine silahların teslimi ve terhis muamelesi için verilen müddet Kasım ayı sonunda dolmuştur. İstanbul'da toplanan askerlerin sevki bu süre içinde gerçekleştirilememiştir. Bir aylık süre dolduğundan ötürü Alman ve Avusturya askerlerinin üniforma ile gezmeleri men edilmiştir[96]. Osmanlı Devleti Mondros Mütarekesi imzalandıktan sonra ertesi gün hemen işe koyulmuş ancak 19. maddenin 1 ay zarfında halledilebilmesi o günkü şartlarda imkânsız görülmektedir. Nitekim eldeki imkânlar ile nakliyatın tümü pek mümkün olmamış ve Anadolu'dan gelen askeri birliklerin İstanbul'a ulaşması bir ayı bulmuştur. Nakliyatın yavaşlamasına neden olan en önemli etken vasıta yetersizliği olsa da bundan başka salgın hastalıklar, demiryolu haberleşme gibi teknik hizmetlerde çalışanların gönderilmesi ve Osmanlı Devletinde kalmak isteyenlerin talepleri de etkili olmuştur[97].

İtilaf Devletlerinin tüm sorunun çözümünü Mütareke Komisyonu'na bırakmaları Galip Kemali Bey'i o günlerde zor duruma koymuştur. İtilaf Devletleri bir an evvel nakliyatın başlamasını istemişlerse de gerekli vapur ile kömür temininde bulunmayarak Osmanlı Devletini nakliyatı geciktirmekle suçlamışlardır. Galip Kemali Bey, Mütareke Komisyonu'nun kurulduğu günlerde İstanbul'da toplanan askerlerin muvafakatı için meselenin hızlı şekilde halledilebilmesi amacıyla İtilaf Devleti murahhaslarından yardım istemiştir. İtilaf Devletleri'ne Alman, Avusturya ve Bulgar sefarethaneleri ile tebaasının mümkün mertebe İstanbul'dan çıkarılması için işe koyulduklarını ancak ellerinde nakil vasıtaları olmadığı için zorlandıklarını ifade etmiştir. Nakil meselesi ile bizzat ilgilenen ayrı bir komisyonun olmamasının işleri zorlaştırdığını da belirtmiştir[98]. İtilaf Devletlerinin Osmanlı demiryolu hattına el koyup kullandırmak istememesi de nakliyatın uzamasına neden olmuştur. Fransızlar Osmanlı Şimendifer Hattına kendilerinin ihtiyacı olduğunu ve bu sebeple de başka bir yoldan naklin gerçekleştirilmesini istemişlerdir. Galip Kemali ise komisyonda yer alan murahhaslara harbin bittiğini ve askerlerin gitmeleri için bir yardımda bulunmaları gerektiğini söylemiştir. Murahhaslar, Galip Kemali'nin bu çıkışına karşılık sert tutumlarına son vermişlerdir. Alman ve Avusturya Sefaret Heyetleri

[96] "Memnuiyet", **İkdam**, nr 7869, 28 Kasım 1918, s.1.
[97] Mehmet Okur, **a.g.m.,** s.715.
[98] **BOA. HR. SYS.** 2704/4 lef 102.

tebaaları ile birlikte altı hafta içinde Triyeste'ye gönderilebilmişlerdir[99]. 5 Aralık'tan itibaren de İttifak Devletleri çıkarlarını aracı ülkeler ile sürdürmek istemişlerdir. Bu amaçla Alman ve Bulgar çıkarlarını İsveç Elçisi M. Ancarsward, Avusturya Macaristan İmparatorluğu çıkarlarını ise Danimarka Elçisi Mr. Wangel üstlenmiştir[100]. Böylelikle İsveç hükümeti Alman meselelerini halletmek için aracı ülke olmuştur[101].

B. ASKERLERİN İTİLAF KUVVETLERİ TARAFINDAN GÖZALTINA ALINMASI

İstanbul'da toplanan yaklaşık 12.000[102] subay ve askerin bir ay içerisinde ülkelerine gönderilmesi mümkün olmadığı gibi bunların İstanbul'da ikamet ettirilmesi de zor bir hal almıştır. Anadolu'dan getirilen Alman subay ve erlerinin büyük bir kısmı İstanbul'un Anadolu yakasına, bir kısmı da Beyoğlu'na yerleştirilmişti. İtilaf kuvvetlerinin hemen mütareke sonrasında İstanbul önlerine gelmeleri üzerine, Avrupa yakasındaki Almanların Anadolu yakasına geçmeleri konusunda Mütareke Komisyonu'na tebligatta bulunmuşlardır[103]. İşgal yönetimi İttifak kuvvetlerini İstanbul için bir tehdit olarak görmüş ve sivillerden önce askerlerin bir an evvel tahliye edilmesini istemişlerdir[104]. İtilaf Devletleri İstanbul'a gelir gelmez Alman ve Avusturya-Macaristan'a ait İstanbul'daki binalarını ve Beyoğlu'ndaki Avusturya-Macaristan birliklerinin kaldıkları yerleri istemişlerdir. O günlerde yaşanan gelişmeleri izleyen Liman Von Sanders, İstanbul'da ortaya

[99] Galip Kemali Söylemezoğlu, **Başımıza Gelenler Mondros'tan Mudanya'ya(1918-1922)**, İstanbul 1939, s. 28.
[100] Abdurrahman Bozkurt, **İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi**, Ankara 2014, s. 140-141.
[101] "Alman çıkarlarının sorumluluğunu üstüne alan İsveç elçiliği..."başlığı ile İsveç elçiliğinden gelen belgeler Osmanlı Devleti Hariciye Nezaretine ve Mütareke Komisyonuna gönderilmiştir**. BOA, HR, SYS**, 2705/6 lef 17-20-21.
[102] İstanbul'da bulunan Alman ve Avusturya askerinin sayısı farklı rakamlarla ifade edilmektedir. 1 Aralık tarihli İkdam gazetesi sayıyı 12 bin olarak vermiştir."Şehrimizdeki Alman ve Avusturyalılar" **İkdam**, nr 7833, 1 Aralık 1918, s.2.; Almanların mevcudu ise kaynaklarda 10 bin olarak kabul edilmektedir. Tutsak, **a.g.m.**, s.237. ; Sanders, ***a.g.e.***, s. 379; Osmanlı Harbiye Nezareti ise 13,500 Alman ve 1,500 civarında Avusturya vatandaşını olduğunu belirtmiştir. Bkz, Abdurrahman Bozkurt, **a.g.e.**, s.6.
[103] Sadiye Tutsak, **a.g.m.**, s. 237., Liman Von Sanders; **a.g.e.**, s. 380.
[104] Abdurrahman Bozkurt, **a.g.e.**, s. 138.

çıkabilecek bir çatışmayı bertaraf etmek için böyle bir tedbir alınmasının yerinde olduğunu belirtmiştir[105].

Kasım ayı sonunda İtilaf Devletlerinin isteği ile askerler Anadolu yakasında Haydarpaşa, Moda ve Kadıköy'de iskân ettirilmiştir. Almanların Anadolu yakasına geçtikten sonra Rumeli'ye izinsiz geçmeleri sonucunda Harbiye Nezareti, Sanders Paşa'dan Alman Askeri Heyeti olarak üzerlerine düşen önlemleri almalarını istemiştir[106]. İtilaf Devletleri de verilen süre içerisinde eğer ülkeden ayrılmazlar ise Osmanlı Hükümeti'nden bunların tutuklanmalarını talep edeceklerini bildirmişlerdir[107]. Mütareke maddesince bir ay müddet verilen sürenin dolması üzerine askerlerin artık üniforma ile dolaşmaları yasaklandığından bir kısım askerin Beyoğlu'nda sivil olarak dolaştığı tespit edilmiştir. İtilaf Yüksek Komiserleri 1 Aralık'ta Osmanlı Devletine verdikleri nota da; "Almanların Rumeli'ye geçişine engel olunmasını" istemişlerdir. Ayrıca Alman ve Avusturya askerlerine gözaltı kararı öncesi sokağa çıkma yasağı getirilmiştir[108].

Mütarekece belirlenmiş sürenin dolmasıyla beraber Wilson, Almanların silahlarının toplatılmasını, silahların İtilaf Devletleri korumasında depolanmasını ve askerlerin hapsedilmesi amacıyla bir rapor hazırlamıştır[109]. İkdam gazetesi aynı gün "Silahların toplatılması" başlığı ile Almanların silahlarını vermekte direndiklerini yazmaktadır. Haydarpaşa'da toplanmış olan bu askerlerin silahlarının 30 Kasım itibariyle toplanmaya başladığını ancak askerlerden bazılarının silahlarını teslim etmeden önce denize atmaya çalıştıklarını ifade etmiştir[110].

Asayiş sorunlarına neden olan bu askerlerin İstanbul'da bulunması Osmanlı Hükümetini de rahatsız etmektedir. Hükümet Alman Askeri Heyeti'nden nakliyatın güvenli yollardan yapılmasını istemiş ve nakliyatı Odessa ve Nicolaiijeff üzerinden planlanmıştır. Ancak İtilaf Devletleri ile Osmanlı Hükümetinin 19. maddenin uygulanışı için alınan ve alınması gereken tedbirler raporunda; Odessa ve

---

[105] Liman Von Sanders, **a.g.e.**,s. 380; Sadiye Tutsak, **a.g.m.**,, s. 237.
[106] Selçuk Ural, **a.g.e.**,s.57.
[107] Abdurrahman Bozkurt, **a.g.e.**,s. 142.
[108] *"Mütareke ahkamına tevfikan memleketimizi terk eylemeleri icab eden Alman ve Avusturya tebaasının memleketlerine avdetleri temin edilinceye kadar ihtiyaç kısmi olmadıkça sokağa çıkmaları ve geceleri on'dan (22:00) sonra da dışarıda bulunmaları yasaklanmıştır.*"Alman ve Avusturyalılara Memnuiyet", **İkdam**, nr 7833, 1 Aralık 1918, s 3.
[109] Abdurrahman Bozkurt, **a.g.e.**, s. 140.
[110] "Silahların Toplatılması", **İkdam,** nr 7833, 1 Aralık 1918, s.2.

Nicolaiijeff üzerinden tahliyenin devam etmesinin imkansız olduğu belirtilmiştir. Her iki tarafında onaylayacağı yeni kararların alınacağı belirtilmiştir[111]. Liman Paşa da; "Köstence'den ve Romanya'dan nakliyat yapmak bu memleketteki karışık durum sebebiyle imkânsızdı. Odessa ve Romanya'dan ise bir müddet devam ettikten sonra Kasım ayında Ukrayna'da büyük çatışmalar başladığından ve trenle çok fazla gecikmeye uğradığından güvenilir olmadığı yönünde ihtarda bulundum" diyerek Karadeniz üzerinden yapılması düşünülen nakliyata karşı çıkmıştır[112].

Karadeniz üzerinden nakliyatın gerçekleşemeyeceği düşüncesi Osmanlı hükümeti tarafından onaylanmış ve yeni yol tespiti için İtilaf Kuvvetleri Başkanı General Wilson'a teklifte bulunmuştur. Yeni bir güzergâhın temin edilmesi için Osmanlı Hükümeti'nin İtilaf Kuvvetleri Başkomutanı General Wilson'a gönderdiği yazıda Almanların ülkelerine gidebilmesi için İtalya ve İsviçre'den geçerek veyahut gerekli izin sağlanıp gemilerle Akdeniz yoluyla gidebilecekleri belirtmiştir. Ancak Osmanlı gemilerinin bu yollar için elverişli olmadığı ve nakliyat için İtilaf Devletleri gemilerine ihtiyaç duydukları ifade edilmiştir. Böylelikle yeni güzergâh tespit edilirse Osmanlı Hükümeti gemilerinin yeterli olamayacağını belirtmiş ve İtilaf Devletlerinden ve Almanya'dan gerekli gemilerin temin edilmesini talep etmiştir. İtilaf Devletleri ise nakliyatı Türkiye'de ve Almanya'da el koydukları gemilerle sağlamayı düşünmüşlerdir[113].

Yeni güzergâh ve vapurların hazırlanması zaman alacağından bu askerlerin nerede ve nasıl iskân edileceği gündeme gelmiştir. İtilaf Devletleri Kumandanlığı nakliye için gerekli hazırlıklar tamamlanana kadar Alman ve Avusturya-Macaristan askerlerinin enterne edilmesine[114] karar vermiştir. 7 Aralık'ta gözaltı kararı alınmış ve Harbiye Nezareti'ne bildirilmiştir. Osmanlı Hükümeti de bu yönde önlemler alarak kararı Sanders Paşa'ya bildirmiştir. Silahların teslimi ve Almanların belirli bir bölgede gözaltına alınabilmeleri için Miralay Sedat Bey'i görevli kılmıştır[115]. Gözaltı kararı ile birlikte askerler için kısıtlamalar gün geçtikçe artmıştır. Askerlerin bulundukları kampları ancak toplu halde terk edebilecekleri ve sayılarının da 200'ü

[111] **BOA. HR, SYS,** 2704/04 lef 5.
[112] Liman Von Sanders, **a.g.e.**, s. 380. ; Selçuk Ural, **a.g.e.**, s. 58.
[113] Abdurrahman Bozkurt, **a.g.e.**, s. 139.
[114] Enterne kelimesi ilk günlerde gözaltı anlamında kullanılmıştır. Ancak İtilaf Devletlerinin giderek artan sıkı uygulamaları sonucu kelime gözaltı ifadesinden çok tutuklama anlamında kullanılmıştır.
[115] Selçuk Ural, **a.g.e.**, s.59-61.

aşmayacağı kararı alınmıştır[116]. Alınan bir sonraki karar ile askerlerin kamplardan dışarı çıkmalarına yasak getirilmiştir.[117].

Alman ve Avusturya-Macaristan askerinin gözaltı kararı Osmanlı Hükümetinin hoşuna gitmemiştir. Mütareke'nin diğer önemli maddeleri ile uğraşmak zorunda kalan hükümet nakil güzergâhının Almanlar tarafından değiştirilmek istenmesi sonucu iki ay daha bu konu ile ilgilenmek zorunda kalmıştır.

1. Alman Kıtaatı İskân Heyetinin Kurulması

Alman ve Avusturya askerlerinin 9 Aralık'ta gözaltına alınmasının ardından Harbiye Nezareti, sevk tarihine kadar askerlerin adalara nakil, barınma ve iaşe ihtiyaçları ile meşgul olmak üzere 18 Aralık 1918'de bir komisyon oluşturmuştur[118]. Alman Kıtaatı İskân Heyetinin başına Erkan-ı Umumiye Miralayı Sedat Bey getirilmiştir. 1 Ocak 1919 tarihinden itibaren ise heyetin başkanlık görevini Yarbay Kemal Bey yürütmüştür. Erkan-ı Harbiye Umumiye Riyasetine bağlı olan bu heyet, Alman Askeri Heyeti ile birlikte çalışarak Almanların adalara nakledilmelerini ve bu süreçteki tüm ihtiyaçlarını karşılayacaktır. Geride kalan Almanların ise gidene kadar kalacakları vapurlara sevkini ve yerleştirmelerini yapacaktır. Alman Askeri Heyetinin başında bulunan Liman Von Sanders'in Büyükada'ya gönderilmesinin ardından onun yerini İstanbul'daki İtilaf Devletleri nezdinde irtibat subayı olan Kurmay Albay Dove alacaktır[119]. Alman Kıtaatı İskân Heyetinin başında bulunan Sedat Bey'in faaliyetleri heyetin kurulduğu günden itibaren başlamış ve kendisi nakil meselesini görüşmek üzere Mütareke Komisyonu toplantılarına da katılmış ve Komisyona raporlar sunmuştur.

2. Askerlerin Büyükada (Prinkipo) ve Heybeliada'ya (Halki) Sevki

[116] Hans Guhr, **a.g.e.**, s. 240.
[117] **ATASE, İSH**, K.67, G.150. B:150-1. ;**BOA, HR. SYS**. 2704/4 lef 15.
[118] Selçuk Ural, **a.g.e.**,s. 63.
[119] Hans Guhr, **a.g.e.**, s. 240.

İtilaf Devletlerinin gözaltı kararına göre bir kısım asker İstanbul'un Anadolu yakasında kendilerine tahsis edilen yerlerinde, bir kısmı da adalarda iskân edilecektir[120]. Askerlere tahsis edilecek olan iki ada Prinkipo (Büyükada) ve Halki (Heybeliada) olmuştur[121]. Gözaltı kararının ardından Mütareke Komisyonu Reisi Galip Kemali Bey bu kararı Harbiye Nezaretine ve Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'ne bildirmiştir. İtilaf Devletleri Yüksek Komiserleri namına Mütareke Komisyonu'na memur olan İngiliz, Fransız, İtalyan murahhaslar; Alman erkan-ı zabitan ve efradının nakillerine kadar bu müddet zarfında Kadıköy ve Haydarpaşa cihetlerinde kalmaları zor olduğundan bunların kamilen bila istişare Heybeliada'ya nakledilmelerini talep etmiş ve naklin tamamının en kısa sürede gerçekleştirilmesini istemişlerdir. Fransız murahhas daha evvel askerlerin Marmara adasına yerleştirilmesini istediyse de Galip Kemali Bey burada su olmadığını belirterek Heybeliada'ya gönderilmelerinin daha uygun olacağını söylemiştir[122]. Galip Kemali Bey, Erkan-ı Harbiye-i Umumiye'ye Alman ve Avusturya askerlerinin Büyükada'ya da gönderilmesine karar verildiğini ve bu sevk için Bahriye Nezareti'nden yardım beklenildiğini belirtmiştir[123].

Haydarpaşa'da kalacak olan askerler için vapurların nasıl bir vaziyet içersinde bulunacakları kararlaştırılmıştır. Buna göre; 10 Aralık günü Menzil Müfettişliğinden gelen yazıya göre;

- *Sulh yani Corcovado vapuru[124] şimdilik Haliç'te kalacaktır.*
- *Gül Cemal vapuruna ise içindeki hayvanatla beraber Alman zabit ve efrad bindirilecektir. Vapura önce zabitler ardından efrad bindirilecektir.*
- *Haydarpaşa İrkab Kumandanlığı Erkan-ı Harbiye'yi nezaret edecektir.*
- *Yalnız olarak kimse dışarı çıkarılmayacaktır.*

---

[120] "Şehrimizdeki Alman, Avusturya Tebaası Hakkında", **Ati**,nr 323,1 aralık 1918, s.4.; Liman von Sanders, **a.g.e**., s. 380.

[121] **ATASE, İSH,** K:67 G:150. B:150-1.,Aynı bilgi için bkz, Selçuk Ural, **a.g.e**., s. 59.

[122] Galip Kemali Söylemezoğlu, **a.g.e.,** s. 27.

[123] Mütareke Komisyonu Reisi Galip Kemali Bey'den Erkan-ı Harbiye Umumiyesine 10 Kanunievvel 1334 (10 Kasım 1918) tarihli yazı; **ATASE. İSH,** K:67, G:143, B:143-1.

[124] Corcovado vapuru; Osmanlı Devletinin Almanların nakil işlemlerinde kullanmak amacıyla Almanlardan satın aldığı bir vapurdur. Cavid Bey satın almak için Grans şirketi ile anlaştıklarını ancak şirketin satmakta gönüllü olmadığını ifade etmektedir. Geminin Almanları memleketlerine göndermek için alındığını belirtmiş arzu etmezlerse işlemden vazgeçeceklerini söylemiştir. Maliye Nazırı Cavid Bey, **Felaket Günleri Mütareke Tarihinin Fecri Tarihi**, (Yayına hazırlayan): Osman Selim Kocahanoğlu, İstanbul 2000, s.44.

- *İaşe temini ve hastalık zarureti ile gemiden çıkacak zabit ve efrad İstanbul muhafızlığına gönderilecek ve zabit nezaretçe dışarı çıkacaktır.*
- *Haydar Paşa Rıhtımına inzibat, muhafızlıkça temin olunacaktır.*
- *Menzil müsaadesine kadar her vapurda bir zabit bulundurmağa çalışacaktır*[125].

Bu kararlarla beraber Haydarpaşa'da kalacak askerler için yeni önlemler alınmıştır. Osmanlı Devleti yalnız olarak dışarı çıkmama ve vapur içerisinde zabit bulundurma kararı alarak yaşanabilecek olası problemleri önlemek istemiştir.

Adalara sevk kararının ardından Alman askerlerinin ülkelerine nakil edilmelerinde yetkili olan Sanders Paşada Harbiye Nezaretine başvurarak; Alman askerlerinin nakledecek vapur olup olmadığını, var ise nakliyata ne zaman hazır hale geleceğini ve tamir edilen vapurlardan iskân için yararlanıp yaralanılamayacağının bildirilmesini rica etmiştir[126]. Ayrıca Büyükada'ya sevk edilecekler arasında İstanbul'da bulunan ve Anadolu'dan getirilen Avusturya askerleri de vardır. Avusturya Birlikleri Kumandanı olan Pomiankowiski'de gidecek olan bu askerler için İtilaf Devletleri ve Osmanlı makamları ile görüşmelere başlamıştır[127]. 18 Aralık günü İtilaf Murahhasları ile yapılan Mütareke Komisyonu toplantısında alınan kararlara göre;

Mütareke Komisyonu'nun 18 Kanun-ı evvel sene 1334 tarihli içtimaında İtilaf Murahhasları mümkün olduğunu tahmin ettikleri halde bu güne kadar Alman zabitan ve efradından bir kısmının olsun adaya nakledilmiş olmamasından dolayı beyan-ı teessüfle hükümeti şiddetle muâheze ederek ber-vech-i ati mütalebede (aşağıdakileri talep etmişlerdir) bulunmuşlardır.

1- *Liman Paşa ve maiyetinde bulunan birkaç zabit bugün nihayet yarın öğle vaktine kadar adaya nakil olunmalıdır.*
2- *Alman zabitan ve efradı için Büyükada'dan istifade olunması kabul edilmiştir.*

[125] **ATASE. İSH**, K:67, G:137, B:137-2.
[126] Selçuk Ural, **a.g.e**., s. 70.
[127] "Büyükada'da Avusturya Askerleri", **İkdam**, nr 7842, 11 Aralık 1918, s. 1.

3- *Bu haftanın nihayetine kadar adalarda imkânı mümkün olan miktar behemehal nakil olunacaktır.*
4- *Nakil olunmayan kısım bulundukları mahalde etrafı tel ile çevrilerek ve Osmanlı nöbetçileriyle girip çıkmaları menedilmek suretiyle enterne edileceklerdir.*
5- *Enterne edilen efrad ve zabitanın Beyoğlu cihetinden gelmekte olan bir takım kadınlarla münasebetlerine ve görüşmelerine meydan verilmeyecektir*[128].

Alınan bu kararlar aynı gün Hariciye Nezaretinden Harbiye Nezaretine gönderilmiştir. Gözaltı kararları giderek ağır şartlar içermeye başlamıştır. Bu şartlar neticesinde Alman askerleri tutuklu bir halde yaşamaya bırakılmıştır. Komisyondaki İtilaf Murahhasları ise bugüne kadar adaya nakledilmiş olan Alman asker ve subaylarının sayısını az bularak Hükümeti sıkıştırmaya devam etmişlerdir. Yaşanan aksiliklerden dolayı Osmanlı Hükümetini kınadıklarını ifade ederek, gözaltı maddelerinin derhal yerine getirilmesini istemişlerdir. Komisyon raporuna göre; başta Liman Von Sanders Paşa'nın adalara nakledilmesine karar verilmiştir. Adalara gidemeyen askerler için gözaltının devamına karar verilmiştir. Ayrıca bu askerlerin kamplardan dışarı çıkmaları tamamen yasaklanmıştır.

Adalara nakil kararının alınmasının ardından Liman Von Sanders Paşa ile 12 subay 19 Aralık günü Büyükada'ya nakledilmiştir[129]. Alman heyetinin Büyükada'ya nakledildiği 21 Aralık'ta Mütareke Komisyonuna bildirilmiştir[130]. Adalara nakil başlarken askerleri götürecek olan vapurlar hala hazırlanamamıştır. Mütareke Komisyonunun 23 Aralık günkü toplantısında, Haydarpaşa'daki askerlerin son durumu, Adalara iskân ve nakil için aranan vapurlar hakkında bazı önemli kararlar alınmıştır. Alınan bu kararlara göre;

i) *Madde 1: Şimdiye kadar Alman kıtaatına verilen Etha Rickmers ve Asgard ve Patmos ve Tir-i Müjgan ve Lilli Rickmers vapurlarının burada oturan Alman ve Avusturya sivil eşhasının nakline icab ettiğinden askerlere bırakılması kabil değil. İdare-yi Askeriyye tahtında bulunan*

[128] Hariciye Nezaretinden Harbiye Nezareti Celilesine, *ATASE, İSH,* K.67, G.150, B:150-1.; "Mütareke Komisyonu'nda İçtima",**İkdam**, nr 7851, 19 Aralık 1918, s.2.
[129]**ATASE, İSH**, K: 67, G:153, B:153-3. ; aynı bilgi için bkz, Sadiye Tutsak, **a.g.m**, s. 236.; Liman von Sanders, **a.g.e**., s. 380. ; Selçuk Ural, **a.g.e.**, s. 74.
[130]**ATASE, İSH**, K:67, G:153, B:153-4. Aynı belge için bkz Selçuk Ural, ***a.g.e.***, s. 74.

madenciler Tir-i Müjgan vapurunda kalamayacaklardır. Akdeniz ve Arimethea vapurlarından başka maada bir vapur kıtaatın iskânı Almanlara kalmayacak.

ii) *Madde 2: Haydarpaşa'daki kıtaatın tel örgüsü dahilinde nöbet beklenildiği halde şimdiye kadar caiz mahalleye girmesi men' edilip küçük zabitanın emrinde bulunan yürüyüş kolu nizamında haric-i çadırgan gezmeleri suretiyle gözaltı/enterne vukua gelecektir. Bundan umur-u idareye de müstahdem yalnız bir kaç zabit müstesnadır.*

iii) *Madde 3. Osmanlı Hükümetince Alman ve Avusturya askerlerine Halki adasında Papas Mektebi ve Prenkipo adasında da Rum yetimhanesi derhal verilecektir. Mah-ı halin 26. gününe akşamına kadar hiç olmazsa*

Halki adasına (Heybeliada) 1500 efrad ile 250 zabitan

Prenkipo adasına (Büyükada) 2000 efrad ile 250 zabitan nakledilecektir[131].

Mütareke Komisyonu, Alman ve Avusturya askerlerini Heybeliada'da Papaz Mektebine, Büyükada'da ise Rum yetimhanesine yerleştirme kararı almıştır. Haydarpaşa'daki durum ise tel örgüler çevresinde Türk askerlerin nöbetiyle beraber gözaltını kararının devamıdır. Ayrıca komisyon Aralık ayının 27. gününe kadar Alman kıtaatına ait tanzim ve tertibatı içeren bir listenin takdimini istemiştir. Gözaltı kapsamında yapılmış ve yapılması düşünülen bütün çalışmaların krokisiyle beraber bir rapor halinde gönderilmesi de istenmiştir[132]. Alman Kıtaatı İskân Heyeti Başkanı Sedat Bey, 27 Aralık gününe kadar gözaltı çalışmalarını kapsayan raporu bir gün sonra Harbiye Nezareti ve Mütareke Komisyonuna sunmuştur[133]. Komisyon kararlarından anlaşılacağı üzere askerleri taşıyacak olan vapurların hangilerinin olacağı henüz belirlenememiştir. Sivillere ayrılmış olan Etha Rickmers, Asgard, Patmos, Tir-i Müjgân ve Lilli Rickmers vapurlarının askerlere bırakılamayacağı kesinleşmiştir. Adalara sevkiyat için bir iki vapur düşünülmektedir. Ancak onlar da bugünlerde tam olarak kesinleşmemiştir.

[131] **BOA, HR. SYS**. 2704/4 lef 15-16.
[132] **BOA, HR. SYS**. 2704/4 lef 16.
[133] Sedat Bey'in Raporu 'nun tamamı için bakınız. Selçuk Ural, **a.g.e**., s. 78-80.

Sedat Bey 23 Aralık günü yapılan toplantıya bizzat katılmıştır. Almanların ikinci bir yere yani adalara sevkinin o günkü şartlarda zor ve imkânsız olduğunu belirtmesine rağmen komisyondaki İtilaf murahhasları bunu kabul etmemiştir. Sedat Bey'in Almanların tutuklu mu olduğu yoksa harp esiri mi olduğu sorusuna komisyondaki İtilaf murahhasları tarafından bir cevap verilememiştir[134]. Kış şartları dolayısıyla sevkiyatın zor yürütülmekte olduğunu komisyona bildirilmişse de İtilaf Komiserleri tutuklama kararını daha da genişleterek Osmanlı Hükümetinin sıkı önlemler almasını istemişlerdir.

Toplantı sonrası Mütareke Komisyonu nakil konusunda gerçekleşen aksaklıklar için bazı kararlar alarak Harbiye Nezaretinden gerekenin yapılmasını istemiştir. Askerleri nakletmek üzere gelen iki Alman vapurundan Patmos ve Etha Rickmers'in Alman ve Avusturyalı sivillere tahsis edilmesine karar verilmiştir. Adalarda kalma imkânı olmayanlar ise eski yerlerinde kalmaya devam edecektir. Komisyon'da alınan kararları inceleyen Hariciye Nezareti, Harbiye Nezaretinden; Almanların bir an evvel naklinin gerçekleştirilmesini, geri kalanların da Kadıköy'de belirli ordugâhlarda gözaltında bulundurulmasını ve özellikle askerlerin Beyoğlu'nda izinsiz dolaşmamaları için gereken önlemlerin alınmasını ve denetimlerin sıkılaştırılmasını istemiştir[135]. Almanları Adaya sevk edecek olan vapurların Akdeniz ve Arimethea olmasına karar verilmiştir.

Düşünülen bütün bu önlemlere rağmen Alman yetkilileri tutuklama ve nakil kararlarının uygulamada sorunlar meydana getirdiğini Osmanlı Hükümetine sık sık ifade etmişlerdir. Alman Askeri Heyeti Miralay Dove'nin 24.12.1918 günü Moda'dan komisyona gönderdiği yazıda; Harbiye Nezaret-i Celilesinden adalara su ve iaşe temini ile kendilerine verilen binalarda oturmak kaydıyla Alman Kıtaatının Halki ve Prenkipo adalarına süratle nakil edileceği bildirilmiştir. Almanlar için düşünülen tutuklama kararına ise karşı çıkmıştır. Haydarpaşa'da tel örgüsü dâhilinde gezmelerinin mümkün olmadığını çadırların durumunun da kış şartlarında yeterli olmadığını ifade edilmiştir[136]. Aralık ayının 26. gününe kadar adalara iskânın başlamasını isteyen Osmanlı Hükümeti Alman askeri heyeti ile yaptığı incelemeler

[134] **BOA, HR. SYS**. 2704/4 lef 16.
[135] Selçuk Ural, **a.g.e.**, s. 77.
[136] **BOA, HR. SYS**. 2704/4 lef 16

sonucunda Almanların iskân ve nakli için gerekli olan vapurları tespit etmiştir. Bunlardan "*Reşit Paşa"* vapuru[137] Avusturyalılara, *"Akdeniz"* vapuru ise Almanlara tahsis edilmiştir. Diğer vapurlar sivillere ayrıldığından askerler için yalnız bu iki vapur ayarlanabilmiştir. Komisyonun bir önceki toplantısında da Alman askerlerine verilebilecek iki vapurdan birinin Akdeniz olduğu belirtilmiştir. Tahsis için ayrılan bir diğer vapurda Arimethea olmuştur.

3. Ada'lara Nakilde Yaşanan Sıkıntılar

İtilaf Kuvvetleri Başkomutanı General Wilson tarafından gözaltı kararına ait gönderilen nota'da; Bilcümle Alman ve Avusturya-Macaristan asakirinin eğer münasib bir zaman zarfında tahliye edilebilecekler ise şimdiki karargâhlarında veyahut bu olamadığı takdirde gemiler hazır bulunduğu zaman mükerrer tahliyeleri hususunda kolaylıklı bulunan adalarda gözaltı edilmeleri kararı alınmıştır[138]. Bu kararın ardından Osmanlı Hükümeti ve Mütareke Komisyonu Alman temsilcileri ile görüşerek Adalara sevk için işlemlere başlamıştır. Heybeliada'da Rum mektebine Büyükada'da ise Rum Yetimhanesine yerleştirilmesi düşünülen Alman ve Avusturya askerlerinin nakliyatı için çalışmalara başlanılmıştır. Ancak önce vapurların temini ardından nakil için düşünülen binaların bir türlü Almanlara teslim edilmemesi nakliyatın uzamasına neden olmuştur.

Alman İskân Heyeti Reisi Sedat Bey; 19 Aralık'ta kiralanması düşünülen binalarla ilgili olan endişelerini ve adalarda karşılaşılması muhtemel sorunları Erkan-ı Harbiye-i Umumiye İkinci Başkanlığına gönderdiği telgrafta bildirmiştir. Buna göre; kiralanacak olan mekteplerin yüksek fiyatlarda kira isteyeceklerini bu duruma yönelik önlem alınması gerektiğini Dâhiliye Nezareti'nden istemiştir. Ayrıca Adalar Kaymakamlığı'nın gerekli önlemler alması bunun dışında Heybeliada'daki Ruhban ve

[137] İngilizlerden 1912 yılında alınan bu gemi daha önce Hindistan'a yolcu ve eşya naklinin yanında Türk birlikleri ve mühimmatının sevkinde kullanılmıştır. 10 Aralık günü Avusturya Birlikleri Kumandanı geminin Avusturya efradı ve tebaası için hazır olduğunu belirtmektedir. Ancak geminin yolculuk için gerekli hazırlıklarının tamamlanması Aralık ayının sonunda gerçekleşmiştir. Detaylı bilgi için bkz, Joseph Pomiankowiski, **a.g.e.**, s. 380-381.

[138] General Wilson'un 7 Aralık'ta Harbiye Nezaret'ine gönderdiği nota için ayrıntılı olarak bkz, Selçuk Ural, **a.g.e.**, s. 60.

ticaret okullarıyla, Büyükada'daki yetimhaneden yararlanılması için konuyla ilgilenmesini istemiştir. Yetimhane'nin boş olduğu ve diğer okullarında uygun olduğunu belirtilerek binaların iskân için tahsis edilmesi durumunda muhtemel sorunların önüne geçileceğini belirtmiştir. Harbiye Nezareti Sedat Bey'in isteklerini göz önünde bulundurmuş ve Dâhiliye Nezaretine başvurmuştur. Dâhiliye Nezareti de yazısında; 21 Aralık'ta Büyükada'ya nakledilecek 1000 askerin iskânı için boş bulunan Rum yetimhanesi ile okullarının kiralanmak istendiğini belirtmiştir. Ancak bazı kurumların buna yanaşmadığını ve işi zorlaştırdığını, Almanların ise bu yerler için 2500 lira kira bedeli vereceklerini ifade etmiştir. Binaların kiralanamaması durumunda gözaltı işinin zor bir hal alacağını ve hükümetin işini zorlaştıracağını belirten Dahiliye Nezareti, binaların kiralanması için elden gelen bütün gayretin sarf edilmesini istemiştir[139].

Osmanlı Ordu-yu Hümayunu Başkumandanlık Vekâleti 2. Şube'de; Alman subay ve askerlerinin geç gözaltı edilmesine yönelik İtilaf Devleti murahhaslarından aldıkları talepleri Hariciye Nezaretine bildirmiş ve gözaltı kararına yönelik şimdiye kadar yapılanları listelemiştir. 20 Aralık günü gönderilen yazıya göre; Almanların hangi nedenlerle gözaltı edileceklerine dair suretin General Wilson tarafından gönderilen tezkire ile açıklandığını ve ardından hükümetin bu işleri yürütmek için bir komisyon kurduğunu bildirmiştir. Komisyona Erkan-ı Harbiye Miralayı Suat Bey getirilmiştir. Kurulan bu komisyonun Almanların silahlarını topladığını ve adalar için gerekli olan binaları ve gemileri araştırdığını belirtmiştir. Raporun devamında en nihayetinde Liman Von Sanders ve karargâhının 19 Aralık'ta Büyükada'ya nakledildiği haberi verilmiştir. Bir taraftan da İstanbul Muhafızlığının Haydarpaşa'daki askerlerin alanını tel örgülerle çevirerek muhafazaya almaya başladığı bildirilmiştir. Son olarak nakliyatın devamı için Mütareke Komisyonu'nun vazifesini ifa etmek için gerekli makamlarla görüşmelere devam etmesi gerektiği belirtilmiştir[140].

Osmanlı Hükümeti Almanların adalarda gözaltı edilmesi için İtilaf Devletleri tarafından suçlamalara gerek kalmadan konuyu kendi makamları arasında yürütmek istemiştir. Komisyona meselelerin halli için büyük görev düştüğü ve üzerine düşen

[139] **ATASE, İSH**, K.67, G.153, B:153-2.; aynı bilgi için bkz Selçuk Ural, **a.g.e.**, s. 73.
[140] **ATASE, İSH**, K:67, G:150, B:150-2.

bu görevi ifa etmesi gerektiği bildirilmiştir. Hariciye Nezaretinden Harbiye Nezaretine 23 Aralık günü gönderilen yazı'da; Almanların adalara bir an evvel nakli için kiralanması düşünülen Rum mekteplerinin derhal işgal edilmesi ve patrikhaneye de malumat verilmesi istenmiştir. Kararın Mütareke Komisyonuna memur İtilaf murahhasları tarafından beyan edilmiş olduğu belirtilmiştir[141]. Ancak Almanların adalarda konaklayacağı binaların işlemleri bir tür hallolmamıştır. Sedat Bey Büyükada'dan gönderdiği raporunda; *"İsticar olunacak Rum mektepleriyle beraber Heybeli ve Büyükadalarda cem'an (3,500) Almanın iskânı mümkün olacağı taraf-ı aciziden Mütareke Komisyonunda ifade edilmiş idi. Mütebaki kalanların karar-ı sabık veçhile istenilen mahallerde enterne edilmesi mekteplerden istifade edilmesine menuttur. Bu babdaki tedabir, teşebbüsat ve istirhamat-ı acizanem hiçbir faide hasıl etmediğinden ne vakit mektepler Almanlara verilirse o vakit Kadıköy'deki ordugahlarda bulunan asakirin bir kısmı nakil edileceğinden daha ziyade tahdidi mümkün olacaktır."* diyerek mekteplerin Almanlara verildiği takdirde nakilin başlayacağını bildirmiştir[142].

Hariciye Nezaretinin kararına rağmen mekteplerin halen Almanlara verilemediği Sedat Bey'in bu raporundan anlaşılmaktadır. Ek olarak raporda, acilen İstanbul Muhafızlığının mektepleri işgal ve iskân heyetine teslim etmesi gerektiğini Türk Müfettişliğinin de daimi olarak Almanların erzak, su ve odun nakliyatını temin etmek üzere iki römorkörle dört mauna verilmesini talep etmiştir. Ayrıca daire daire dolaştığını belirterek nakliyatın tahsisi için Seyri Sefain Dairesinden kolaylıklar sağlamasını istemiştir[143].

Sedat Bey 26 Aralık'ta Mütareke Komisyonu Reisi Galip Kemali Bey'e gönderdiği yazı'da da; Komisyonun azami faaliyet ve ciddiyetle çalışmasına rağmen bir sonucun elde edilemediğini ve komisyondan bu sorunla ilgili gerekli yazışmaları yapmasını rica etmiştir[144]. Almanların adalarda iskân edilmesi ile adalardaki su temini de önem kazanmıştır. Sedat Bey bu konuya da dikkat çekmiş ve gerekli yardımın yapılmasını talep etmiştir. Hariciye Nezareti su, iaşe ve odun temini için

[141] **ATASE, İSH**, K:67, G:160, B: 160-1.
[142] **BOA. HR. SYS**. 2704/4 lef 103.
[143] Alman İskân Heyeti Reisi Sedat Bey'den Erkan-ı Harbiye Riyaseti Sanisine 26.12.1334(26.12.1918) **BOA. HR. SYS**. 2704/4 lef 103.
[144] **BOA. HR. SYS**. 2704/4 lef 104.

Menzil Müfettişliğini görevlendirmiştir. Sedat Bey ile birlikte harekete geçen müfettişlik bir gün sonra adalardaki ihtiyaçları karşılamak üzere Sedat Bey'in de talepte bulunduğu üzere iki römorkörle 4,5 ton civarında erzak, su ve odunu adalara nakletmiştir[145].

Alman subay ve askerlerin adaya bir an evvel nakil edilmesinin ilk koşulu Rum Mekteplerinin ve Yetimhanesinin Alman İskân Heyetine teslim edilmesidir. Sedat Bey'in raporuna yönelik 23 Aralık günü Hariciye Nazırı Mustafa Reşid Paşa; konunun derhal çözümü için Harbiye Nezaret'inden, kiralanacak olan mekteplerin derhal işgalini ve kira meselesinin hallinin çözülmesini istemiştir. Mütareke Komisyonu'nun gelişmelerden Patrikhane'ye haber vermesine karar verildiği bildirmiştir. Ayrıca Harbiye Nezareti Patrikhane'ye de aynı yazıyı göndererek binaların teslimi için yetkili makamlarla birebir irtibata geçmiştir[146].

İşgal meselesinin çözümü için birçok makamla görüşülse de binaların teslimine karşı çıkan tek kurum Patrikhane olmuştur. 24 Aralık günü Büyükada'da bulunan Sedat Bey'in İstanbul Muhafızlığına gönderdiği rapor'da işgal için patrikhanenin karşı geldiğini belirterek, muhafızlığın acil yardımını talep etmiştir. Sedat Bey yaşanan olumsuzlukları ve gelişmeleri şöyle anlatmıştır:

"Almanların iskânı için Rum Patrikhanesi'ne aid BüyükAda'daki eytam ve Heybeliada'daki ruhban mekteblerinin tarafımızdan işgalini Mütareke Komisyonu'nda bulunan İtilaf Devletleri murahhasları da tensib ve bu bâbda vaki' olan şikayâtı dinleyemeyeceklerini beyan ettiler. Almanlar eytam mektebi'ne 2000 ve ruhban mektebine 1500 lira mâhiye kira verdikleri halde Patrikhane işgale mu'arızdır. Bu hususdaki resmi ve gayrıresmi teşebbüsat bir netice vermediğinden İtilaf murahhasları da bizzarure keyfiyetden haberdar edilerek muvafakatları alınmıştır.

Gerek bu mekâtibin işgali ve gerek Adalar'da inzibatın teşyîdi maksadıyla her iki adada bulunan küçük müfrezelerin üçer zâbit ve ellişer kişi kuvvetinde birer bölük ya'ni her adada birer bölükten iki bölük haline ifrağı hakkındaki ma'ruzatım Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'nce de tasvib edilmiştir. Binâberîn bugün

[145] Selçuk Ural, **a.g.e**., s. 74.
[146] **ATASE, İSH,** K:67, G:160, B:160-1.

(24.12.34) sa'at 4-30'dan sonra köprüden kalkan vapurla muktezî kuvvetin Adalar'a tahrikine ve bu müfrezelerin kumandanlarına mahalli memurîn-i hükûmeti ile birlikte hemen mezkûr mektebleri işgal ve Almanlar'a teslim eylemeleri hususunun emir buyurulmasını ehemmiyetle istirham ederim. Yalnız Heybeliada'daki Ruhban mektebinde elyevm mevcud yirmi-otuz talebe kendilerine gösterilecek yerde iskân edebilecekleri gibi eytamhane me'muriyetine de mahall gösterilmesi mukarrerat iktizasından olduğunu ilaveten arz eylerim"[147].

Mütareke Komisyonu'ndaki İtilaf murahhasları binaların teslimine onay verdiklerini ancak konu ile ilgili bu şikâyeti kabul etmediklerini bildirmiştir. Almanların binalar için ödenecek olan parayı vermelerine rağmen Patrikhane'nin halen işgale karşı olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca Sedat Bey, Almanların adalara naklinin kolayca halledilebilmesi ve Adalarda oluşturulan bu yeni düzeni sağlamlaştırmak için bir kuvvetin hazırlatılmasını talep etmiştir. Her iki adada bulunan küçük müfrezelerin üçer subay ve ellişer askerden olmak üzere her iki adada birer bölük oluşturulmasını istemiştir. Erkan-ı Harbiye tarafından kabul edilen bu grupların bugün İstanbul'dan hareket ederek adalara ulaşacağını ifade etmiştir. Gelen bu birliklerin kumandanlarına Almanların adaya yerleştirilmesi ve işgal meselesinin çözümü için yetki verilmesini istemiştir. Ek olarak Sedat Bey işlerinin hızlı bir şekilde halledilebilmesi için tezkire'nin İstanbul muhafızlığına acil ulaşmasını Erkan-ı Harbiye Riyaset'inden rica etmiştir[148].

Mütareke Komisyonu ve Alman İskân Heyetinin adalardaki bina meselesinin çözümü için uğraşırken bir kısım Almanlarda adaya ulaşmıştır. Almanların Adalarda ve Kadıköy'deki son durumları hakkında Miralay Dove 28 Aralık günü Komisyon Başkanı Galip Kemali Bey'e bir rapor göndermiştir. Rapor'da "Alman askerlerinin dağılımı" adıyla bir liste yer almıştır. Buna göre mevcut yerlerdeki Alman birliklerinin yerleşimi şu şekildedir:

a) Adalar :	***Prinkipo***	***80 Memur***	***1194 Asker***
	Halki	***43 Memur***	***467 Asker***

[147] **ATASE, İSH**, K:67, G:166, B:166-1.
[148] **ATASE, İSH**, K:67, G:166, B:166-1.

	Toplam:	***123***	***1661***
b) Gemilerde:	***Akdeniz***	***59 Memur***	***747 Asker***
	Etha Rickmers	***48 Memur***	***666 Asker***
	Patmos		
	Asgard	***6 Memur***	***290 Asker***
	Lilli Rickmers		
c) Kadıköy ve Moda Bölgesi:		***529 Memur***	***4912 Asker***
d) Haydarpaşa Hastane'de:		***Hasta kişi 19 Memur***	***788 Asker***
		Bakım personeli 18 Memur	***165 Asker***
		Toplam: 37	***953 Kişi.***

Ayrıca Dove; görüşmeler dahilinde Büyükada'daki yetimhane ve Halki'deki okullara taşınması için 2500 askerin daha nakledileceğini belirtmiştir[149]. Sedat Bey'in Mütareke Komisyonu ve Harbiye Nezaretine gönderdiği aynı günkü rapor'da; Adalardaki okulların İstanbul Muhafızlığı tarafından kendilerine verildiği takdirde yaklaşık 2000 askerin daha sevk edileceğini bildirmiştir. Hem Alman Heyeti hem de İskân Heyeti askerlerin adalara sevki için okulların ve yetimhanenin kendilerine bırakılmasını istemektedir. Ancak Patrikhane kiralanacak olan Rum mekteplerinin sevkine pek yanaşmamaktadır.

Ocak ayı itibariyle Alman İskân Heyeti Başkanlığını Sedat Bey'den Kemal Bey devralmıştır. Aynı zamanda Erkan-ı Harb Kaymakamı olan Kemal Bey 2 Ocak 1919 günü adalara geçirilmiş olan asker ve zabitan sayılarını Galip Kemali Bey'e iletmiştir. Bu rapora göre;

1. *Büyük ve Heybeli adalarına Kanun-i sani nihayetine kadar geçirilmiş olan efrad adedi 3598 zabit adedi 182'dir.*

[149] Moda'daki Alman Askeri Heyeti Başkanı Miralay Dove'den Mütareke Komisyonu Başkanı Galip Kemali Bey'e 28 Aralık 1918; **BOA. HR, SYS**, 2704/4 lef 108.

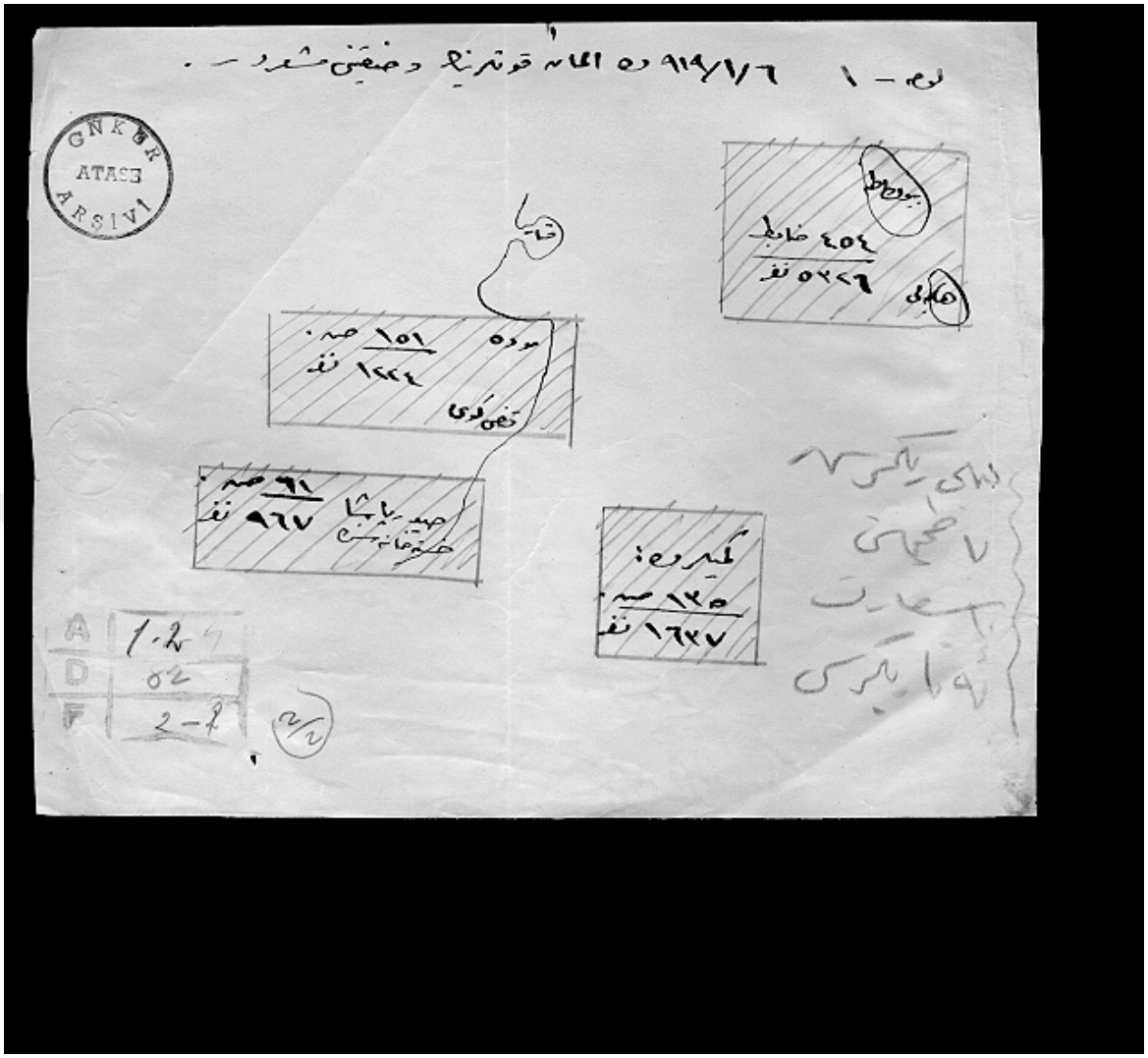
Bugün dahi zabitanla beraber 800 nefer nakil edilmektedir.
Ayın dördünde 1000 nefer nakil edilecektir.

2. *El-yevm mevcud istihzarata nazaran cem'an her iki adaya 6100 nefer yerleştirilecektir. Şimdiye kadar gönderilen zabitan adedi muhtelif iskânın Kadıköy'de bulunmasından dolayı hakikaten azdır. Bunun için mikdar-ı mezkur tezyid edilecektir.*
3. *El-yevm muhtelif vapurlarda ma'a zabitan 1928 nefer mevcuttur.*
4. *Haydarpaşa hastanesinde hasta bakıcılar ve hademelerle beraber 1000 nefer vardır. Yalnız hastaların miktarı 807'dir.*
5. *Gerek vapurlarda bulunanların mikdarı ve gerekse 1 numaralı Haydarpaşa barakalı ordugahında mütebaki kalan 1000 neferin suret-i iskânı hakkında bugün şifahen Mütareke Komisyonu Riyaset-i Celilesinden istihzah-ı keyfiyet edileceği ma'ruzdur*[150].

Aynı zamanda rapor Kemal Bey tarafından Harbiye nezaretine de gönderilmiştir. Harbiye Nezareti'de Adalarda ve Kadıköy'de yer alan mevcut askerlerin sayısı ve durumu hakkında Hariciye Nezaretini bilgilendirmiştir. Rapora göre; adalara nakil son sürat devam etmektedir. Subayların çoğu adaya gitmek yerine İstanbul'da kalmışlardır. 6 Ocak günü Kemal Bey tarafından Erkan-ı Harbiye'ye ve Mütareke Komisyonu'na gönderilen kapsamlı raporda; Alman Kıtaatının İstanbul'daki durumu Adalara nakil ve gözaltı bölgesi ile ilgili bilgiler verilmiştir. Rapora göre;

I. 6 Ocak 1919 günü Alman Kıtaatının hangi bölgelerde ve ne kadar bulunduğu gösterilmiştir. Bunlardan 805 askerin 400'ünün 8 Ocak'a kadar Adalara nakledileceği belirtilmiştir[151]. Alman Kuvvetlerinin mevcut durumu ve vaziyeti hakkında bir levha hazırlanmıştır. Levhada belirtilen bilgiler şu şekildedir[152]:

[150] **BOA. HR. SYS**. 2704/4 lef 115., Aynı bilgi için bkz Selçuk Ural, **a.g.e.**, s. 84-85.
[151] **ATASE, İSH,** K:82, G:20, B:20-1.
[152] **ATASE, İSH**, K:82, G:20, B:20-3.

Levha II.

Büyükada – Heybeli: 454 zabit, 5326 nefer

Fener, Moda – Kadıköy: 151 zabit, 1224 nefer

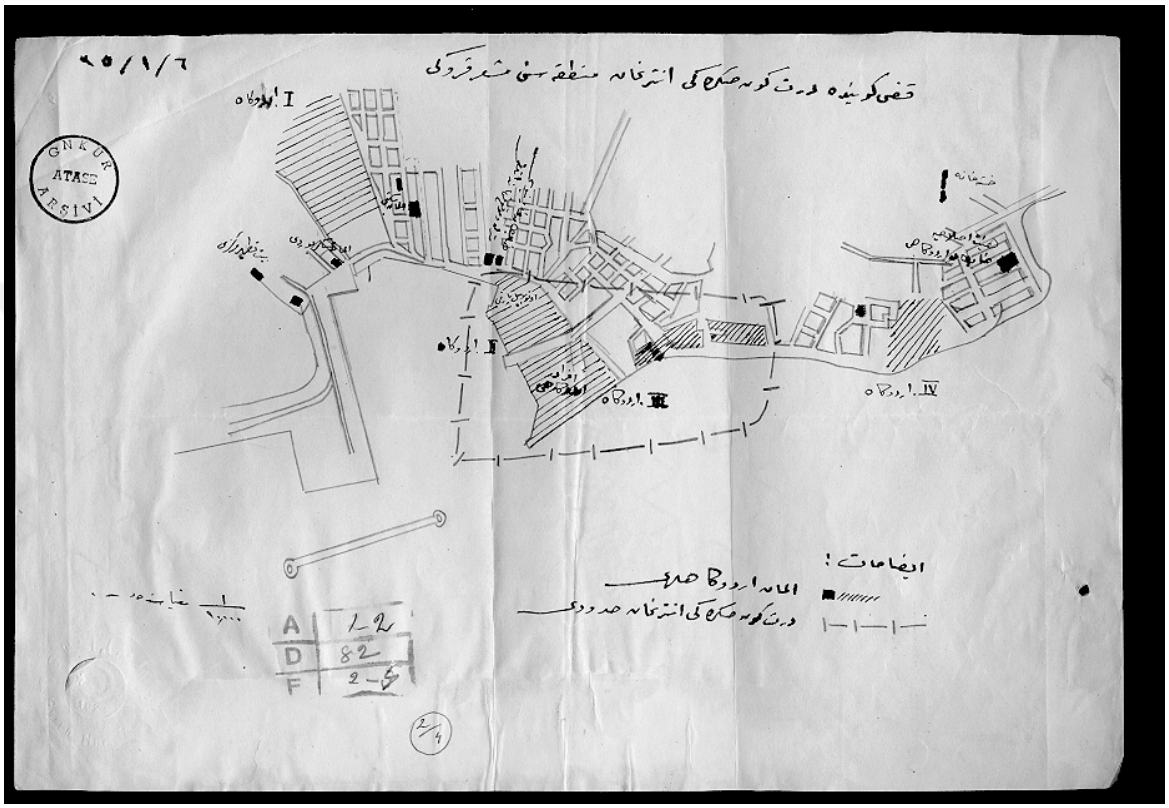
Gemilerde (Lilli Rickmers, Patmos, Asgard, Etha Rickmers):135 zabit, 1637 nefer

Haydarpaşa Hastanesinde: 21 zabit, 967 nefer

II. Gözaltı hakkında; 3 gün sonra Adalara gerçekleşecek olan nakliyat sonrası Kadıköy'deki Alman kıtaatının alacağı vaziyet levha 3 de gösterilmiştir. Ancak karargâhın bir kısmının Moda'da eskisi gibi yerinde kalacağı ve Moda ile Haydarpaşa Hastanesi arasındaki bağlantının aynı şekilde muhafaza edilmek suretiyle aynı kalacağı ifade edilmektedir. Buna göre 6 Ocak sonrası için Moda ve

Kadıköy'ü de içine alan yeni bir bölge çizilmiştir. Ayrıca harita'da belirtilmiş olan dördüncü barakalı ordugâh civarındaki meydanlığın belirli zamanlarda talimata uyarak teneffüs ve oyun için kullanılabileceği belirtilmiştir[153].

Levha 3 şu şekildedir:

Kadıköy'ünde dört gün sonraki enterneman mıntıkasını müş'ir kroki
Hastane – Hey'et-i asliyye zabit ve ordu erkanı – IV- Ordugah – III- Ordugah, Efrad ordugahı, II- Ordugah – Zabitan ve --- ve mevki'i - --- - mektebi – I- Ordugah - --- asker yurdu – Bit tathir merkezi

III. Teklif ve istizah kısmında ise Kemal Bey; Mütareke Komisyonu'na ve Erkan-ı Harbiye'ye dört tane teklif sunmuştur.

1. Askerler için Burgazada'da 500, Maltepe'de 200 kişilik bir yer hazırlandığını ve bu iki yerin iskâna hazır hale getirildiğini bildirmiştir. Ancak Lilli Rickmers, Patmos, Asgard, Etha Rickmers vapurlarının kömür alarak Almanya'ya yola çıkmasına bugün Mütareke Komisyonu tarafından

[153] **ATASE, İSH,** K:82, G:20, B:20-4.

karar verilecek ise, gemilerdeki askerlerin naklinden vazgeçilerek o gemilerde nakliyat hazırlıklarının bitirilmesini arz etmiştir.

2. Kemal Bey, Samsun'dan Alman Kafkas Seferi Kuvvetlerinin 1200 kişi ile geldiğini ve bunlarında derhal nakledilmeyecekler ise Burgaz adasına naklini ve fazla kalanlarında diğer adalara sıkıştırılarak yerleştirilmesini istemiştir.

3. Kadıköy'de bulunan Alman kıtaatının iaşelerini kendileri temin ettikleri müddetçe bunların küçük erkânlarıyla menzillerinin ve levazım müesseselerinin buradan ayrılmasına gerek olmadığını belirtmiştir. Burada kendi ihtiyaçlarını karşılayan Alman kuvvetlerinin dışında başka hizmetler için ayrılmış olan 205 askerinde kalacağını ifade etmiştir. Harita'da bu kuvvetlerin yerleri ve sayıları belirtilmiş, gözaltı kararına uymak zorunda olduklarını bildirmiştir. Bu kuvvetlerin Maltepe'ye gönderilmesinin akla geldiğini ancak müesseselerin faaliyetlerini ve sevkiyatını zorlaştıracağı düşüncesiyle bundan vazgeçildiğini belirtmiştir.

4. Eğer komisyon tarafından Lilli Rickmers ve diğer dört vapurun derhal hareketlerine bugün karar verilemiyorsa, başka kıtaatın vapurlarda ikamet ettirilmesinin ya da Maltepe'ye nakledilmelerinden hangilerinin münasib olacağının bildirilmesini istemiştir. Böyle bir halde Samsun'dan gelecek kuvvetin derhal Burgazada ile diğer adalardan birine nakil edilmesini istemiştir. Vapurlar eğer hazır olmayacaksa Samsun'dan gelen kuvvetlerin adalara naklini istemiştir.

IV. Üçüncü maddedeki tekliflerinin ne suretle kabul edilecek ise bundan sonra ona uygun olarak hareket edileceğini Mütareke Komisyonu Riyaseti Celilesine bildirmiştir[154]. Alman İskân Heyeti Başkanı Kemal Bey bir gün sonra da Mütareke Komisyonuna gelerek komisyon toplantısına katılmıştır[155].

Miralay Dove de Mütareke Komisyonu'na 6 Ocak 1919 günü rapor sunmuştur. Raporda Ocak ayı itibariyle Alman askerlerinin sayıları ve son durumları

[154] Alman Kıtaatı İskân Heyeti Reisi Yarbay Kemal Bey'den, Mütareke Komisyonu'na ve Erkan-ı Harbiye-yi Umumiye Riyaset'ine; **ATASE, İSH**, K:82, G:20, B:20-1,2.
[155] "Mütareke Komisyonu", **Alemdar**, nr, 7 Ocak 1919, s. 2.

yer almıştır[156]. 6 Ocak itibariyle Alman askerlerinin yerleştirildiği yerler ve sayıları şu şekildedir:

a) Adalarda: Prenkipo: 351 memur 4012 subay

Halki: 103 memur 1314 subay

Toplam: 454 memur 5326 subay

b) Gemilerde: 135 memur 1637 subay vardır.

c) Kadıköy ve Moda'da: 151 memur ve 1224 subay vardır. Ayrıca 10 doktor ve 53 memurda buradadır.

d) Hastane'de: 22 memur 741 subay yer almıştır[157].

Ayrıca 7/1/19 tarihinde ek 300 subay ve askerin adalara getirildiğini belirtmiştir. Dove; kampın tehcirinin tamamlandığını ve adalara taşıma işinde kullanılacak 1000 askere ihtiyaç olunacağını belirtmiştir. Böylelikle kamplardaki asker sayısının 6200'ü bulacaktır. Bu arada 19. madde ile Osmanlı cephelerinden kara yolu ile getirilen askerlerin Samsun'a ulaştığı haberi gelmiştir. Harbiye Nezareti bu gelen askerlerin yaşanan sıkıntıları daha da arttıracağını düşünerek, Hariciye Nezaretine başvurarak askerlerin İtilaf Devletlerinin yardım ve himayesiyle "İbrail" (Braila; Karadeniz'in üzerinde bir liman şehri) üzerinden dönmeleri için girişimde bulunmalarını talep etmiştir. Harbiye Nezareti askerlerin İstanbul'a getirilmemesi için uğraşmasına rağmen Alman ve Avusturyalılar, Alman bandıralı *"Kerkyra"* vapuruyla 12 Ocak'ta İstanbul'a hareket ettirilmişlerdir. Askerlerin Samsun'a ulaştığını haber alan Kemal Bey raporunda, hemen gönderilmeyecekler ise Burgazada'ya nakledilmelerini istemiştir. Ancak 28 Ocak'ta Hariciye Nezareti askerlerin doğrudan doğruya Hamburg'a gönderilmesine karar vermiştir[158].

Büyük zorluklarla Adalara asker nakillerinin yapıldığı sırada İngiliz ve Fransız murahhaslar Adalar'da işgal olunan Rum eytamhanesiyle mektebinin tahliyesini talep etmişlerdir. Patrikhane'nin İtilaf murahhaslarına Adadaki binaların işgalinden şikâyet etmesi üzerine Mütareke Komisyonu'nun 6 Ocak 1919 günkü toplantısında; İtilaf Devletleri murahhasları komisyon'dan buraların boşaltılmasını

[156] **BOA. HR, SYS**, 2704/4 lef 109.

[157] **BOA. HR, SYS**, 2704/4 lef 112-113. Sedat Bey'in yolladığı haritaların aynısını Miralay Dove da Almanca olarak Mütareke Komisyonuna iletmiştir. Alman askerlerinin yer aldığı kampların krokisi, Kadıköy'deki karantina bölgesi, Haydarpaşa'da bulunan gemiler ve Adalar'a yerleştirilen askerlerin mevcut sayıları haritada yer almıştır. **ATASE, İSH,** K:82, G:20, B:20-3,4.

[158] Selçuk Ural, **a.g.e.,** s.39.

istemiştir. Rumların İngilizler ile olan ilişkileri Mondros mütarekesinin imzalanmasından sonra İstanbul'a geldikleri günden sonra başlamıştır. Rum Patrikhanesi'de mütareke döneminden itibaren İtilaf Devletleri ile işbirliği halinde çalışmaya başlamıştır[159]. Memleketlerine bir türlü gönderilemeyen Almanların şimdi de yerleştirildiği yerlerden tahliye edilmek istenmesi Osmanlı Hükümetini telaşa düşürmüştür. Aylardan beri 19. maddenin yerine getirilmesi için koşturan Mütareke Komisyonu, meseleye hemen müdahalede bulunmuş ve komisyon azalarından muhtelit bir komisyon kurarak Heybeliada'ya göndermiştir.

Hariciye Nazırı Reşit Paşada konu ile ilgili olarak Harbiye Nezaretine; mekteplerin tahliye edilmesinin mümkün olmadığı ve askerlerin mektepten tahliyesi hâlinde hükümetin düşeceği kötü hali İtilaf murahhaslarına izah ettiklerini belirtmiştir. Yapılan uzun müdâfa'at neticesinde çarşamba günü Mütareke Komisyonu azalarından muhtelit bir komisyonun Adalar'a gönderilerek konu hakkında tetkikte bulunmasına karar verildiğini bildirmiştir. Patrikhane'nin şikâyeti üzerine Rum mektep ve eytamhanesinde ne kadar Alman zabit ve asker varsa hepsinin ayrı ayrı gösterilmesini istemiştir. Adalar'da ne kadar boş ev olduğu, evlerin kimlere ait olduğu ve ne kadar askeri ikame edebileceğinin araştırılmasını istemiştir. Binaların tahliyesi için yapılacak tetkikat sonucunun ve verilecek kararın ne olacağının henüz bilinemediğini ancak bu binaların kısmen olsun tahliyesinde İtilaf Murahhaslarının ısrar edeceklerini belirtmiştir. Bu sebeple adalarda yapılacak müzakerat ve tedkikat öncesi askerlerin birkaçının boş evlere yerleştirmesini istemiştir[160]. İskân Heyetinin bu konu ile ilgilenmesini adadaki müzakeratta Mütareke Komisyonuna bilgi vermesini istemiştir.

Kemal Bey, 13 Ocak günü Erkan-ı Harbiye-i Umumiyesine ve Mütareke Komisyonu'na Heybeliada'ya giden komisyon azalarının çalışmalarını ve mektep meselesinin çözümünü bildirmiştir. Rum Ruhban mektebi, birçok askeri binaların olduğunu ve Bahriye mekteplerinin dahi iskân için tahsisinin mümkün olmasına rağmen Osmanlı Hükümeti tarafından işgale izin verilmiş olan binalara 1000 Alman askerinin yerleştirildiğini ve böyle bir durumdan kendilerini korumak için

[159] Ramazan Erhan Güllü, **Ermeni Sorunu ve İstanbul Ermeni Patrikhanesi (1878-1923)**, İstanbul 2015, s. 505.
[160] **ATASE, İSH**, K:82, G:23, B:23-1.

patrikhane'nin müracaatı üzerine binaların tahliyesini istediklerini belirtmiştir. Bu müracaat üzerine Heybeliada'ya gelen heyet, İskân Heyetinin daha evvel bütün açıklamaları ve dayanaklarıyla beraber gerek ada'daki halk arasında gerekse mektep ile ruhban arasında şikâyet bulunmadığını ifade etmiştir. Bununla beraber Almanların iskânı için düşünülen Çarhcı mektebinin eşya meselesinden dolayı halen kullanılamadığını ve bir iki güne buraya yerleşilebileceğini bildirmiştir. Mektepleri ziyaret eden heyetin buralardan pek memnun bir şekilde ayrıldığı, Patrikhane'yi memnun etmek için Ruhban mektebine yerleşmiş olan 700 askerden yarısının tahliyesine karar verilmesi ile sorunun çözüldüğü bildirilmiştir. Alınmış olan bu kararla beraber asker sayısı yarıya indirilerek hepsinin tahliye edilmesinden vazgeçilmiştir. Askerler için yalnız Bahriye Mektebi gösterilmiştir. Büyükada'daki eytam mektebi hakkında dahi bazı malumat talep ettirildiyse de şimdilik Büyükada hakkında hiçbir taleplerde bulunmamışlardır. 13 Ocak 1919 tarihi itibariyle Hariciye Nezaretinin ısrarı ve Mütareke Komisyonunun müracaatıyla Çam Limanı'nda camlı bir köşk ile bir mektep İskân Heyeti'nin emrine verilmiştir.

Kemal Bey, mektepten derhal 350 askerin çıkarılması için Ruhban mekteb-i müdüriyetine başvurmuştur. Ancak Patrikhane mektepte bulunacak Alman kıta'atının 350 neferinden fazla her bir neferi için pek fazla bir fiyat kabulüne karar vermek için Alman levazım heyetiyle müzakerede bulunmuştur. Patrikhane meclis-i cismânisi tarafından kararın onaylanması için cuma gününe kadar beklenilmesini istemiştir. Patrikhanenin Almanlardan daha fazla para almak için Alman askerlerinden şikâyette bulunduğu bu hareketinden anlaşılmaktadır. 1000 kişiyi zulm ve hakaret gören Patrikhane karar sonrası her bir Alman askeri için ayrı bir fiyat talep etmiştir. Kemal Bey de belirtilen güne kadar beklemiş ardından askerlerin yarısını tahliye etmiştir[161].

Bunun haricinde Kemal Bey, Kadıköy'de kalmış olan 800 askerin adalara nakli için uğraştığını ve Haydarpaşa hastanesinde küçük bir heyetin kalması için çalıştığını belirtmiştir. İtilaf Devletleri Haydarpaşa ve Kadıköy'de hastalar dışında kimsenin kalmamasını istemiştir. Hariciye Nazırı Reşit Paşa gözaltı meselesinin halli için Haydarpaşa'daki erzak ambarlarıyla beraber hepsinin adalara taşınması

[161] **ATASE, İSH,** K:82, G:23, B:23-2.

gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca Kemal Bey Haydarpaşa civarında bulunan Akdeniz ve Etha Rickmers'deki Alman askerlerininde gemilerle birlikte Adalara alınması için Alman Heyetinin başvuruda bulunduğunu bildirmiştir.

Almanların adalardaki faaliyetlerini bildiren yalnız Patrikhane olmamıştır. Yoğun bir şekilde adalara yerleştirilen Alman askerlerinin bir kısmı asayişi bozacak hareketlere kalkışmıştır. Ayrıca Polis Müdür-ü Umumiye'si Kadıköy'de ve Adalar'da ikamet eden Alman ve Avusturya askeri ile zabitanın ellerinde birçok silah barındırmakta olduğunu 9 Ocak 1919 tarihli tezkire ile komisyona bildirmiştir. Ayrıca Heybeliada'da Alman efradından birkaç askerin ayın 15. günü silah ve kasatura ile haraç kesmek istedikleri ve ahalinin bu kişileri etkisiz hale getirdiği belirtilmiştir. Bu askerlerin silahlarının ellerinden alınmasını ve haklarında işlem yapılmasını Mütareke Komisyonundan talep etmiştir. Ayrıca Alman İskân Heyeti ve İnzibat Kumandanlığından yardım istemiştir[162].

Alman Kıtaatı İskân Heyeti'nden yapılan duyuruda 27 Ocak pazartesi gününden itibaren Adalar'daki Alman Kıtaatının Almanya'ya sevk ve nakline başlanacağı duyurulmuştur. Ocak ayının 30'una kadar Büyükada'nın tahliye edileceği haberi verilmiştir. Heybeliada'nın tahliyesine de Büyükada'dan birkaç gün sonra başlanacağı bildirilmiştir[163]. Almanların nakli çerçevesinde ilk olarak 21 Ocak'ta Kadıköy ve Moda'da Almanlara tahsis edilen otel ve binaların tahliyesi ile başlanmıştır. "Adalar için ise Büyükada'da iskân edilen askerlere öncelik tanımıştır. Bunun nedeni ise, İtilaf Devletlerinin Rusya'nın geleceğini tayin etmek üzere adalarda bir konferans gerçekleştirmek istemesidir. Mütareke Komisyonunun bu yöndeki tebliği üzerine nakliyatın ilk olarak buradan başlamasına karar verilmiştir"[164].

Nakliyat başlayınca bu kez yaklaşık iki aydır adalarda iskân ettirilen Almanların Rumlardan kiraladıkları binaların kira bedellerinin ödenmesi gerekmiştir. Alman İskân Heyeti Başkanı Kemal Bey'in adaların boşaltılmasına ve kira bedellerinin ödenmesine ilişkin Harbiye Nezaretine yolladığı rapor'da ifade edilenler şunlardır:

---

[162] **BOA. HR, SYS,** 2705/5 lef 16.
[163] "Şehrimizdeki Almanların nakli için", **İkdam**, nr 7888, 26 Ocak 1919, s. 2.
[164] Selçuk Ural, **a.g.e.**, s. 94.

"1- Bundan bir ay evvel Büyükada'da eytam ve Heybeliada'da Rum ruhban mektebleri İstanbul muhafızlığı ma'rifetiyle İşgal ve İskân Heyeti'nin emrine verilmiş-idi.
2- Ba'de'l-işgâl Patrikhane'ye Almanlar'la îcar ve istîcar mukaveleleri yapılmak üzere mükerreren müraca'at edilmiş idiyse de kat'iyyen muvafakat etmemişlerdi. Bu kerre Almanlar gideceğinden dolayı mukavele yapılmazsa bilahare işgal-i mahiye altında Hükûmet-i Seniyye'ce bir para verilebileceği bu mikdar ise az olacağından menafi'-i mühimme te'mini maksadıyla mukavelesi yapılmak üzere memur-ı mesullerinin i'zâmı İskân Heyeti'nce yazılmış olduğundan mekâtib-i mezkure müdüriyetleri âcizlerine müraca'at etmişlerdir.
3- 1/1/35 tarihinde akdolunan mukavelenamede bilcümle zarar ü ziyan dahil olduğu halde Büyükada'daki Rum eytam mektebi için 10/2/35 tarihine kadar istifade edilmek üzere 6000 lira verdirilmiş ve her iki taraf dahi memnunen meseleyi halletmişlerdir. Heybeli[ada] Rum ruhban mektebi meselesi dahi 2/2/35 tarihinde derdest-i halldir. Bu mukavelenameye nazaran Hükûmet-i Seniyye'nin işgal dolayısıyla hiçbir para i'tasına mecburiyeti kalmadığı ma'ruzdur"[165].

Kemal Bey'in de belirttiği üzere kira ödemelerinde tarafların anlaşması gerekmektedir. Olası bir anlaşmazlık hükümeti Patrikhane ile karşı karşıya getireceğinden gerekli mukavele 31 Ocak günü Alman Askeri Heyeti Levazımat Şubesi tarafından yapılmıştır. Alman Levazımat Şubesi kira bedelleri olarak 2 Şubat tarihine kadar kalabilmeleri koşuluyla Büyükada için 6000 lira, Heybeliada için 4000 lira ödemiştir. Bu paralara Alman askerlerinin yetimhane ve ruhban okuluna verdiği zarar ve ziyanda dahil edilmiştir. Böylece tazmin sorunu halledilmiş ve hükümetin işgal dolayısıyla para itasına mecburiyeti kalmadığı belirtilmiştir[166].

Adalardaki iskân meselelerinin çözümünün ardından askerlerin memleketlerine dönüş hazırlıklarına başlanmıştır.

[165] **ATASE, İSH**, K:142, G:66, B:66-1.
[166] **ATASE, İSH**, K:142, G:66, B:66-1.

C. ALMAN VE AVUSTURYA-MACARİSTAN ASKERLERİNİN MEMLEKETLERİNE DÖNÜŞÜ

Mütareke'nin 19. maddesinde Alman ve Avusturya-Macaristan asker, subay ve vatandaşlarının bir ay içerisinde Osmanlı Devletinden memleketlerine gönderilmesi kararlaştırılmıştır. İtilaf Devletlerinden Osmanlı Devletine bildirilen nota'ya göre;

"İmzalanan Mondros Mütarekesine göre Almanya temsilcileri, Alman askeri ve donanma otoriteleri sahip oldukları bütün imkânları kullanarak tahliyenin kolaylaştırılmasına katkıda bulunmuşlardır. Türk sularında bulunan Avusturya-Alman gemilerinin tamamı ulaştırma faaliyetlerinin iznine verilmiştir, Akdeniz bölüğünün kömür stokları deniz ve de demir yolları üzerinden nakliyatın gerçekleştirilmesi için İmparatorluk Hükümeti'ne tahsis edilmiştir. Dört senelik savaş süresi boyunca Türkiye'de bulunan tüm askeri ve donanma organizasyonları birkaç gün içerisinde tahliye edilmiştir"[167].

Başlangıçta nakliyatın Karadeniz üzerinden yapılması planlanmış ve ilk gelen birlikler gemiye bindirilerek Odessa'ya gönderilmiştir. Ancak Rusya'da karışıklıkların çıkması üzerine güzergâh değiştirilmiştir. Triyeste üzerinden Hamburg'a doğru yola çıkmasına karar verilmiştir. Osmanlı Hükümeti elinde bulunan az sayıdaki vapurunun bu nakliyat için yeterli olamayacağını bildirmiş ve gerekli vapur ve kömür ihtiyacı için İtilaf Devletlerinden ve Alman Hükümetinden yardım istemiştir. Adalara nakilin ardından Ocak ayı içerisinde askerleri taşıyacak olan vapurların hazırlıkları tamamlanmıştır. Böylelikle Ocak ayının son günlerinde yaklaşık 3 aydır gerçekleşmesi düşünülen nakliyata başlanmıştır.

1. Gidiş İçin Yapılan Hazırlıklar

Kasım ayı itibariyle askerlerin nakliyatına başlanılmış ve sevk işlemleri için gerekli olan vapurların teminine başlanmıştır. Osmanlı Devleti İstanbul'da bulunan Alman Kıtaatını Odesa'ya götürmek üzere Gül Cemal vapurunu tahsis etmiş ve

[167] 24 Kasım 1918 tarihli İtilaf Devletleri Notası; **BOA. HR. SYS**. 2704/4 lef 5.

Almanlar 18 Kasım günü vapura bindirilmeye başlanmıştır[168]. İngiliz ve Fransız heyetleri Alman ve Avusturya askerlerinin bir an evvel nakli için kömür tedarik edeceklerini bildirmişlerdir. Karadeniz yolu kapalı ise yolculuğun Hamburg yolu ile yapılabileceği düşünülmüştür[169]. Aralık ayı itibariyle de Karadeniz yolundan tamamen vazgeçilerek nakliyatın İtalya yolu kullanılarak gerçekleştirilmesine karar verilecektir.

24 Kasım günü İtilaf Devletleri tarafından gönderilen nota'da; askerlerin özellikle de İstanbul ve civarında bulunan Alman birliklerinin tahliye işlemlerinin öncelikli olduğu konusunda iki tarafın anlaştıkları ifade edilmiştir. Corcovado ve diğer sıhhiye gemilerinin haftalık düzenli seferler ile Alman asker ve sivillerin tamamının mütarekece belirlenen süre içerisinde tahliye edeceği belirtilmiştir. Yine bu önemli görüşmede bahsi geçen Corcovado vapurunun 3 Kasım'da yola çıktığı 8 Kasım'da Türk komutanına teslim edildiği belirtilmiştir. 11 Kasım'da tekrardan yola çıkması düşünülürken vapurda arıza meydana geldiği, tamiratının devam ettiği bildirilmiştir. Gül Cemal vapurunun da 22 Kasım'da yola çıktığı ve 1200 kişiden fazlasını taşıyamayacağı belirtilmiştir[170].

24 Kasım 1918 itibariyle nakil için hazır olan vapurlar şöyledir:

- Nakledilecekler: 8500 Alman askeri ve yaklaşık 2000 sivil
- Nakliyat aracı: 1200 kişilik kapasitesi olan "Gül Cemal" vapuru
  3500 kişilik Corcovado vapuru (tamirattadır.
  Tahminlere göre tamiratı bir hafta içerisinde bitecektir.)
- General ve Kerkyra vapuru 800 kişi kapasitelidir. Ancak vapurların uygun olup olmadığı daha kesinleşmemiştir[171].

Nakliyat için gerekli olanlar; vapurların temini, yakıtın sağlanması ve İstanbul'dan yola çıkan vapur ve mürettebatın varış limanına, Alman sınırlarına veya tarafsız devletlere ulaşıncaya kadar geçiş izinlerinin alınması olarak belirlenmiştir. Akdeniz üzerinden gerçekleştirilecek olan seferlerin kömür ihtiyaçlarını İtilaf

[168] "Alman Kıtaatının Nakli", ***Vakit***, nr. 386.19 Kasım 1918, s 3., "Almanların Mufarakatı", **İkdam**, nr 7820, 19 Kasım 1918, s 3.
[169] "Alman Avusturya Askerinin Nakli", **Vakit**, nr. 387, 20 Kasım 1918, s 2.
[170] **BOA. HR, SYS**, 2704/4 lef 5.
[171] **BOA. HR, SYS**, 2704/4 lef 6. Kasım ayının sonunda tamiratı biteceği düşünülen Corcovado vapurunun 1 Aralık günü İngiliz Bayrağını çekmiş vaziyette halen Haliç'te tamir edilmekte olduğu ifade edilmiştir. "Corcovado'nun Tahsisi" **İkdam,** nr 1 Aralık 1918, s. 1.

Devletlerinin karşılayacağı belirtilmiştir. Ancak daha sonraları kömür tedarikinde sıkıntılar yaşanacaktır. İtilaf Devletleri kömür tedariki konusuna yanaşmamış ve gerekli olan kömürler Ocak ayı içerisinde azami şekilde temin edilmiştir.

Osmanlı Devleti İtilaf Devletleri gibi sevkiyatın bir an evvel yapılmasından yana olmuştur. Almanların tahliyesinde kullanılmak üzere Ukrayna'dan hangi vapurların satın alınabileceğini veya kiralanabileceğini İtilaf Devletlerinden talep etmiştir[172]. Ancak 19. maddenin uygulanması için alınan bu önlemler Aralık ayında gözaltı kararı ile bir kez daha değişime uğramıştır. Gözaltı kararının ardından askerlerin bir kısmı adalar bir kısmı da vapurlarda olmak suretiyle Haydarpaşa'da ve Kadıköy'de kalmaları kararlaştırılmıştır.

Osmanlı Devleti öncelikli olarak gönderilmesi gereken kişilerin Alman askerleri olduğunu düşünmektedir. Tüm Alman ve Avusturyalıların aynı zamanda gönderilmesi mümkün görülmediğinden Osmanlı Hükümeti; "İtilaf Devletleri eğer askerlerin tahliye edilmesine öncelik veriyorsa İstanbul'da bulunan Alman kolonisinin belirlenen tarihte gitmesinden vazgeçmelidir" demektedir[173]. Böylece Osmanlı Devleti ülkedeki tüm Alman ve Avusturyalıların sevkiyatını sorunsuz bir şekilde halletmek istemiştir.

Nakliyat için gerekli olan kömürün yetersiz olduğu Mütareke Komisyonu ve Osmanlı makamlarına gönderilen raporda sık sık dile getirilmeye başlanmıştır. Erkan-ı Harbiye-i Umumiye İkinci Başkanlığı'na Alman İskân Heyeti Başkanı Sedat Bey'in gönderdiği raporda; İtilaf Devletlerinin nakil için gerekli olan kömürü tedarik etmeleri halinde nakilin hemen başlayacağını aksi takdirde ise Kadıköy'de ve Adalarda bulunan Almanların ikamet etmesinin günden güne zorlaşacağını belirtmiştir. Hamburg'a kadar olmasa bile Triyeste'ye kadar yeterli kömürün tahsis edilmesini istemiştir. Ayrıca İtalya Hükümetinden Jerusalem vapurundaki hastaların durumlarından dolayı Cenova üzerinden gönderilmeleri için izin istenmiştir. Hastane gemisi olarak adlandırılan ve içinde Alman ve Avusturya birliklerini barındıran bu vapurun kısa zamanda yolcuları memleketlerine ulaştırılması gerektiği ifade edilmiştir. 30 Aralık günü toplanan Mütareke Komisyonu'nda bu sorun ele alınmış ve İtilaf Devletleri murahhaslarından konuyla ilgili İtalya Hükümeti ile görüşmeleri

[172] **BOA. HR, SYS,** 2704/4 lef 9.
[173] **BOA. HR, SYS**, 2704/4 lef 8.

istenmiştir. İtalya Hükümeti de vapurda tek bir hasta olmaması şartıyla ve hastalıkların kontrolü için bir İtalyan doktorun gemiye çıkması şartı ile izin vereceğini bildirmiştir[174]. Ancak vapurdan sonra demir yolu ile seyahat için İsviçre Hükümetinden de izin alınması gerekmiştir. Fransa Yüksek Komiser Yardımcısı Albay Desbriere'den Galip Kemali Bey'e gönderilen aynı tarihli yazı'da; Hasta olanların iyileştikten sonra ve müttefik hekimlerin izniyle yola çıkma hakkına sahip oldukları bildirilmiştir. Hasta olanların nakliyat meselesi çözümlendikten sonra komisyon tahliye olacak Alman vatandaşlarının listesini İtilaf Devletleri murahhaslarına sunmuştur[175].

2. Nakliyat İçin Vapurların Temini ve Gidişi

Kasım ayı ile birlikte Galip Kemali Bey, Odessa'ya yazdığı mektupta, Alman gemilerinden olan *"General" ve "Kerkyra"*nın bir an evvel nakliyata başlayabilmesi için İstanbul'a gönderilmesini istemiştir. 19 Kasım itibariyle Osmanlı Hükümetinin tahsis etmiş olduğu "*Gül Cemal"* vapuruna Alman kıtaatından ve tebaasından bir miktar yolcu bindirilmiş ve vapur 23 Kasım günü Karadeniz'e doğru yola çıkmıştır[176]. Avusturya-Macaristan Hükümeti ise Alman ve Avusturya askerlerini Karadeniz'in kuzeyindeki limanlara nakletmek üzere Ukrayna bandıralı *"Jerusalem"* vapurunu kiralamıştır. Hastane gemisi olarak kullanılmasına karar verilen *Jerusalem* vapuru 4 Aralık günü İstanbul'a gelmiştir. *Corcovado, Reşid Paşa* ve *Tir-i Müjgan* vapurları ise Alman ve Avusturyalıları Triyeste'ye göndermek üzere tahsis edilmiştir. *Tir-i Müjgan* vapuruna Alman zabitan ve efradı, *Corcovado* vapuruna ise Alman Sefaret ve Konsoloshane memurları ile Alman muallimleri bindirilecektir[177]. Alman ve Avusturya asker ve tebaasının Karadeniz'den nakil edilemeyeceği kesinleşince yeni güzergah İtalya üzerinden Hamburg olmuştur. Ancak bu yol uzun olduğundan gidecek olan gemilerin fazla kömür sarf edeceği düşünülmüştür. Bazı gemilerin ise

[174] Selçuk Ural, **a.g.e.**, s.68.
[175] Fransız Yüksek Komiserliği'nden Hariciye Nazırı Nezareti'ne Galip Kemali Bey'e 30Aralık 1918.,**BOA. HR, SYS**, 2704/10, lef 1.
[176] "Almanların Hareketi", **Vakit**, nr. 390, 23 Kasım 1918, s 2.
[177] "Almanların Sevki", **Ati**, nr 328, 6 Aralık 1918, s.2.; **"**Alman ve Avusturyalıların Azimeti" **İkdam**, nr 7843, 12 Aralık 1918, s.2.

Hamburg'a kadar gidemeyeceği anlaşılmıştır. Bu sebeple Osmanlı vapurları nakliyat için yeterli olamayacağından yeni vapurlara ihtiyaç olunmuştur. 17 Aralık günü Almanya'ya nakil için hazırlanan vapurlar Heyet-i Askeriye'ye bildirilmiştir. Nakil için bu tarihlerde hazır olan vapurlar:

a) Az miktar kömür sarf edildikten sonra nakliyeye başlayacak olan vapurlar:

- 4000 tonilato 2000 kişilik *Etha Rickmers*
- 4000 tonilato 2000 kişilik *Asgard*
- 3000 tonilato 1500 kişilik *Lilli Rickmers*
- 3000 tonilato 1100 kişilik *Pathmos*

Toplamda bu vapurlar 6600 kişiyi taşıyacaktır.

b) Hastalara mahsus *Yero Şalim* vapuru (üç sefer için tutulmuştur.)

- 400 tonilato 600 hasta için *Yero Şalim* Vapuru'dur[178].

Belirtildiği üzere Alman Hükümeti nakil için Karadeniz'den *Patmos, Etha Rickmers ve Lilli Rickmers* vapurlarını göndermiştir. Bu vapurlar 19 Aralık'ta İstanbul'a ulaşmıştır. Ayrıca nakliyat için Samsunda bulunan *Patmos* vapurunun da İstanbul'a gönderileceği bildirilmiştir. Vapurların bu taksimatına göre 6600 kişi Almanya'ya 1800 hasta ise İtalya tarikiyle memleketlerine nakledilecektir. 27 Aralık günü Moda'dan gönderilen yazı'da; Tir-i Müjgan vapurunun kalkış günü 30/31-12-1918 olarak belirlenmiştir. Yaklaşık 500 kişi ile yola çıkacağı belirtilmiştir. Düşük kömür tüketimi ile Alman limanlarına gidecek olan Alman gemileri de belirlenmiştir. Buna göre; Asgard, Etha Rickmers vapurları 2000, Patmos vapuru 1100, Lilli Rickmers 1500 asker taşıyacaktır. Hasta olmayan nakli yapılacak asker ve sivil tebaa sayısı toplamda 9000 kişi olacaktır. Geride ise 2400 kişi kalacaktır. Hasta olanlar ise Jerusalem vapuruyla üç tur yaparak nakledileceklerdir. Dove, düşük kömür tüketen Alman gemilerini seçerek nakil planını bu şekilde ayarlamıştır[179].

Akdeniz ve Almanya vapurlarına da ayrıca 1000 kadar Alman asker bindirilmiştir. Kadıköy'de kalan asker miktarı ise yaklaşık 1000 kişidir[180]. Ayrıca bu tarihlerde Anadolu'dan gelen askerlerin İstanbul'a ulaştığı haberi gelmiştir. 12 Ocak günü Samsun'dan yola çıkan Kerkyra vapuru ile yaklaşık 1000 asker ile Haydarpaşa

[178] **BOA, HR, SYS**, 2704/4 lef 15-16.
[179] **BOA, HR, SYS**, 2704/4 lef 110-111.
[180] "Giden Almanlar", **Alemdar**, 15 Ocak 1919, s. 2.

limanına gelmiştir. Bu yeni gelen askerlerde memleketlerine gönderilmek üzere nakliyat vapurlarına bindirilecektir[181]. Hasta Alman askerlerinin nakliyatı da Ocak ayının ortalarından itibaren başlamıştır. 16 Ocak itibariyle hasta Alman askerleri İtalya'ya gönderilmiştir[182].

Ocak ayı itibariyle Almanları taşıyacak olan vapurlar hazırlanırken adalarda kalan Alman askerlerinin ne zaman tahliye edilecekleri 15 Ocak 1919 tarihli Mütareke Komisyonu toplantısında ele alınmıştır[183]. Alman Kıtaatı İskân Heyetinden gelen 16 Ocak 1919 tarihli rapor'da; 21 Ocak'tan itibaren bütün Alman kıtaatının Moda ve Kadıköy'ü terk etmiş olacağı bildirilmiştir. Hazır olan vapurların bir an evvel harekete geçmesi gerektiği belirtilerek, Haydarpaşa'da ve gemilerde bulunan Almanlara yardım etmek için Haydarpaşa İstasyonuna yakın iki Alman barınağının depo olarak kullanılacağı bildirilmiştir. Ayrıca Haydarpaşa rıhtımındaki bir askeri yurt, revir olarak belirlenmiştir. Revir, gemiye binene kadar hastaların karantina altında tutulacağı yer olarak düşünülmüştür. Vapurlarda iskân ve inşaat işleri için çalışan 2000 Alman askerin Haydarpaşa hastanesi yakınlarında hareket etmek ve dinlenmek için dışarı çıkmaları gerektiği bildirilmiştir. 1915 yılından beri Almanların kullandığı Moda Palas Oteli'nin devrinin ise çarşamba gününden (22 Ocak) itibaren gerçekleşeceği ifade edilmiştir[184]. Alman Levazımat şubesinin "Moda Palas" Oteli'nin sahibiyle askerlerin yaptığı zarara karşılık otel sahibine 10.000 lira verdiği bildirilmiştir. Böylelikle Almanların kaldıkları binaların ücretleri karşılanmıştır[185].

Alman askeri sevkiyatı ve Haydarpaşa'daki vaziyet hakkında Müttefik Kuvvetler Komutanı Füller tarafından bazı kararlar alınmıştır. Buna göre; Alman askerleri 20 Ocak 1919 itibariyle Kadıköy-Moda sahillerini tamamen tahliye edecektir. Haydarpaşa hastanesinde bulunan subaylar ile Kadıköy'deki vapurlarda bulunan birkaç subayın da adalarda gözaltına alınmasına karar verilmiştir. Ancak 50 subaydan fazla olmamak şartıyla geçiş izni verilen bu askerlerin iskeledeki arz deposunda kalmalarına izin verilmiştir. Ayrıca bu askerlerin saat 10.00 ile 14.00 ve 14.00 ile 16.00 arasında yine elli kişiden az olmak şartıyla belirtilen alanların dışına

[181] "1000 Alman Askeri", **İkdam**, nr 7877, 15 Ocak 1919, s.2. Zeki Sarıhan, **a.g.e.,** s 96.
[182] **Aynı eser,** s 97.
[183] "Mütareke Komisyonu", **İkdam,** nr. 7877, 15 Ocak 1919, s.2.
[184] Alman İskân Heyeti'nden Mütareke Komisyonu'na, İskân Harbiye-i Umumiye Riyaset-i Sanisine ve İstanbul Muhafızlığına16/1/35 (16 Ocak 1919) **BOA, HR, SYS**, 2705/2 lef 32-33.
[185] Selçuk Ural, **a.g.e.**, s.90.

çıkmadan egzersiz yapmalarına izin verilmiştir[186]. Ocak ayındaki askerlerin sevkiyat hazırlıkları komisyon dışında İtilaf Kuvvetleri tarafından da yapılmıştır. Askerlerin hareket ve istirahatı için izin saatleri ile gözaltı kararları İtilaf Devletleri Yüksek Komiserleri tarafından belirlenmiştir. İstanbul'daki Alman askerlerinin varlığının yalnızca komisyona bırakılan bir konu olmadığı ve Müttefik Kuvvetler temsilcilerininde bu konulara dahil olup karar verdiği görülmektedir. Böylelikle Mütareke Komisyonu'nun İtilaf Devletlerinin müdahalelerine maruz kaldığı açıkça görülmektedir.

Almanların Kadıköy ve Moda'dan tahliye edilmesi 21 Ocak 1919 tarihi itibariyle gerçekleştirilmiştir[187]. Tahliyenin ardından vapurlara bindirilen askerlerin ne zaman yola çıkarılacağı düşünülmeye başlanmıştır. Nihayet Mütareke Komisyonu tarafından Ocak ayının son günlerinde hazırlanan vapurların harekete geçeceğini bildirilmiştir. Komisyon bu günlerde sık sık toplanmıştır. 21 ve 23 Ocak günü toplanan komisyon en mühim meselesi tahliye ve nakliyatın bir an başlaması olmuştur[188].

Mütareke Komisyonu tarafından gemilerin hareket tarihleri belirlenmişse de İtilaf Devletlerinden onay beklenmiştir. Zira gemiler için gerekli kömürü temin edecek olan İtilaf Devletleridir. Kömür temini, gerekli tamirat ve hazırlıklar hallolduktan sonra gemilerin gidiş tarihi de belirlenmeye başlamıştır. Ocak ayı boyunca yapılan çalışmalar neticesinde Haydarpaşa'da bekleyen dört vapura askerler bindirilmiş ve dışarıya çıkmalarına izin verilmemiştir. Bu vapurların kömür aldıktan sonra Şubat ayının on yedisinde yola çıkacağı duyurulmuştur. Vapurlar önce Marsilya'ya gidecek ardından Berlin'e doğru yola çıkacaktır[189].

Nakliyata ilk başlayacak olan vapur Etha Rickmers olmuştur. Vapurun Tuzla'ya geldiği ve ay sonunda hareket edeceği bildirilmiştir. Patmos 28 Ocak 1919 tarihinde Asgard ile Lilli Rickmers'in ise 30 Ocak'ta Hamburg'a gidecekleri düşünülmüştür[190]. Ancak vapurların kalkış tarihleri gidecekleri son güne kadar değişmiştir. Alman Kıtaatı İskân Heyetinden Mütareke Komisyonu'na bildirilen

[186] **ATASE, İSH**, K:82, G:37, B:37-1,2.
[187] **BOA, HR, SYS**, 2705/5 lef 25.
[188] "Mütareke Komisyonu", **Alemdar**, nr 39-1349, 22 Ocak 1919, s.1.; "Mütareke Komisyonu", **Alemdar**, nr 41-1351, 24 Ocak 1919, s.2.
[189] "Alman Efradı", **Alemdar**, nr, 27 Ocak 1919, s.2.
[190] Alman İskân Heyeti'nden Mütareke Komisyonu'na; **BOA, HR, SYS**, 2705/5 lef 25.

yazıda, 29 Ocak 1919 akşamı Etha Rickmers vapurunun hareket ettiği bildirilmiştir[191]. Vapurda Liman Von Sanders ile 120 Subay ve 1800 er yer almıştır[192]. Nakliyatın başladığı ve vapurların hareket ettiği sırada Etha Rickmers vapurunun Malta'da durdurulduğu ve ardından gidecek olan vapurlarında bir sonraki emre kadar İstanbul'da kalacakları haberi gelmiştir. Alman İskân Heyeti Reisi Yarbay Kemal Bey tarafından komisyona gönderilen bu acil rapor'da;

1- Pathmos vapuru hareketinden biraz evvel İngiliz Ataşe Naval'inden gönderdiği tebligata göre hareketi emr-i âhere kadar teehhür etmiştir.

2- Kuvâ-yı İtilâfiyye Orduları Başkumandanı Mareşal Foch Alman Kıtaatının Hamburg değil Triyeste üzerinden sevklerini talep ve emir vermiş ve hâlbuki İngilizlere İngiltere hükümetinden bu bâbda bir tebligat gelmediğinden İtilaf murahhasları bil ittifak Etha Rickmers vapurunun evvelce hareketi dolayısıyla emr-i âhere intizaren Malta'ya hareketi Çanakkale'de tebellüğ etmiş ve Pathmos vapuruyla diğerlerinin hareketi âmâde olmaları hakkındaki tebligata halel gelmemek şartıyla emr-i âhere intizaren Dersaadet'de kalmaları lüzumu tensib olunması hususu maruzdur[193] şeklinde ifade edilmiştir.

Etha Rickmers vapurunun Malta'da durdurulma kararı ve Pathmos vapurunun sevki İngiliz ataşesinin isteği üzerine alınmıştır. Fransız Komutan Foch'un isteği üzerine İtilaf Yüksek Komiserleri vapurların İstanbul'da bekletilmesine karar vermişlerdir. İngiltere Hükümetinin böyle bir talebi olmamasına karşın yaşanan bu değişiklikte Fransızlar etkili olmuştur. Nakliyenin direk Hamburg'a değil de Triyeste üzerinden yapılması fikri Osmanlı Hükümetince ve Mütareke Komisyonunca hoş karşılanmamıştır. İmkânları kısıtlı olan vapurların bekletilmesi nakliyatı daha zor bir hale getireceğinden bir an evvel askerlerin Hamburg'a gönderilmelerini istemişlerdir.

Sevkiyatın durmasının ardından Almanların nereye gönderilecekleri konuşulmaya başlanmıştır. Paris Barış Konferansında bu meselenin görüşüldüğü ve

---

[191] **BOA, HR, SYS***,* 2705/6 lef 8.; Sanders, **a.g.e**., s 382.; Sarıhan, **a.g.e**., s 107.

[192] Haydarpaşa'dan yola çıkan vapur Malta, Cebelitarık Boğazı ve Manş denizi üzerinden Bremerhaven ile Hamburg'a varmıştır. 25 Şubat günü ise gemi kömür almak için Malta'ya uğradığı sırada gemide bulunan Sanders Paşa harp esiri olarak alıkonulmuş ve ancak 21 Ağustos'ta Venedik ve Innbruck üzerinden Almanya'ya geri dönebilmiştir. Hans Guhr, **a.g.e**., s. 250-251. ; Liman Von Sanders, **a.g.e**., s. 382.

[193] Alman Kıtaatı İskân Heyeti'nden, Mütareke Komisyonu'na, 31 Kanunusani 1335, (31 Ocak 1919), **BOA, HR, SYS,**2705/6 lef 7. Ayrıca bu mühim rapor Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaset-i Saniyesine de gönderilmiştir.

Triyeste'den gitmelerine karar verildiği duyulmaya başlanmıştır. Şubat ayında gerekli yazışmalar yapılarak nakliyat işine bir nihayet verilmek istenmiştir. Osmanlı Devleti de bu sorunlarla uzun süre devam edemeyeceğini düşündüğünden yaşanan bu karışıklığın bir an evvel çözülmesi gerektiğini belirterek, hareket planlarını yetkili makam olan Mütareke Komisyonuna bırakmıştır[194]. Mütareke Komisyonu'nun 3 Şubat 1919 günü hazırladığı rapora göre; Etha Rickmers'te 1910, Patmos'ta 1107, Lilli Rickmers'te 1886, Asgard'ta 2053 ve Kerkyra vapurunda 1300 kişinin var olduğu belirtilmiştir[195]. Kadıköy'de ise 2000 kişi kalmıştır. Ancak vapurlarda yer alan kişi sayıları yeniden değişiklik göstermiştir. 8 Şubat 1919 tarihli Haydarpaşa'dan bildirilen yazıda, vapurlar aracılığıyla nakliyatı gerçekleştirilen 11000 Alman askerinin dönüş planı ifade edilmiştir. Buna göre nakliyatta kullanılacak olan gemiler ve gemilerdeki Alman asker sayısı (Samsundan gelen Alman askerlerde dahil) şöyledir:

Etha Rickmers 1925

Pathmos.....975

Kerkyra.....1150

Lilly Rickmers.....1900

Asgard.....2100

Jerusalem.....900

Akdeniz.....1700

Corcovado.....350

Toplam : 11000

Akdeniz ve Minna Horn gemilerinin ise gerekirse kiralanacağı, Corcovado'nun ise yetersiz kalınırsa sefere çıkarılacağı ifade edilmiştir[196]. Güzergâh sorunu Şubat ayı ortalarından itibaren çözülmeye başlamış ve vapurların yeniden yola çıkış tarihleri belirlenmiştir. Nakliyat işinin bu kez aksamadan halledilmesi için komisyon, çalışmalarını hızlandırmıştır. Mütareke Komisyonu Reisi Galip Kemali Bey de Babı-ı Ali'ye giderek Sadrazam ile görüşmüştür[197]. Ayrıca İsveç ve İspanya Sefirleri de komisyona gelerek Alman tebaası ve askerlerinin sevki için Galip Kemali

[194] Selçuk Ural, **a.g.e.,** s. 96-97.
[195] **BOA, HR, SYS,** 2705/6 lef 11.
[196] **BOA, HR, SYS,**2705/6 lef 17.
[197] "Mütareke Komisyonu", **Alemdar,** nr 73-1383, 3 Mart 1919, s.1.

Bey'e izahat vermişlerdir[198]. Sulh (Corcovado) vapuru 18 Şubat günü saat üç'te Triyeste'ye doğru hareket etmiştir[199]. Ardından "Patmos ve Kerkyra vapuru 27 Şubatta, Lilli Rickmers vapuru ise 1 Mart 1919 tarihinde İstanbul'dan ayrılmıştır. Skared Vapuru ise 6 Mart'ta yola çıkmıştır[200]. Akdeniz vapuru 1580 asker ve 160 subayı taşıyarak 16 Mart günü Hamburg'a gitmek üzere İstanbul'dan ayrılmıştır"[201]. 16 Mart 1919 tarihinde son kafileyi taşıyan Akdeniz vapurununda İstanbul'dan ayrılması ile mondros mütarekesinin 19. maddesi uygulanmış ve komisyonun en önemli meselesi nihayet sona ermiştir. Nakliyatın sona ermesi üzerine Galip Kemali Bey'le görüşen Alman sefirine bu zamana kadar nakil edilen Alman tebaa ve efradı hakkında bilgi verilmiştir[202].

Şubat ayında güzergâh sorunu yaşanırken Rusya'dan İstanbul'a gelen Alman askerleri ile durum daha da karışmıştır. İngilizler tarafından 16 Şubat'ta Rusya'dan gelecek olan 1000 askerin Adalara yerleştirilmesine karar verilmiştir. Adadan ayrılan Alman askerlerinin yerine bu kez yeni gelen askerler yerleştirmiştir. Rusya'dan daha evvel Varna vapuruyla 1200 kişi geldiyse de Alman Kıtaatı İskân Heyeti, Rusya'da bulunan Alman asker sayısının 40 bin'e yakın olduğu belirtilmiştir. İskân Heyeti Mütareke Komisyonu'na askerler hakkında ne yapılacağını bilmediğini, bir emir alınsa bile artık imkânların el vermediğini belirtmiştir. Sorunun çözülmesi için Mütareke Komisyonu'na başvuran heyet, bu vahim durumdan Hariciye Nezareti'nin de haberdar edilmesini istemiştir[203]. Mart ayında Rusya'dan askerler gelmeye devam etmiştir. 13 Mart 1919'da Alman İskân Heyetinden gelen rapor'a göre *"Jugemeur Anerikof"* isimli bir vapur 854 kişi ile İstanbul'a gelmiştir. Mütareke Komisyonu'na bildirilen bu askerlerin yarısı hemen gemiye bindirilmiş diğer yarısı da Varna vapuruyla yola çıkarılmıştır. Ayrıca 4000 kişilik iki vapurunda İstanbul'da hazır olduğu belirtilmiştir. Gelen askerleri taşıyacak olan *"Orikof"* isminde bir başka vapurunda yola çıkmaya hazır halde olduğu Mütareke Komisyonuna bildirilmiştir.[204]

---

[198] "Mütareke Komisyonunda" **Alemdar**, nr 77-1387, 7 Mart 1919, s.2.
[199] "Sulh Vapurunun Azimeti", **Alemdar**, nr 61-1371, 19 Şubat 1919, s.2.
[200] Mehmet Okur, **a.g.m.,** s.722.; Selçuk Ural, **a.g.e.**, s. 98-100
[201] "Akdeniz Vapuru",**İkdam**, nr 7937, 16 Mart 1919, s.2.
[202] "Ne Kadar Alman Gitmiş", **İkdam,** nr 7937, 16 Mart 1919, s.2.
[203] Alman Kıtaatı İskân Heyetinden Mütareke Komisyonu'na, 16 Şubat 1919, **BOA, HR, SYS,** 2708/2 lef 3.
[204] Alman Kıtaatı İskân Heyetinden Mütareke Komisyonu'na ve Erkan-ı Harbiye-yi Umumiye'ye, 13 Mart 1919 (1335), **BOA, HR, SYS,** 2708/3 lef 5.

Odessa'dan gelen siviller ise Nisan ayında İstanbul'a ulaşmıştır. Yeni gelen tebaa da askerler gibi Adalara yerleştirilmiştir[205].

1919 yılında Odessa'dan gelen Almanların yanı sıra Rus mültecilerde gelmeye başlamıştır. Rusya'da Bolşevikler iktidarı ele geçirdikten sonra, çıkan iç isyan sonucunda beyaz generaller Çarlık Rejimini tekrar ihya etmek için kızıl ordularla savaşa başlamış ve çok sayıda Rus göç etmek durumunda kalmıştır[206]. İtilaf Devletleri bu kişilerin İstanbul'a gelmesini uygun bulmuştur. İstanbul'un en yakın nakledilecek yer olması, Bolşeviklerin Batı Avrupa yollarını işgal etmeleri ve pek çok Avrupa ülkesinin Rusların geçişine kısıtlamalar getirmesi nedenleriyle İstanbul'a nakillerine karar verilmiştir. Ayrıca İtilaf Devletlerinin İstanbul'da etkin olması ile nakilin daha kontrollü yapılacağı düşünülmüştür[207].

İstanbul'a gelen Ruslar Büyükada ve Heybeliada'ya yerleştirilmiştir[208]. Almanların Adaları boşaltmasının ardından adalara sevkleri yapılan Ruslar ile ilgili Alman İskân Heyeti Erkan-ı Harbiye Kaymakamı Kemal Bey, Mütareke Komisyonu'na bir rapor göndermiştir. Bu raporda; Öncelikle Rus mülteciler için henüz bir yer tayin edilemediğinden bu kişilerin İtilaf Devletleri tarafından Adalar'a iskân ettirilmiştir. Mültecilerin iaşe ve idareleri İtilaf Devletleri tarafından yürütülmüştür. İtilaf memurları ise Osmanlı memurlarından nakil esnasında yardım beklemişlerdir. Ancak Kemal Bey, hükümete haber verilmeden yapılan bu nakillerin türlü zorluklar çıkardığını ve bu yüzden sevklerin kısa süre içinde halledilmekte olduğunu belirtmiştir. 13 Nisan'da haber verilmeden 470 Rus kadın ve çocuğun Heybeliye getirildiğini, 16/17 Nisan günü ise Fransızların 500 Rus'u daha getirdiklerini haber edilmiştir. Son olarak Kemal Bey, İtilaf Devletlerinin İstanbul'un "Bolşevik" olmasından endişe etmelerine rağmen Rus mültecilerini Adalara sevk etme gerekçelerinin anlaşılamadığını ifade etmiştir[209]. Mütareke'ye aykırı olarak gelişen bu sevklerden komisyon haberdar edilmiştir. Komisyon aracılığı ile Osmanlı makamlarına Adalarda gelişen olaylar hakkında bilgi verilmiştir.

---

[205] "Odessa'dan Getirilecek Olanlar", **İkdam**, nr, 7961, 9 Nisan 1919, s.1.
[206] Saime Yüceer, "Vrangel Ordusu'nun İstanbul'daki Faaliyetleri", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı: 21, Ankara 1998, s.107.
[207] Oya Dağlar Macar- Elçin Macar, **Beyaz Rus Ordusu Türkiye'de**, İstanbul 2010, s.53.
[208] Bülent Bakar, **Esir Şehrin Misafirleri, Beyaz Ruslar**, İstanbul 2012, s. 47-48.
[209] **BOA, HR SYS**, 2708/7 lef 10-11-12.

Adalar haricinde İstanbul'a yerleştirilmeye başlayan Rus mültecilerin sayısı giderek artmış ve İstanbul'daki bu kalabalık nüfusun nakli büyük zorluklarla yürütülmüştür. Çok sayıda kamp kurulmuş ve İstanbul'da bulunan Amerikan, Ermeni, İngiliz, Fransız, Rum, Yahudi, Rus ve Türk yardım kuruluşları ile birlikte mültecilerin İstanbul'daki yaşamları sürdürülmeye çalışılmıştır[210].

[210] Tülay Alim Baran, Mütareke Döneminde İstanbul'daki Rus Mültecilerin Yaşamı", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt XXII, Mart-Temmuz-Kasım 2006,Sayı 64-65-66, s. 130-131.

İKİNCİ BÖLÜM

MÜTAREKE KOMİSYONU'NUN İDARİ FAALİYETLERİ

Mütareke Komisyonu kurulduğu andan itibaren mütareke maddelerini tatbik etmek için çalışmış ve en önemli görevi olan 19. maddenin uygulanması için görev yapmıştır. Askeri olarak yürüttüğü bu faaliyetinden sonra bu kez idari işlerle meşgul olmuştur. Komisyonun yeni meselesi yurt dışında kalan Osmanlı öğrencilerinin ve vatandaşlarının İstanbul'a getirilmesi olmuştur.

Komisyon Hariciye Nezareti içinde görev yapmış ve İtilaf Devletleri murahhasları aracılığıyla mütarekenin yürütülmesi için çalışmıştır. Nakliyatın ardından İtilaf Devletlerinin İstanbul'da asayişi ellerine almasıyla beraber mütareke ahkâmına aykırı olayları takip etmekte zorlanmıştır. Mayıs ayı itibariyle İtilaf Devletleri Osmanlı Devleti üzerindeki etkilerini arttırarak İzmir'i işgal etmişlerdir. Bununla beraber işgalin ardından Galip Kemali Bey Mütareke Komisyonu Reisliği görevinden istifa etmiştir[211].

Galip Kemali Bey'in komisyon reisliğinden istifasında İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesinin rolü büyüktür. Ancak ondan önceki türlü olaylar G. Kemali Bey'i bu yola sevk etmiştir. Galip Kemali Bey ve komisyonda bulunan Türk üyeler mütareke şartlarına uymadıkları ve mütarekece belirlenmiş olan sınırları aştıklarına dair şikâyetlerle karşılaşmışlardır. Hâlbuki İtilaf Devletleri İstanbul'a geldikleri günden itibaren mütarekeyi çiğneyen aykırı uygulamalara başlamışlardır[212]. En büyük aykırı uygulamalardan biri İzmir'in işgal edilmesidir. Ayrıca G. Kemali Bey'in aylardan beri Berlin'de bulunan ailesini İstanbul'a getirmek üzere pasaportunu vize ettirmek için İtilaf Devletleri Komiserlerine yaptığı müracaatların sonuçsuz kalmıştır. Zira Yüksek Komiserler her defasında bu isteğini reddetmişlerdir. Bütün bunlar istifa nedenlerini oluşturmuştur. Komisyondan istifa edeceği gün toplantı başlamadan önce G. Kemali Bey, İtalyan Delegesi Arlotta'ya aldığı bu karardan bahsetmiştir. Toplantı bittikten sonra ise 8,5 aydır yürüttüğü bu görevden istifa ettiğini bildirmiştir. İstifasını sunarken

---

[211] Galip Kemali Söylemezoğlu, **Başımıza Gelenler-Yakın Bir Mazinin Hatıraları Mondros'tan Mudanya'ya (1918-1922)**, İstanbul 1939, s. 101-102.
[212] Abdurrahman Bozkurt, **İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi**, Ankara 2014, s. 451.

"...birkaç günden beri hadis olan feci vak'alar hakkımızda muzaffer devletler tarafından nasıl bir sulh hazırlandığını gösteriyor. İzmir'imizin Yunanlılara verilmesine dünyada tahammül edecek bir tek Türk yoktur."

diyerek istifasına neden olan fikrin İzmir'in işgal edilmesiyle ortaya çıktığını açıklamıştır. Bu vakitten sonra önünde iki seçenek olduğunu, bunlardan ilkinin İzmir'e koşup mücadeleye katılmak, ikincisinin ise bir an evvel Berlin'de bulunan ailesine kavuşmak olduğunu belirtmiştir. İlk şıkkı şimdilik hükümete ve askerlere bıraktığını söyleyerek bir an evvel ailesinin yanına gitmek istediğini ifade etmiştir. Ancak gidiş için yeniden izin verilemediği takdirde kendi imkânları ile gideceğini komisyonda görevli olan arkadaşlarına belirtmiştir[213]. Galip Kemali Bey'in bu çıkışı komisyonda bulunan herkesi şaşırtmıştır. İstifasının ardından komisyon'daki Osmanlı askeri delegesi olan Kaymakam Edip Servet Bey, G. Kemali Bey'in kalemi mahsus müdürü ile mümeyyizleri de istifa kararı almıştır. İstifa kararı ertesi gün Damat Ferit Paşa'ya ulaşmıştır[214]. İzmir'in işgal edilmesinin ardından Damat Ferit Paşa da istifa etmiştir. G. Kemali Bey'e bu olayı hatırlatarak kendisi gibi yeniden göreve dönmesini söylemiştir. İstifasının gerekliliğini anlatan G. Kemali Bey İzmir'in işgalinin ardından tek bir yabancı delege görmesinin imkânı kalmadığını belirterek istifasında kararlı olduğunu bir kez daha belirtmiştir[215].

Galip Kemali Bey'in istifasının ardından komisyona vekâleten Sefa Bey gelmiştir[216]. Sefa Bey görevi Fahrettin Bey gelene kadar ifa etmiştir. Sefa Bey'den sonra Eski Petersburg Elçisi Fahrettin Bey komisyon reisi olmuş ve 7 Haziran 1919 tarihinden itibaren görevine başlamıştır[217]. Hariciye Nezaretinden Maliye Nezaretine gönderilen tezkire'de; Temmuz ayından itibaren komisyon reisi olan Fahrettin Bey'in maaşının Galip Kemali Bey'e ödenen şekliyle on bin guruş olarak verilmesi kararlaştırılmıştır[218]. Fahrettin Bey ile komisyon kaldığı yerden çalışmalarına devam etmiştir. Komisyon bu kez idari faaliyetlerini yürütecektir. Ancak komisyon'da

[213] Galip Kemali Bey'in komisyona sunduğu istifa metni için ayrıca bakınız;, Söylemezoğlu, **a.g.e.**, s.101-102.
[214] "Galip Kemali ve Edip Beylerin İstifası", **İkdam**, nr 8002, 20 Mayıs 1919, s.2.
[215] G. Kemali Söylemezoğlu, **a.g.e.,** s.103-105.
[216] "Mütareke Komisyonu'nun Umuru", **İkdam**, nr 8008, 26 Mayıs 1919, s.2.
[217] "Mütareke Komisyonu Riyaseti", **İkdam**, nr 8021, 8 Haziran 1919, s.2.
[218] **BOA, BEO**,4580-343497.

bulunan İtilaf Devletlerinin müdahaleleri her geçen artacak ve mütareke ahkâmına aykırı vakalar yaşanmaya devam edecektir.

A. ALMANYA VE AVUSTURYA-MACARİSTAN SİVİL VATANDAŞLARININ DURUMU

Mondros mütarekesinde yer alan 19. madde'de Alman ve Avusturya askerlerinin dışında Osmanlı ülkesinde yaşayan sivil tebaanında memleketlerine gönderilmesi yer almıştır. Osmanlı Devleti adına görüşmelere katılan Rauf Bey tüm Alman, Avusturya vatandaşlarının İstanbul'dan gönderilmesine karşı çıkmıştır. Bunun kabul edilemeyeceğini aksi takdirde Almanya'da yaşayan Osmanlı vatandaşlarının zor duruma düşeceğini ifade etmiştir[219]. 29 Ekim günü İzzet Paşa Rauf Bey'e gönderdiği telgrafta; "Alman ve Avusturya-Macaristan deniz ve kara kuvvetlerine mensup olanların ve sivil memurlarının muayyen bir müddet zarfında memleketlerine iade edilmesini kabul ediyoruz. Yalnız bütün Alman ve Avusturya-Macaristan tebaasının gönderilmesi birçok müesseselerin kapanmasına sebep olacağından ve bu da Osmanlıların zararlara uğramalarını icab eyleyeceğinden bunların hariç bırakılmalarını teklif ediniz" diyerek tüm ittifak vatandaşlarının sevk edilmesinden yana olmadıklarını belirtmiştir[220]. Ancak bu pek mümkün olmamış ve tüm asker, sivil tebaanın ülkeden bir ay içerisinde çıkarılmalarına karar verilmiştir. Mondros mütarekesi imzalandıktan sonra Emniyet-i Umumiye Müdüriyetinden Umum Vilayet ve Mutasarrıflıklara, Alman ve Avusturya tebaası hakkında bir cetvel çıkarılması için telgraf çekilmiştir. 5 Kasım 1918'de çekilen telgrafta yer alan vilayet ve mutasarrıflıklar ise şöyledir:

" Erzurum, Adana, Aydın, Bitlis, Diyarbakır, Sivas, Trabzon, Kastamonu, Konya, Mamuret-ül-Aziz, Musul, Van, İzmit, Bolu, Canik, Çatalca vilayetleri ile Karesi, Kale-i Sultaniye, Menteşe, Teke, Karahisar-ı Sahib, İçel, Kütahya, Maraş,

[219] Rauf Orbay, **Cehennem Değirmeni Siyasi Hatıralarım**, 1, İstanbul 1993, s. 121.
[220] Celal Bayar, **Bende Yazdım Milli Mücadele'ye Gidiş**, İstanbul 1965, s. 78.

Niğde mutasarrıflıklarıdır." İstenilen cetveller ancak 26 Kasım günü hazırlanarak Emniyet-i Umumiye Müdüriyetine gönderilmiştir.[221]

Dâhiliye Nezareti de bir gün sonra aynı Vilayet ve Elviye-i Müstakile'ye gönderdiği tamim'de "İngiltere ile yapılan mütareke gereğince Alman ve Avusturya tebaasının bir ay zarfında uzak yerlerde bulunanların ise bir aydan sonra en kısa zamanda Memalik-i Osmaniye'yi terk etme zorunluluğu bulunduğu, bu nedenle tamim gönderilen yerlerdeki bu kişilerin isimleri, lakapları ve bulundukları yerin adresini içeren birer defterin gönderilmesinin gerekli olduğu bildirilmiştir"[222]. "Gönderilen bildirilerde "mühim ve müstaceldir" başlıklı yazılar yer almış, illerden mutasarrıflıklardan süratle cetvellerin ulaştırılması istenmiştir. Ayrılmaları zorunlu olan Alman ve Avusturya vatandaşlarının aileleriyle birlikte gitmeleri zorunlu olduğundan bu ise bir sürat verilmesi gerektiği yinelenmiştir".[223] Ancak İstanbul'da bulunan Alman ve Avusturya tebaasının bir ay içinde şehirden gönderilmeleri icab etmişse de bu konuda bir hazırlık halen yapılamamıştır. Sivilleri taşıyacak olan bir nakliye vapuru hazırlanamamıştır. İtilaf temsilcileri ile komisyon bu konuda bir karar alınabilmesi için görüşmeler yapmıştır[224]. Nihayetinde Mütareke Komisyonu Reisi Galip Kemali Bey Alman ve Avusturyalıların Teşrinisaninin yirmi sekizinci gününe kadar Memleket-i Osmaniye'den ayrılmaları gerektiğini Alman ve Avusturya Sefaretlerine bildirmiştir[225]. Almanya Sefareti de Bab-ı Ali'ye gelerek Hariciye Nazırı Mustafa Reşid Paşa ile görüşmüştür. Nakliyat için hazırlıklara başlayan sefaret, Alman tebaasının pasaportlarını hazırlamak üzere memurlar tayin etmiş ve eşyalarının temin için ayrıca bir komisyon kurmuştur[226]. İstanbul'da bulunan Almanlardan oluşan bir heyet; Alman tebaasından olan kadınların, çocukların ve hastaların Türkiye'de uzun zamanlardan beri yerleşmiş bulunanların mufarakattan ayrı tutulmaları için İtilaf Kumandanlarına müracaatta bulunmuşlardır[227]. İtilaf Devletleri İstanbul'da bulunan Alman tebaasından Alsas-Loren'li olanlarla,

---

[221]**BOA, DH. ŞFR**, 93/270. Aynı konunun anlatımı için bkz; Tülay Alim Baran, "Mondros Mütarekesi Gereğince Osmanlı İmparatorluğu'ndan Ayrılan Alman ve Avusturya Vatandaşlarının Durumu", **Belleten**, Cilt:67, Sayı: 248,Ankara 2003, s. 140.
[222]**BOA, DH, ŞFR**, 93/ 69-1.
[223]Tülay Alim Baran, **a.g.m**., s. 141.
[224] "Alman ve Avusturya Tebaası", **Vakit**, nr 388, 21 Kasım1918, s.2.
[225] "Alman, Avusturyalıların Azimeti"; **İkdam,** nr 7824, 23 Kasım 1918, s.2.
[226] "Alman ve Avusturyalılar/ Bir Haftaya Gidiyorlar", **Vakit**, nr 389, 22 Kasım 1918, s. 1.
[227] "Almanların Bir Müracaatı", **Vakit**, nr. 390, 23 Kasım 1918, s.2.

Avusturya tebaasından olan İslav ve Macarların Osmanlı'da kalmalarına müsaade etmişlerdir. Alman ve Avusturya Sefaretleri harp esnasında buraya gelmiş olanların tez zamanda yola koyulacaklarını ancak bundan evvel Osmanlı Devletine gelip burada doğmuş olanların bu emirden istisna tutulmaları gerektiğini ifade etmiştir. Bunun için kendileri adına Hariciye Nezaretinden İtilaf Devletlerine başvuruda bulunmalarını istemişlerdir[228]. Mütareke Komisyonundaki İngiliz murahhaslar aracılığıyla Amiral Caltrop'a teklif sunulmuştur. Amiral Caltrop ise; Alman-Avusturya sefirleri, sefaret ve konsoloshane çalışanları, Hükümet-i Osmaniye'de herhangi bir hizmette olanlar ile Alman-Avusturya tebaasından önemli nam ve mevki sahibi bulunanların bila tehir perşembe gününe (28 Kasım)'a kadar ayrılmaları gerektiğini belirtmiştir. Osmanlı memleketinde doğanlara ise şimdilik müsamahakarane muamele olunacağını ifade etmiştir[229]. Siviller için verilen bir aylık sürenin yeterli olamayacağı düşüncesiyle Alman ve Avusturya-Macaristan tebaası, Amiral Caltrop'a müracaat etmiş ancak Amiral sürenin değiştirilemeyeceğini ve nakliye işinin 28 Kasım'a kadar halledilmesini istemiştir. Aksi takdirde Osmanlı Devletini zorlayacaklarını ifade etmiştir. Avusturya ordusunda olan yaklaşık üç yüz Slovak askerinin Avusturya Kumandanına durumlarını bildirmeleri üzerine bu kişilerin şimdilik memlekette kalmalarına izin verilmiştir[230]. Ancak her ne kadar İtilaf Devletleri murahhasları tüm tebaanın bir ay içinde gönderilmesini istese de sivil vatandaşları sevk edecek bir vasıtanın henüz olmaması üzerine yalnızca memurlar ile yüksek makam ve mevkide olanların bir süre daha İstanbul'da kalmalarına müsaade etmek durumunda kalmıştır[231]. Öncelikle nakliye vesaiti sıkıntısı nedeniyle İttifak vatandaşları arasında önemli makam ve mevkide olanların ülke dışına çıkarılmasına karar verilmiştir. Alman ve Avusturyalı siviller ise askerlerin nakliyatı gerçekleşene kadar bir süre daha İstanbul'da bekletilmiştir.

Alman ve Avusturya-Macaristan vatandaşlarının sevki için hazırlıklar yapılır iken demiryollarında çalışan Alman memurların akıbeti merak edilmiştir. 19. madde gereği nakliye edilmelerine karar verilmişse de demiryollarında çalışan Almanların bir anda gitmesi demiryollarında sıkıntı yaratacaktır. Osmanlı Devleti'nde yeterli

[228] "Alman, Avusturyalıların Azimeti"; **İkdam**, nr 7824, 23 Kasım 1918, s.2.
[229] "Alman-Avusturya Tebaası", **İkdam**, nr 7838, 27 Kasım, s.1
[230] " İstanbul'daki Alman ve Avusturyalılar" **İkdam**, nr 7837, 26 Kasım 1918, s.1.
[231] "Alman ve Avusturyalılar", **İkdam,** nr, 7830, 29 Kasım 1918, s.1.

sayıda yetişmiş eleman bulmak zor olacaktır. Bu sebeple Harbiye Nezareti bir kısım Almanların kalması için İtilaf Devletlerine müracaat edilmesini istemiştir[232]. Nezaret bu kişilerin yerlerine yenileri gelinceye kadar görevlerinde kalmaları gerektiğini illere yazmıştır[233]. Bilumum şimendifer hatlarında ve Toros tüneli inşaatında çalışan Alman ve Avusturya tebaasının görevlerine devam etmeleri hakkında komisyon tarafından karar alınmıştır. Ancak bu memur ve işçilerin tek tek Mütareke Komisyonuna başvurarak kalmalarına bir engel olup olmadığının belirtilmesine karar verilmiştir[234].

Sivillerin memleketlerine gönderilmesi için hazırlıklar sürerken bir yandan Osmanlı tabiiyetine geçmek isteyen Alman ve Avusturya vatandaşları olmuştur. Bunlar hakkında ne gibi bir muamele yapılacağı vilayet ve mutasarrıflıklardan gelen telgraflarda yer almıştır. Sivillerin sevki konusunda görevlendirilen Dâhiliye Nezareti vilayet ve mutasarrıflıklardan gelen cetvellere göre buralarda yaşayan Alman ve Avusturya tebaasının mütareke ahkâmı gereği bunlarında diğerleri gibi ihraçlarının zorunlu tutulduğu bildirilmiştir[235]. Kasım ayında gelen cetvellere göre gidecek sivillerin listesi hazırlanırken kalmak isteyenlerin bir istidaname ile Muhtelit Mütareke Komisyonu'na başvurabilecekleri kararı alınmıştır. Başlangıçta herkesin gönderilmesi zorunlu iken komisyon'da alınan bu kararla Osmanlı'da kalmak isteyenlerin hangi sebeplerden dolayı burada kalmak istediklerini bildiren bir dilekçe ile Mütareke Komisyonu'na başvurmalarına karar verilmiştir. 23 Aralık'ta Emniyet-i Umumiye Müdüriyetinden Maraş Mutasarrıflığına gönderilen yazıda kalmak isteyenlerin bir dilekçe ile komisyona başvurmaları istenmiştir[236]. Kayseri, Canik Mutasarrıflıklarına da aynı telgraf çekilerek gereğinin yapılması istenmiştir[237]. Kalmak isteyenler konusunda tam yetki Mütareke Komisyonu'na verilmiştir. Ancak

---

[232] Mehmet Özdemir, "Mütareke Dönemi (Ekim 1918- Nisan 1920) Türk Ekonomisinde Demiryolları", **Askeri Tarih Bülteni**, Sayı:21, Ağustos Ankara 1986, s. 85-86.

[233]**BOA, DH. ŞFR**, 93/114. aynı konunun anlatımı için bkz, Tülay Alim Baran, **a.g.m**. s, 143.

[234]**BOA, DH, ŞFR**, 94/153.

[235]Dâhiliye Nezaretinden Vilayet ve Mutasarrıflıklara, **BOA, DH, ŞFR**, 94/34, 2. Kanunievvel 1334(2 Aralık 1918) İhraçları zorunlu tutulan vilayetler; Edirne, Erzurum, Ankara, Aydın, Bitlis, Hüdavendigar, Diyarbakır, Sivas, Trabzon, Kastamonu, Konya, Mamuret-ül-Aziz, Van, İzmit, Bolu, Canik, Çatalca, Mutasarrıflıklar ise; Karesi, Kal'a-i Sultaniye, Menteşe, Teke, Karahisar-ı Sahib, Eskişehir, İçel, Kütahya, Maraş, Niğde'dir.

[236]**BOA, DH, ŞFR**, 94/229.

[237] Emniyet-i Umumiye Müdüriyetinden Kayseri Mutasarrıflığına; ***BOA, DH, ŞFR***, 94/247. ; Emniyet-i Umumiye Müdüriyetinden Canik Mutasarrıflığına, **BOA, DH, ŞFR**, 95/44.

komisyondaki İngilizlerin ve İngiliz Yüksek Komiserliğinin etkisi olmuştur. İngilizler bazı yerlerde bulunan sivil tebaanın ikinci bir emre kadar yerlerinde kalmalarına izin vermişlerdir[238]. Bazı tebaalarında yerlerinde kalmalarına müsaade etmişlerdir. Savaş sonrasında İtalya'ya verilecek yerlerde oturan ancak şimdiye kadar Avusturya tebaasına bağlı olan vatandaşlar İtalya uyruğuna geçmek istemişlerdir. Nakilden muaf olmak isteyen bu vatandaşlar İtalyan yetkililerden yardım istemişlerdir. İstanbul'da bulunan İtalyan Amirallerde bu teşebbüs üzerine Amiral Caltrop'a başvurmuşlardır. Amiral Caltrop, bu isteği iyi niyetle karşılayarak bu değişim şartlarının kabulüne veyahut memleketten çıkarılmamalarına karar vermiştir[239]. İtilaf Devletleri İtalyan tabiiyetine geçmek isteyen Avusturya tebaasına Almanlardan daha ılımlı davranmışlardır. Alman ve Avusturya ailelerinin nakil dışında kalmaları ve İstanbul'da bırakılmaları için yaptıkları talebi ise kabul etmemişlerdir[240].

Osmanlı'dan ayrılmak istemeyenlerden biri de Duyun-ı Umumiye çalışanları olmuştur. Duyun-u Umumiye'de bulunan Alman ve Avusturya-Macaristan memurlarının burada kalmaları hakkında Mütareke Komisyonu tarafından Amiral Caltrop'a başvurulmuştur[241]. Alman ve Avusturya memurlarına yerlerinde kalmaları için izin verilmiştir[242]. Ayrıca hastanelerde bulunan Alman hemşirelerin Osmanlı Devletinde kalmalarına müsaade edilmiştir. İtilaf Devletleri müsaade kararını onaylamış ve bu kararı Mütareke Komisyonu'na bildirmiştir. Mütareke Komisyonu da izin verilen hemşirelerin komisyona müracaat ederek vesikalarını almalarını istemiştir[243]. Yetki komisyonun elinde olsa da izinleri İtilaf Devletleri temsilcileri vermiştir. Kalmalarına izin verilen kişilerin ise muhakkak vesika almaları istenmiştir. Aksi takdirde bu kişilerin nakil edileceği bildirilmiştir. Ancak Osmanlı Devleti'nde ticari bağlantılar ya da ayrıcalık elde etmiş olan kişiler ülkeyi terk etmemekte direnmişlerdir. "Banka, Demiryolu ve maden gibi önemli alanlarda faaliyet gösteren bu şahıs ya da şirketlerin ülkeyi aniden terk etmeleri hizmetlerin aksamasına yol

[238] Tülay Alim Baran, **a.g.m.,** s. 142-143.
[239] "İtalya'ya verilecek mahaller", **İkdam**, nr 7838, 27 Kasım 1918, s.1.
[240] "Alman ve Avusturya Sivil Tebaasının İstanbul'da Kalma Talebi ve Reddi", **Ati**, nr 310, 23 Kasım 1918, s. 3
[241] "Alman Avusturya Dayinler Vekilleri", **Ati**, nr 314, 27 Kasım 1918, s.3.
[242] "Rum İli Hududundaki Alman ve Avusturyalılar", **İkdam,** nr 7844, 13 Aralık 1918, s. 2.
[243] **ATASE, İSH**, K:67, G:138. B:138-1.

açacağından, ortaya çıkacak yeni durum sadece Osmanlı Devleti açısından değil işgal kuvvetleri açısından da sakıncalı görülmüştür". Tüm bunlar nakliyatın yavaşlamasına neden olmuştur. İtilaf Devletleri bu yavaşlığın sebebini Osmanlı Hükümeti'nin ortaya çıkardığı bir direniş olarak görmüş ve buna engel olabilmek için de 1919 yılı Ocak ayından itibaren polis ve sağlık daireleri ile yerel idareye el konulmasını emretmiştir[244]. Çok geçmeden 17 Ocak günü İtilaf Devletleri Kumandanı Wilson, Osmanlı Zabıtasının kontrolünü ele almıştır. Böylece İstanbul'da asayiş ve inzibat işleri itilâf inzibat kuvvetlerinin kontrolü altında yeniden düzenlenmiştir. Müttefik Polis Organizasyonunun başına da Fransız Subayı General Fuller atanmıştır. Böylece Ocak ayından itibaren İstanbul'da asayiş ile inzibat işleri İtilaf Devletleri kontrolü altına girmiş ve mütareke şartları açıkça çiğnenmeye başlamıştır[245]. Sivillerin nakli konusunun yalnızca Mütareke Komisyonu'nun yetkisinde olmaması gidecek yolcuların belirlenmesinde ve nakliyat hazırlıklarının tamamlanmasında sorun yaratmıştır. İttifak vatandaşları arasında farklı milletlerden olan vatandaşların durumları için Yüksek Komiserlikler karar vermiştir.

Mütareke Komisyonu nezdinde halledilecek olan işlere İtilaf Yüksek Komiserliklerinin dahil olması sevk işlemlerini karışık bir hale koymuştur. Kalmasına izin verdikleri İttifak Devletleri vatandaşları için geçerli olacak şartları İngilizler, Fransızlar ve İtalyanlar birbirinden bağımsız hareket ederek belirlemeye başlamışlardır. İtalyanlar belli bir miktar karşılığında Avusturyalılara himaye vesikası vermeye başlamıştır. Hasta ve yaşlı olanlar için geçici muafiyet vesikası verilmiştir[246]. Mütareke Komisyonu tarafından kalmalarına izin verilen Alman ve Avusturya tebaasının ise Polis Müdüriyetine başvurarak vesikalarını almaları gerektiği aksi takdirde vesikasız kalanların Osmanlı Zabıtası tarafından tutuklanarak memleketlerine gönderileceği bildirilmiştir[247]. Bu durum Mütareke Komisyonunu nakil işlemlerini yönetemeyecek bir hale getirmiştir. Ardından Mütareke Komisyonu yaşanan her aksaklık için sorumlu tutulmaya başlanmıştır. Hâlbuki bu sıkıntıların hepsi İtilaf Devletlerinin İstanbul'da denetim kurmak için yaptıkları mücadelenin bir

[244] Abdurrahman Bozkurt, **a.g.e.,** s. 140.
[245] Mehmet Okur, "İtilaf Devletleri'nin İstanbul'daki Faaliyetleri, Osmanlı Hükümetleri Üzerindeki Baskıları ve Hükümetlerin Tutumu, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi(ATAM)**, C:19, Kasım 2003,s. 1142.
[246] Abdurrahman Bozkurt, **a.g.e.**, s. 145-146.
[247] "Alman ve Avusturya Tebaasına Vesika", **İkdam**, nr 7875, 13 Ocak 1919, s.2.

parçasını oluşturmuştur. Mütareke Komisyonu da bu şartlarda elinden geleni yapmak için gayret göstermiştir.

1. Osmanlı Devletinde Yaşayan Alman ve Avusturya-Macaristan Vatandaşlarının Ülke Dışına Çıkarılması

Avusturya-Macaristan birliklerinin evlerine gidebilmeleri için gerekli olan güzergâh Ege Denizi ile Adriyatik Denizi'nden Triyeste'ye giden yol olarak belirlenmiştir. Bu yol için Harbiye Nezareti İtilaf Devletleri ile anlaşarak Avusturyalı askerlerin Osmanlı bandıralı *"Reşid Paşa"* vapuru ile gönderilmesine karar vermiştir[248]. Ancak İtilaf Devletleri, Avusturya-Macaristan Birlikleri Kumandanı Pomiankowiski'den İstanbul'da bulunan Avusturya vatandaşlarının da bu gemi ile Triyeste'ye gitme şartını koymuşlardır. Pomiankowiski "memlekete gitme işini tehlikeye sokmamak için bu şartı fazla düşünmeden kabul ettim" demiştir[249]. Bu arada Avusturya-Macaristan Büyükelçisi Markof Pallavici ve Sefaret Erkânı da 28 Kasım günü Sirkeci'den trenle Viyana'ya hareket etmiştir.[250] İtilaf Devletleri nakil meselesinde tren yolunun kullanılmasına müsaade etmemiş ancak yalnızca Avusturya Sefiri ile Bulgar Sefiri M. Kolocheff'in trenle gitmesine izin vermişlerdir.[251] Mütareke Komisyonu'nun Harbiye Nezareti'ne gönderdiği 10 Aralık'taki yazıda; İtilaf murahhaslarıyla birlikte Avusturya tebaasının nakli için Reşid Paşa vapurunun kararlaştırıldığı ve vapurların Triyeste'ye kadar nakli için gerekli kömürün İtilaf memurları tarafından temin edileceği bildirilmiştir. Kömürün itasına bugün yarın başlanacağı eklenmiştir[252]. Avusturya-Macaristan askerlerinin memleketlerine dönmeleri için Almanlardan farklı olarak İtilaf Devletleri temsilcileri özelikle de İtalyan Yüksek Komiseri Stroza ayrıcalık göstermiştir. Fakat nakliyat için yola çıkacak vapurların tarihleri her geçen gün ileriye atılmaya başlanmıştır. Bunun en büyük sebebi İtilaf Devletlerinin gerekli kömür tayinini sağlamamış olmalarıdır.

---

[248] Galip Kemali Bey'den Harbiye Nezaretine 10 Kanunievvel 1334 , (10 Aralık 1918) **ATASE, İSH,** K:67, G:137 B: 137-1. aynı bilgi için bkz, Ural ,**a.g.e.**, s. 51.
[249] Joseph Pomiankowiski, **a.g.e.**, s. 374.
[250] "Avusturya Sefareti", **İkdam,** nr 7821, 20 Kasım 1918, s.1.
[251] G. Kemali Söylemezoğlu, **a.g.e.,** s. 28.
[252] Galip Kemali Bey'den Harbiye Nezaretine 10 Kanunievvel 1334 , (10 Aralık 1918) Aynı gün Menzil Müfettişliğine de gönderilmiştir. **ATASE, İSH**, K:67, G:137, B:137-1.

Ayrıca tahsis edilen vapurların hemen yola çıkacak durumda bulunmayışı günlerin geçmesine neden olmuştur.

Mütareke Komisyonu Başkanı Galip Kemali Bey, 14 Aralık'ta Büyükelçilik çalışanları ve sivillerinin Reşid Paşa vapuru ile gönderilmesine karar verildiğini bildirmiştir[253]. Böylece sivillerin askerlerle beraber nakil meselesi ortaya çıkmıştır. Avusturya Büyükelçilik görevlilerinin dışında yaklaşık 1000-1200 civarında Avusturya askeri mevcuttur. Nakliyat için belirlenen Reşid Paşa vapuru yolculuk için elverişli bulunmamıştır. Pomiankowiski anılarında; geminin içerisinin yolculuk için pek müsait olmadığını askerlerin yerleşmeleri, kerevetler, sedir, mutfak, tuvaletler, elektrikli aydınlatma için gerekli hiçbir tedbirin alınmamış olduğunu belirtmektedir[254]. Gemide yeni düzenlemelerin yapılması için kendi askerleri arasından görevli kişileri seçmiştir. Nakliyat için belirlenen Reşit Paşa vapurunun haricinde Corcovado ile Tir-i vapuru da Alman ve Avusturyalıları Triyeste'ye götürecektir[255].

Reşid Paşa vapurunun nakli ancak Ocak ayının ilk günlerinde gerçekleşebilmiştir. İngiliz Amirali, Reşid Paşa vapurunun Ocak ayının ilk günlerinde gerekli kömürü alarak yola çıkacağını Pomiankowiski'ye haber eylemiştir. İtalya Yüksek Komiserliği, Triyeste'ye gidecek olan birliklerin Viyana'ya veya Budapeşte'ye sevki için tren hazırlanacağını bildirmiştir.[256]. Askerler ve siviller için hazırlanan diğer vapurlarda Alman Askeri Heyeti Başkanı Dove tarafından Mütareke Komisyonu'na bildirilmiştir. Buna göre sivilleri taşıyacak olan vapurlar:

- Az miktarda kömür sarf eden ve yalnız İtalya'ya kadar vazife edecek olan Türk vapuru;
  3000 tonilato 700 sivil eşhasa mahsus Arimethea vapuru
- Çok kömür sarf ettiği için İtalya'dan öteye gidemeyen Türk vapurları:
  4000 tonilato 500 sivil eşhasa mahsus Tir-i Müjgan vapuru
  7000 tonilato 900 sivil eşhasa mahsus Corcovado vapuru
  6000 tonilato 100 sivil eşhasa mahsus Akdeniz vapurudur.

[253] **ATASE, İSH**, K:67, G:142, B:142-1. Aynı bilgi için bkz, Selçuk Ural, **a.g.e**., s, 51.
[254] Joseph Pomiankowiski, **a.g.e.**, s. 381.
[255] "Alman ve Avusturyalıların Azimeti", **İkdam**, nr, 7843, 12 Aralık 1918, s. 2.
[256] Joseph Pomiankowiski, **a.g.e.**,s. 381.

Böylelikle 2300 sivil vatandaşın İtalya yoluyla belirlenen gemilerle gideceği kararlaştırılmıştır. Geriye kalan 1900 sivil vatandaşın ise yer olursa Avusturya-Macaristan vatandaşlarına tahsis edilebilecektir. Alman vatandaşları için *"Akdeniz"* ve *"Arimethea"* vapurlarının hazırlandığı ve iki vapurun tamiri biter bitmez 3 hafta içinde yola koyulacağı ifade edilmiştir. Irak'tan Samsuna yürüyerek gelen bin kişiyi İstanbul'a getirecek olan *"Kerkyra"* vapurunun da sevkiyata katılabileceği belirtilmiştir. Ayrıca Kerkyra vapuru dahil olmak üzere Almanya'ya giden vapurlar ve İtalya'ya giden Türk vapurları için cem'an 200 ton kömür ile hastaları taşıyacak olan gemi için gerekli olan kömür miktarının temin edilmesi istenmiştir[257]. İtilaf Devletleri nakliye masraflarının yükünü Osmanlı Devletine devretmek istemişlerdir. Osmanlı Devleti kömür sıkıntısı yaşadığından masrafları karşılayacak durumda değildir. İtilaf Devletleri de bu nakliyat için para harcamayı düşünmediğinden Almanya'dan kömür ve gemi getirilmesini istemişlerdir[258]. Nitekim nakliyat da Alman ve Osmanlı gemileri ile gerçekleştirilmiştir.

Moda'daki Alman Askeri Heyeti'nden Mütareke Komisyonu'na gönderilen yazıda, nakliyat için tahliye önerisi yer almıştır. Buna göre; Akdeniz vapuru yaklaşık 1000, Arimethea vapuru da 800 sivil için düşünülmüştür. Toplamda 1800 sivili taşıyacak olan bu gemilerin Triyeste üzerinden gönderilmesi düşünülmüş ve Alman askeri tarafından 2,3 hafta içinde tamiri yapıldıktan sonra yola çıkabileceği belirtilmiştir. Alman tebaasından 500 kişiyi alacak olan Tir-i Müjgan vapurunun 2 Ocak 1919 günü Triyeste'ye doğru yola çıkacağı haber verilmiştir[259]. Ancak vapurun yola çıkışı 20 Ocak tarihinde mümkün olabilmiştir. Tir-i Müjgan vapuru 573 kişi ve 14 personeli ile yola çıkmıştır. Gemide var olan yolcuların listeleri Mütareke Komisyonu'na verilmiştir[260]. Bir sonraki duyuruya kadar İstanbul'da kalacak olan Almanların listeleri de yer almıştır[261]. Alman ailelerinin de Almanya'ya gitmelerine müsaade edilmiş ancak sadece el çantalarını yanlarında götürecekleri, eşyalarının ise daha sonra gönderileceği belirtilmiştir[262].

---

[257] Alman Askeri Heyeti Dove'dan Mütareke Komisyonu'na 24/12/1918 tarihli rapor; **BOA, HR, SYS**, 2704/4 lef 16.
[258] Abdurrahman Bozkurt, **a.g.e.**, s. 144.
[259] "Alman Tebaası", **İkdam**, nr 7863, 1 Ocak 1919, s. 2.
[260] **BOA, HR, SYS**, 2704/10 lef 16-17-18.
[261] **BOA, HR, SYS**, 2704/10 lef 14.
[262] "Almanlara Müsaade Edilmesi", **Alemdar**, nr, 7 Ocak 1919, s. 1.

Avusturya-Macaristan asker ve sivil tebaasını taşıyacak olan Reşid Paşa gemisi nihayet 2 Ocak'ta su, 3 ve 4 Ocak'ta kömür alarak 5 Ocak günü Haydarpaşa iskelesine gelmiştir. Önce gerekli eşyalar ve malzemeler yerleştirildikten sonra 6 Ocak günü Haydarpaşa'dan, Maltepe'den ve Büyükada'dan gelen birlikler ile Beyoğlu'ndan gelen siviller gemiye bindirilmiştir. Avusturya Birlikleri Kumandanı Pomiankowiski ile beraber yaklaşık 200 subay, 1050 asker ve 200 sivil ile yola çıkmıştır. Yolculuk başlamadan evvel Reşid Paşa vapuruyla yola çıkacak olanların listesi Galip Kemali Bey'e gönderilmiştir. Bu listelerde vapura binecek olan kişilerin ad ve soyadı yer almıştır[263]. 22 Ocak günü Viyana'ya veya Budapeşte'ye götürecek olan tren hareket etmiştir. 24 Ocak'ta da tren vagonlarından ayrılarak Avusturyalıları Viyana'ya, Macarları Budapeşte'ye doğru yol almıştır. Ancak hasta olan bir kısım askerle bazı tüccarlar İstanbul'da kalmıştır. En son bu grupta yaklaşık 200 er'i toplayarak Nisan 1919'da İtalyan gemisi ile Cenova'ya kadar gelmiş oradan da İsviçre ile ülkelerine gitmişlerdir[264]. Nakil edilecek kişiler gidecekleri ülkelere kadar takip edilmiş ve İstanbul'a haber verilmiştir.

31 Ocak'ta yola çıkacak olan Corcovado/Sulh vapuruna binecek olan Alman ve Avusturya tebaasının 30 Ocak itibariyle gemiye binmesi ve yolcuların gemide beklemesi gerektiği haber edilmiştir[265]. Alman çıkarlarının sorumluluğunu alan ve nakil işlemleri ile ilgilenen İsveç Elçiliğinden gelen 31 Ocak 1919 tarihli yazıda, sefere çıkacak olan yeni adıyla Sulh (Corcovado) vapuruna sivil tebaadan bazılarının hastalıkları nedeniyle gemiye taşınamayacaklarını bildirilmiştir. Ayrıca geminin yakıt ikmali ve tüketim malzemeleri için Sirkeci'ye yanaştığı bildirilmiştir. Gemi un, et, sebze, meyve gibi temel tüketim malzemelerinden yola çıkacağı güne kadar satın alacağı bildirilmiştir. İsveç Elçiliği geminin hedefine varıncaya kadar bu tüketilmesi amaçlanan yiyeceklerin alınmasını için gerekli yardımda bulunulmasını Sirkeci vergi müdürlüğünden istemiştir[266].

Adalarda bulunan Alman aileleri İstanbul'dan ayrılmamak için direnmişlerdir. Büyükada'daki Rum halkı gitmek istemeyen bu aileleri Rum

[263] **BOA, HR, SYS**, 2704/10 Gidecek olan Avusturyalıların listesi lef 26-27-28, Macarların listesi lef 29.
[264] Joseph Pomiankowiski, **a.g.e.,** s.382-386.
[265] "Alman Avusturya Tebaası Hakkında", **Alemdar**, 30 Ocak 1919, s.2.
[266] **BOA, HR, SYS**, 2705/6 lef 12-13.

patrikhanesine bildirmişlerdir. İngilizlerle iş birliği yapan Patrikhane'de, kalmayı başaran bu Alman ailelerini İtilaf kuvvetlerine bildirerek onları tutuklatmıştır[267]. İngilizlerin yoğun etkisinde olan nakliyat Şubat ayında da yeni seferler ile devam etmiştir. Polis Müdüriyet-i Umumiyesi, Mütareke Komisyonu tarafından kalmasına izin verilen 150 Alman ve Avusturyalı dışında bulunanların Şubat ayı sonlarında Tir-i Müjgan vapuruyla gönderileceğini bildirmiştir[268]. Tir-i Müjgân vapuru İstanbul'dan 300 Alman tebaasını alarak İzmir'e doğru yola çıkmıştır. İzmir'den de yaklaşık 200 kişiyi alarak Triyeste'ye gidecektir[269]. Ancak komisyon vapurla gitmesine karar verilen 75 kişiye İstanbul'da kalmaları için müsaade etmiştir. Polis Müdüriyeti de 10 Mart 1919 tarihinde vapurun hareket edeceğini bildirilmiştir[270]. 19 Mart'ta yola çıkacak olan Tir-i Müjgan vapurunda gidecek olan bu kişilerin bilgileri alınmıştır. Kişilerin adı, soyadı ve gidecekleri yerler listeler halinde Mütareke Komisyonuna bildirilmiştir[271]. Bir şekilde aylardır İstanbul'da kalmayı başarmış olan Almanlarda 1919 yılı Mart ayı içerisinde İstanbul limanından Hamburg limanına Gülcemal, Akdeniz ve Reşat Paşa vapurlarıyla taşınmışlardır[272]. 13 Mart itibariyle Corcovado ve Tir-i Müjgan vapurlarıyla gönderilen Almanların sayısı 2500 kişiyi bulmuştur[273].

2. Alman Sefaretinin Gidişi

Alman askerlerinin nakliyesine başlayabilmek için öncelikle Alman sefaretinin İstanbul'dan ayrılması gerekmiştir. İtilaf Devletleri temsilcileri önemli makam ve mevkideki kişilerin bir ay içerisinde Osmanlı toprağını terk etmesini istediğinden Mütareke Komisyonu'nun 3 Aralık günkü toplantısında, Alman sefaret ve konsoloshane heyeti ile tebaasının bir an evvel şehirden gönderilmeleri için kararlar alınmıştır. Buna göre;

---

[267] Sadiye Tutsak, "Türk İstiklal Harbinde Alman Silahları ve Askeri Mühimmatı", **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)**, Sayı:36, Güz Ankara 2014, s 237-238.
[268] "Kalmasına İzin Verilen Almanlar", **Alemdar**, nr 56-1366,14 Şubat 1919, s.
[269] "Tir-i Müjgan Vapurunun Hareketi", **İkdam**, nr 7925, 4 Mart 1919, s.2.
[270] "Alman Tebaası Hakkında, **İkdam**, nr 7926, 5 Mart 1919, s.2.
[271] **BOA, HR, SYS,** 2708/16 lef 17,18.
[272] Sadiye Tutsak**, a.g.m**., s. 237-238.
[273] **BOA, HR SYS**, 2708/2 lef 1.

- Bunların 8 gün içerisinde tamiratı bitmesi beklenen *"Corcovado (Sulh)"* vapuruyla gitmeleri kararlaştırılmıştır. Tamirat bitene kadar da vapurda kalmaları kararlaştırılmıştır.
- Sefaret heyetinin eşyası için üç yük otomobil Alman Sefaretine gönderilmiştir.
- Almanları nakil etmek üzere gelen *"Tiger"* vapurunun da büyük rütbelilerden başlamak üzere Alman üsera, zabitan ve bir kısım efradı Karadeniz yoluyla götürmesine karar verilmiştir.

Komisyon'da alınan bu kararlar 4 Aralık günü Hariciye Nazırı Mustafa Reşid tarafından Harbiye Nezaretine, Erkan-ı Harbiye'ye ve Menzil Müfettişliğine iletilmiştir.[274] Ayrıca Almanları nakletmek üzere gelen Tiger vapuru serbest kalacağından komisyon bu vapurla üst düzey Alman subay ve askerlerinin Karadeniz yoluyla nakline karar vermiştir. Ukrayna hükümetine mensup Tiger vapuru 5 Aralık günü saat dörtte Haydarpaşa iskelesine yanaşmıştır[275]. Bunun yanı sıra Corcovado vapuru ile de sefaret ve konsoloshane memurları, Alman muallimleri ve bir miktar Avusturya tebaası hareket edecektir[276]. Corcovado vapurunun varacağı yere kadar iaşesi Büyükelçilik tarafından Grünberg ve ortakları şirketine verilmiştir. Şirket yetkilisi tüm problemler ve gerekli izinler için Mütareke Komisyonu ile irtibata geçmiştir. Galip Kemali Bey'e 9 Aralık'ta yazdığı yazıda, geminin gidiş ve dönüşünde Boğazlardan serbestçe geçebilmesi için izin sağlanmasını istemiştir[277]. Corcovado vapurunun kalkış günü 16 Aralık olarak belirlenmiştir. Ancak vapurdaki formalitelerin tamamlanmaması üzerine şirket yetkilileri yeniden komisyona başvurmuştur. 16 Aralık'ta gönderilen yazıda; liman sorunları, sağlık görevlilerine verilmesi gereken izinler ve bazı sertifikaların halledilmesini talep etmişlerdir. Geminin ertesi gün kalkmaya hazır olduğu işlemlerin bir an evvel gerçekleştirilmesini istemişlerdir[278]. Geminin tüm formalitelerin gerçekleşmesi ve yola çıkışı ancak Aralık ayında mümkün olabilmiştir. Almanların nakli için Osmanlı Hükümetinin Almanya'dan 500 bin marka satın aldığı bu gemiye bir ara Fransızlar

[274] **ATASE, İSH**, K:67 G:129.
[275] "Alman Efradı Gidiyor", **Ati**, nr, 6 Aralık 1918, s 1.
[276] "Alman ve Avusturyalıların Azimeti", **İkdam**, nr 7843,12 Aralık 1918, s.2.
[277] **BOA, HR, SYS**, 2704/10 lef 25.
[278] **BOA, HR, SYS**, 2704/10, lef 12.

Almanlara ait olduğu gerekçesiyle el koymak istemişlerdir[279]. Nihayetinde Sulh(Corcovado) vapuru 20 Aralık günü Alman sefarethane memurlarını ve diğer yolcularını alarak İstanbul'dan ayrılmıştır[280]. Vapurda Alman Büyükelçilik çalışanı dahil 636 sivil, 52 Avusturyalı memur ile sivil, 17 Kızılhaç Heyeti görevlisi ve 57 garson ile 172 mürettebat bulunmuştur. Ek olarak vapura birkaç yüz Alman askeri bindirilmek istenmişse de Mütareke Komisyonu'nun itirazı üzerine vazgeçilmiştir[281]. Aralık ayının yirmisinde yola çıkan gemi yolda türlü zorluklarla mücadele etmiş ve 9 Ocak'ta yolculuğunu tamamlayabilmiştir[282]. Ardından yeniden İstanbul'a gelen vapur 18 Şubat'ta Alman ve Avusturya tebaasını alarak Triyeste'ye doğru yola çıkmıştır. Alman ve Avusturya tebaasının gidişi Mart ayının ortalarına kadar devam etmiştir. Vapurların bir kısmı hareket etmiş bir kısmı da Mart ayının ikinci haftasında yola çıkacaktır[283]. Avrupa'ya giden gemiler bu kez orada kalmış olan Osmanlı tebaa ve öğrencilerini İstanbul'a getirmek için çalışmışlardır.

3. Osmanlı Devleti'nde Kalmak İsteyen Avusturya-Macaristan ve Almanya Vatandaşları

İstanbul'da ve diğer vilayetlerde kalmak isteyen İttifak vatandaşlarına izin veren yetkili makam İtilaf Devletleri Yüksek Komiserlikleri olmuştur. Mütareke Komisyonu aracılığıyla bu kişilerin tüm bilgilerine sahip olmuşlardır. İttifak Devletlerinin Osmanlı Devleti içindeki etkisini böylelikle sona erdirmek istemişlerdir. Kalmasına izin verdikleri her kişi için denetleme ve aramalara devam ederek ve Mütareke Komisyonu'nda bulunan Osmanlı yetkililerinden bu kişiler için *"isim sertifikaları"* almaları talebinde bulunmuşlardır[284].

İstanbul'da ikamet etmek için izin alan Almanların kimler olduğu hazırlanan listelerde ayrıntılı olarak yer almıştır. İstanbul'da kalmasına izin verilen kişilerin

[279] Mehmet Temel, **İşgal Yılarında İstanbul'un Durumu**, Ankara 1998, s. 22.; Selahattin Tansel, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar,** Ankara 1973, C:I, s. 37, s. 62.
[280] "Sulh Vapurunun Azimeti", **İkdam,** nr 7852, 21 Aralık 1918, s. 2.,Zeki Sarıhan, **Türk Kurtuluş Savaşı Günlüğü**, Cilt I. Ankara 1993, s.68.
[281] Selçuk Ural, **a.g.e.**, s 50-51.
[282] Abdurrahman Bozkurt, **a.g.e.**, s. 143.
[283] "Şehrimizdeki Almanlar", **Alemdar**, nr, 77-1387, 7 Mart 1919, s.1.
[284] **BOA, HR SYS**, 2710/4 lef 1-2.

isim, soy isim, aileleri ve izin süreleri Mütareke Komisyonunca hazırlanmıştır[285]. Nakliyat planlı ve programlı yürütüldüğü gibi Osmanlı Devletinde İttifak vatandaşlarından kimlerin kalacağı da itinayla belirlenmiştir. Giden gemilerde yer alan yolcuların şahsi bilgilerinin yer aldığı listeler olduğu gibi İstanbul'da kalacak olan her vatandaşında kim olduğu hangi iş ile uğraştığı ve İstanbul'da kaldığı yerlerin adreslerinin olduğu listeler hazırlanmıştır. İstanbul'daki İtilaf temsilcilerinin İttifak vatandaşları için fazla itinalı davranmasının nedeni olası bir sorunda bu kişilerin kim olduklarını hemen bilmek istemeleridir. Böylece hem İstanbul'da kalan hem de Avrupa'da olan İttifak vatandaşlarını kontrol edebileceklerdir.

Almanlardan farklı olarak Avusturya-Macar tebaasından olan vatandaşların bir kısmı yeni kurulan Polonya, Yugoslavya ve Çekoslovakya Devletlerine ait olduğundan bu kişilerin ne olacağı konuşulmaya başlanmıştır. Yeni kurulan devlet temsilcileri Yüksek Komiserlere başvurarak vatandaşlarının Osmanlı Devletinde kalmak istediklerini bildirmiştir. İtilaf Yüksek Komiserleri de kurulan bu devletlere ait olduklarını kanıtlayanların İstanbul'da kalmalarına karar vereceğini bildirmiştir[286]. Nakliyat devam ederken daha önce İstanbul'da kalmak için izin almış Avusturya-Macaristan tebaasının Nisan ayı itibariyle Reşit Paşa vapuruyla memleketlerine gönderileceği kesinleşmiştir[287]. Reşit Paşa vapuruyla gidecek olan kişilerin listesi komisyona gönderilmiştir. Yaklaşık 70 Alman vatandaşı da bu vapurda seyahat edecektir.[288]

İstanbul'da ikamet eden Avusturya-Macaristan tebaasından olanların 6 madde ile belirlenenler dışında olanların kalmalarına müsaade edilmemiştir. Kalmalarına müsaade edilmeyenlerin bir an evvel Reşit Paşa vapuruna binmeleri gerektiği ifade edilmiştir. Polis Müdüriyeti Umumiyesinden gelen yazıya göre: 6 madde ile kalmasına izin verilen Avusturyalılar:

1. Muhtelit Komisyondan ikamet vesikası istihsal etmiş olan Avusturyalılar
2. Muhtelit Komisyondan ikamet vesikası istihsal etmiş olan Macarlar

---

[285] Listelerde izin süreleri yeniden düzenlenecek olanlar ile Şubat ve Mart ayında süresi dolan kişiler vardır. Listelerdeki kişilerin izin sürelerinin neye göre belirlendiği tam anlaşılamamaktadır. Ancak Yüksek Komiserliklerin özel olarak bazı kişiler için ihraç kararında bulunduğu görülmektedir. **BOA, HR, SYS**, 2705/6 lef 46-47.
[286] Abdurrahman Bozkurt, **a.g.e.**, s. 144.
[287] "Avusturya Tebaasının Mufarakatı", **İkdam**, nr.7953, 1 Nisan 1919, s.2.
[288] **BOA, HR, SYS**, 2708/16 lef 17,18.

3. Sabık İmparator tebaasından İtalyan himaye vesikası almış olanlar

4. Sabık İmparator tebaasından olup Miralay tarafından verilmiş Yugoslav vesikası almış olan olanlar

5. Sabık İmparator tebaasından Romanya vesikası almış olanlar

6. Muhtelit Komisyon'dan vesika istihsal etmiş olan Polonyalı memurlar ve Çekoslovaklar[289]

Bu özelliklerin dışında tabiiyet değiştiren Alman vatandaşları Mütareke Komisyonu'na başvurarak İstanbul'da kalmak için izin istemişlerdir. Bahçekapı'da saatçilik yapan Alman tebaasından Jean(Bünyamin Paluka Veledi Johan) Sırp pasaportu alması dolaysıyla Polis Müdüriyetine başvurmuştur. Bu talep komisyon tarafından kabul edilerek kalmasına izin verilmiştir[290]. Ayrıca Osmanlı Devletinde sürekli kalmasında sakınca görülmeyen kişilerde var olmuştur. Bunlar Avusturya-Macaristan ile Alman uyruklu olan Şark Demiryolu görevlileridir. Mondros Mütarekesi'nin uygulanmaya başlamasıyla beraber İtilaf Devletleri Almanların ayrıcalıklı olduğu demiryollarına el koymuşlardır. Demiryollarında çalışan bütün Almanların birden memleketlerine gitmesi demiryollarında çalışacak yetişmiş eleman bulunmasını zor bir hale getireceğinden demiryollarının işleyişinde sıkıntılar meydana getirecektir. Hariciye Nezareti, demiryollarında devam eden inşa ve tamirat işlerinin duracağından bahisle bir kısım Almanların kalması için müracaatta bulunulmasını istemiştir[291]. Yüksek komiserler tarafından demiryolu görevlilerinden izin verilen bu kişilerin adı, işi ve uyrukları belirlenerek bir liste hazırlanmıştır[292].

Mütareke Komisyonu, Nisan ayında ülkede kalan son Alman ve Avusturyalıların meselelerini hal etmek için toplanmıştır. 7 Nisan 1919 tarihli Mütareke Komisyonu toplantısında mütareke tatbikatından doğan sorunlar ve anlaşmazlıklar görüşülmüştür[293]. Ancak komisyondaki İtilaf Devletleri murahhasları mütarekedeki yaşanan tüm aksilikleri ve sorunları Türk yetkililerine yüklemişlerdir. Türk yetkililerini dikkatsiz ve ehliyetsiz bulduklarını ifade ederek, komisyona

[289] "Kalmasına Müsaade Edilen Avusturyalılar", **İkdam**, nr. 7953, 1 Nisan 1919, s.2.
[290] **BOA, HR, SYS**, 2708/16 lef 12.
[291] Mehmet Özdemir, "Mütareke Dönemi (Ekim 1918- Nisan 1920) Türk Ekonomisinde Demiryolları", **Askeri Tarih Bülteni Dergisi, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayını**, Sayı 21, Ankara (Ağustos)1986, s.85,86.
[292] **BOA, HR, SYS**, 2808/3 lef 20,21,22,23,24.
[293] "Mütareke Komisyonu", **İkdam**, nr 7960, 8 Nisan 1919, s.1.

sundukları talepler yerine getirilip gelişmeler kendilerine rapor edilinceye kadar komisyonla ilişkilerini keseceklerini belirterek toplantıyı terk etmişlerdir. Galip Kemali Bey de İtilaf temsilcilerinin bu tepkisine karşılık "eğer dönerseniz beni burada bulamayacaksınız" diyerek tepki göstermiştir. İngiliz temsilcisi Deeds ise "yenilmiş bir ülkede küçük görevliler tarafından otoritemizin çiğnenmiş göründüğü" şeklinde bir cevap vermiştir. Yaşanan bu gerginlik sonrası İtilaf Yüksek Komiserleri nakliyatın tam anlamıyla uygulanması için Osmanlı Hükümetine nota vermişlerdir"[294]. İngiliz elçiliğinden Mütareke Komisyonuna 8 Nisan günü gelen nota'da; 15 Nisan'dan sonra İstanbul'da bir Alman ve Avusturyalı tarafından yapılan muafiyet isteğinin dikkate alınmayacağı bildirilmiştir. Bu kararın da en kısa zamanda basın yoluyla haber verilmesini istemişlerdir. Osmanlı Devleti de bir gün sonra gazeteye bu yeni kararı ilan ettirmiştir[295]. 9 Nisan İkdam gazetesinde İngilizlerin aldığı bu karar bildirilmiş ve yeni vesika almak isteyen Alman ve Avusturyalıların müracaatlarının nisanın on yedisinden sonra kabul edileceği belirtilmiştir[296]. Ayrıca kalmasına izin verilen Alman listelerinin çoğunda 15 Nisan tarihi yer almıştır. Böylece daha ileriki bir tarihe izin verilmemiştir[297]. İngiliz Elçiliği Erteleme Komitesinin Galip Kemali Bey'e gönderdiği yazı'da; Osmanlı Devletinde kalan Avusturya-Macaristanlıların Reşit Paşa vapuruyla gidecekleri ve gidecek olan bu kişilerin listelerinin hazırlandığı belirtilmiştir. Ancak listede yer alan İtalyan ve Yugoslav vatandaşlarının sınır dışı edilmemesi gerektiği bildirilmiştir. Kalmasına izin verilen bu kişilerin eşlerinin sürgün listesinde yer alsa bile Osmanlı Devletinde kalmalarına izin verilmesi gerektiği belirtilmiştir. 21 yaşının altında olan kız, erkek ve çocuklarının kalmasına izin verilmiştir. Ayrıca demiryolları adına ruhsatlı kişilerin bir sonraki duyuruya kadar sınır dışından muaf tutulmasına karar verilmiştir[298]. İstanbul'da kalmasına izi verilen kişilerin mutlaka Polis Müdüriyeti'nden gelip aldıkları vesikaları kaydettirmeleri istenmiştir. Kayıt yaptırmayanların ve vapura binmeyenlerin yakalanıp tutuklanacakları Polis

[294] Abdurrahman Bozkurt, **a.g.e.**, s. 146.
[295] İngiliz Elçiliğinden Mütareke Komisyonu'na 8 Nisan 1919 tarihli telgraf; **BOA, HR, SYS**, 2708/16 lef 16.
[296] "İstanbul'daki Alman ve Avusturyalılar, **İkdam**, nr 7961, 9 Nisan 1919, s.2.
[297] **BOA, HR, SYS**, 2808/3 lef 18,19.
[298] İngiliz Elçiliği'nden Galip Kemali Bey'e 17 Nisan 1919 tarihli yazı; **BOA, HR, SYS**, 2708/16 lef 24.

Müdüriyeti tarafından gazetelerde neşredilmiştir[299]. Avusturya Macaristan tebaasını taşıyan "Reşit Paşa" vapuru da 19 Mayıs günü yola çıkmıştır[300]. "Tir-i Müjgan" vapuru ile de Mütareke Komisyonun daha evvel kalmalarına izin verdikleri 600 Avusturya vatandaşının sevki kararlaştırılmıştır. Triyeste'ye gidecek olan sivillerin Mayıs ayının ilk haftasında nakil edileceği kararlaştırılmıştır[301]. Sivil tebaanın nakli askerlerin nakliyatından sonra da devam etmiştir. 1919 yılının ortalarından itibaren ülkelerine gönderilecek kişi sayısı azalsa da nakillere devam edilmiştir.

4. Alman, Avusturya-Macaristan Vatandaşlarının Sınır Dışı Edilmesi

Mütareke'nin 19. maddesinde yer alan tüm Alman ve Avusturya-Macaristan asker ve sivillerinin Osmanlı Devletinden memleketlerine dönmesi yaklaşık 5 aylık bir sürede gerçekleşebilmiştir. Bundan sonra Osmanlı Devletinde kalan İttifak vatandaşlarının durumlarına yönelik kararlar alınmıştır. İstanbul'da kalmak için izin isteyen İttifak vatandaşlarına dair komisyonda kararlar alınmaya başlanmıştır. Mütareke Komisyonu toplantılarında İtilaf murahhasları oluşturdukları listelerle ihraç edilmesine karar verilen kişilerin isimlerini açıklamışlardır. İhraç kararını veren şüphesiz İtilaf Devletleri Yüksek Komiserlikleri olmuştur. Karar komisyonda onaylanarak Osmanlı polisine devredilmiştir. Osmanlı Hükümetinden gidecek olan bu kişilerin peşinde olarak gemiye sevklerine kadar takip etmeleri istenmiştir.

İttifak Kuvvetleri vatandaşlarının ihraç edilmesi belirsizliğe yol açmıştır. Komisyon toplantısında Çekoslovak, Yugoslav ve İtalyan uyruğuna sahip kişiler için General Deedes'in talebi üzerine Erteleme Komisyonu tarafından araştırılmasına karar verilmiştir. Anlaşma temsilcileri tarafından farklı vilayetlerdeki her bir durum için bir anket gerçekleştirileceği ve bu sonuca göre onaylanacağı belirtilmiştir. Daha sonra 15 Aralık 1919 tarihli Mütareke Komisyonu toplantısında Rusya, Yugoslavya ve Sırbistan ülkelerine taşınmak için gelen talepler artınca yeni bir karar alınmıştır. Buna göre; "Bu talepler ancak başvuran kişilerin İstanbul'da bulunan gitmek istedikleri ülke temsilcisi tarafından verilmiş bir belge sunmaları halinde başvuruları

[299] "Sabık Avusturya Tebaası Hakkında", **İkdam**, nr 7966, 14 Nisan 1919, s.2.
[300] **BOA, HR SYS**, 2708/16 lef 25.
[301] "Mütareke Komisyonu Mukarreratı", ***İkdam*****,** nr 7988, 6 Mayıs 1919, s.2.

dikkate alınacaktır, bu belgede söz konusu hükümetin başvuran kişinin seyahatinde herhangi bir sakınca bulunmadığı belirtilmelidir" denilerek soruna çare bulunmuştur[302].

Daha evvelki toplantılarda İtilaf Devletleri murahhasları Galip Kemali Bey'den memlekette bulunan Almanlar hakkında istihbarat talep edilmiştir. Ancak İzmir'in işgal edilmesinin ardından komisyon reisliğinden istifa eden Galip Kemali Bey'in yerine vekâleten Eski Sofya Elçisi Sefa Bey komisyonda bulunmuştur[303]. İstanbul'da ve farklı vilayetlerde bulunan İttifak vatandaşlarının listesi o günkü komisyona sunulmuştur. İzmir'de bulunan 257 Alman ve Avusturya-Macaristanlıların 227'si hakkında Müttefik Komisyonu tarafından ihraç kararı verilmiştir. Komisyonda bulunan Fransız Murahhas Berthelemy, Osmanlı Hükümetinden bu listelerde bulunan kişilerin ailesi ve aile birey sayılarını içeren ayrıntılı bir liste istemiştir[304].

İtilaf Devletleri Osmanlı Devletinde var olan tüm "düşman kuvvetlerine" bu sayede hakim olmuşlardır. Başta İstanbul'da olan tüm İttifak kuvvetlerine ait olan kimselerin aileleri ve oturdukları adreslere kadar bilgi toplamışlar ve onları sürekli bir denetim altında toplamışlardır. İstanbul'daki işgal yönetimine bu anlamda bir katkı sağlayan komisyon Osmanlı Devleti için değil de İtilaf Yüksek Komiserlikleri adına çalışır hale gelmiştir. Mütareke maddelerini tatbik etmek için yola çıkmış olan komisyon pek çok sorunu çözmek için İtilaf Devletleri temsilcileri ile Osmanlı Hükümeti arasında aracı bir kurum olmuştur. Yurtdışında bulunan Osmanlı vatandaş ve öğrencileri, Osmanlı esirlerinin memlekete getirilmesi gibi pek çok mühim konu ile ilgilenmeyi isteyen komisyon İttifak Kuvvetleri ile ayrıntılı olarak ilgilenmek durumunda kalmıştır. Her kişi için ayrıntılı bilgilerin yer aldığı pek çok başvuru ve izin listeleri Osmanlı arşivinde tam teferruatlı bir şekilde bulunmaktadır. İhraç kararları hakkında kararı veren Yüksek Komiserlikler olmuş bunların takip edilmesi ise komisyona verilmiştir. Haziran ayında sivil Almanları taşıyacak olan Tir-i

[302]**BOA, HR SYS**, 2708/02 lef 17-18.
[303] "Mütareke Komisyonu", **İkdam**, nr 8016, 3 Haziran 1919, s.2.
[304] "*İnteralliée Commision*" Müttefik komisyon adıyla belgelerde izin listelerinde damgasını gördüğümüz bu komisyon kişileri araştırdıktan sonra sınır dışı edilmesine karar vermektedir. Ardından bu kararların Mütareke Komisyonuna göndermektedir. Bu sebeple bu komisyonun Mütareke Komisyonu ile ortak iş yapan ve Yüksek Komiserliğe bağlı bir komisyon olarak çalışmaktadır. **BOA, HR SYS**, 2710/4 lef 1.

Müjgan gemisi ile ihraç edilen ve listelerde yer almayan kişilerinde bulunması istenmiştir. İhraç edilen kişiler komisyon toplantı tutanağında bu şekilde yer almıştır:

SCHORWOREL (Yüksek Komiserlerin kararı, ancak ailesinin kalmasına izin verilmiştir)

MARONSKI, JACOB (Alman elçiliği ajanı)

PARUTA, SAMAN, Hans HEITMANN, HEITZE.

Bayan FERHER (Tir-i Müjgan gemisinde)

Franz TANZER (İngiliz yetkilileri tarafından tutulmaktadır.

Bu isimler Yüksek Komiserlerin özel olarak gönderdiği kişilerdir. Komisyonda sevk işinin her ne kadar Osmanlı Devletine bırakıldığı yer alsa da İtilaf Devletleri temsilcilerinin vereceği talimatlara gerçekleşeceği belirtilmiştir. Tir-i Müjgan gemisine İzmir'den ihraç edilen 227 Alman Avusturya-Macaristan vatandaşının da binmesi istenmiştir. Ayrıca Batum'dan gelecek olan 250 Avusturyalı tutuklunun da gemiye yer kalır ise memleketlerine gönderilmesine karar verilmiştir. Komisyon Osmanlı Devletinde bulunan tüm İttifak vatandaşları için yoğun çaba harcamış ve tüm bilgilere ulaşmak istemiştir. Komisyon'un karar metninde;

> "İstanbul'da ikamet eden Avusturya-Macaristanlıların aranması bir önceki oturumda talep edilen tüm düşman isim sertifikaları Komisyona sunulana dek devam edecektir.
>
> Yüksek Komiserler İstanbul'da kalmasına izin verilen Almanların listesinin yeniden düzenlenmesine karar vermiştir" şeklinde yer almıştır[305].

Böylelikle komisyonun Yüksek Komiserliklerden aldıkları talimatlara göre çalışmalara devam edeceği görülmektedir. 2 Haziran 1919 tarihli komisyon toplantısında 120 kişiden oluşan bu listelerin 75 inin nakil edilemeyeceği belirterek yeniden listelerin düzenlenmesine kadar verilmiştir. Yüksek Komiserliklerin komisyondan talep ettiği bir başka kişi de Alman Komiser Von Kreis ve personeli Schulembourg olmuştur. Bu kişilerin ihraç edildiğini ve bir an evvel yola çıkacak olan *"Gül Cemal"* vapuruna bindirilmesi gerektiğini komisyona bildirmişlerdir.

[305] "2 Haziran 1919 tarihli Mütareke Komisyonu Kararı", **BOA, HR SYS**, 2710/4 lef 1.

Ancak bu kişilerin sorumluluğu Osmanlı Hükümetine bırakılmış ve sevkleri sırasında Osmanlı polisi tarafından denetlenmesi istenmiştir[306].

Mütareke Komisyonu'nu Sefa Bey'den devralan Eski Petersburg sefiri Fahrettin Bey komisyon çalışmalarına devam etmiştir[307]. 10 Temmuz'da toplanan komisyon İstanbul'da kalan Almanların "Tir-i Müjgan" vapuruyla sevkini kararlaştırmıştır[308]. Tir-i Müjgan vapurundan sonra Temmuz ayında gidecek olan gemiler ve listeler Fahrettin Bey tarafından komisyona sunulmuştur. Öncelikle "Carniola" gemisi ile gidecek sivil Almanların listesini takdim etmiştir. Ancak bu liste eksik görülmüştür. Komisyon'da bulunan İngiliz murahhas Smith, bazı kişilerin listede yer almadığını ve bu kişilerin mutlaka İstanbul'dan ayrılmaları gerektiğini belirtmiştir. Bununla birlikte İngiliz yetkililer tarafından tutuklanan beş kaçak asker ve ihraç edilmesi gereken subay Patzwahl da listede olmadığını ifade etmiştir. Eksik olan sivillerin arasında: Roggenbuckle, Jacob, Tarabya Alman Elçiliklerinin bahçıvanı, Paruta, Saman gibi kişiler gösterilmiştir[309]. İtilaf murahhasları listelerde yer alan kişileri tek tek inceleyip araştırmış ve gemide yer almayan ihracı kararlaştırılan kişilerin en kısa zamanda gemiye bindirilmesini istemişlerdir. İtilaf Devletleri Yüksek Komiserleri kendileri için tehlike oluşturacak olan kişilerin tez zamanda ülkeden ayrılmaları için özel bir çaba göstermişlerdir. "Carniola" gemisi ile Triyeste'ye gidecek sivil Almanların listesini Fahrettin Bey komisyonun 25 Temmuz 1919 tarihli toplantısında sunmuştur[310].

Yüksek Komiserlerin Mütareke Komisyonuna müdahalesinin var olduğu bilinmektedir. Şöyle ki 21 Temmuz günkü toplantıda daha evvel Yüksek Komiserler toplantısında alınan aşağıdaki kararlar Fahreddin Bey'e iletilmiştir. Bu kararlar;

> *1- Bâb-ı Âli, Kamil Bey'in İstanbul'a girmesi için izin talebinde bulunmuştur. Alınan bazı istihbaratlara göre Kamil Bey'in İttihatçı olması sebebiyle Osmanlı Hükümeti tarafından görevinden alındığını belirtmektedir. Buna ek*

[306] **BOA, HR SYS**, 2710/4 lef 2.
[307] Fahrettin Bey 7 Haziran 1919 itibariyle Komisyon'da Galip Kemali Bey'in yerine görev yapmaya başlamıştır. " Mütareke Komisyonu Riyaseti", **İkdam**, nr 8021, 8 Haziran 1919, s.2.
[308] "Mütareke Komisyonu", **İkdam**, nr 8056, 11 Temmuz 1919, s.2.
[309] 21 Temmuz 1919 tarihli Mütareke Komisyonu Kararları, **BOA, HR SYS,** 2708/2lef 6.
[310] **BOA, HR SYS**,2710/6 lef 19.

olarak da Talat'ın babasıdır[311]*. Bu şartlar altında talep edilen izin onaylanmayacaktır. Fahreddin Bey'in ifadesine göre Kamil Bey, Türk bir bayana saygısızlıkta bulunması sebebiyle görevinden azledilmiş, hâlbuki kendisi Cenevre Başkonsolosuydu. Bu ifadenin doğrulanması gerekmektedir.*

2- Emin Bey ailesinin girmesine izin verilmiştir.

3- Yüksek Komiserler emekli Türk subaylarının Yunanlılar tarafından İzmir'den ihraç edildiklerine dair bir şikâyet almıştır. Bu konuda yapılan araştırmalar sonucu Yunanlıların sadece muhalefette bulunan emekli subayları sınır dışı ettikleri ortaya çıkmıştır.

4-Yüksek Komiserler Herzfeld'in M.M. ve Chaterney'in kalma sürelerinin uzatılması talebini kabul etmiştir; Erteleme Komisyonu bu meselelerle ilgili gerekenleri yapacaktır[312]*.*

Fahrettin Bey'e bildirilen maddeler içerisinde şüphesiz en ilginci Kamil Bey'i İttihatçı olması hasebiyle İstanbul'a girmesine izin verilmemesidir. Fahrettin Bey düşünüldüğü gibi bu kişinin İttihatçı olmadığını ve Cenevre Konsolosu olduğunu belirtmiştir. Ancak Kamil Bey'in kimliğinin araştırılmasına karar verilmiştir. Ayrıca Yüksek Komiserler bu gibi pek çok sorun için aldıkları kararları Mütareke Komisyonu aracılığıyla Fahrettin Bey'e iletmişlerdir. Bir hafta sonraki toplantıda Fransız Murahhas General Berthelemy; *"Bâb-ı Âli'nin Türkiye'nin iç bölgesinde bulunan Alman ve Avusturya-Macaristanlıların sayısı hakkında ve bulundukları bölgede izlerinin sürülebilmesi için gerekli belgelerin ve kesin durumlarını belirtecek bir raporun sunmak zorunda olduğunu"* hatırlatmıştır. Durumu mutlak bir şekilde özetleyen bu rapor Yüksek Komiserlere iletilmek üzere Mütareke Komisyonuna sunulmuştur. 21 Temmuz 1919 tarihli komisyon toplantısında İstanbul'da olup da yer değişikliği yapacak kişilerin komisyona başvurması üzerine Mütareke Komisyonu; "Özel izinle veya vatandaşlık değişimiyle olsun kalma iznine sahip olan düşman cihetlerin (ittifak vatandaşları) taşınma izinleri veya adres değişikliği için herhangi bir karar alınmadığını" ifade etmiş ve bu yönde bir talepte bulunacak olan kişilerin

[311] Yüksek Komiserler Kamil Bey'in Talat Paşa'nın oğlu olduğunu düşünmüşlerdir. **BOA, HR SYS** 2708/2 lef 8.
[312] 28 Temmuz 1919 tarihli Mütareke Komisyonu Kararları; **BOA, HR SYS** 2708/2 lef 8.

isim ve adreslerinin Mütareke Komisyonuna sunulmasını istemiştir[313]. İttifak kuvvetlerinin adres değişikliği için Yüksek Komiserler tarafından alınan karar bir hafta sonraki toplantıda karara bağlanmıştır. Buna göre; Mondros Mütarekesinden sonra İtilaf Devletleri temsilcilerinin birinden izin almış olanların taşınabilmesine karar vermişlerdir. Bunun haricinde başvuruda bulunan İttifak vatandaşlarının Erteleme Komisyonuna başvurmaları gerektiği bildirilmiştir[314].

Gülcemal vapuru komisyonca karar verilmiş kişileri ve İstanbul'dan memleketlerine gitmek için izin alan sivil Almanları alarak 21 Ağustos günü İstanbul'dan hareket etmiştir. Polis Müdüriyet-i Umumiyesinden Mütareke Komisyonu'na memleketlerine giden sivil Almanların listesi takdim edilmiştir. Ayrıca bu liste Fransa, İtalya ve İngiltere Yüksek Komiserlerine de iletilmiştir[315]. Komisyonca uygulanan bu tahliyelerin Yüksek Komiserlikler tarafından denetlendiğini görmekteyiz. Bu sayede tehlikeli gördükleri ve haklarında sınır dışı kararı verdikleri İttifak vatandaşlarının İstanbul'dan ayrılıp ayrılmadığından haberdar olmuşlardır. İtilaf Devletlerinin bu durumu bu kadar gözlemlemesinin nedeni bu kişilerin Avrupa'ya döndükten sonra nasıl bir faaliyet izleyeceklerini merak etmeleridir. Böylece İstanbul'dan ülkelerine gönderilen İttifak vatandaşları ülkelerinde de takip edilmiştir.

İtilaf Devletleri temsilcilerinin İttifak vatandaşlarının izini sürmesi devam etmiştir. Fahrettin Bey'den Samsun ve Sivas listelerinde yer alan Alman ve Avusturya-Macaristanlıların izini sürmesi istenmiştir. Ayrıca Türk Polisi gözetiminde olan Alman ve Avusturya-Macaristanlılardan kaçak olarak ülkeden çıkanların denetlenmesini ve bu gibi eylemleri yasaklayan bir beyanatta bulunmasını istemişlerdir. Fahrettin Bey Almanya ve Avusturya-Macaristan'a kaçak giden bu kişilerin listesini 25 Ağustos 1919 günkü oturumda Anlaşma Devletleri temsilcilerine sunmuştur. İhraç kararları uygulanırken Osmanlı Devletinde daha evvel görev yapmış görevlilerinde ülke dışına çıkmalarına karar verilmiştir. Osmanlı Devletinde önceden görevde bulunmuş olan; Doktor Max Saar, Bayan Mavalına Saar, rahibe Sophie Sonntay, Paul Stichmann ve Max Richter isimli kişilerin görevlerinin sona

[313] 21 Temmuz 1919 tarihli Mütareke Komisyonu Kararları; **BOA, HR SYS**, *2708/2* lef 6.
[314] 28Temmuz 1919 tarihli Mütareke Komisyonu Kararları; **BOA, HR SYS**, 2708/2 lef 8.
[315]**BOA, HR SYS**, *2710/6* lef 16.

erdiği gibi ülkelerine geri gitmeleri gerektiği bildirilmiştir. Alman Oscar Steinke ve Paul Damke adındaki bu iki kişininde Türk polisi tarafından acil bir şekilde yakalanıp tutuklanması istenmiştir[316]. İhraçlar devam ederken bir yandan Almanları memleketlerine götürecek olan vapurlar hareket etmeye başlamıştır. 5 Eylül 1919'da "Tyrol" gemisi ile Triyeste'ye gidecek olan sivil Almanlar belirlenmiş ve bu kişilerin listesi Fahrettin Bey'e sunulmuştur[317]. Böylelikle İstanbul'dan ayrılan tüm Almanların kaydı tutulmuştur. Tyrol gemisinin ardından bu kez 20 Eylül'de "Carinthia" gemisi yola çıkmıştır[318]. 15 Kasım 1919'da "Constantinopoli" gemisiyle yola çıkacaklar[319] ile "Akdeniz" vapuruyla Hamburg'a gidecek olan Almanların listesi[320] Mütareke Komisyonu Başkanı Fahrettin Bey'e iletilmiştir[321].

Mütareke Komisyonu daha evvelki oturumlarında farklı vilayetlerde oturan İttifak kuvvetleri vatandaşları hakkında ihraç kararı almıştır. İzmir'de bulunan Avusturyalıların kara yoluyla İstanbul'a gönderilmesine karar verilmiştir. Ancak İzmir Komisyonu onlara eşlik edecek hiçbir askeri birlik tahsis edememiştir. Mütareke Komisyonu'da söz konusu Avusturyalıların İstanbul'a deniz yoluyla aktarılmasına karar vermiştir. Bu durumun mümkün olmaması halinde ise Osmanlı polisinin koruması altında demir yollarıyla gönderilmesi kararlaştırılmıştır. İzmir Erteleme Komisyonu bu mesele ile ilgili en pratik çözümü bulmakla yükümlü olduğu ve bunun yanı sıra kalan Almanların da ihraç edilmesi için gerekli adımları atması gerekmiştir[322]. İtilaf Devletleri, Mütareke Komisyonu'ndan Rusya'dan İstanbul'a geleceği muhtemel görünen 40 Alman için önlem alınmasını istemiştir. Ayrıca bu gelecekler arasında 16 kişinin Bolşevik olduğu ve gelir gelmez bu kişilerin tutuklanması istenmiştir[323]. Komisyon'dan bu kişiler için önlem alınmasını dikkatli olunması istemişlerdir[324]. İstanbul'a gelen Bolşeviklerden özellikle İngilizler pek

[316] 1 Eylül 1919 tarihli Mütareke Komisyonu Kararları; **BOA, HR SYS**2708/2 lef 12.
[317]**BOA, HR SYS**, 2710/4 lef 3.
[318]**BOA, HR SYS**, 2710/4 lef 8.
[319]**BOA, HR SYS**, 2710/4 lef 9.
[320]**BOA, HR SYS**, 2710/4 lef 10
[321]**BOA, HR SYS**, 2710/4 lef 12.
[322] 15 Aralık 1919 tarihli Mütareke Komisyonu Kararları; **BOA, HR SYS**,2714/17 lef 17,18.
[323]**ATASE, İSH,** G:90, K:43, B: 43-1.
[324]**ATASE, İSH**, G:91, K: 73, B: 73-1.

hoşnut olmamıştır. Hatta İngilizler İstanbul'da olan Bolşeviklerden bir kısmını daha sonra tutuklamak için aramalar yapmaya başlayacaklardır[325].

1920 yılı itibariyle direk İngiliz Yüksek Komiserliğinden Fahrettin Bey'e yollanan yazı'da sınır dışı edilen Alman ve Avusturya-Macaristan vatandaşlarının listesi gönderilmiştir[326]. Haklarında ihraç kararı verilen kişilerin listesi ve bilgileri 1920 itibariyle Yüksek Komiserler tarafından belirlenmeye başlamıştır. En son alınan kararlar Mütareke Komisyonu Osmanlı temsilcisine iletilmeye başlanmıştır. Böylelikle daha evvel karar alma misyonundan yavaş yavaş uzaklaşan Mütareke Komisyonu alınan kararları uygulamaya yönelik bir kurum halini almıştır.

Komisyon sınır dışı edilecek kişilerin listesini açıklamaya devam etmiştir. Almanya'ya gitmek isteyen Almanların ailecek Türk polisi tarafından arandıktan sonra tahliye edilmelerine izin verilmiştir. Memleketlerine gitmek üzere komisyona başvuran Avusturyalı kişilerin başvuruları da kabul edilmiş ve incelenmeye başlanmıştır. Komisyon İstanbul'dan ayrılacak her kişi için ayrıntılı arama yapmıştır. İttifak vatandaşlarının Osmanlı Devletini terk etmesinin mondros mütarekesi gereği zorunlu olduğunu düşündüklerinden bu devletlerin vatandaşlarına karşı daha detaylı incelemeler yapmışlardır[327].

İngiliz Yüksek Komiserliği bazen de komisyon kararı olmadan gözaltında tuttukları Alman ve Avusturyalılar hakkındaki sınır dışı kararlarlarını Fahrettin Bey'e bildirerek gerekli düzenlemelerin yapılmasını istemişlerdir. Böylelikle Fahrettin Bey ve komisyon Yüksek Komiserliklerden gelen kararları direk uygulamaya başlamıştır[328].

İtilaf Devletleri tarafından sınır dışı kararları verilirken aynı zamanda Avusturya Elçilik görevlisi Mütareke Komisyonu Başkanı Fahrettin Bey'e, Avusturyalı bir ailenin İstanbul'da kalması için izin verilmesini istemiştir[329]. İttifak Devletleri vatandaşları kalma izinlerinin uzatılması için Fahrettin Bey ile irtibata

---

[325] Sadiye Tutsak, **a.g.m.**, s.240.
[326] İngiliz Yüksek Komiserliğinden Mütareke Komisyonu Osmanlı Delegesi Fahrettin Bey'e; 28 Ocak 1920, **BOA, HR SYS**, 2708/2 lef 29.
[327] **BOA, HR SYS,** 2708/2 lef 33.
[328] İngiliz Yüksek Komiserliğinden Mütareke Komisyonu Başkanı Fahrettin Bey'e 21 Mayıs 1920, **BOA, HR SYS**, 2717/7 lef 9.
[329] Avusturya Elçiliğinden Mütareke Komisyonu Başkanı Fahrettin Bey'e 21 Nisan 1920, **BOA, HR SYS**, 2705/10 lef 17.

geçmiş ve taleplerini onun vasıtasıyla iletmişlerdir. İstanbul'a bırakılmaları için izin veren kurum her ne kadar komisyon olarak görülse de kesin kararı veren Yüksek Komiserlikler olmuştur.

İstanbul'da bulunan Alman ve Avusturya-Macaristanlılar sınır dışı edilirken bir de Rusya'dan İstanbul'a gelecek olan Alman, Avusturya, Macaristan tebaası meselesi ortaya çıkmıştır. İstanbul'da bulunan Alman ve Avusturya-Macaristan vatandaşlarının sınır dışı edilmesini isteyen İtilaf Devletleri Rusya'dan gelecek bu kişilerin İstanbul'da bekletilmeden memleketlerine gönderilmesini istemişlerdir. Mütareke Komisyonu 17 Mayıs 1920 tarihli toplantısında, Rusya'dan gelecek olan bu kişilerin İstanbul'a gelir gelmez İsveç, İspanya ve Macar memleketlerine gönderilmesine karar vermişlerdir. Bu kişilerin bilet ve iaşe masraflarını Alman ve Avusturya delege temsilcilerinin ödemesine karar vermişlerdir. Bu kişilerin bir an evvel pasaportlarının vize ettirilmesi ve İstanbul'dan memleketlerine hareketlerinin İtilaf Devletleri murahhaslarına haber edilmesine karar verilmiştir[330]. Komisyonda alınan bu kararlar Polis Müdüriyet-i Umumiyesine bildirilmiştir.

İtilaf Devletleri Rusya'dan gelen bu kişileri tehlikeli görmüş ve İstanbul'da bekletilmeden gönderilmeleri için pek çok karar almıştır. İtilaf Devletlerinin durmadan aldığı bu kararların uygulaması Osmanlı polisine bırakılmıştır ve sınır dışı edilen bu kişilerin gönderilip gönderilmediği İtilaf Devletlerince kontrol edilmiştir. Fahrettin Bey'den daha evvel sınır dışı edilen bu kişilerin bir an evvel ülkeden gönderilmesini istemişlerdir[331]. Ancak Osmanlı polisinin tüm bu işleri bir anda yürütmesi ve yoluna koyması pek mümkün olmamıştır. Çünkü haklarında karar çıkan kişilerden bazıları kaçmış, bazıları ise bilet parasını ödeyemediğinden gemiye binmek istememiştir. Sürekli devam eden bu nakil işlemlerinin paralarının kim tarafından karşılanacağı da bir başka sorun oluşturmuştur. İtilaf Devletleri gidecek olan Alman ve Avusturya vatandaşlarının memleketlerine geri dönüş masraflarının tamamının Osmanlı Hükümetine ait olduğunu belirtmişlerdir. Komisyonda bulunan İtalyan murahhas Vitale tüm masrafları Osmanlı Devletinin karşılamak zorunda olduğunu ifade etmiştir. Ancak Rusya'dan gelen Alman, Avusturya-Macaristan mahkûm vatandaşlarının masraflarının delege temsilcileri tarafından karşılanmasına

[330] 17 Mayıs 1920 t*arihli* Mütareke Komisyon Kararı; **BOA, HR SYS**, 2717/7 lef 44.
[331] 31 Mayıs 1920 tarihli Mütareke Komisyon Kararı; **BOA, HR SYS**, 2717/7 lef 13.

karar verilmiştir. Parası kalmayan Avusturya delegesi Kaller'in bu duruma çare bulması ve masrafları karşılaması istenmiştir[332].

Alman ve Avusturyalı vatandaşların yeniden İstanbul'a dönmek için komisyona başvuru yaptıkları görülmüştür. Giden bu kişiler yeniden İstanbul'a gelebileceklerini düşünmüşlerdir. Ancak İtilaf Devletleri Osmanlı Devletinin eski müttefik güçleri ile yeniden bir arada olmasını istemediğinden yeniden İstanbul'a dönmelerini yasaklamıştır. Bu sebeple başvuran ailelere komisyon tarafından izin verilmemiştir. Ancak bazı kişiler için geçici oturma izni verilmiştir. Lazarist Deworschak isimli bir kişi İtalyan temsilcilerinin imzaladığı pasaportla Viyana'dan İstanbul'a gelebilmiştir. Evlilik nedeniyle bazı kişilere de izin verilmiştir. Osmanlı bir gençle nişanlı olan Viyanalı Matmazel Trese Maurer isminde bir kişiye bu sebeple yeniden giriş izni verilebilmiştir. Ancak gelecek olan bu kişilerde araştırmalara tabii tutulmuştur[333].

Mütareke Komisyonunda Arnavut asıllı vatandaşların memleketlerine gönderilmesi konusu da görüşülmüştür. Arnavut asıllı Hindistan ve Mısır'da bulunan savaş mahkûmlarının ülkelerine geri dönüşü için özel önlemler alınmasına karar verilmiştir. Osmanlı Harbiye Nezareti tarafından belirlenen listelere göre mahkûmlar grup halinde yollanacaktır. Ayrıca Arnavut vatandaşlarını tanımak için Osmanlı Harbiye Nezareti ile görüşecek olan İtalyan murahhas Komiser Vitale Arnavutlar hakkında topladığı bilgileri Yüksek Komiserlere bildirecektir[334].

İtilaf Devletlerinin İstanbul'da kalan Almanları tutuklamasına rağmen İstanbul'da ve Anadolu'da kalmayı başaran Alman subaylarda olmuştur. İtilaf Devletleri memurları bu kişileri yakalamak için büyük çaba göstermiştir. Bir istihbarat raporunda; 15/16 Aralık 1920 tarihinde Von der Goltz Paşa'nın yaveri olan Alman Von Der Stein Paşa'nın tebdil-i kıyafetle Ada vapuru iskelesinde görüldüğünden bahsedilmiştir. Von Der Stein Paşa'nın Büyükada'dan Fransa'ya gitmeyi planladığı ancak İtalyan vapuru ile Trabzon'a gittiği belirtilmektedir. İngiliz ve Fransız subaylar oluşan bir heyette, Aralık 1920 tarihinde bir Alman Prensinin Ortaköy'de görüldüğünü ancak yakalanamadığından bahsetmektedir. Bu iki olay

[332] 7 Haziran 1920 tarihli Mütareke Komisyon Kararı; **BOA, HR SYS**, 2717/7 lef 25.
[333]**BOA, HR SYS**, 2719/19 lef 8.
[334]**BOA, HR SYS**, 2719/19 lef 7.

İtilaf Devletlerinin İstanbul'da kalmayı başarmış Almanlar için yoğun çaba gösterdiklerini göstermektedir[335]. Mütareke Komisyonu toplantılarında da tehlikeli gördükleri bu kişilerin sık sık aramalarına ve denetimlerine devam edilmesini istemişlerdir[336]. Hem Osmanlı Polisi hem de İtilaf Devletlerinin kendi kuvvetleri bu kişiler için görevlendirilmiştir.

İngilizler yakaladığı bazı Alman subaylarını kendi ajanları olarak kullanmaya başlamışlardır. Ayrıca Rus Çarlığı yanlısı olan Wrangel kıtası içinde bulunan bazı Alman askerleri doğrudan doğruya İngilizler adına casusluk yapmaya başlamışlardır. Bu Alman subayları İngiliz teşkilatından aldıkları talimatlarla Türk askerlerinin içlerine sokularak bilgi almak için faaliyette bulunmuşlardır. İstanbul'da bulunan Kuva-yı Miliyeci olarak belirtilen kişileri bulmak için özel çaba göstermişlerdir[337].

1921 yılında hâlen memleketlerine dönemeyen Avusturyalı mahkûmlar için izin çıkarılmıştır. Komisyonda dönecek olan bu kişilerin listesi tek tek ele alınmıştır. Komisyon'daki İngiliz, Fransız ve İtalyan murahhasların özel istekleri doğrultusunda sınır dışı kararları da alınmıştır[338]. Mütareke Komisyonu'nda bulunan Fransız murahhas Albay Rougıer'in isteği üzerine Mütareke Komisyonu Osmanlı delegesi Başkanı olan Edhem Bey'e özel istekte bulunan kişilerin listesi gönderilmiştir. Fahrettin Bey'den itibaren görevi devralan Edhem Bey'de geçici olarak izin verilen bu kişiler hakkında bilgilendirilmiştir. Komisyonda etkin olan Fransız murahhas Rougier, 3 Macar vatandaşın sınır dışı edilmesine karar verdiği gibi Avusturyalı bir vatandaşın 3 ay İstanbul'da oturmasına izin vermiştir[339]. İstanbul'a yeniden gelmek isteyen Alman ailelerine ise çoğu zaman izin verilmemiştir[340].

İttifak Devletleri vatandaşlarının sınır dışı edilmesi 1921 yılının sonuna doğru azalma göstermiştir. İstanbul'a geri dönmek için başvuran Alman ve Avusturyalılar hakkında karar alan komisyon genel olarak geçici oturma izinleri vermişlerdir. 23 Ocak 1922 itibariyle de İsveç Kraliyet Elçiliği'nden bundan sonra Mütareke Komisyonuna yapacakları her istek ve başvuru için tüm kişilerin bilgilerini detaylı olarak göndermelerini istemişlerdir. Böylece komisyonun bu tür işlerini

[335] Sadiye Tutsak, **a.g.m**., s.239.
[336]**BOA, HR SYS**,2708/2 lef 6.
[337] Sadiye Tutsak, **a.g.m.,** s 239-240.
[338] 24 Ocak 1921 Mütareke Komisyonu Kararları; **BOA, HR SYS**, 2719/19 lef 14.
[339] **BOA HR SYS**, 2724/9 lef 1.
[340]**BOA, HR SYS**, 2719/19 lef 30.

kolaylaştırmak istemişlerdir. Yüksek Komiserlerin 31 Mart 1922'de almış oldukları kararla birlikte Mütareke Komisyonunun kaldırılmasına karar verilmiştir. Mütareke Komisyonunun lağvedilmesinden sonra da Alman ve Avusturya-Macaristan vatandaşlarının geliş, gidiş ve bir süre kalma gibi hareket ve sefer istekleri Müttefiklerarası Pasaport Kontrolüne bırakılmıştır[341].

B. YURTDIŞINDAKİ OSMANLI ESİRLERİNİN GETİRİLMESİ

Mondros Mütarekesi'nde 4. ve 22. madde esirlerin iadesini içermektedir. Mütareke görüşmelerinde Amiral Calthorpe Hükümetinin hazırladığı taslakta "Osmanlı üserası İtilaf kuvvetleri nezdinde muhafaza edilecektir" şeklinde yer almış ve esirlerin iadelerine dair herhangi bir ifadeye yer verilmemiştir. Rauf Bey mütareke görüşmelerinde İtilaf esirleri gibi Türk esirlerinin de iadelerini önermiştir[342]. Ancak sadece sivil harp esirler ile askerlik çağı dışında olan esirlerin terhisleri konusunda anlaşmaya varılmıştır. Sonuç olarak 22. madde

"Osmanlı harp esirleri İtilaf Devletleri yanında muhafaza edilecek. Sivil harp esirleriyle asker çağı dışında olanların terhisleri dikkate alınacaktır"

ilavesiyle kabul edilmiştir[343]. İtilaf Devletleri İstanbul'a gelir gelmez Harbiye Nezareti ile temasa geçmiş İtilaf Devletlerine ait esirlerin serbest bırakılmasını istemişlerdir[344]. Harbiye Nezareti'de uzak yerlerde bulunan İngiliz esirlerinin bir an evvel İstanbul'a gönderilmesi hakkında emir vermiştir[345]. İlk günlerde İtilaf esirleri İzmir'e nakledilmiş ve ardından İtilaf askeri temsilcilerine teslim edilmiştir. "Hükümetin bütün imkânlarını bu işe seferber etmesi, İtilaf Devletlerine mütarekeyi

[341] İngiltere, Fransa ve İtalya Yüksek Komiserliklerinden Hariciye Nezaretine 1 Nisan 1922; **BOA HR SYS**,2635/9 lef 4.
[342] Rauf Orbay, **a.g.e.**, s.122.
[343] Anlaşma Maddeleri için; İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları (1920-1945)**, Ankara 1983, C:1, s, 14., Fahri Belen, **Türk Kurtuluş Savaşı Tarihi,** Ankara 1973, s.11. ; Ergün Aybars, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I**., İzmir 1984, s.107.
[344] Ali Arslan, Abdurrahman Bozkurt, Ramazan Erhan Güllü, **Düşmanın Şehirdeki Hedefi-Milli Mücadele'de Polisler**, İstanbul 2011, s 62.
[345] "İngiliz Üserasının İadesi", **Ati**, nr 298, 4 Kasım 1918, s.3.

uyguladığını göstermek ve Türk esirlerinin iadesini gündeme getirebilmek için önem taşımıştır"[346]. Hariciye Nezareti'nin Sadaret'e yazdığı yazıda; Sivil Osmanlı esirlerinin memlekete getirilmesi için İtilaf Devletlerinden talep olunmasını ve esirlerin nakil işlerinin Mütareke Komisyonu'na verilmesini istemiştir[347]. Böylece esirlerin Osmanlı Devletine sevki için İtilaf Devletleri temsilcileri ile görüşme yapma işi komisyona verilmiştir. Mütareke gereği Osmanlı Devleti sivil harp esirleri ile askerlik çağı dışında olanların terhisini isteyebilmek hakkına sahiptir. Komisyon İtilaf Devletleri murahhasları ile hükümet arasında aracı olmuş ve alınan kararları gündeme getirmiştir.

Mütareke Komisyonu Almanya'da bulunan esirler için Berlin'deki Fransız sefareti ve Salib-i Ahmer Cemiyeti ile görüşmüştür[348]. Ayrıca Rusya'da bulunan Osmanlı esirlerininde zor durumda olduğu haberi alınmıştır. Hariciye Nezareti bunun üzerine esirlere yardım için İsveç Salib-i Ahmer Cemiyeti ile görüşmüştür[349]. Hükümet bir yandan çalışmalar yaparken bir yandan da esirlerin sevki konusunda karar almak için Mütareke Komisyonunda görüşmeler yapmaya başlanmıştır. Ancak komisyonda bulunan İtilaf Devletleri murahhasları öncelikle kendi esirlerinin durumunu görüşmek istemişlerdir. Mütareke Komisyonu'nun 28 Temmuz 1919 tarihli toplantısında; komisyonun Fransız Üyesi General Berthelemy Fahrettin Bey'e yollamış olduğu mektupta; 19 Fransız tutsağın Türkiye'de esaret altındayken öldüğünü belirterek esarette iken ölen bu kişilerin listesini yollamıştır. Buna bağlı olarak Fahrettin Bey'den ciddi bir bir anketin yürütülmesini ve çok titiz bir şekilde Türkiye'de esaret altında kaç Fransız'ın hayatını kaybettiğini, isimleri, bölükleri, alayları, ölüm yerlerini ve bilinen mezar yerlerinin en yakın zamanda kendilerini bilgilendirilmesini istemiştir[350]. Ölen Alsaslı Fransızlar hakkında en yakın zamanda Osmanlı Hükümetinin kendilerine bilgi vermelerini istemişlerdir[351]. Ölen bu Fransız tutsaklarının araştırılıp aydınlatılması gerektiği birkaç kez komisyon toplantısında

---

[346] Selçuk Ural, "Mütareke Döneminde İngilizlerin Elindeki Türk Esirlerinin İadesi ve Ortaya Çıkan Sorunlar", **Ankara Üniversitesi Türk Tarihi İnkılap Enstitüsü Atatürk yolu Dergisi**, S.37-38, Mayıs-Kasım 2006 Ankara, s. 189.
[347] Hariciye Nezaretinden Sadaret'e 30 Teşrinisani 1334 (30 Kasım 1918) ; **ATASE, İSH**, K:68, G:60, B:68-1.
[348] "Almanya'daki Esirler", **Alemdar**, nr 22-1333, 5 Ocak 1919, s.2.
[349] "Rusya'daki Esirlerimiz", **Alemdar**, nr 57-1367, 15 Şubat 1919, s.2.
[350] **BOA, HR, SYS**, 2708/2 lef 14.
[351] **BOA, HR SYS**, 2708/2 lef 10.

yinelenmiştir[352]. İtilaf Devletleri, esirlerinin iade edilmesi gerektiğini belirterek esirlerinin son durumları hakkında Mütareke Komisyonu Erkan-ı Harbiye Kaymakamı Kemal Bey'den malumat alınmasını istemiştir[353]. Fransız esirlerinin durumuna önem veren murahhaslar aynı şekilde memleketlerinden uzak hastalıkla ve açlıkla savaşan yüz binleri bulan Türk esirlerinden bahsetmemişlerdir.

Osmanlı Hükümeti de kendi esirlerini geri getirmek için çalışmalara başlamıştır. Mondros mütarekesinden sonra Osmanlı Hükümeti esirlerin sevki için yardımda bulunmak üzere İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiserliğine sonra da Bern Uluslararası Kızılhaç Teşkilatına başvurmuştur. Başlangıçta Türk esirlerin dönüşü için esirlere para göndermek istemiştir. 18 Ağustos 1919 tarihinde Mütareke Komisyonu toplantısında Osmanlı Hükümetinin esirlere yardım için para göndermek istediği ifade edilmiştir. Ayrıca İngiltere'de bulunan Osmanlı esirlerinin vatanlarına iadeleri için İngiltere Yüksek Komiserliğine başvurulmuş ancak bir sonuç alınamamıştır[354].

Birinci Dünya Savaşı sonrasında Rus kuvvetlerine esir düşen Osmanlı esirlerinin memlekete dönmeleri için çalışma başlatılmıştır. Ancak Sibirya'da 65 bin esirin olduğu tahmin edilmektedir. Bunlarında 15 bininin yollarda öldüğü veya öldürülmüş olduğu geriye ise 50 bin esirin kaldığı bilinmektedir. Esirler Kafkasya, Ukrayna ve Rusya'nın diğer kamplarına gönderilmiştir[355]. Sibirya'da esirlerin bulunduğu bölgelerin Japon yönetimine geçmesiyle beraber Osmanlı Devleti Japon Hükümeti aracılığıyla esirlerinin memleketlerine dönmesini sağlamak için para göndermeye karar vermiştir. Osmanlı Devleti Sibirya'daki Osmanlı esirlerine bir miktar para göndermek istediğini ve bu paranın Japon Hükümetlerine gönderilmek üzere İngiliz Hükümetinden talep etmiştir[356]. İtilaf murahhasları tarafından o günkü komisyonda kararlaştırılan kararlar komisyon tarafından Harbiye Nezaretine bildirilmiştir. Bunun ardından Osmanlı Devleti Japonların Mavera-yı Baykal'daki Türk esirlerini Hint Okyanusu üzerinden Türkiye'ye göndermesi için kullanılmak

[352]**BOA HR SYS**, 2708/2 lef 9.
[353]**ATASE İSH**, K:90 G:34, B:34-1.
[354] "İngiltere'deki Üsera", **İkdam**, nr 8097, 25 Ağustos 1919, s.3.
[355] Nuri Köstüklü, "Birinci Dünya Savaşında Rusya'nın Ukrayna ve Diğer Bölgelerdeki Türk Savaş Esirlerine Dair Bazı Tespitler", **Uluslararası Türk-Ukrayna İlişkileri ve VII. Uluslararası Gagauz Kültürü Sempozyumu Bildirisi**, 25-30 Haziran 2009, s.4.
[356]**ATASE, İSH**, G:90, K:43, B:43-2.

üzere 240.000 lirayı Japon Hükümetine göndermek istemiştir. Osmanlı Devleti parayı devredilmek üzere İngiliz Fevkalade Yüksek Komiserliği hesabına Osmanlı Bankasına yatırmış ve İngiliz Hükümetinden 22 Ekim 1919 tarihinde bu paranın Japon Hükümetine gönderilmesini istemiştir. Ancak bu yazıya 10 ay boyunca cevap verilmediği gibi parada Japon Hükümeti hesabına yatırılmamış ve esirlerin sevkine de başlanılamamıştır. Esirlerin sevki tüm girişimlere rağmen 1919 sonu itibariyle netice kazanmıştır. İngiltere, Sibirya'dan esir sevki için Japonya ile anlaşıldığını Osmanlı Hükümetine bildirmiştir[357]. Esirlerin dönüşü için kurulan Esir Komisyonu Mütareke Komisyonu Reisi Fahrettin Bey'in riyaseti altında toplanmış ve Japonya Hükümeti altında bulunan 40 bin esirimiz için Maliye Nezaretince belirlenmiş olan paranın İngiliz Yüksek Komiserliğine verilmesini kararlaştırmıştır[358]. Nihayet Ağustos 1920 tarihinde İngilizler, esirlerin Eylül ayı başından itibaren sevk edileceği haberini vermişlerdir. Ancak bu sözde kalmış ve Sibirya'daki esirlerin sevki 1920 yılı içerisinde gerçekleşememiştir. Esirlerin vapura bindirilmesi 22 Şubat 1921 tarihinde mümkün olmuştur. 5 Nisan'da İstanbul'da olacağı belirterek yola çıkan vapur Midilli önlerinde Yunan kuvvetleri tarafından esir alınmıştır. Mütareke Komisyonu'nun 17 Mayıs 1921 tarihindeki toplantısında bu konu gündeme gelmiş ve komisyon bu esirlerin İstanbul'a gelişini onaylamıştır. Uzun bir süre gemi içerisinde bekletilen esirlerin İstanbul'a varışı ise 25 Haziran 1922 tarihini bulmuştur[359].

Sibirya haricinde Mısırdaki Osmanlı esirlerinin iadeleri de komisyon toplantısında ele alınmıştır. Osmanlı Devleti Mısır'daki esirlerin hastalıkları nedeniyle kör olmaya başladıklarını ve bir an evvel tahliye edilmelerini istemiştir. 21 Temmuz 1919 günü hükümet tarafından bildirilen bu talebe karşılık İngiliz murahhası 10 Eylül 1919 günkü komisyon toplantısında yanıt vermiştir. İngiliz murahhas; Osmanlı Hükümetinin bazı yerlerdeki esirleri için hiçbir talepte bulunulmadığını belirtmiştir. Mütareke Komisyonu Erkan-ı Harb Kaymakamı Yarbay Kemal Bey, bir an evvel bu hususta bir karar verilmesi gerektiğini Harbiye Nezaretine bildirerek, şimdilik esirlerin dönüşü için resmi talepte bulunmanın

---

[357] Cemil Kutlu, **a.g.t.** s.381**.**
[358] "Esirlerimizin Celbi İçin", **İkdam**, nr 8185, 20 Kasım 1919, s.3.
[359] Cemil Kutlu, "Birinci Dünya Savaşı'nda Rusya'daki Türk Savaş Esirleri ve Bunların Yurda Döndürülmeleri Faaliyetleri",(Yayınlanmamış Doktora Tezi), **Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Enstitüsü**, Erzurum 1997,s. 382-384.

mümkün olmadığını ve sıkıntısız bir şekilde memlekete iadeleri için bir mikdar paranın yollanması gerektiğini belirtmiştir[360]. Hâlbuki Osmanlı Devleti esirlerinin tahliyesi için mütarekeden itibaren çalışmalara başlamış ancak bir netice alamamıştır. İtilaf Devletleri tahliye talep edilmediğini ileri sürerek esirlerin memlekete getirilememesinden Osmanlı Devletini sorumlu tutmaya çalışmışlardır.

Mütareke Komisyonunda esirlerin iadesi gündemde iken esirlerin aileleri ile görüşmelerine izin verilmiştir. 16 Eylül 1919 toplantısında Fahrettin Bey Başkanlığında toplanan komisyonda Osmanlı esirlerine gönderilecek mektuplar hakkında görüşülmüştür[361]. Esirlerin sınırlıda olsa aileleri ile haber alması gerektiği ve ailelerinin mektuplarının ulaştırılması gerektiği ifade edilmiştir. Mütareke Komisyonu İngiliz murahhası, mektupların İngiliz postanelerinde kabul edileceğini bildirmiştir. Bu karar üzerine esirlere hem normal hem de taahhütlü mektuplar gönderilebileceği ifade edilerek Posta ve Telgraf Müdürlüğü'ne bildirilmiştir[362]. Aynı zamanda Harbiye Nezaretince Rusya ve İngiltere'de bulunan esirler için üç bin lira tahsil edilmesine karar vermiştir[363].

Osmanlı Devleti, esirlerinin iade edilebilmesi için onlara para yardımında bulunmuştur. Ancak savaştan yenik çıkmış ve mütareke ile beraber maliyesi daha da zor durumda olan bir devlet için bu yardımlar devletin karşılayamayacağı bir hale gelmiştir. Osmanlı Devletinin 100 bin Mısır'da 20 bin Suriye'de olmak üzere toplam esir miktarı yaklaşık olarak 150 bini bulduğundan yapılacak yardım için bir milyon liraya ihtiyaç olduğu bildirilmiştir. Hükümet parayı temin edecek bir halde bulunmadığını belirterek paranın iane yoluyla toplanmasını talep etmiştir[364].

Mütareke Komisyonu'nun 6 Ekim toplantısında, esirlerin dönüşü için alınan kararlar Erkan-ı Harb Kaymakamı Yarbay Kemal Bey tarafından Harbiye Nezaretine bildirilmiştir. Komisyonda yer alan İngiliz murahhas; İngilizlerin Mısır ve Hindistan'da bulunan Osmanlı esirlerinin iadesi için ılımlı yaklaştığını hatta esirlerimizin burada bulunmasının kendilerine mani olduğunu belirtmiştir. Ancak buradaki esirlerin sayısının 100 bini geçmesi nedeniyle sevklerinin parça parça

[360] **ATASE İSH**, G:91, K:73, B:73-1.
[361] "Mütareke Komisyonu", **İkdam**, nr 8116, 16 Eylül 1919, s.2.
[362] "Üseraya Mektup İrsali", **İkdam**, nr 8117, 17 Eylül 1919, s.2.; Ural, **a.g.m.**, s. 195.
[363] "Esirler", **İkdam,** nr 8161, 21 Eylül 1919, s.2.
[364] "Üsera-yı Osmaniye", **İkdam**, nr 8119, 19 Eylül 1919, s.2.

gerçekleşebileceğini ifade etmiştir. Ayrıca raporda, Türk esirleri için Gül Cemal, Akdeniz ve Reşit Paşa vapurunun bırakıldığı ancak Alman ve Rus esirlerin tahliyesi için de kullanılmak istendiği belirtilmiştir. Berlin Sefarethanesi kapatıldığı için bildirilen bu hükmün geçerli olmadığı komisyon tarafından bildirilmiştir. Yarbay Kemal Bey esirlerin iadesi için vapurların temin edilememesinden Bahriye Nezaretinin bu vapurlara sahip çıkmadığını belirterek Bahriye Nezaretini sorumlu tutmuştur[365].

Osmanlı esir ve tebaa dönüşü hakkında Mütareke Komisyonu Reisi Fahreddin Bey'in bir Fransız gazetesine verdiği demeçte; Esir ve tebaanın memlekete dönüşü için İtilaf Devletleri ile görüşmelerin devam ettiği ve bu doğrultuda İngiltere'nin elinde bulunan esirleri göndermeye başladığını ifade etmiştir. Fransa ve İtalya'nın da iadeye başlayacaklarını bildirmiştir. Sibirya'da bulunan 7 bin esir için de hükümetin bütün masrafları üstlendiği ve gerekli paranın yollandığını belirtmiştir.

İtilaf Devletleri elinde bulunan Osmanlı esirlerinin ilk olarak dönüşünü İngiltere Hükümeti üstlenmiştir. İngilizler, elinde olan 130 bin Osmanlı esirinin sevkiyatı için gerekli olan vapuru Osmanlı Hükümetinden istemiştir. Bu arada Rusya'daki 1700 esirde Reşit Paşa vapuru ile yola çıkarılmıştır[366]. Fransa ve İtalya'daki esirler için de Osmanlı Devleti, İtalyan ve Fransız temsilcilerle görüşmeler yapmıştır[367]. Fransa da elinde bulunan Türk esirlerini yollama kararı almıştır. Fransa'da bulunan esirlerden 34 kişi Varna'dan, 158 kişi ise Odessa üzerinden İstanbul'a gelmiştir[368].

Esirlerin dönüşü halk arasında merakla beklendiğinden takip edilen bir konu olmuştur. Esirlerin tahliyesi için çalışmalara devam edilmiş ve esirlerin bir kısmı Almanya'dan gelmeye başlamıştır. Ayrıca Selanik'te bulunan 6000 esirde İstanbul'a gelmiştir[369]. Maliye Nezareti Mısır'da bulunan 25 bin esiri talep etmiş ve Aralık ayının sonunda İskenderiye'den 2,100 asker ve 101 zabit gelmiştir[370].

Adana'da bulunan Osmanlı esirlerinin dönüşü ise Mütareke Komisyonu'nun 22 Aralık 1919 tarihli toplantısında ele alınmıştır. Komisyonda bulunan İtilaf

[365] Selçuk Ural, **a.g.m.**, s.204-205.
[366] "Osmanlı Üserası Geliyor", **İkdam**, nr 8169, 8 Kasım 1919, s.4.
[367] "Üseramızın Avdeti", **İkdam**, nr 8170, 9 Kasım 1919, s.2.
[368] "Üseramızın Avdeti", **İkdam**, nr 8191, 1Aralık 1919, s.3.
[369] "Gelen Üseramız", **İkdam**, nr 8211, 23 Aralık 1919, s.2.
[370] "Gelen Esirler", **İkdam**, nr 8218, 30 Aralık 1919, s.3.

Devletleri murahhasları; Osmanlı Hükümetinin Adana'da bulunan Osmanlı esirlerinin dönüş giderlerini karşılamak için para gönderme sözü verdiğini ancak şimdiye kadar hiçbir şey gönderilmediğini ifade etmişlerdir. Bu paranın en yakın zamanda gönderilmesini talep etmişlerdir. Komisyonda bulunan Fransız murahhas General Berthelemy, Fahrettin Bey'den bu sevkiyatın gerçekleştirilmesi adına çalışmaların hızlandırılmasını istemiştir[371].

1920 yılı itibariyle İtalya Hükümeti Osmanlı esirleri hakkında iade kararı almıştır. İstanbul'a sevk olunacak esirlerin nakli ve iaşe masraflarını üstlenmişlerdir. Ocak ayı sonu itibariyle de Marsilya'dan esirler İstanbul'a doğru yola çıkmıştır[372]. Mütareke Komisyonu Sibirya'daki esirlerimizin İstanbul'a getirilmesi konusunu ele almıştır. 15 Mart 1920 tarihinde yapılan toplantıda esirlerin tez zamanda memlekete tahliyeleri için İtilaf murahhasları ile görüşmeler yapılmıştır[373]. Komisyon Sibirya'daki esirler için görüşmeler yaparken bir yandan da Mısır ve Hindistan'da bulunan esirler peyder pey İstanbul'a gelmeye başlamıştır. Nisan ayı itibariyle Mısır'da 40 bin asker esir kalmıştır[374]. Ayrıca Suriye'den firar edip Viyana'ya kadar giden yaklaşık 30 Osmanlı esirinin İstanbul'a getirilmesi komisyonca kararlaştırılmıştır[375]. Mayıs ayında da bu kez Hindistan'daki esirlerimiz İstanbul'a doğru yola çıkmıştır. 17 ve 20 Mayıs'ta yola çıkan iki vapur Haziran ayının 10. günü İstanbul'a varmıştır[376].

Esirlerin dönüşünün uzun zaman alması ve hizmetlerde görülen aksaklıkların giderilmesi amacıyla 12 Mayıs 1920'de Geçici Esir Müfettişliği kurulmuştur. Sadrazam ve Harbiye Nazırı Vekili Damat Ferit Paşa tarafından kurulan bu müfettişlik, esirlerin dönüşü iaşesi ve sevki ile sorumlu olacaktır[377]. Mütareke Komisyonu da esirlerin memlekete dönüşü için konuyu her toplantısında gündeme getirmeye çalışmış, Osmanlı ve İtilaf Devletlerinin kararlarını birbirine bildirerek yetkisi dahilinde kararlar almak için uğraşmıştır. Ancak İtilaf Devletlerinden gerekli

---

[371] 22 Aralık 1919 tarihli Mütareke Komisyonu Kararları, *BOA, HR SYS*, 2714/20 lef 2.
[372] "İtalya'daki Osmanlı Esirleri", **İkdam**, nr 8240, 20 Ocak 1920, s.3.
[373] "Sibirya'daki Esirler", **İkdam**, nr 8294, 16 Mart 1920, s.2.
[374] 1919 yılında Mısır'daki esirlerin sayısının 25 bin olduğu tahmin edilmiş ancak Nisan 1920 itibariyle gelen esirler haricinde 40 bin esirin daha olduğu ifade edilmiştir. "Mısır'daki Esirlerimizin Mikdarı", **İkdam**, nr 8328, 21 Nisan 1920, s.2.
[375] Firar Eden Esirler", **İkdam**, nr 8350, 13 Mayıs 1920, s.2.
[376] "Esirlerimizden Gelenler ve Gelecek Olanlar", **İkdam**, nr 8367, 30 Mayıs 1920, s.1.
[377] Selçuk Ural, **a.g.m.**, s.197.

izin verilmeden esirlerin dönüşü için karar çıkartılamamıştır. Komisyon'daki İtalyan murahhas Vitale, Türk esirlerinin İstanbul'a gönderilmesi hakkında alınan kararları komisyona sunmuş ve komisyonu bu konuda bilgilendirmiştir. Vitale, Mısır ve Hindistan'daki esirler için İtalyan yetkililerin Adalia (Antalya) ile Rodos tarafından İstanbul'a gönderilmesini kabul ettiklerini bildirmiştir. Böylelikle bu yol izlenerek esirlerin İstanbul'a ulaşmasına karar verilmiştir[378].

Ayrıca Mütareke Komisyonu savaş sırasında İstanbul'da mahkûm kalan Osmanlı askerlerinin memleketlerine gitmeleri için dönüş izni vermiştir. Böylece Bulgaristan'a geri dönmek isteyen Müslüman askerleri için izin sağlanmıştır[379]. Aynı zamanda Bulgaristan'da bulunan Osmanlı esirlerinin dönüşünü de kabul etmiştir. Mütareke Komisyonu'nun 10 Ocak 1921 tarihli toplantısında, Fransız murahhası Albay Rougıer esir askerlerin dönüşü için Sofya'da bulunan İspanya yetkilileri ile görüşmüştür. İspanya, Bulgaristan'daki Osmanlı esirleri konusunda Osmanlı çıkarlarını savunan ülke olduğundan geri dönüş için irtibata geçilmiştir. Komisyondaki İtilaf murahhasları bu dönüşü kabul etmiş olsa da titizlikle kontrollerin yapılması gerektiğini, istenmeyen ya da olmaması gereken kişilerin Türkiye'ye girmesine izin verilemeyeceğini belirtmişlerdir. Bütün bu bilgilerin pasaport yetkilileri tarafından yapılmasına karar verilmiştir. Sofya'daki İspanya yetkilisinden gelecek olan kişilerin listesi istenmiştir[380]. Komisyonun bir hafta sonraki toplantısında Albay Rougıer, yaptığı görüşmeler sonrasında Bulgaristan'daki Osmanlı askerlerinin İstanbul'a dönüşleri hususunda komisyonu bilgilendirmiştir. Edhem Bey de bu bilgileri Sofya'da İspanya delegesine iletmiştir. Komisyonun Ocak 1921 toplantı kararlarında Fransız murahhas Albay Rougıer'in etkin olduğunu görmekteyiz. Mütareke Komisyonu Başkanı olarak atfedilen Rougier, kesinleştirilen kararları en son Osmanlı Delegesi Başkanı olan Edhem Bey'e bildirmiştir. Edhem Bey, Mütareke Komisyonu Reisliğini yitirmişse de İtilaf temsilcilerinin karşısında yine başkan olarak görevini sürdürmüştür. Almanya'daki esirlerin dönüşü de Albay Rougıer tarafından komisyonda gündeme getirilmiştir. Rougıer, Bükreş'teki Fransız elçisinden aldığı telgrafla Rumen Hükümetinin askerlerin gelişi için vagonları hazır

[378] 14 Kasım 1920 tarihli Mütareke Komisyonu Kararları, **BOA, HR SYS**, 2719/19 lef 6.
[379] 13 Aralık 1920 tarihli Mütareke Komisyonu Kararları; **BOA, HR SYS**, 2719/19 lef 8.
[380] 10 Ocak 1921 tarihli Mütareke Komisyonu Kararları; **BOA, HR SYS**, 2719/19 lef 25.

ettiğini ve 250 Türk esirinin Almanya'dan geleceğini bildirmiştir. Edhem Bey gelecek olan bu kişilerin listesini İngiliz, Fransız ve İtalyan murahhaslara sunmuştur[381].

Pek çok yerden Osmanlı askerinin sevkiyatı gerçekleştirildiğinden listelerin komisyona gönderilmesi Haziran ayında mümkün olmuştur. Dönüş izni verilmekle beraber tüm isimler komisyona iletilmiştir[382]. Bulgaristan'da bulunan ve dönüşüne izin verilen tüm sivil ve askeri esirlerin listesi Mütareke Komisyonu Osmanlı Delegesi Edhem Bey'e teslim edilmiştir[383].

Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı ordusunda görev yapan Bulgar asıllı 105 Müslüman askerin memleketlerine dönüşü Mütareke Komisyonu'nda görüşülmüştür. Filistin ve Mezopotamya'da İngiliz ordusu tarafından esir edilen bu askerler İstanbul'a getirilmiş ve İstanbul Hükümeti tarafından Selimiye Kışlasına yerleştirilmiştir. Hariciye Nezareti sekreteri Ahmet Reşit tarafından komisyona yazılan yazıda; İngiliz murahhası Albay Smith ile İtalyan murahhası Vitale'nin bu askerlerin dönüşü için izin listelerini imzalamaları ve bir an evvel tahliyelerinin gerçekleştirilmesi istenmiştir[384].

C. AVRUPA'DA MAHSUR KALMIŞ ÖĞRENCİLERİN DÖNÜŞÜ

Mütareke ile beraber Osmanlı Devleti'nin İttifak Devletleri ile ilişkileri kesilmiş, başta Almanya, Avusturya-Macaristan ve İsviçre'de bulunan öğrencilerden haber alınamamıştır. Almanya'da ablukanın devam etmesi üzerine de Almanya'ya tahsil için gitmiş olan öğrencilerin durumları bilinememiştir. Maarif Nezareti kendi namına tahsile giden öğrenciler için sefaretlere, şehbenderliklere yazı yazmış, müfettişler görevlendirilmişse de giden bu müfettişlerden de haber alınamamıştır. Almanya ve Avusturya'nın öğrencileri iade etmek istemediği düşünülmüştür. Ayrıca Osmanlı Devleti bir ay içinde Alman ve Avusturyalıları memleketlerine göndermek

[381] 3 Ocak 1921tarihli Mütareke Komisyonu Kararları; **BOA, HR SYS**, 2719/19, lef 11.
[382] 13 Haziran 1921 tarihli Mütareke Komisyonu Kararları; **BOA, HR SYS**, 2723/11 lef 3.
[383] 20 Haziran 1921 tarihli Mütareke Komisyonu Kararları; **BOA, HR SYS**, 2723/23 lef 8.
[384] **BOA, HR SYS**, 2720/2 lef 41.

için çalışmış ancak yurt dışındaki talebesi için kesin bir karar alamamıştır[385]. Hükümetin bu tutumu üzerine öğrencilerin velileri telaşa düşerek tedbir almak için toplantılar düzenlemeye karar vermişlerdir. Darülfünun Kongre salonunda yapılacak toplantı için "Çocuğunu düşünen talebe velilerinin hazır bulunmaları" çağrısında bulunulmuştur[386]. Öğrencilerin durumu hakkında bir an evvel bir karar almak isteyen veliler sık sık darülfünun kongre salonunda toplanmaya başlamışlardır. Yurtdışında parasız kalan çocukları için çareler aramışlardır. Daha evvel hükümet ve Bankalar vasıtasıyla gönderilmekte olan paralar teslim edilememiştir[387]. Bunun üzerine Hilal-i Ahmer Hanımlar Cemiyeti aracılığıyla para gönderilmesi düşünülmüştür[388]. Cemiyet yurtdışındaki Osmanlı talebesine yardım etmek üzere Doktor Besim Ömer Paşa'nın başkanlığında bir toplantı yapmış ve Almanya, Avusturya-Macaristan ile İsviçre'ye iki Hilâl-i Ahmer temsilcisi göndermeyi kararlaştırmıştır. Bu temsilcilerden uluslararası kurumlarla ilişkiler kurmaları, gerekli yerlere yardım ulaştırmaları ve öğrencilerin aileleriyle haberleşmelerini sağlamaları istenmiştir[389]. Hükümet öğrencilerin yurda girişi için karar aldıysa da İtilaf Devletleri Yüksek Komiserliklerinden izin alınamamıştır[390]. İstanbul'da giriş-çıkışları denetim altına alan İtilaf Devletleri, gelmesi düşünülen bu öğrencilere sıcak bakmamıştır. Sadece Almanya'da 10.000 Osmanlı talebe ve tebaanın olduğu tahmin edilmekte olduğundan Avrupa'daki tüm Osmanlıların yurda girişlerine İtilaf Devletleri başlangıçta izin vermemiştir. Öğrenciler gelene kadar ihtiyaçlarını karşılamak üzere Hükümet Berlin Sefaretine 500 bin lira göndermiştir. Ancak Avrupa'daki tüm öğrencilerin sayısının 15 bin olduğu tahmin edilmekte olduğundan bu para sadece bir aylık açığı kapatabilmiştir. Hükümet öğrencilerin nakli için Alman ve Avusturyalıları memleketlerine götürecek olan *"Tir-i Müjgan", "Sulh"* ve *"Reşit Paşa"* vapurlarının boş dönmeyerek öğrencileri alarak yurda getirmesini düşünmüştür. Maarif Nezareti

[385] "Almanya, Avusturya ve Macaristan'daki Talebemiz", **Vakit**, nr 388, 21 Kasım 1918, s.2.
[386] "Almanya'daki Talebelerimizin Velilerine", **Vakit**, nr 388, 21 Kasım 1918, s.2.
[387] "Almanya'daki Talebemiz", **İkdam**, nr 7826, 25 Kasım 1918, s.2.
[388] "Almanya ve Avusturya'daki Talebemiz, **İkdam**, nr 7827, 26 Kasım 1918, s.2.
[389] Muzaffer Tepekaya, Leyla Kaplan, "Hilal-i Ahmer Hanımlar Merkezinin Kuruluşu", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, X, Konya 2003, s.185.
[390] G. Kemali Söylemezoğlu, **a.g.e.**,s 44.

de öğrencileri getirmek üzere memurlar tayin etmiştir[391]. Öğrencilere yardımlar sağlanırken onları İstanbul'a getirecek olan vapurlarda belirlenmeye başlamıştır.

Öğrencilerin para ve mektuplarını elden ulaştırabilmek ve haklarında karar alabilmek amacıyla için Hilal-i Ahmer Cemiyetinden iki kişinin Avrupa'ya gönderilmesi düşünülmüştür[392]. Hariciye Nezareti bu iki memurun Avrupa'ya gönderilmesi için İtilaf Devletleri temsilcilerine başvurmuş ve gitmelerine izin verilmiş hazırlıklar yapılmaya başlanmıştır[393]. Talebe vekilleri heyetinden gönderilen tebliğ'e göre; Almanya, Avusturya-Macaristan ve İsviçre'deki talebeye gönderilmek üzere mektupların kabul edileceği bildirilmiştir. Mektupların sol köşesine "talebe mektubu" ibaresinin yazılarak Sultanahmet'teki Hilal-i Ahmer Üsera şubesine getirilmesi istenmiştir. Ayrıca kendi imkânları ile tahsile gitmiş öğrencilerin adreslerini bu şubelere kaydettirilmesi istenmiştir[394]. Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nden iki hanım hemşirenin bir kaç gün içinde Avrupa'ya gideceği belirtilerek[395] öğrencilere gönderilecek olan para ve mektupların Ocak ayının 12'sine kadar Hilal-i Ahmer'e getirilmesi istenmiştir[396].

İtilaf Devletleri tarafından Mütareke Komisyonu vasıtasıyla verilen bu izin neticesinde, Hilal-i Ahmer Cemiyeti tarafından yardım için gönderilen bu iki hanımın İtalya üzerinden İsviçre'ye gitmelerine izin vermişlerdir. İsviçre'ye gidecek olan bu iki hanım; Eski Süvari Dairesi Reisi İsmail Paşanın haremi Münire İsmail Hanım ile Safiye Hüseyin Hanım'dır[397]. Ancak İtilaf Devletleri, Almanya ve Avusturya'da bulunan Osmanlı talebe ve tebaasının İstanbul'a gelmesine son anda müsaade etmeyip İsviçre'ye nakillerine müsaade etmiştir. Galip Kemali Bey bin bir zorluklarla yardıma giden bu hanımları Avrupa'ya gidecek olan vapurlara bindirmiştir[398]. Nihayetinde Münire İsmail Hanım ile Safiye Hüseyin Hanım 18 Şubat 1919 tarihinde Alman ve Avusturya tebaasını Triyeste götüren "*Sulh*"

---

[391] "Avrupa'daki Talebeye Gidecek Olan Vapurlar", **İkdam**, nr 7846, 15 Aralık 1918, s.2.
[392] "Almanya ve Avusturya'daki Talebemizin Hali", **İkdam**, nr 7882, 20 Ocak 1919, s.1.; "Avrupa'daki Talebemiz, **Alemdar**, nr 42-1452, 25 Ocak 1919, s.2.
[393] "Hariciye Nezaretinden İki Memur Azimeti",**İkdam**, nr 7882, 20 Ocak 1919, s.1.
[394] "Avrupa'daki Talebemiz" **Alemdar**, nr 48-1458, 31 Ocak 1919, s.2.; "Almanya, Avusturya-Macaristan'daki Talebe Vekilleri Heyetinden", **İkdam**, nr 7894, 1 Şubat 1919, s.2.
[395] "Avrupa'daki Talebe Vekilleri Heyetinden", **İkdam**, nr 7903, 10 Şubat 1919, s.2.
[396] "Hilal-i Ahmer Merkezi Umumiyesinden", **İkdam**, nr 7905, 12 Şubat 1919, s.2.
[397] "Almanya'da ve Avusturya'da Bulunan Osmanlı Talebe ve Tebaasının İsviçre'ye Nakilleri", **İkdam**, nr 7906, 13 Şubat 1919, s.2.
[398] Galip Kemali Söylemezoğlu, **a.g.e**., s44.

vapuruyla beraber İstanbul'dan Avrupa'ya doğru hareket edebilmişlerdir[399]. 30 Mart günü Almanya'ya varan bu iki hanım yanlarındaki para ve mektupları teslim etmek üzere işe koyulmuşlardır[400]. Almanya'da bulunan talebeye liste üzerinden getirilen paralar teslim edilmiştir. Buradaki öğrencilere yaklaşık olarak 300-400 mark verilmiştir. Fransız delegesi Berthelemy Galip Kemali Bey'e, bu hanımların İsviçre'de siyasetle ilgilendiğini ve İttihatçı ailelerin çocuklarına yardım götürdüğü söyleyerek şikâyette bulunmuştur. Galip Kemali Bey ise Almanya'daki öğrencilerin çoğunun İttihat Hükümeti başta iken gönderilen çocuklar olduğunu ifade ederek götürülen yardımın hükümet tarafından değil aileler tarafından tek tek listelere kaydettirilerek toplandığını ifade etmiştir. Herhangi bir usulsüzlük olmadığı da böylelikle Fransız delegesine anlatılmıştır[401]. İtilaf Devletleri yurtdışındaki her Osmanlı vatandaşına kuşku ile yaklaşmış ve İttihatçı aile ile çocuklarının Osmanlı Devleti ile ilişkisi içerisinde olmalarını istememişlerdir.

İstanbul'da etkili olan İtilaf Devletleri temsilcileri öğrencilerin Hamburg yoluyla gelmelerine 1919 Ocak ayı itibariyle izin vermiştir. Ancak Mütareke Komisyonu vasıtasıyla görüşülen bu mühim mesele de izin çıkmasına rağmen yürürlüğe girmemiştir[402]. Talebelerin Tuna-Romanya yoluyla İstanbul'a gelmelerine ise General Fuş tarafından izin verilmiştir. Ancak öncelikle Almanya'daki Roman ve Sırp tebaasının memleketlerine sevklerinin ardından Osmanlı talebesinin nakli başlayacaktır[403]. Mütareke Komisyonu'nun toplantılarında öğrencilerin İstanbul'a gelmeleri için İtilaf temsilcilerine yeniden müracaat edilmiştir. Bunun sonucunda Avusturya'da bulunan 130 öğrencinin gelmesine izin verilmiştir[404]. Diğer ülkelerdeki öğrencilerin gelmesi için çalışmalara devam edilmiştir. Avrupa'dan ilk gelenler arasında Avusturya'daki öğrenciler vardır. Cenova'dan yola çıkan ve İtalyan vapuruyla gelen 125 öğrenci Müfettiş Hüseyin Ragıp Bey ile birlikte önce İzmir'e ardından İstanbul'a ulaşmışlardır[405]. Ayrıca bu vapurda Selanik'ten gelen pek çok

[399] "Sulh Vapurunun Azimeti", **Alemdar**, nr 61-1371, 19 Şubat 1919, s.2.
[400] "Almanya'daki Talebemiz", **Alemdar**, nr 99-1409, 30 Mart 1919, s.2.
[401] Galip Kemali Söylemezoğlu, **a.g.e.**, s 45.
[402] "Almanya'daki Talebemiz", **Ati,** nr 361, 9 Ocak 1919, s.1.
[403] "Avrupa'daki Talebemiz", **Alemdar**, nr 90-1400, 21 Mart 1919, s.2.
[404] ""Avusturya'daki Talebe Geliyor", **İkdam**, nr 7953, 1Nisan 1919, s.2.
[405] Bu gelenler arasında doktor talebeler de yer almıştır. "Avrupa'daki Talebeler Geliyor", **İkdam**, n 7961, 9 Nisan 1919, s.2.

Müslüman ve Rum da yer almıştır[406]. Avrupa'dan öğrenciler gelmeye başlamışsa da şartların yetersizliği nedeniyle öğrencilerin büyük bir kısmı orada kalmaya mecbur olmuş ve Maliye Nezareti talebeye gönderilmek üzere bir miktar parayı Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne vermiştir[407].

Almanya'daki öğrencilerin Hamburg üzerinden *"Akdeniz"* vapuruyla gelmesine karar verilmiştir[408]. Berlin Sefaretinden Hariciye Nezaretine gönderilen yazıda, 3 Mayıs 1919 günü yola çıkılacağı ve öğrencilerin yola çıkmak üzere hazırlıklarının sürdüğü belirtilmiştir. Bu sebeple vapur seyahati uzun süreceğinden gerekli iaşe hazırlıkları için Almanya, Hariciye Nezaretinden erzak, battaniye ve ilacın temin edildiğini bildirmiştir[409]. *"Akdeniz"* vapuru 24 Mayıs 1919 günü 1500 kişi ile İstanbul'a gelmiştir[410]. *"Akdeniz"* vapuruyla Almanya'dan Hamburg ile Berlin'deki Osmanlı öğrencileri gelmiştir. Vapurda 1318 öğrenci haricinde 26 çocuk, 243 sivil talebe, 21 subay yer almıştır. Almanya'da ise 750 öğrenci kalmıştır[411].

İtilaf Devletlerinin öğrenciler hakkındaki sert tutumları İstanbul'a vardıklarında da devam etmiştir. Akdeniz vapuru gelir gelmez iki Fransız torpidosu vapurun etrafını sararak öğrencilerin karaya çıkmasına izin vermemiştir. Galip Kemali Bey'in İngiliz Fevkalade Yüksek Komiserliği'nden izin alması sonucu öğrenciler karaya ayak basabilmişlerdir[412]. Macaristan'daki talebelerin gelişi ise yaklaşık 2 ay sonra gerçekleşmiştir. Hilal-i Ahmer Cemiyetiyle giden Safiye Hanım Budapeşte'ye geçerek Macaristan'da kalan öğrencilerin Köstence üzerinden İstanbul'a nakliyesi ile ilgilenmiştir[413]. Öğrencilerin memlekete dönüşü için öncelikle para gönderilmesi gerekmiştir. Maliye Nezareti de Almanya, Avusturya-Macaristan ve Bulgaristan bulunan talebe ve memurlar namına para yardımı yapılması için Hariciye Nezaretine yazı yazmıştır. Maliye Nezareti, Yüksek Komiserlerin para yardımını onaylamadığından hiçbir muamele yapılamadığı belirtmiş ve konunun çözümü ile Osmanlı Bankası tarafından bu yardımın karşılanacağını ifade etmiştir[414].

---

[406] "Avrupa'daki Talebemiz Avdete Başladı", **Alemdar**, nr 107-1417, 8 Nisan 1919, s.1.
[407] "Avrupa'daki Talebemize Tahsisat", **Alemdar**, nr 114-1424, 15 Nisan 1919, s.2.
[408] "Avrupa'daki Talebe", **İkdam**, nr 7972, 20 Nisan 1919, s.2.
[409] **BOA, HR SYS** 2653/7 lef 1.
[410] "Almanya'daki Talebemiz Geliyor", **İkdam**, nr 8006, 24 Mayıs 1919, s.2.
[411] "Avrupa'daki Talebe Dün İstanbul'a Geldi", **İkdam**, nr 8007, 25 Mayıs 1919, s.2.
[412] G. Kemali Söylemezoğlu, **a.g.e.** s 45.
[413] "Avrupa'daki Talebemiz", **İkdam**, nr 8065, 24 Temmuz 1919, s.2.
[414] **BOA, HR SYS**, 2653/7 lef 39.

Hükümet yurt dışında kalmış olan vatandaş ve öğrencisi için yardım etmek için Yüksek Komiserliklerden gelecek izni beklemiştir. Hariciye Nezareti Mütareke Komisyonu aracılığıyla konunun halledilmesini istemiştir. Ayrıca Avrupa'dan da destek almış ve Uluslararası Kızılhaç Cemiyeti ile iletişime geçmiştir. Avrupa'daki Kızıl Haç Başkan yardımcısı Mütareke Komisyonunda bulunan Sefa Bey[415] 'i ziyaret ederek, anlaşmaya varılan talebe göre yazışmaların gönderilmesi ve özellikle halen Almanya ve Avusturya Macaristan'da bulunan Türk öğrencilerin nakledilmesi için paranın gönderilmesini belirtmiştir. 2 Haziran 1919 tarihli komisyon toplantısında ele alınan bu talep yeniden gündeme getirilerek İtilaf murahhaslarının dikkatine sunulmuştur. Bu konunun bir an evvel Yüksek Komiserlere bildirilmesi ve yardımın gönderilmesi için gerekli izinin sağlanması istenmiştir[416]. Komisyon toplantısından 3 gün sonra Dâhiliye Nezareti Avusturya-Macaristan'daki Osmanlı talebe ve tebaasının Köstence'ye kadar nakline karar verildiğini bildirmiştir. Nakil için bir vapur tahsis edilmesi düşünülmüş ve "Reşit Paşa" vapuruna karar verilmiştir[417]. 5 Haziran 1919 tarihli Dâhiliye Nezaretinin bu yazısı üzerine hazırlıklara başlanmış ve Reşit Paşa vapuru yola çıkmıştır. İstanbul'da kalan Almanları götürmek üzere yola çıkan "Gül Cemal" vapurununda dönüşte Avusturya'da bulunan tebaa ve talebeyi getirmesine karar verilmiştir[418]. Bahriye Nazırı, Hariciye Nezaretine gönderdiği yazıda, 12 Haziran 1919'da Viyana'da bulunan talebe, er ve subayların İstanbul'a döneceklerini bildirmiştir[419]. 24 Ağustos 1919 tarihinde Avrupa'da bulunan 400 kişiyi getiren "Gülcemal" vapuru olmuştur[420]. Yolcularla beraber gelen öğrencilerin bir kısmı İstanbul'a geldikten sonra İstanbul Muhafızı Şevket Bey'in emriyle İstanbul Sultanisine yerleştirilmiştir[421]. Eski Petersburg Elçisi Fahrettin Bey 7 Haziran 1919 tarihinden itibaren komisyon reisi olmuş ve çalışmalara devam etmiştir. Ancak

[415] Galip Kemali Bey'in istifasının ardından Mütareke Komisyonu Sofya Elçisi Sefa Bey tarafından toplanmaya başlamıştır. "Mütareke Komisyonu", **İkdam**, nr 8016, 3 Haziran 1919, s.2.
[416] 2 Haziran 1919 Tarihli Mütareke Komisyon Kararları, **BOA, HR SYS**, 2710/4 lef 1.
[417]Dâhiliye Nezaretinden Hariciye Nezaretine 5 Haziran 1335(1919); **BOA, HR SYS**, 2653/7 lef 34.; "Almanya-Avusturya'da Kalan Tebaa ve Talebemizin Avdetleri İçin: Reşit Paşa Vapuru, **Tevhid-i Efkar**, nr 2748, 7 Haziran 1919, s.2
[418] "Gül Cemal Vapuru", **Tevhid-i Efkâr**, nr 2748, 7 Haziran 1919, s.2
[419]**BOA, HR SYS**, 2653/7 lef 27.
[420] "Gül Cemal Geliyor", **İkdam**, nr 8096, 24 Ağustos 1919, s.2.
[421] "Almanya'dan Gelen Talebe", **İkdam**, nr 8098, 26 Ağustos 1919, s.1.

komisyonda öğrencilerin gelişi ile ilgili düzenli bir karar alınamamıştır[422]. Gelecek olan kişilerin tek tek incelenmek istenmesi Osmanlı'nın ekonomik olarak yaşadığı sorunlar ve nakil masraflarının ağırlığı nakliyatın yavaş ilerlemesine neden olmuştur. Mütareke Komisyonu'nun 1 Aralık 1919 günkü oturumunda, Almanya'da bulunan 400 öğrencinin İstanbul'a dönmesi için izin istenmiştir. Komisyon'daki İtilaf murahhasları bu yetkinin verilebileceğini ancak öğrencilerin gelişlerini Osmanlı Hükümetinin izlemesi gerektiğini ifade etmiştir[423]. Fahrettin Bey, Osmanlı Harbiye Nezareti tarafından Almanya'ya gönderilen 72 öğrencinin isim listesini Mütareke Komisyonuna ileterek, 16 yaşından küçük olan bu öğrencilerin memleketlerine geri dönmeleri için izin istemiş ve öğrencilerin gelişine onay verilmiştir. Bu izin daha sonra 16 yaşından büyük olan öğrenciler için de geçerli olmuştur[424]. Öğrencilerin izin listeleri memlekete dönmek isteyen kişilerle beraber aynı listede yer almıştır[425].

Osmanlı Devleti öğrencilerin getirilmesi için çalışmalarına devam etmiştir. Bu çalışmaların biri de Maarif Nezareti tarafından öğrencilerin yurda getirilmesi ve Avrupa'da müfettiş ile memurlar tarafından teftiş edilmesi için bir komisyon kurulmasıdır. Ancak bu komisyon bir karar alamadan kısa bir süre sonra tatil edilmiştir[426].

Hükümet öğrenci ve tebaanın gelmesi için İtilaf Devletleri ile Mütareke Komisyonu aracılığıyla girişimlerde bulunmaya devam etmiştir. Almanya'da bulunan 150 civarındaki Türk talebenin memleketine dönmeleri için çağrıda bulunulmuştur. Almanya'daki Türk öğrencilerin memleketlerine dönmeleri için gönderilen para ellerine ulaştıktan sonra dönüş için hazırlıklara başlanmıştır[427]. Dönmek isteyen öğrencilerin listesi 24 Mayıs 1920 tarihinde Mütareke Komisyonu'na sunulmuştur[428]. 1921 Ocak ayı itibariyle Avrupa'dan gelmekte olan 63 öğrenci Köstence üzerinden "Romanya" vapuruyla İstanbul'a gelmiştir[429]. 1921

[422] "Mütareke Komisyonu Riyaseti", **İkdam**, nr 8021, 8 Haziran 1919, s.2.
[423] 1 Aralık 1919 tarihli Mütareke Komisyonu Toplantı Kararları; **BOA, HR SYS**, 2714/17 lef 2
[424] 1 Aralık 1919 tarihli Mütareke Komisyonu Toplantı Kararları; **BOA, HR SYS** 2714/20 lef 1.
[425] Mütareke Komisyon tarafından dönmesine izin verilen kişi listelerinde bu öğrencilerin ayrıntılı olarak bilgileri mevcuttur. Baba adları yaşları okudukları bölüm ve bulundukları ülkelerdeki adresleri ile İstanbul'daki adresleri listelerde yer almıştır. **BOA, HR, SYS**, 2715/13 lef 25.
[426] "Avrupa'daki Talebe Müfettişi", **İkdam**, nr 8356. 19 Mayıs 1920, s.2.
[427] Sadiye Tutsak, **a.g.m.**, s. 240.
[428] **BOA, HR, SYS**, 2715/13 lef 23.
[429] "Avrupa'daki Talebemizin Avdeti", **İkdam**, nr 8567, 17 Ocak 1921, s.3.

yılından itibaren dönmek isteyen öğrencilerin başvuruları genel listelerde yer almıştır. Öğrencilerin kişisel bilgileri ayrıntılı olarak araştırılmış ve listeler komisyona sunulduktan bir hafta sonra izinlere yanıt verilmiştir.

D. AVRUPA'DA BULUNAN OSMANLI VATANDAŞLARININ MEMLEKETLERİNE DÖNÜŞÜ

Osmanlı Devletinin mondros mütarekesinin imzalanmasının ardından Almanya ve Avusturya-Macaristan Devletleri ile olan bağlantısı koptuğundan burada yaşayan Osmanlı tebaasından haber alınamamıştır. Sadece eski müttefiki olduğu ülkelerde bulunan vatandaşlarıyla ilişkisi kesilmemiş, çeşitli sebeplerle Avrupa'da bulunan vatandaşlarıyla da olan bağlantısı kopmuştur. Avrupa'da yaşayan Osmanlı tebaası için neler yapılacağı merak edilir olmuştur. Mütareke imzalanır imzalanmaz bu durum mecliste gündeme gelmiştir. Aydın Mebusu Emanuel Emanuelidi Efendi tarafından hükümete sunulan takrirde; Almanya ve Avusturya-Macaristan'da yaşayan Osmanlı tebaasının kolaylıkla ülkeye dönmeleri için ne gibi bir tedbir alındığı ve dönüş için nasıl bir işlem uygulanacağını sorulmuştur. Burada bulunan vatandaşların dönmelerine şayet izin verilmez ise Osmanlı Devletinde bulunan Alman ve Avusturya tebaasının ülkelerine gönderilmelerine müsaade edilip edilmeyeceği sorulmuştur[430]. Ayrıca Almanya ve Avusturya'dan dönmek isteyenlere yönelik türlü zorlukların çıkarıldığı, kendi imkânları ile yurda dönmeyi başarmış vatandaşların ise dönüş yolunda Avusturyalı subaylar tarafından kötü muamelelere maruz kaldığı ifade edilmiştir. Pasaport almanın zorluklarından bahsederek çok sayıda Osmanlı vatandaşının Avrupa'da bulunduğuna dikkat çekmiştir. Aydın Mebusunun bu sorularına Hariciye Nezareti Umuru Siyasiyye Müdür-ü Umumiyesinden Reşit Bey 3 gün sonra cevap vermiştir. Reşit Bey; Hariciye Nezaretinin yaşanan bu zorluklardan haberinin olmadığına değinerek, gelmek isteyenler için elçiliklere yazı gönderdiklerini belirtmiştir. Ancak mütareke dolayısıyla iletişim kuramadıklarını, Viyana ile Berlin elçilerinin bu zorluklardan kendilerine bahsetmediklerini ifade etmiştir. Osmanlı Devletinden gidecek olan Alman ve Avusturya tebaasının,

[430] **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Devre III, İçtima senesi 5, 4 Teşrinisani 1334 (4 Kasım 1918) Cilt:1, Ankara 1945, s.107-108.

Avrupa'da bulunan Osmanlı tebaasının gelişiyle aynı zamanlarda gerçekleşeceğini bildirmiştir. Hariciye Nezareti yaşanan tüm olaylar için sefarethanelere talimat verdiklerini belirtmiştir[431]. Ancak önce Alman ve Avusturya-Macaristan vatandaşları gönderilmiş ardından Osmanlı vatandaşları İstanbul'a gelebilmiştir.

Mütareke Komisyonu'nun Alman ve Avusturya-Macaristan asker ve vatandaşlarını ülkelerine sevk ettirdikten sonra en önemli görevi Avrupa'da bulunan tebaa, efrad ve talebelerin İstanbul'a getirilmesi olmuştur. Hariciye ve Maliye Nezaretinden aldığı kararları komisyondaki İtilaf murahhaslarına bildiren Galip Kemali Bey, Osmanlı tebaasının tez zamanda memleketlerine dönmeleri için gayret göstermiştir. Komisyon Avrupa'daki öğrencilere gidecek olan mektuplarla beraber yalnız bir defaya mahsus olmak üzere Avrupa'da bulunan asker ve aileler içinde mektup gönderilmesine karar vermiştir[432]. Alman ve Avusturya tebaasını memleketlerine götüren Reşid Paşa vapurunun dönüşte Osmanlı tebaasını alarak yurda dönmesi düşünülmüştür.[433]

Osmanlı tebaasının İstanbul'a getirilmesi için İsveç sefareti müsteşarı yardımda bulunmak amacıyla Mütareke Komisyonu Başkanı Galip Kemali Bey'i ziyaret etmiştir. İsviçre Salib-i Ahmer'i vasıtasıyla Avrupa'daki talebe ve tebaanın gönderilmesi hakkında görüşülmüştür[434]. Hükümet ve komisyon tebaanın yurda dönüşü için çalışmalar yaparken Almanya'da bulunan bir kısım hasta vatandaşların gelmesine izin verildiği ve Akdeniz vapuruyla gelecekleri Hilal-i Ahmer Cemiyeti tarafından bildirilmiştir[435]. Ancak Almanya'da bulunan diğer vatandaşların ne zaman memleketlerine döneceği nezaretler arasında sorulur olmuştur. Berlin Sefaretinden Hariciye Nezaretine gönderilen yazıda; Almanya'da mevcut 10.000'e yakın subay, öğrenci ve vatandaşın olduğu belirtilmiş ve bu kişilerin sefarethaneye gelerek para talebinde bulunduklarını bildirilmiştir. Bu kişilerin İsviçre ve İtalya yoluyla İstanbul'a gönderilebileceğini belirterek maaşlarını alamayan memurlara maaşlarının gönderilmesi istenmiştir. Hariciye Nezareti bu talep üzerine 500.000 liranın Mübayaat Komisyonundan arz edilip gönderilmesine karar vermiştir. Ayrıca

[431] **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Devre III, C.1, İçtima senesi 5, (7 Teşrinisani 1334) 7 Kasım 1918, Cilt:1, Ankara 1945, s.121-122.
[432] "Avrupa'ya Mektup İrsali", **İkdam**, nr 7882, 20 Ocak 1919, s.1.
[433] "Almanya ve Avusturya'daki Tebaamız", **İkdam**, nr 7844, 13 Aralık 1918, s.2.
[434] "Avrupa'daki Talebe ve Buradaki Almanlar",**İkdam**, nr 7890, 2 Şubat 1919, s.2.
[435] "Almanya'daki Osmanlı Tebaasından", **İkdam**, nr 7983, 2 Mayıs 1919, s.2.

Hariciye Nezareti Maarif Nezaretine gönderdiği yazıda, Almanya'daki öğrenci ve vatandaşlarının tarafsız devlet bayrağı altındaki bir vapura bindirilerek Hamburg yoluyla gönderileceğini bildirmiştir[436].

Maliye Nezaretinden Hariciye Nezaretine yazılan yazı'da; Avrupa'da bulunan Osmanlı tebaa ve talebenin bir an evvel memlekete gönderilmesi gerektiği ifade edilerek, memur ve talebe namına gönderilecek olan para için İtilaf Devletleri Yüksek Komiserlikleri ile irtibata geçilmesi ve bu yardıma müsaade olunması yeniden talep edilmiştir. İtilaf Devletleri İstanbul'da faaliyetlerini sürdürür iken Osmanlı Devleti'nin bu talepleri karşısında sessiz kalmıştır. Daha evvel yollanan 500.000 liranında gönderilmesine de izin vermemişlerdir[437]. Bu talep İngiliz Yüksek Komiserliğine de gönderilmiş fakat İtilaf Devletleri ile Hariciye Nezareti arasındaki görüşmeler bir sonuca ulaşamadığından tebaanın getirilmesi hemen mümkün olamamıştır[438]. Hükümet kendi vatandaşlarını ülkesine getiremediği gibi yardım göndermekte bir hayli zorlanmış ve İtilaf Devletlerinden gerekli izni alamamıştır.

Osmanlı vatandaşları, talebe ve memurların İstanbul'a gelmesi ancak Haziran ayında sonuçlanmıştır. Dâhiliye Nezaretinden Hariciye Nezaretine gönderilen yazıda; Avusturya-Macaristan'da bulunan Osmanlı vatandaşlarının Köstence'ye kadar nakil edilmesine karar verildiği belirtilerek, hükümetten nakli gerçekleştirecek bir vapurun istenmiştir. Bahriye Nezareti nakil için Reşit Paşa vapurunu ayarlamış ve kömür tahsis etmiştir[439]. Almanya, Avusturya ve İsviçre'de bulunan hastalar ile kadınların bir an evvel memleketlerine dönmeleri için komisyon tarafından izin verilmiştir[440]. Avrupa'da bulunan Osmanlı vatandaşlarından hasta olanlar, şüpheli görülmeyen kadınların gelmesine müsaade edildiği gibi 16 yaşından küçük erkek çocukların girişine de izin verilmiştir[441]. Avrupa'dan Osmanlı tebaasının gelmeye başlaması üzerine Avrupa'da bulunan Kızılhaç Komite Başkanı'nın Mütareke Komisyonu'na yazdığı mektupta; Budapeşte'de bulunan 14 memur, 50 asker ve 100

---

[436] "Almanya'daki Tebaa ve Talebemiz Hakkında İttihaz Olunan Mukadderat", **İkdam**, nr 7857, 26 Aralık 1919, s.2.
[437] Maliye Nezaretinden Hariciye Nezaretine, 24 Mayıs 1335 (24 Mayıs 1919), **BOA, HR SYS**, 2653/7 lef 39.
[438] "Almanya'daki Tebaamız Ne Olacak", **İkdam,** nr 7860, 3 Ocak 1919, s.1.
[439]Dâhiliye Nezaretinden Hariciye Nezaretine 5 Haziran 1335 (5 Haziran 1919), **BOA, HR SYS**, 2653/7 lef 34.
[440] " Avrupa'daki Tebaamız Geliyor", **İkdam**, nr 8084, 12 Ağustos 1919, s.2.
[441]**ATASE, İSH**, K:93 G:32 B:32-1.

sivilden oluşan hasta konvoyunun taşınması için Osmanlı Devletinin gerekli yardımı yapıp yapamayacağını sorulmuştur. Nakil masrafları Osmanlı Devleti tarafından karşılanmakta olduğundan böyle bir talepte bulunulmuştur. Komite ayrıca Macaristan'dan gelecek olan bir tren için izin istemiştir. Komisyon kendisine iletilen bu taleplerin Bab-ı Ali tarafından acil bir şekilde cevaplandırılmasını ve ardından komiteye bildirilmesine karar vermiştir[442].

Mütareke Komisyonu yurt dışından gelecek olan Osmanlı tebaasının dönüşü için gerekli şartları yerine getirmekle uğraşırken, Yüksek Komiserlerin aldığı karar ile dönüşlerin sınırlı olarak yapılacağını öğrenmiştir. Böylece 1 Eylül 1919 tarihli komisyon toplantısında, Yüksek Komiserlik tarafından yasallaştırılmış olan özel devamlı izinler haricinde, Türkiye'ye dönüş konularında izin verilemeyeceği kararlaştırılmıştır. Yalnız istisnai ve acil durumlar için başvuruda bulunan kişilerin gelişlerinin onaylanacağı bildirilmiştir. Komisyon bu kişileri kolaylıkla kontrol edebilmek için başvuruların açık ve net bir şekilde yazılı olarak sunulmasını istemiştir[443]. Bu tarihten sonra Fahrettin Bey başkanlığında toplanan komisyonda, gelmek isteyenlerin listeleri tek tek görüşülmeye başlanmış ve 8 Aralık 1919 tarihli komisyon toplantısında bu kişilerin listesi kabul edilmiştir. Bu listede Berlin, Makedonya, Viyana ve Kosova (Prizren)'den gelmek isteyenler yer almıştır[444].

Mütareke Komisyonu sadece Avrupa'dan dönmek isteyenlerin başvurularını kabul etmekle kalmamış, Tahran'dan İstanbul'a dönmek için izin isteyenlerin izinlerini de incelemiştir[445]. Mısır ve Bağdat'tan memlekete gelmek için başvuran Osmanlı vatandaşlarının talepleri kabul edilmiş ve yurda dönmelerine izin verilmiştir[446]. Dönmesine izin verilecek kişilerin her ne kadar hükümet tarafından izin verileceği belirtilse de izinlerde İtilaf murahhasları önemli rol oynamıştır. Yüksek Komiserlikler tarafından onayı alınan kişilerin gelmelerine müsaade edilmiştir. İzin verilenlerin listesi İngiliz, Fransız ve İtalyan murahhaslar tarafından imzalandıktan sonra Mütareke Komisyonu Osmanlı Delege başkanı olarak görev yapan Fahrettin Bey'e gönderilecektir. Böylelikle dönmesine veya yurt dışına

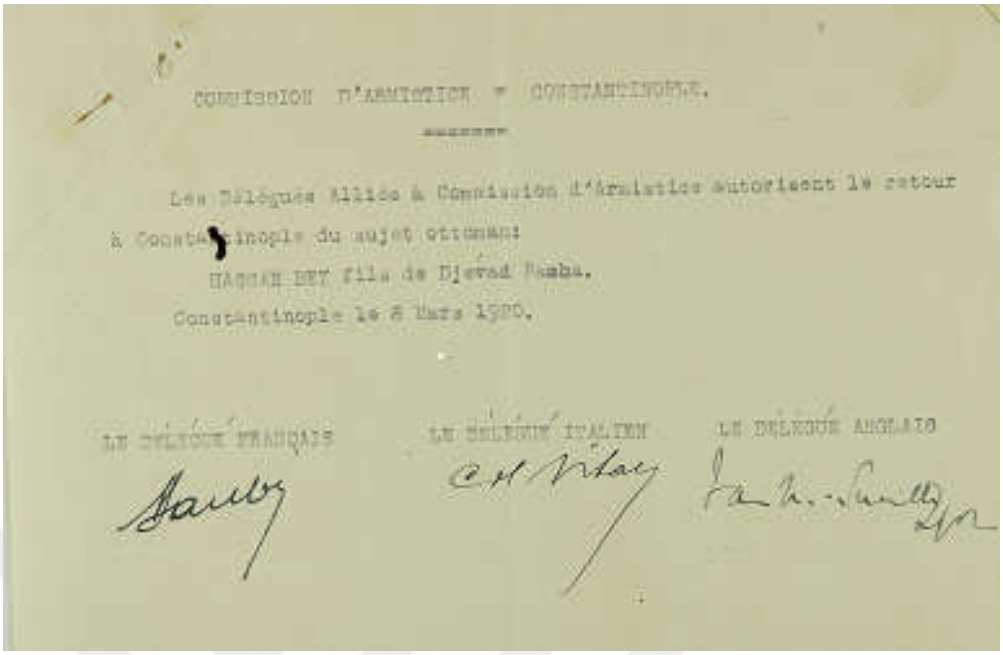
[442]**BOA, HR SYS**, 2708/2 lef 11**.**
[443]**BOA, HR SYS**, 2708/2 lef 12.
[444]**BOA, HR SYS**, 2714/17 lef 13.
[445] Bu kişi Tahran Büyükelçisi Abdurrahman Bey'in oğlu Suad Abdürrahim Bey'dir. ; *BOA, HR SYS*, 2715/3 lef 21.
[446]**BOA, HR SYS**, 2720/2 lef 29-30-31-32.

çıkmasına izin verilen Osmanlı vatandaşlarının kim oldukları Osmanlı Devletine bildirilmiş olacaktır. Komisyon haricinde de görüşmeler yapan Fahrettin Bey, Fransız Mümessilliği Baş tercümanını ziyaret ederek Osmanlı tebaası ile Fransız tebaası arasındaki meselelere ait görüşme yapmıştır. Ayrıca Fransa ile Osmanlı Devleti arasındaki geliş ve gidişler hakkında konuşulmuştur[447].

Avrupa'da bulunan Osmanlı tebaasının dönmesine azami sayıda izin verilmiştir. Ancak komisyonda bulunan Osmanlı delegesi bazı kişiler için kısıtlı izin almayı başarabilecektir. Osmanlı Devletine gelmek için izin isteyenler listesinde Osmanlı Devletinin Avrupa'daki elçilik memurları da yer almıştır. Zürih Konsolosluk Başkanı Selim Fevzi Paşa İstanbul'a gelebilmek için 2 Şubat 1920 tarihinde izin alabilmiştir[448]. Budapeşte Başkonsolosu Celal Bey ise 16 Şubat'ta İstanbul'a gelecek olan kişiler arasında yer almıştır[449]. Şubat ayında İstanbul'a gelecek olanlar listesinde İkdam gazetesi sahibi Ahmet Cevdet Bey'de yer almıştır. Dönmek isteyenlere ait verilen listelerin haricinde izin kağıtları da yer almıştır.

Dönmek isteyenler arasında önemli makam ve mevkide bulunan kişilerin çocukları da yer almıştır. İtilaf Devletleri tüm vatandaşlar için aynı koşulların geçerli olduğunu belirttiğinden herkes için aynı şekilde muamele yapılmıştır. İzin başvurusunda en önemli başvurulardan biri Harbiye Nazırı Cevad Paşa'nın oğlu Hasan Bey'in İstanbul'a dönmesi için yapılmıştır[450]. Ayrıca Eski Hariciye Nazırı Reşit Paşa'nın oğlu Semih Mümtaz Bey için de Cenevre'den dönüşü için komisyondan izin istenilecektir[451]. Komisyon'un 8 Mart 1920 tarihli toplantısında bu izin onaylanmış ve Hasan Bey'in dönüşü için İtalyan Yüksek Komiserliğine de ayrı bir yazı gönderilmiştir[452].

[447] "Mütareke Komisyonu Reisi",**İkdam**, nr 8049, 4 Temmuz 1919, s.2.
[448]**BOA, HR SYS**, 2715/3. lef 4.
[449]**BOA, HR SYS**, 2715/3 lef 5.
[450]**BOA, HR SYS**, 2715/3 lef 8.
[451]**BOA, HR SYS**, 2715/3 lef 1.
[452]**BOA, HR SYS**, 2715/3 lef 9.

COMMISSION D'ARMISTICE A CONSTANTINOPLE.

Les Délégués Alliés à Commission d'Armistice autorisent le retour à Constantinople du sujet ottoman:

HASSAN BEY fils de Djevad Pacha.

Constantinople le 6 Mars 1920.

LE DÉLÉGUÉ FRANÇAIS — LE DÉLÉGUÉ ITALIEN — LE DÉLÉGUÉ ANGLAIS

Mütareke Komisyonu, Avrupa'ya gitmek veya Avrupa'dan dönmek isteyen Osmanlı tebaasının izinleri için karar almaya başlamıştır[453]. Başvuranlar arasında Yunanistan'a gitmek isteyen Osmanlı vatandaşları da yer almıştır. Yunanistan'a gitmek isteyen vatandaşların başvuruları kabul edilmiş ve 17 Eylül 1920 tarihinde listeleri yayınlanmıştır[454]. İtilaf Devletleri ile Mütareke Komisyonu'nun izin listeleri her komisyon toplantısında belirlenmiş ve bir sonraki toplantıda onaylanan kişilerin listesi Fahrettin Bey'e özel olarak iletilmiştir. Hazırlanan bu listelerde; kişi adı, baba adı, mesleği, yaşı, İstanbul'daki ikamet adresi ve nereden geleceği ayrıntılı olarak yer almıştır. Gelecek olan bu kişiler ayrıntılı olarak incelenmiştir. İtilaf Devletleri, kendileri için tehlikeli gördükleri kişileri belirlemiş ve bu kişilerin İstanbul'a girmesine izin vermemiştir. Mart ayında komisyona sunulan listelerde; Tahran Büyükelçisi Asım Bey, Haydarpaşa hastanesi doktoru Mehmet Rüştü, yeni tayin olan Barselona Konsolosu Faik Bey ve ailesinin Almanya'dan dönüşü için izin isteği yer almıştır. Bu kişilerle beraber aynı zamanda İsviçre ve Almanya'dan gelen iki öğrenciye de izin verilmiştir[455].

[453] "Mütareke Komisyonu", **İkdam**, nr 8163, 23 Eylül 1919, s.2
[454] **BOA, HR SYS**, 2719/19 lef 4-5.
[455] **BOA, HR SYS**, 2715/13 lef 10-12.

Mütareke Komisyonu tarafından İstanbul'a çağrılan konsolos görevlileri de olmuştur. Komisyonun 15 Mart 1920 tarihli toplantısında; Viyana, Budapeşte ve Triyeste'deki Osmanlı yetkililerinin Türkiye'ye dönmesine karar verilmiştir. Buna göre çağrılan yetkililer; Viyana Büyükelçisi Reşat Bey ve elçilik kâtipleri, Budapeşte Başkonsolos'u Celal Munif Bey ve sekreterleri, Saraybosna Konsolosu Resul Efendi, Triyeste Konsolosu Nihat Raif Bey'dir[456]. Bir ay sonrada İsviçre'de bulunan elçilik çalışanlarının İstanbul'a dönmesine karar verilmiştir[457]. Bern ve Zürih'te bulunan geçici Osmanlı elçileri geri çağrılmıştır. Viyana'da ve Berlin'de bulunan elçiliklerin İstanbul'a çağrılması ise bir sonraki komisyon toplantısında ele alınmıştır[458]. Osmanlı Devletinin Avrupa'da bulunan temsilcilerinin bir bir İstanbul'a çağırılması, İtilaf Devletlerinin Osmanlı Devleti üzerindeki etkilerini daha da arttırdığını göstermektedir. İstanbul'un işgalinin ardından 1920 yılının Mart, Nisan ve Mayıs aylarında Avrupa'da bulunan elçilerin çoğu İstanbul'a gelmiştir. Komisyon'da bulunan İtilaf Murahhasları listede yer almayan ancak murahhasların özel isteği ile Türkiye'ye girişine izin verdikleri kişilerde olmuştur. Örneğin İngiliz murahhasın teklifi üzerine Berlin'den Dr. Şükrü adında bir kişinin gelmesine izin verilmiştir[459].

İzmir'in işgali ile komisyon'dan istifa eden Galip Kemali Bey, ailesini geri getirmek için yurt dışına çıkmak üzere daha evvel zor şartlarda komisyondan izin alarak Avrupa'ya gitmiştir. Roma'da orta elçi unvanıyla bulunan Galip Kemali Bey yeniden İstanbul'a dönüş için komisyona başvurmuştur. Mütareke Komisyonu, eski başkanı olan Galip Kemali Bey'e ve ailesine yeniden dönüş için izin vermişlerdir[460].

1920 yılında komisyon toplantıları bir ara 15 gün içinde yapılmaya başlamış ancak bir süre sonra yoğunluk sebebiyle yeniden haftada bir cuma günleri toplanmaya başlamıştır[461]. Mütareke Komisyonu izin verdiği kişiler listesinde Almanya'da bulunan Osmanlı subayları da yer almıştır. İtilaf Devletleri bu subayların gelişine ancak 1920 Nisan ayında müsaade etmiş[462] ve bu müsaadeden sonra komisyon gelişleri hakkında karar alarak hazırlıklara başlamıştır. Daha sonra bu

[456] 15 Mart 1920 tarihli Mütareke Komisyonu Kararları; **BOA, HR SYS**, 2708/2 lef 33.
[457]**BOA, HR SYS**, 2715/13 lef 18.
[458] 17 Mayıs 1920 tarihli Mütareke Komisyonu Kararları; **BOA, HR SY**S,*2717/7* lef 20.
[459]**BOA, HR SYS**, 2715/13 lef 16.
[460]**BOA, HR SYS**, 2715/13 lef 20.
[461] "Mütareke Komisyonu", **İkdam**, nr 8348, 11 Mayıs 1920, s.2.
[462] " Almanya'daki Zabitanımızın Bir Kısmı", **İkdam**, nr 8327, 19 Nisan 1920, s.1.

subayların bir kısmı 18 Mayıs'ta "Gülcemal" vapuruyla Almanya'dan yola çıkmış[463] ve 31 Mayıs 1920'de İstanbul'a ulaşmıştır[464]. Subayların dönüşü ile aynı zamanda Almanya'da bulunan 300 asker ve sivilinde İstanbul'a gelmesine karar verilmiştir[465]. İngiltere Yüksek Komiserliği Osmanlı tebaasını taşıyan "Reşid Paşa" vapurunun gelişini Galip Kemali Bey'e, İtalyan, Fransız Yüksek Komiserliğine ve Pasaport bürosuna haber vermiştir. Mütareke Komisyonu da tebaanın gelişini Harbiye Nezaretine haber etmiştir[466]. Ayrıca geride kalan tebaayı almak için Tir-i Müjgan vapuru Almanya'ya gönderilmiştir[467].

Yurt dışından İstanbul'a geliş ve gidiş kontrolünü sağlayan İtilaf Devletleri murahhasları, gelecek kişilerin ne zaman ve hangi yolları kullanarak İstanbul'a giriş yapacaklarının kendilerine bildirilmesini istemişlerdir. Mütareke Komisyonunda bulunan İngiliz murahhası, bu kişiler hakkında kendilerine detaylı bilgi verilmediği takdirde ülkeye gelir gelmez tutuklanacaklarını bildirmiştir. Ancak Osmanlı Devletinden daha önce gelecek gemilerden haber olan İtilaf Devletleri, gelen kişiler hakkında daha fazla bilgi edinmek istemişlerdir[468]. Böylece İtilaf Devletleri İstanbul'un resmen işgal edilmesinden sonra İstanbul üzerindeki hakimiyetlerini daha da artırarak tüm giriş ve çıkışlara tamamen hakim olmuşlardır. Mütareke Komisyonu gelmek ya da ayrılmak isteyen vatandaşların listelerini her haftaki komisyon toplantısında görüşerek İtilaf Devletleri murahhaslarının izinleri almış ve bu kişilere onay vermiştir[469]. Başvurularına izin verilmeyen kişilerde listelerde belirtilerek ve Fahrettin Bey'e sunulmuştur. İtilaf Devletleri murahhasları bu kişiler hakkında yapılan hiçbir itirazı kabul etmemiştir. İzin verilen bu kişilerin listeleri komisyonun ardından İtilaf Devletlerinin pasaport bürosuna gönderilmiştir[470]. İzinlerin İtilaf görevlilerinin kontrolü altında gerçekleştiği görülmektedir. İstanbul'da bulunan hükümet, vatandaşları hakkında karar alma ve uygulama görevini yerine getiremediği gibi bu konudaki tüm yetkiyi İtilaf temsilcilerine bırakmıştır. Böylece

[463] "Gül Cemal", **İkdam**, nr 8355, 18 Mayıs 1920, s.2.
[464] "Gül Cemal", **İkdam**, nr 8369, 1 Haziran 1920, s.1.
[465] **BOA, HR SYS**, 2709/10 lef 8.
[466] **BOA, HR SYS**, *2717/7* lef 21.
[467] **BOA, HR SYS**, 2709/10 lef 9.
[468] **BOA, HR SYS**, *2717/7* lef 19.
[469] "Mütareke Komisyonu", **İkdam**, nr 8434, 17 Ağustos 1920, s.2.
[470] **BOA, HR SYS**,2719/19 lef9.

İngiliz ve Fransızlar kendileri için tehlikeli gördükleri kişileri İstanbul'a sokmamış ve İstanbul'da bulundukları süre içerisinde Avrupa'dan çok az sayıda vatandaşın dönüşüne izin vermişlerdir.

1921 yılında komisyon'un en önemli işlevi yine Avrupa'dan gelmek veya Avrupa'ya gitmek isteyen vatandaşların izinlerini almak olmuştur. Fahrettin Bey'in yerine Berlin Sefareti Müsteşarı olan Edhem Bey gelmiş ve Osmanlı Delege Başkanı olarak komisyonda yer almıştır. İzinler İtilaf Devletleri tarafından alınmış ve Mütareke Komisyonu Osmanlı Delege Başkanı Edhem Bey'e bildirilmiştir. Vizesiz hiçbir seyahati kabul etmeyen İtilaf Devletleri, Türkiye'ye bu şekilde gelen Osmanlı vatandaşları için Bab-ı Ali tarafından soruşturma yapılmasını ve komisyona bildirilmesini istemiştir[471]. İstanbul'da pek çok konuda denetimi almış olan İtilaf Devletleri bu gibi sorunlar için Mütareke Komisyonu ve Edhem Bey aracılığıyla sorunların çözümü için hükümetle iletişim kurmuştur.

İtilaf Devletleri murahhaslarının kendi özel istekleri doğrultusunda komisyonda kararlar alıp uyguladıkları görülmüştür. Komisyon'da bulunan İngiliz murahhas Albay Baird daha evvel Fransız murahhas tarafından gelen teklif üzerine Amerika'dan gelen kişiler için giriş izni çıkarmıştır[472]. Alman ve Avusturya-Macaristan vatandaşları hakkında sınır dışı kararları verilirken komisyondaki delegelerin müdahalesi ile bazı İttifak vatandaşlarının kalmalarına izin vermişlerdir. Ayrıca komisyon delegeleri Avrupa'da yaşayan vatandaşların İstanbul'a gelip burada oturmalarına izin vermiştir. Örneğin, komisyonda bulunan Fransız murahhas Rougıer, Budapeşte'de yaşayan Macaristan vatandaşı Eugene Selinger isminde bir kişinin İstanbul'da oturmak için yaptığı başvuru iznini kabul etmiştir[473]. Macar vatandaşlarının bir kısmı İtilaf murahhaslarının isteği ile İstanbul'dan ihraç edilirken bir kısmı da yine murahhasların kendi isteği doğrultusunda İstanbul'a gelebilmişlerdir. Bu konuda bir ayrımın olmasının nedeni gelecek olan kişilerin tehlikeli görülüp görülmemesi ile alakalıdır. İtilaf Devletleri kendi amaçlarına hizmet edeceğini düşündükleri kişiler için ayrıca izin vermişlerdir. İstanbul'a temelli yerleşmek isteyen Ermeniler olmuştur. Bu kişiler komisyona başvurmuş ve bu

[471] 26 Şubat 1921 tarihli Mütareke Komisyonu Kararları; **BOA, HR SYS**,2719/19 lef 19.
[472] 2 Mayıs 1921 tarihli Mütareke Komisyonu Kararları; **BOA, HR SYS**, 2719/19 lef 28.
[473] 9 Mayıs 1921 tarihli Mütareke Komisyonu Kararları; **BOA, HR SYS**, 2719/19 lef 29.

kişilerin dosyası incelenmek üzere Edhem Bey'e verilmiştir[474]. Ayrıca Osmanlı Ermenilerinin İstanbul'a gelişleri mevzusu komisyonda yer almıştır. Komisyon'da bulunan İtalya murahhası Vitale, komisyona bir mektup ileterek bu kişiler hakkında izin çıkarılmasını istemiştir. Komisyon bu kişilerin gelmelerine itiraz etmese de bu durumu mültecilerden sorumlu komisyona bırakmayı istemiş ve kararın ilgili komisyon tarafından verilmesi gerektiğini düşünmüştür. Ancak Vitale görmesini istediği bir kişi hakkında İstanbul'a giriş yapması için komisyon'dan izin çıkarmayı başarmıştır[475]. Komisyonda tüm izin yetkileri İtilaf Devletleri murahhaslarına verilmiş gibi gözükse de Edhem Bey ile irtibata geçilerek giriş ve oturma izninin alındığı görülmektedir. Edhem Bey Amerika'ya gitmek isteyen bir kişi hakkında ek bir araştırma talep etmiştir[476]. Bu talep doğrultusunda 1 hafta sonra bu kişinin gitmesine izin verilmiştir[477]. Ancak Osmanlı murahhası İtilaf murahhasları kadar giriş ve çıkış izinlerinde etkili olamamıştır.

Mütareke Komisyonu ülkeye giriş ve çıkış izinlerinde İtilafçı Pasaport Bürosu ile ortaklaşa çalışmıştır. İtilaf Devletleri tarafından İtilafçı Pasaport bürosu kurulmuş ve bundan sonra ülkeye girmesine izin verilen vatandaşlara "İtilaf Devletleri vizesi" verilmesi kararı alınmıştır[478]. 1921 yılında İstanbul'a yeniden gelmek isteyen Alman ve Avusturya vatandaşlarının başvurularının artması üzerine Mütareke Komisyonu İtilaf Pasaport Bürosu'na gönderdiği yazıda; İstanbul'a gelmelerine ve burada ikamet etmelerine izin verilemeyeceğini bildirmiştir. İttifak vatandaşlarının geri dönüş meselesi Yüksek Komiserler tarafından alınan kararlar doğrultusunda yürütülmüştür.

Komisyon İstanbul'a izinsiz gelenleri tutuklamak için Müttefik Polis Komisyonu'nu görevlendirmiştir. Osmanlı Devleti tarafından mütarekeye aykırı uygulamalar hakkında kararlar almak için kurulmuş ancak bir süre sonra kendisi mütarekeye aykırı kararları almaya başlamıştır. Bu da İtilaf Devletleri murahhaslarının komisyonu ele geçirdiklerini ve kendi kararlarını alıp uyguladıklarını göstermektedir. Komisyon izinsiz gelen bu kişilerin tutuklanmasına

[474] 13 Haziran 1921 tarihli Mütareke Komisyonu Kararları; **BOA, HR SYS**, 2723/11 lef 4.
[475] 8 Ağustos 1921 tarihli Mütareke Komisyonu Kararları; **BOA, HR SYS**, 2723/19.
[476] 4 Temmuz 1921 tarihli Mütareke Komisyonu Kararları; **BOA, HR SYS**, 2724/9 lef 1.
[477] 11 Temmuz 1921 tarihli Mütareke Komisyonu Kararları; **BOA, HR SYS**, 2724/9 lef 1/2.
[478] Abdurrahman Bozkurt, **a.g.e.**, s. 573.

devam edileceğini ve bu vatandaşların geri dönmeleri için dönüş masrafları ile gerekli izinlerin alınmasında yardımcı olunacağını belirtmiştir[479].

Ocak 1922 itibariyle Mütareke Komisyonu, İsveç elçiliğinden işini kolaylaştırmak ve daha hızlı karar almak için İstanbul'a giriş ve çıkışları yapılacak kişilerin detaylı listelerini ve kişisel bilgilerini istemiştir[480]. İtilaf murahhaslarının etkin olduğu komisyon bu kararı alarak, tüm yetkiyi kendi elinde toplamak istemiştir. Böylece Osmanlı vatandaşları hakkında tarafsız bir kurum olan İsveç elçiliğinin geliş ve gidişlerdeki yürütmüş olduğu görevi de son bulmuştur.

E.TÜRKİYE'DEN AYRILMAK İSTEYEN OSMANLI VATANDAŞLARI

1. Avrupa'ya Gitmek İsteyen Öğrenciler

Almanya'ya öğrenci gönderilmesi Birinci Dünya Savaşından çok önce başlamıştır. Öğrenciler meslek eğitimi ve endüstri okullarında eğitim almak üzere Almanya'ya ve Avusturya'ya gönderilmiştir. Zanaat ve teknik meslek öğrenmenin dışında buralardaki üniversitelerde öğrenim görecek olan öğrencilerin faaliyetlerini 1914 yılından itibaren Alman-Türk Derneği ile Türk-Alman Derneği yürütmüştür[481]. Savaşın sona ermesi üzerine Hariciye Nezareti 1918 yılından itibaren öğrencilerin denetlenmesi için müfettişlerin gönderilmesine karar vermiştir. I. Dünya savaşının sona ermesiyle beraber Almanya'da ve diğer devletlerde bulunan Osmanlı öğrencilerinin durumu vahim bir vaziyet almıştır. Dört yıl süren savaş nihayetinde Osmanlı Devleti tarafından ve kendi imkânlarıyla eğitim için Avrupa'ya giden öğrenciler eğitimlerine devam edememiştir. Zor şartlarda Osmanlı Devletine getirilen öğrencilerden bir kısmı yarım kalan eğitimlerine devam etmek için yeniden Avrupa'ya gitmek istemişlerdir. Bu sebeple Mütareke Komisyonu'na başvuran öğrenciler gerekli izinlerin verilmesini istemişlerdir. Mütareke Komisyonu Galip

[479] Mütareke Komisyonu'ndan Müttefik Polis Kumandanlığına, 21 Nisan 1921; **BOA, HR SYS**, 2720/2 lef 1.
[480] 23 Ocak 1922 tarihli Mütareke Komisyonu Kararları; **BOA, HR SYS**, 2727/19 lef 10,11.
[481] Mustafa Gencer, **Jontürk Modernizmi ve Alman Ruhu**, İstanbul 2003, s.306.

Kemali Bey riyaseti altında toplanarak Avrupa'dan gelecek olan Osmanlı tebaasının yanı sıra gitmek isteyenler için İtilaf murahhasları ile görüşmeler yapmıştır[482]. Komisyon aldığı kararlar neticesinde yurt dışına çıkmasına izin verilecek olan bu öğrencilerin başvurularını kabul etmeye başlamıştır. Gitmek isteyen öğrencilerin bilgileri detaylı olarak listeler halinde komisyon toplantılarında görüşülmüştür. Öğrencilerin baba adları, İstanbul'daki ev adresleri, gidecekleri ülke gibi pek çok kişisel bilgileri İtilaf Devletleri tarafından incelenmiştir. Komisyonda bulunan İtilaf murahhasları bu kişilerin gidişleri için izin verilebileceğini ifade etmişse de her kişi için dikkatli olunmasını istemişlerdir. Ancak İtilaf Devletleri kendilerince tehlikeli olarak gördükleri bazı öğrencilerin başvurularını kabul etmemişlerdir[483]. İzin verilenler için ayrı bir liste düzenlenmiştir[484]. Bu listeler komisyon'da bulunan Osmanlı delegesi Fahrettin Bey aracılığıyla Osmanlı Devletine bildirilmiştir. Öğrencilerin eğitimlerine devam etmek için gitmek istedikleri yerler; Almanya, İtalya, Viyana, Paris, İsveç, Prag ve Roma'dır[485]. Bazı talebelerin gitmesi için hükümet tarafından İtilaf Devletlerine yapılan başvuru üzerine Mütareke Komisyonu tarafından 18 Ağustos 1919 tarihli toplantısında izin verilmiştir[486].

Mütareke Komisyonu 1919 yılı Aralık ayı toplantısında 400 öğrencinin eğitimlerine devam etmeleri için Almanya'ya dönüşlerine izin verilmiştir. Komisyonda bulunan İtalyan murahhas izinleri verilen bu öğrencilerin adres bilgilerini Fahrettin Bey'den talep etmiştir[487]. Hazırlanan listelerde gidecek öğrencilerin çoğu 16 yaşının altındadır. İtilaf Devletleri yaşları küçük olan öğrencilerin gidişine izin vermiştir. Ancak daha sonra 16 yaşının üzerinde olan öğrencilere de izin verilmeye başlanmıştır. İki hafta sonraki komisyon toplantısında öğrencilerin yurtdışına çıkışına izin verilmiştir[488]. 22 Aralık 1919 tarihli komisyon toplantısında, Almanya'ya gidecek olan 400 öğrencinin haricinde eğitim için Slovakya'ya gidecek olan öğrencilere de izin verilmiştir[489]. Almanya, İtalya ve

[482] "Mütareke Komisyonu", **İkdam**, nr 7990, 13 Nisan 1919, s.2.
[483] Öğrenimlerine devam etmek için Avrupa'ya seyahat izni için başvuran öğrencilerin listesi için bkz, **BOA, HR SYS**, 2714/17 lef 15.
[484] **BOA, HR SYS,** 2714/17 lef 3,4,6.
[485] **BOA, HR SYS**, 2714/17 lef 8.
[486] **ATASE, İSH**, K:90, G:43, B:43-2.
[487] 8 Aralık 1919 tarihli Mütareke Komisyonu Kararları; **BOA, HR SYS**, 2714/17 lef 9.
[488] 22 Aralık 1919 tarihli Mütareke Komisyonu Kararları; **BOA, HR SYS**, 2714/20 lef 1,2.
[489] Giden öğrencilerin listesi için bkz, **BOA, HR SYS**, 2714/17 lef 30.

Slovakya'ya gidecek olan öğrencilerin hazırlıklarına başlanılmıştır[490]. Hükümet İsviçre'ye gidecek olan öğrencilerin kabul ve tayin işleri için müfettiş Hami Bey'i İsviçre'ye yollamıştır[491]. Daha evvel de Avrupa'ya gönderilen bu müfettişlerin görevi öğrencilerin bulundukları ülkede denetlenmesi ve onlara yardımcı olunmasıdır[492]. Hami Bey İsviçre'den sonra lüzum olursa Almanya'ya geçecek ve buradaki öğrencileri teftiş edecektir[493].

Maarif Nezareti Avrupa'ya gitmek üzere başvuran öğrenci sayısının artması üzerine bazı gerekli şartlar belirlemiştir. Bu şartları yerine getiren öğrencilerin Avrupa'ya gönderilmesini bildirmiştir[494]. Aynı zamanda Maarif Nezareti Avrupa'ya gitmek isteyen öğrenciler için bir talimatnamede hazırlamıştır. Talimatname'ye göre öncelikle öğrenciler arasında bir sınav yapılacak ve başarılı olan öğrencilerin başvuruları kabul edilecektir. Ayrıca başvuruda bulunan öğrencilerden Osmanlı tabiiyetinden olmak, Darülfünun veya münasib bir mektepten mezun olmak gibi şartları yerine getirmesi istenmiştir. Maarif Nezareti, ne kadar öğrenci göndereceğini Haziran ayına kadar belirleyeceğini ve ondan sonra gidecek olan öğrencilerin başvurularının kabul edileceğini bildirmiştir. Hükümet tarafından Avrupa'ya gidecek olan bu öğrenciler gittikten sonrada teftiş ve takip edilecektir[495]. Talimatname ile hazırlıklara başlanmış bir yandanda öğrencilerin bir kısmı Almanya ve Avusturya'ya gönderilmeye başlanmıştır. 2 Ocak 1920 tarihinde Fahrettin Bey'in rahatsızlığı dolayısıyla Sefa Bey tarafından toplanan komisyonda öğrencilerin gidişi hakkında İtilaf Devletleri murahhasları ile görüşülmüştür[496]. Komisyonda Harbiye Nezareti tarafından belirlenen 100 öğrencinin gönderilmesine karar verilmiştir[497]. Gidecek öğrencilerin listesi de 31 Mayıs 1920 tarihli Mütareke Komisyonu toplantısında yer almıştır. Eğitim için Avrupa'ya gitmek isteyen öğrencilerin başvuruları kabul edilmiştir[498]. Mütareke Komisyonu'nun 1920 tarihinde komisyon toplantılarında sık

[490] **BOA, HR SYS**, 2714/20 lef 3.
[491] "İsviçre'deki Talebe İçin", **İkdam**, nr 8200, 11 Aralık 1919, s.3.
[492] Mustafa Gencer, **a.g.e.,** s.326.
[493] "İsviçre'deki Talebe İçin", **İkdam**, nr 8203, 14 Aralık 1919, s.3.
[494] "Avrupa'ya Talebe İzamı", **İkdam**, nr 8197, 7 Aralık 1919, s.1.
[495] "Avrupa'ya Talebe İzamı İçin Talimatname", **İkdam, nr** 8211, 22 Aralık 1919, s.2.
[496] "Mütareke Komisyonu Riyaseti", **İkdam**, nr 8222, 2 Ocak 1920, s.3.
[497] "Almanya ve Avusturya'daki Talebe",**İkdam,** nr 8228, 8 Ocak 1920, s.3.
[498] Avrupa'ya gitmek için izin isteyen öğrencilerin listesi için bkz; *BOA, HR SYS*, 2717/7 lef 14-15.

sık Avrupa'ya gidecek olan öğrenciler için kararlar alınmış ve uygulanmıştır[499].

Nihayetinde Osmanlı Devleti savaş sonrası Mütareke döneminde İtilaf Devletleri gözetiminde olduğu halde eğitim ile ilgilenebilmiş ve zor şartlarda dahi öğrencilerinin bir kısmını tahsil için yeniden Avrupa'ya yollayabilmiştir.

2. Avrupa'ya Gitmek İsteyen Osmanlı Vatandaşları

Mondros Mütarekesi'nden sonra Osmanlı Devletinden giriş veya çıkış yapmak isteyenlerin Muhtelit Mütareke Komisyonu'na başvurması gerektiği belirtilmiştir[500]. Mütareke Komisyonu, yurt dışına çıkmak için başvuran vatandaşların taleplerini incelemeye başlamıştır. Ancak komisyonda bulunan İngiliz, Fransız, İtalyan murahhaslar bu kişilere izin verilebilmesi için detaylı bilgilerinin komisyona sunulmasını istemişlerdir. Ayrılmak isteyen kişilerin listeleri oluşturularak komisyon toplantısında görüşülmüştür. Bu listelerde; gidecek olan kişilerin isimleri, baba adları ve gidecekleri yerler ile gitme sebepleri yazılıdır[501]. Gitmek isteyen kişiler genel olarak sağlık problemleri için İsviçre (Davos)'a gitmek istemişlerdir[502]. Ayrıca kendi evlerine dönmek için ya da orada bulunan ailelerini İstanbul'a getirmek üzere Selanik, Manastır ve Bulgaristan'a gitmek için başvuran vatandaşlarda olmuştur[503]. Rus yetkililer tarafından onaylanan ve ticaret yapmak için Rusya'ya gitmek isteyen Türk vatandaşları da olmuştur. Komisyondan izin ve vize isteyen Türklerin bu başvuruları kabul edilmiş ve izinleri verilmiştir. Bu kişilerin listesi komisyon toplantısından bir hafta sonra Mütareke Komisyonu Başkanı Fahrettin Bey'e sunulmuştur[504]. Bolşevizm tehlikesiyle bu kişileri araştıran İtilaf murahhasları, detaylı incelemeler sonucu bu kişilerin Rusya'ya gitmelerine razı olmuşlardır.

---

[499] "Mütareke Komisyonu", **İkdam**, nr 8427, 10 Ağustos 1920, s.2.
[500] Abdurrahman Bozkurt, **a.g.e.,** s.572.
[501] Osmanlı Devletinden ayrılmak isteyen vatandaşların listesi için bakınız; **BOA, HR SYS**, 2714/17, lef 3,4,6,11,24.
[502] **BOA, HR SYS**, 2705/10 lef 19.
[503] **BOA, HR SYS**, 2715/13 lef 25.
[504] **BOA, HR SYS**, 2714/17, lef 31.

İtilaf Devletlerinin komisyon üzerinde etkilerini arttırdığı en önemli mevzulardan birisi de pasaport ve vize izinleridir. İtilaf Devletlerinin ve özellikle İngiltere'nin isteği ile ülkeye giriş ve çıkışlarda "İtilaf Devletleri Vizesi" alınması şart koşulmuştur[505]. Gitmek için başvuran kişilere izin verilmesi İtilaf Devletlerinin kararı sonucunda gerçekleşmiştir. Mütareke Komisyonu'nda bu yetki tamamen İtilaf Devletlerine aittir. Mütareke Komisyonu Reisi Galip Kemali Bey ve ondan sonra gelen Fahrettin Bey bu kararlardan haberdar edilebilmiş ancak kararlar hakkında itiraz etmesine imkân verilmemiştir. İtilaf murahhasları alınan toplantı kararlarında izin verilenler hakkında herhangi bir itiraz hakkının olmadığını sık sık belirtmişlerdir[506]. Mütareke Komisyonu izin verilen kişilerin listesini pasaport görevlilerine vererek izinler için pasaport bürosu ile ortak çalışmıştır[507]. İtilaf Devletleri tarafından kurulan Pasaport Komisyonu, komisyon tarafından geliş ve gidişlerine müsaade edilen kişiler için vize vermiştir[508].

İtilaf Devletleri murahhasları komisyona başvuran vatandaşların izinlerini kapsamlı bir araştırmadan geçirerek ve bu kişileri kontrol ederek vermişlerdir. İzmir'in işgaline kadar Mütareke Komisyonu olan Galip Kemali Bey'in iznini dahi onaylamamışlardır. Galip Kemali Bey İsviçre'ye gitmek üzere komisyona başvurmuştur[509]. Ardından Almanya'da bulunan ailesini İstanbul'a getirmek için yurt dışına çıkmak istemiş ancak başvuru talebi başarısızlıkla sonuçlanmıştır[510]. Mezuniyet vesikasını kendisinden sonra vekâleten yerine bakan Sefa Bey'den alarak ancak Ağustos ayında ülke dışına çıkabilmiştir[511]. Avrupa'dan gelmek ve Avrupa'ya gitmek isteyenler hakkında Fahrettin Bey İtilaf Devletleri murahhasları ile görüşmeler yapmıştır[512].

Komisyon, bir ara Bulgaristan'a gitmek isteyen vatandaşların seyahat taleplerine izin vermemiştir[513]. İzinler için hiçbir itiraz kabul edilmez iken daha

---

[505] Abdurrahman Bozkurt, **a.g.e.**,s.572.
[506] **BOA, HR SYS**, 2714/20 lef 1,2.
[507] **BOA, HR SYS**, 2719/19 lef 8.
[508] Abdurrahman Bozkurt, **a.g.e.**, s.577.
[509] "Galip Kemali Bey Memuriyeti", **Alemdar**, nr 123-1433, 24 Nisan 1919, s.2.
[510] "Galip Kemali Bey", **İkdam**, nr 7973, 21 Nisan 1919, s.1.
[511] "Galip Kemali Bey", **İkdam**, nr 8089, 17 Ağustos 1919, s.1.; Galip Kemali Söylemezoğlu, **Başımıza Gelenler Mondros'tan Mudanya'ya(1918-1922)**, İstanbul 1939, s.135.
[512] "Mütareke Komisyonu'nda", **İkdam**, nr 8306, 30 Mart 1920, s.2.
[513] "Bulgaristan'a Seyahat Müsaadesi", **İkdam**, nr. 8355, 19 Mayıs 1920, s.1.

sonraları komisyon toplantılarında bu konunun yeniden incelendiği görülmektedir. Komisyon'daki Osmanlı Delegesi Edhem Bey'in talepte bulunduğu bazı isimler hakkında yeniden araştırma yapılmış ve onay verilmiştir. Edhem Bey Hasan Rıza Bey adında bir kişinin Bulgar vizesini imzalatmış böylece verilen hükmü değiştirebilmiştir[514]. 9 Mayıs 1921 tarihi itibariyle Mütareke Komisyonu, Osmanlı vatandaşlarının giriş ve çıkış imzalarının komisyon üyelerinden biri tarafından yapılmasına karar vermiştir[515]. Böylece daha evvel İngiltere, Fransa ve İtalya murahhaslarının imzalarının olduğu izin listeleri tek kişi tarafından imzalanmaya başlamıştır. Avrupa'ya gitmek isteyen kişi listeleri Bab-ı Ali tarafından hazırlanarak komisyona gönderilmeye başlanmıştır. Komisyon bu kişiler hakkında inceleme yapıldıktan sonra bir karar verileceğini belirtmiştir. Bu sebeple de komisyona sunulan listelerin izinleri bir hafta sonraya ertelenmiştir[516]. Bab-ı Ali, listelerde yer alan kişileri numaralar vererek incelemiştir. Ancak bu kişiler ek araştırma yapılması sebebiyle gidişleri ertelenmiştir. Aynı zamanda memleketlerine gitmek için bekleyen Alman ve Avusturya vatandaşlarına onayları verilmiştir. Ancak ittifak vatandaşları için farklı kararlar alınmıştır. Bazı kişiler hakkında sınır dışı kararları verilirken bazıları için geliş-gidiş izinleri birlikte verilmiştir[517].

Yurt dışına gitmek için izin isteyen kişilerin listeleri komisyon toplantılarında görüşülmeye devam etmiştir[518]. Kimi zaman daha evvel İngilizler tarafından pasaportu verilen Osmanlı vatandaşlarının ülke dışına çıkması sorun olmuştur. Sorunun çözümü için komisyona başvuran bir vatandaş, Hicaz'da bulunan bir hastaneye tayin olmuş ve gitmesi için İngilizler tarafından pasaport verildiyse de kontrol memuru tarafından gidişi onaylanmadığını belirterek gitmek için gerekli muamelenin yapılmasını istemiştir[519].

Ocak 1922 itibariyle müsaade edilen kişilerin izin listeleri pasaport bürosuna teslim edilmiştir. 31 Mart 1922 tarihinden itibaren Yüksek Komiserlikler, Türkiye'den çıkmak isteyen vatandaşların özel izin almalarına gerek kalmadığını duyurarak tarafsız vatandaşlara uygulanan muamelenin bundan sonra herkes için

[514] 31 Ocak 1921 tarihli Mütareke Komisyonu Kararları, **BOA, HR SYS**, 2719/19 lef 15.
[515] **BOA, HR SYS**, 2719/19 lef 29.
[516] 1 Ağustos 1921 tarihli Mütareke Komisyonu Kararları; **BOA HR SYS**, 2723/13 lef 4.
[517] 19 Eylül 1921 tarihli Mütareke Komisyonu Kararları; **BOA HR SYS**, 2719/19 lef 47.
[518] Yurt Dışına çıkmak isteyen kişilerin listesi için bkz, **BOA, HR SYS**, 2727/19 lef 7.
[519] **BOA, HR SYS**, 2720/2 lef 24.

geçerli olacağını bildirmişlerdir. 1 Nisan 1922 tarihli Hariciye Nezaretine gönderilen bu talimatname'de; bu tarihten sonra düşman (ittifak) devletlerine ait vatandaşların tüm isteklerinin (geliş-gidiş, seyahatler, bir süre kalma, oturma izni vs.) Müttefiklerarası Pasaport Kontrolüne iletileceğini bildirmişlerdir[520]. Osmanlı vatandaşlarının bundan böyle özel izin almak zorunda olmayacakları ve başvurularını direk Pasaport Bürosuna yapmaları istenmiştir. Mütareke Komisyonu'nun kapatılmasına karar veren Yüksek Komiserlikler, bu önemli yetkisini tamamen resmi olarak pasaport bürosuna devretmişlerdir.

[520] **BOA, HR SYS**, 2635/9 lef 4.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MÜTAREKE KOMİSYONU'NUN ELE ALDIĞI GÜVENLİK VE ASAYİŞ SORUNLARI

A. İSTANBUL VE TAŞRA'DAKİ MÜTAREKE'YE AYKIRI UYGULAMALAR

1. Aykırı Uygulamaların Denetimi

İtilaf Devletlerinin 13 Kasım günü İstanbul'a gelmesiyle beraber İstanbul'da bulunan gayrimüslim halk Osmanlı Devleti yetkililerini tanımaz olmuştur[521]. İtilaf Devletleri temsilcileri gelir gelmez etkilerini ortaya koyarak Müslüman halkın devlete olan güveninin sarsılmasına ve endişe duymasına neden olmuştur. İstanbul'da asayiş suçları artmış, her gece cinayet vakaları ve silah sesleri duyulmaya başlamıştır. Beyoğlu taraflarında yaşanan bu vakalarda gayrimüslimler bölgede asayiş olmadığını göstererek İtilaf Devletleri tarafından İstanbul'un işgal edilmesi için gerekli olan ortamı hazırlamak istemişlerdir[522].

İtilaf Yüksek Komiserlerinden aldıkları talimatlarla İngiliz ve Fransız memurları resmi ve özel mekanları işgal ederek Osmanlı idaresine müdahale etmeye başlamışlardır[523]. İşgal kuvvetleri bu taleplerini başlangıçta Osmanlı Hükümetine iletmiştir. Ancak daha sonraları küçük memurlara yöneltilen bu talepler karşısında hükümet kendisine başvurulmasını istemiştir. Buna bağlı olarak da bilindiği gibi Tevfik Paşa hükümetinin kurulmasıyla birlikte Hariciye Nazırı olan Mustafa Reşit Paşa mütarekeden doğan her türlü vakayı tatbik etmek için Mütareke Komisyonu'nu kurmuştur[524]. İtilaf Devletlerinden de birer murahhas tayin edilmiş ve Muhtelit Mütareke Komisyonu göreve başlamıştır. Mütareke Komisyonu göreve başladıktan

[521] Abdurrahman Bozkurt, **İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi**, Ankara 2014, s.134.
[522] Galip Kemali Söylemezoğlu, **Başımıza Gelenler Mondros'tan Mudanya'ya(1918-1922*)***, İstanbul 1939, s.25.
[523] Abdurrahman Bozkurt, **a.g.e.**,s 17-18.
[524] "Yeni Bir Komisyon", **Vakit**, nr. 387, 20 Kasım 1918, s.1.

sonra mütarekenin uygulanmasından doğan her türlü vakanın kendisine bildirilmesini bildirmiştir.

İtilaf kuvvetleri mütareke sonrasında İstanbul'da kontrolü ele almaya yönelik girişimlerde bulunmuş ve şehrin kontrolünü ele almaya çalışmışlardır[525]. Fransızlar İstanbul'a geldikten sonra Makriköy (Bakırköy)'de bulunan resmi daireleri, çiftlikleri ve evleri işgal etmiştir[526]. Makriköy (Bakırköy)'de Emniyet-i Umumiyye Müdüriyeti Birinci Şube Birinci kısım serkomiserlerinden Cevad Efendi'nin evi Fransız askerleri tarafından basılmış ve evin boşaltmasını istemişlerdir[527]. 25 Teşrinisani 1334 (25/11/18) günü Mütareke Komisyonu Reisi Galip Kemali Bey, komisyonda bulunan İngiliz murahhas Deeds ile Fransız askerleri tarafından işgal edilen Makriköy hadisesi hakkında görüşmüştür[528]. 2 Aralık itibariyle Fransız teknik heyetinin İstanbul'a gelmesiyle savaştan önce Osmanlı jandarmasında çalışmış olan Fransız Albay Foulon yeniden jandarmayı denetlemek için görevlendirilmiştir. Fransızların İstanbul'un kontrolünü alma girişimleri karşısında İngiliz ve Fransız yönetimi arasında bir rekabet meydana getirmiştir[529]. Fransızların bu girişimleri karşısında İngilizler de Osmanlı polis idaresine el koymuştur[530]. Polis ve Jandarma kuvvetlerinin İtilaf Devletlerinin eline geçmesiyle beraber asayiş olayları artmış ve Osmanlı Devleti yaşanan hadiseler karşısında önlem almakta zorlanmıştır.

1918 yılının sonlarına doğru asayiş olayları artmış ve İngiliz Yüksek Komiser Vekili Webb, bu olaylar karşısında Osmanlı Hükümeti'ni suçlu bularak ikaz etmiştir[531]. Şehrin kontrolü için yaşanan bu gelişmeler komisyon tarafından da görüşülmüştür. Asayiş vakalarının artması üzerine Mütareke Komisyonu'nun 23 Aralık 1918 toplantısında Galip Kemali Bey, İngiliz murahhas Dids ile İngiltere ve

---

[525] Murat Aydoğdu, "Mütareke Döneminde (1918-1922) İstanbul'un Anadolu Yakasında Asayiş Problemleri", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü ***(Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)***, İstanbul 2009 s, 61.

[526]**BOA, DH. EUM. 6 şb.**,44/31 lef 1.2

[527] Ali Arslan, Abdurrahman Bozkurt, Ramazan Erhan Güllü, **Düşmanın Şehirdeki Hedefi-Milli Mücadele'de Polisler**, İstanbul 2011, s 63.

[528]"Mütareke Komisyonu", **İkdam**, nr 7827, 26 Kasım 1918, s.2.

[529] Sina Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele-I Mutlakıyet'e Dönüş (1918-1919)**, Ankara 2010, s. 92-93.

[530] Abdurrahman Bozkurt," İşgal İstanbul'unda Fransız-İngiliz İlişkileri", **90. Yılında Milli Mücadele Sempozyumları Bildirileri**, Ankara 2011, s.528.

[531]**Aynı eser**, s.527-528.

Fransa zabıtalarıyla görüşmüştür[532]. Komisyon bu görüşmeler yapmasına rağmen İtilaf Devletlerinin keyfi uygulamaları karşısında yetersiz kalmıştır. ve uygulamalar karşısında bir önlem olarak asayiş vakalarının kendisine bildirilmesi istemiştir.

2. Aykırı Uygulamalara Yönelik Örnekler

Osmanlı Devletinin tüm çabalarına rağmen Fransızlar şehrin kontrolünü ellerine geçirmeyi başarmışlardır. İtilaf Devletleri Yüksek Komiserleri, 17 Ocak 1919 tarihiyle Osmanlı zabıtasının başına General Fuller'i geçirerek İtilaf Komisyonu reisliğine atadıklarını Harbiye Nezareti'ne bildirmişlerdir[533]. "Haydarpaşa ve civarında bulunan İtilaf askerleri sokak başlarına nöbetçi yerleştirerek gelip geçenlerin üzerinde silah araması yapmaya başlamışlardır. Askerlerin başındaki kumandan "General Wilson'dan aldıkları emre göre şüphe ettikleri tüm evleri arayacaklarını" ifade ederek Osmanlı inzibat memurlarından kendilerine yardım etmelerini talep etmiştir. Osmanlı inzibat memurları bu talebi reddetmiş ve İtilaf kumandanları da ev arama işinden vazgeçmiştir. İtilaf askerlerinin bu kanunsuz girişimleri hemen Mütareke Komisyonu Başkanı Galip Kemali Bey'e aktarılmıştır. Hariciye Nezareti bu konuyu İngiliz Fevkalade Komiserliği'ne götürmüş ve arama yaptırılması fikrinden vazgeçildiği cevabını almıştır. Ancak ileride benzer talepler gelirse yine reddedilerek derhal Mütareke Komisyonu'na bilgi verilmesi istenmiştir[534].

Osmanlı Devleti ilk aylarda yaşanan hadiselere karşı koymaya çalışmış ve kısmen bazı uygulamaları reddedebilmiştir. Ancak bu durum uzun sürmemiş ve itilaf askerleri yeniden kendi isteklerine göre İstanbul'da hareket etmeye başlamışlardır. 18 Ocak 1919 günü Wilson'un emrine göre evleri arama isteklerinden vazgeçtilerse de iki ay sonra Fransızların Beykoz ve Yalıköy'deki iki Osmanlı hanesine tecavüz ettikleri vaka ile karşılaşılmıştır. Mütareke Komisyonu'na bildirilen bu olay karşısında komisyon bu tür olayların bir daha meydana gelmemesi için Anadolu

[532] "Mütareke Komisyonu", **İkdam**, nr 7855, 24 Aralık 1918, s.2.
[533] Mehmet Okur, İtilaf Devletlerinin İstanbul'daki Faaliyetleri, Osmanlı Hükümetleri Üzerindeki Baskıları ve Hükümetlerin Tutumları, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi(ATAM)**, Cilt XIX, Kasım 2003, s. 1142.
[534] Murat Aydoğdu, **a.g.t,** s. 65.

Kavağından Beykoz'a gidecek olan Fransız askerlerinin yanına birer Osmanlı inzibat memurunun verilmesine karar vermiştir[535].

Galip Kemali Bey riyasetinde toplanan Mütareke Komisyonu asayiş meselesine ait meseleler hakkında İtilaf Devletleri murahhasları ile görüşmüş[536] ve İngiliz ve Fransız memurların Müslüman halk için aramalar yapmaları ve tutuklayıp kendi bürolarına götürmelerinin mütarekeye aykırı olduğu hatırlatılmıştır. Ancak Hükümet ve komisyonun tüm girişimleri sonuçsuz kalmıştır[537]. İstanbul'da aramalar yapan İngiliz polisler, Haydarpaşa'dan Ankara'ya gitmekte olan Ankara merkez hastanesi Doktoru Yüzbaşı İzzeddin Efendinin çantasında bir Alman mavzeri ile bir miktar fişeklerin bulunması üzerine Kadıköy İngiliz Polis Kumandanlığına götürmüşlerdir. Ardından bu kişi Osmanlı Polis Kumandanlığına götürülmüşse de yaşanan bu asayiş olayı Mütareke Komisyonu'na bildirilmiştir[538].

Fransız askerleri tarafından 12 Ocak 1919 günü Paul Doran namlı şahıs Tophane'de Karabaş Mahallesi'nde Feyzi Kahya'nın kahvehanesinde kahvecilik eden Muhammed namlı şahsı Galata Doğruyol'da kasatura ile yaralamıştır. Sorguya çekilen Fransız askeri Osmanlı vatandaşının Fransız askeri ile tartıştığı ve silah taşıdığını görmesinden dolayı yaraladığını belirtmiştir. Hâlbuki bir başka fakiri darb ettiği için bunu önlemek isteyen kahveci Muhammed'e saldırdıkları öğrenilmiştir. Fransız askerinin bu hareketi Osmanlı Polis Müdüriyeti tarafından Mütareke Komisyonu'na bildirilmiştir[539].

2 Şubat 1335(1919) günü yaşanan bir başka hadise Şehremini'nde bir gazinoda iki Osmanlı vatandaşının birbirini yaralaması üzerine olay yerine gelip alaya müdahalede bulunan Fransız askerleri tarafından gerçekleştirilmiştir. Ardından karakola gelen Fransız askerleri, kişilerin elinde bulunan revolverin Fransız silahı olduğunu söyleyerek silaha el koymuştur. Fransız askerleri bölgede yaşanan asayiş olaylarına müdahalede bulunduğu gibi karakola gidip kendi kararlarını uygulatmak istemişlerdir. Polis müdüriyeti silahların iade edildiğini komisyona bildirmişlerdir[540]. Bir başka Fransız askeri ise bisikletlerinin çalındığını bahane ederek Davutpaşa

[535] **BOA, DH. EUM. 6 şb.,** 49/70 lef 4.
[536] "Mütareke Komisyonu", **Alemdar**, nr 87-1397. 18 Mart 1919, s.2.
[537] Mehmet Okur, **a.g.m.,** s. 1147.
[538] **BOA, DH. EUM. 5. şb**., 77/42.
[539] **BOA, DH. EUM. 5. şb,** 56/27.
[540] **BOA, DH. EUM. 5. şb**,77/29.

semtindeki evleri ve dükkanları aramaya başlamıştır. Osmanlı polisinin gerekli soruşturma ve aramayı yapacağını söylemesi üzerine hakaret eden Fransız askerlerinin bu müdahalesi de komisyona bildirilmiştir[541].

İstanbul'da gasp ve hırsızlık yapan iki Fransız askeri Davut Paşa'da mahalle bekçisi olan Mustafa Ağa'nın vazifesi esnasında sopasıyla saatini gasp eylemiş ve üzerine üç defa revolverle ateş ettiği Mütareke Komisyonu'na yazılmıştır[542]. Beyoğlu'nda bir dükkanı basarak zorla alkol alarak içen İngiliz askerler ise bakkalın üzerine hücum ederek paralarını gasp ettiği komisyona bildirmiştir[543]. Yaşanan bu asayiş olayları genel olarak Şubat ve Mart aylarında yoğun olarak yaşanmıştır. Ocak itibariyle şehrin inzibatını eline geçiren İtilaf kuvvetleri İstanbul'da bulunan ortamın daha da karışmasına ve Müslüman halk arasında korku ortamının doğmasına neden olmuştur. Mütareke Komisyonu'na bildirilen bu asayiş haberleri, İstanbul'da yaşanan adam yaralama, gasp, hırsızlık gibi suçlara İtilaf Devletleri askerlerinin dahil olduğunu ve istedikleri gibi karar alıp uyguladıklarını göstermektedir. Mütareke'ye aykırı uygulamalara devam eden ve her geçen gün İstanbul üzerinde denetimlerini arttıran İtilaf kuvvetleri asayişi tamamen bozarak İstanbul'un işgal edilmesini sağlamak için uğraşmışlardır. Polis Müdüriyeti Umumiyesinden Dâhiliye Nezaretine bildirilen bu vakalar neticesinde Dâhiliye Nezareti 29 Şubat 1335(1919) tarihli tezkere'ye vermiş olduğu cevapta; İtilaf askerleri tarafından gerçekleştirilen vakaların sona ermesi için İtlaf Komisyonu Reisi ile müzakerede bulunduklarını belirtmiştir[544].

İngiliz ve Fransız askerlerinin asayişe müdahale etmelerinin yanı sıra Yunan askerleri de İstanbul'da yaşanan olaylara karışmışlardır. Beyoğlu'nda hırsızlık yapan bir yunan vatandaşının Yunan sefareti yakınlarında "ben Yunan tebaasıyım gitmem" demesi üzerine Yunan memurları tarafından Osmanlı polisinin elinden alınmıştır.

---

[541] Polis Umum-i Müdüriyetinden Dâhiliye Nezaret-i Celilesine 18 Şubat 1335 (1919)tarihli yazılan yazı; DH**. EUM. 5. şb,**77/41.

[542] Polis Umum-i Müdüriyetinden Dâhiliye Nezaret-i Celilesine, 15 Mart 1335 (1919) tarihli yazılan yazı; **DH. EUM. 5. şb***,* 78/38.

[543] Polis Umum-i Müdüriyetinden Dâhiliye Nezaret-i Celilesine, 17 Şubat 1335 (1919) tarihli yazılan yazı; **DH. EUM. 6. şb,**49/11 lef 5.

[544] Dâhiliye Nezareti Emniyeti Umumiye Müdüriyeti'nden İstanbul Polis Müdür-i Umumiliğine 24 Şubat 1335 (1919) tarihli yazılan yazı; ;**DH. EUM. 6. şb,** 49/70 lef 8.

Yunan memurlarının Osmanlı polisini tahrik ederek işine müdahale ettiği komisyona bildirilmiştir[545].

İtilaf Devletlerinin bir başka vakası ise İttifak vatandaşlarını alıkoyarak gözetim altında tutmaları olmuştur. Büyükada İtilaf Kuvvetleri Kumandanlığının elinde olan ve haklarında sınır dışı kararı verilen 2 Alman vatandaşı Gülcemal vapuruna bindirilmek üzere Büyükada komiserliğine vermiştir. Ancak İngiliz zabıtası bu kişileri elinde tutmuş ve komutanlarından bir emir gelmeden teslim etmeyeceklerini belirtmişlerdir. Memleketlerine gönderilmediği gibi Osmanlı Polis Müdüriyeti, Mütareke Komisyonundan bu şahısların bir an evvel kendilerine teslimini istemiştir[546]. İtilaf Devletleri alıkoymanın dışında tehlikeli gördükleri İttifak Devletleri vatandaşlarının Osmanlı polisi tarafından yakalanıp sınır dışı edilmesini istemişlerdir. Heincrich von Eckart adında bir Alman vatandaşının bir an evvel İstanbul'dan çıkarılmasını istemişlerdir. Birinci Dünya Savaşı sırasında Almanya'nın Meksika Büyükelçisi olan bu kişi "Zimmermann Telgrafı" olayı ile tanınmaktadır. Meksika'nın Amerika'ya karşı Almanya yanında savaşa katılması için Alman Dışişleri Bakanından gönderilen bu telgrafı Eckart, Meksika Bakanına götürmüş ancak bu olayı Amerikan istihbaratı çözmüş ve ortaya çıkarmıştır. Savaştan sonra İstanbul'da olan bu zat İtilaf Devletleri için şüphe uyandırmıştır. Eckart'ın bulunup sınır dışı edilmesi komisyonda görüşülmüş ve İtilaf murahhasları bu gibi tehlikeli kişilerin bulunması işinin komisyona verildiğini belirtmişlerdir[547]. Eckart haricinde Gabriel Saman isminde bir kişininde Osmanlı polisince bulunup fotoğrafının çekilmesi ve İtilaf Devletleri temsilcilerine verilmesini istemişlerdir. Bu kişinin bulunup bir an evvel gemiye bindirilerek Almanya'ya gönderilmesini talep etmişlerdir[548].

İngilizlerin keyfi uygulamalarına bir de Yunanlılar eklenmiştir. Büyükada ve Heybeliada'ya yakın bir yerde bulunan İtilaf zırhlılarının adalara doğru ateş açtıkları öğrenilmiştir. Ada Rumlarının da katıldığı bu ateş talimleri ada sahillerine çok yakın

---

[545] Polis Umum-i Müdüriyetinden Dâhiliye Nezaret-i Celilesine 18 Şubat 1335 (1919)tarihli yazılan yazı; **DH. EUM. 5. şb**, 77/40.
[546] Polis Müdüriyeti Umumiyesinden Hariciye Nezareti Celilesinde Müteşekkil Mütareke Komisyonu Riyaset-i Alisine 4 Haziran 1335 (1919) tarihli yazı; **BOA, HR, SYS,** 2710/4 lef 1.
[547] **BOA, HR SYS**, 2710/4 lef 1-2.
[548] **BOA, HR, SYS**, 2708/02 lef 17-18.

olacak şekilde yapılmıştır. Polis Müdüriyet yaşanan bu hadiseyi General Fuller'e yazmıştır. Ardından Mütareke Komisyonu vasıtasıyla Yunan Fevkalade Komiserliğinden gerekli önlemi alması istenmiştir[549].

Osmanlı Polis Müdüriyetinden Dâhiliye Nezaretine bildirilen bu asayiş olayları komisyon vasıtasıyla İtilaf Devletleri temsilcilerine belirtilmiştir. İstanbul'un asayişini üstlenen ve bu yönde kararlar alan İtilaf Devletleri karşısında komisyon yaşanan günlük asayiş olayları karşısında önlemler almaya çalışmıştır. Osmanlı Devleti bir önlem olarak da asayiş olaylarının Dâhiliye Nezaretine bildirilmesinden sonra Mütareke Komisyonu'na da yazılmasını istemiştir. Ancak İtilaf Yüksek Komiserleri günden güne tüm asayişi ellerine almış ve meydana gelen vakalara İtilaf polis memurları müdahale etmiş ve böylece asayişe müdahale edecek herhangi bir Osmanlı Devleti kurumu kalmamıştır.

B. OSMANLI ORDU VE JANDARMASI HAKKINDA KOMİSYON KARARLARI

Mondros Mütarekesinde ordunun durumu; sınırların denetlenmesi ve içte asayişin korunması için gerekli olan birliklerin dışındaki Türk ordusunun derhal teslimi, savaş gemileri ile ordunun silah, araç ve gereçleri müttefiklere verilmesi şeklinde kabul edilmiştir[550]. Orduda bulunacak asker sayısı ise mondros mütareke görüşmelerinde İngilizlerin teklifi ile hudutların korunması ve asayişi için lüzumlu asker sayısının İtilaf Devletleri tarafından belirleneceği ifade edildiyse de daha sonra bu hüküm Osmanlı Hükümetinin re'yi alındıktan sonra kararlaştırılacaktır" şeklinde değiştirilmiştir[551]. Terhis işlerini yürütmek ve buna dair önlemler almak için Harbiye Nezareti tarafından bir komisyon kurulmuştur. Sadrazam Ahmet İzzet Paşa tarafından "Terhis Talimatnamesi" adıyla yayınlanan 20 maddelik talimatname'de

[549] Murat Aydoğdu, **a.g.t**., s.190.
[550] Zekeriya Türkmen**, Mütareke Döneminde ordunun Durumu ve Yeniden Yapılandırılması(1918-1920)**Ankara 2001, s.27., ; Ali Arslan "Sevr'e Göre Türkiye'nin İktisadi Yapısı", **90. Yılında Milli Mücadele Sempozyumları Bildiriler,** Ankara 2011, s. 221.
[551] Türk İstiklal Harbi , I. Cilt, **Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı**, Ankara 1962, s 39., Rauf Orbay, **Cehennem Değirmeni Siyasi Hatıralarım,** 1, İstanbul 1993, s. 103.

terhis işlemlerine ait hususların ne şekilde gerçekleştirileceği belirlenmiştir[552]. Terhis ile beraber 400 binleri bulan Osmanlı Ordusu 1 Nisan 1919 tarihinde müttefiklerin istekleri doğrultusunda sadece kağıt üzerinde 65.464 kişi civarına indirilmiştir[553].

Mütareke Komisyonu'nun da ordunun terhisi hakkında görüşmeler yapılmıştır. Komisyon'da bulunan İngiliz murahhası Deeds terhis meselesi ile yakından ilgilenmiş ve ordunun bir an evvel terhis edilmesini Galip Kemali Bey'den talep etmiştir[554]. İngilizlerin en önem verdiği ve bir önce terhis edilmesini istediği ordu Kafkaslarda bulunan Yakup Şevki Paşa'nın kumandası altındaki 9. Ordudur. İtilaf Devletleri, Rusya'da çıkan Bolşevik ihtilalini mümkün olursa bastırmak ve orada normal rejimi iade etmek veya hiç olmazsa sınırlandırmak ve zararsız hale getirmek için bu hususta da Kafkasya ve Azerbaycan'daki Osmanlı kuvvetlerinin geri alınmasını istemişlerdir[555]. Osmanlı Devleti bu ordunun terhisi sırasında bir kısım tümenleri kısmen lağvetmiş, bir kısmını da başka yerlere sevk etmiştir. Terhis işlemi Kasım ve Aralık ayında olduğu için nakil ve çekilme işi zor şartlar altında devam etmiştir. Sevk için vapur sıkıntısı çekildiğinden bazı birlikler karadan nakledilmiştir[556]. Çekilen bu zorluğu Galip Kemali Bey anılarında ifade etmektedir. Galip Kemali Bey, askerleri Batum yolu ile denizden nakil etmek için Karadeniz'de bulunan gemilerden beş on tanesinin terhiste kullanılmasını istemiştir. Ancak General Dids, razı gelmeyerek askerlerin karadan nakillerinde ısrar etmiştir. Galip Kemali Bey kış ayında askerin karadan nakil edilmesinin mümkün olamayacağını ifade etmesi üzerine "oraya nasıl gittilerse öyle dönerler" cevabını almıştır[557]. İngiliz murahhasın bu düşüncesi İtilaf Devletlerinin mütarekeye olan bakış açılarını ve mütareke döneminin bir hesaplaşma olduğunu bize göstermektedir. İngilizler Batum'u işgal etmek için acele etmiş ve Osmanlı askerlerinin bir an evvel bölgeyi

---

[552] Terhis emri alındığı zaman yapılacak işlemler için ayrıntılı olarak bakınız, Mehmet Okur, "Mondros Mütarekesine Göre Osmanlı Ordusunun Terhis Edilmesi ve İngilizlerin Müdahaleleri", **Hacettepe Üniversitesi Cumhuriyet Tarihi Araştırma Dergisi (CTAD),** Bahar 2005 Ankara, s. 131-134.; Savaş Açıkkaya-Akın Çelik, **Bir Devrin Sonu Mondros**, İstanbul 2014, s.189.

[553] Zekeriya Türkmen, "30 Ekim 1918 Mondros Ateşkes Antlaşmasına Göre Türk Ordusunun Kuruluş ve Kadrosuna Bir Bakış", **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, Sayı 11, Yıl 2000, s.630.

[554] G. Kemali Söylemezoğlu, **a.g.e.**, s. 29.

[555] Tayyib Gökbilgin, **Milli Mücadele Başlarken Mondros Mütarekesi'nden Büyük Millet Meclisi'nin Açılmasına**, İstanbul 2011, s. 34.

[556] Sabahattin Selek, **Anadolu İhtilali**, Cilt I, İstanbul 2004, s. 188-199.

[557] G. Kemali Söylemezoğlu, **a.g.e.**, s.29.

boşaltmasını istemiştir. Güvenli ve sağ sağlim terhis edilmeleri onlar için bir önem teşkil etmemiştir. Yakup Şevki Paşa kısa zaman içinde bölgeyi boşaltma talebi karşısında direnmiştir. Nitekim Paşa'nın bu ağır davranışı İngilizleri sinirlendirmiş, Osmanlı Devleti'ne baskı yapmaya başlamışlardır[558].

Mütareke Komisyonu'nun 28 Temmuz 1919 tarihli toplantısında, İtilaf Devletleri murahhasları Fahrettin Bey'den; mütarekenin askeri işleri ile ilgili maddelerin ne derece icra edildiği, Türk ordusunun insan gücü ve sahip olduğu malzemeler, sahaya yerleşimleri, farklı birlik ve malzemelerin konumlandırılması (silah, top, gıda maddeleri vs depoları) top, tüfek ve erzak depolarının asker ve malzeme mevcudunu ve bunların nerelere dağılmış ve yerleştirilmiş olduğunu içeren bir rapor istemişlerdir. Bu raporun 4 Ağustos 1919 Pazartesi gününden evvel komisyona iletilmesini istemişlerdir[559]. Komisyon bu talepleri Hariciye Nezaretine iletmiştir. Hariciye Nezaretinden Harbiye Nezaretine gönderilen tezkire'de Osmanlı ordusunun durumuna dair bu bilgilerin İtilaf Devletlerince istendiği ve belgelerin Ağustos ayının ikinci cumartesine (16 Ağustos) kadar iletilmesi istenmiştir[560]. Damat Ferit Paşa tarafından Harbiye Nezaretine yazılan ertesi günkü tezkire'de;

"Mütarekenamenin umur-ı askeriyeye taalluk eden mevadının ne mertebeye kadar icra edilmiş olduğu ve top ve tüfek ve erzak depoları misillü Ordu-yı Hümayunun fi'l-hâl asker ve malzeme nokta-i nazarından mevcudu ve bunların nerelere dağılmış ve yerleştirilmiş olduğunu mübeyyin bir layihanın Ağustos'un 4. Pazartesi gününden evvel kendilerine tevdii Mütareke Komisyonu'na memur itilaf murahhasları tarafından talep olunmuştur, bu suallere itay-ı cevap nezaret-i celilerince ariz ve amik mütalaadan ve cevap itası mümkün olup olmadığına etrafiyla teemmülden sonra mümkün olabileceğinden evvel be-evvel mutalaa-i aliyyelerinin inbası mütemennadır efendim."

---

[558]Zekeriya Türkmen, **a.g.e.** s.37.

[559] 28 Temmuz 1919 tarihli Mütareke Komisyonu Toplantısı***; BOA, HR SYS***, 2708/2 lef 8.; "Mütareke Komisyonu", **İkdam** , nr 8070, 29 Temmuz 1919, s.2.

[560] Hariciye Nezaretinden Harbiye Nezaretine 30 Temmuz 1335 tarihli tezkire; (1919); **ATASE, İSH,** K:21, G:120 , B:120-1.

denilerek ordu ile bilgilerin iyice düşünüldükten sonra karar verileceği bildirilmiştir[561]. Harbiye Nazırı Nazım Paşa'dan Hariciye Nazırı Damat Ferit Paşa'ya 30-31 Temmuz tezkirelerine dair 3 Ağustos 1335(1919) tarihli verilen cevapta; İstenilen bu cetvellerin daha evvel temin edildiği gibi yeniden sunulmasının bir mahzuru olmadığını ve raporların İtilaf Devletleri murahhaslarına takdim edileceğini belirtmiştir. Ordu-yu Hümayunun harp nizamı, konuşu, umumi kuvvetleri, harp vasıtaları ve kuvvetleri hakkındaki bilgilerin mahrem olmakla beraber raporların öncelikle Harbiye Nezaretinde bulunan delegelere verildiğinden İtilaf murahhaslarına sunulmasının bir mahzur olmayacağını bildirmiştir. Komisyon aracılığıyla İtilaf temsilcilerine verilmesi bir sorun oluşturmamıştır. Erzak ve ambarların mevcudu hakkında ise; İstanbul ve Osmanlı Devleti sınırlarında bulunan erzak depolarının olmadığını, kıtaat ihtiyacının ise aşar ve mübayaa vasıtasıyla karşılandığını belirtmiştir. Her kolordunun kendi bütçesi dahilinde iaşesini temin etmekte olduğundan Harbiye Nezaretinin ambarların muhteviyatı hakkında bilgisi olmamaktadır[562]. Raporların tamamı 4 Ağustos'ta yapılan komisyon toplantısına yetişmemiş ve Mütareke Komisyonu Başkanı Fahrettin Bey bir iki güne kadar hazırlanıp İtilaf murahhaslarına teslim edileceğini bildirmiştir[563]. Raporlar hazırlanırken Eskişehir Mutasarrıflığına çektiği telgrafta; Mütareke şartlarına göre cephane depolarının muhafazası ile mütareke şartları haricinde bir teklif yapılması hususundaki konunun halli için Mütareke Komisyonu'na başvurulması gerektiğini bildirmiştir[564]. Hariciye Nezaretince kurulmuş olan komisyon mütareke şartları haricinde yapılacak her türlü isteğin ve muhatabının kendisi olduğunu Osmanlı vilayet ve mutasarrıflıklarına bildirmiştir. 11 Ağustos toplantısında ise Fransız Murahhas General Berthelemy, orduların güncel durumunun ve istihbaratlarının tamamının en yakın zamanda İtilaf murahhaslarına bildirilmesini yinelemiştir[565]. İtilaf Devletleri Osmanlı Devletinin her türlü savunmaya yönelik güçlerini ellerinden aldığı gibi geride kalan kuvvetleri ve teçhizatı hakkında kendilerine detaylı bilgi verilmesini istemişlerdir.

---

[561] Hariciye Nezaretinden Harbiye Nezaretine 31 Temmuz 1335 tarihli tezkire; (1919); **ATASE, İSH,** K:21, G:121, B:121-1.
[562] **ATASE, İSH,** K:89, G:42, B:42-1.
[563] **BOA, HR SYS,** 2708/2 lef 10.; "Mütareke Komisyonu", **İkdam**, nr 8077, 5 Ağustos 1919, s.1.
[564] **BOA, DH. ŞFR**, 103/59 lef 1.
[565] **BOA, HR SYS**, 2708/2 lef 9.

Mütareke Komisyonu'nun da Osmanlı jandarması ile ilgili alınan kararlar görüşülmüştür. İtilaf Devletleri İstanbul'a gelir gelmez asayişi sağlamak için Polis, Jandarma gibi kuvvetlerin denetimlerini ellerine almaya çalışmışlardır. Mondros mütarekesinin ardından da Fransa Yüksek Komiserliği Osmanlı jandarmasıyla ilgilenmiş ve jandarma üzerinde tahkikat yapmak üzere Fransız Albay Foulon'u İstanbul'a çağırmıştır. Albay Foulon, Osmanlı jandarma müfettişi olarak görevlendirilmiştir[566]. Jandarmanın Anadolu'da güvenliği ve asayişi sağlamak için görevini yerine getirmeye çalışması İtilaf Devletlerinin bu durumdan hoşnut olmamasına neden olmuştur. Damat Ferit Paşa Anadolu'da Osmanlı askeri kadrolarının kendisine karşı teşkilatlandığını görmüş ve buna karşı bir önlem olarak 15 Mart 1915 tarihli yayınladığı kararname ile jandarma'yı tarihinde ilk kez Dâhiliye Nezaretine bağlamıştır[567]. Nisan ayı ile birlikte Dâhiliye Nezaretine bağlanan jandarmanın sayısı kısa sürede arttırılmış ve jandarma teşkilatı Jandarma Genel Müfettişi Foulon ve Damat Ferit Paşa tarafından oluşturulmuştur[568].

Dâhiliye Nezaretine bağlı olan jandarmanın bir ara Harbiye Nezaretine bağlanmasını istenmiştir. Mütareke Komisyonu'nun 1 Eylül 1919 tarihli toplantısında İtilaf murahhasları, Jandarma Umum Kumandanlığının Dâhiliye Nezaretine bağlı olduğunu ve katiyen Harbiye Nezaretine geçmesini kabul etmeyeceklerini açıklamışlardır[569]. Bab-ı Aliye gönderdikleri yazıda; Fransa, Büyük Britanya ve İtalya Yüksek Komiserleri tarafından Osmanlı askerlerinin Harbiye Nezaretine transfer edilmesi konusunda kararlar aldıklarını bildirmişlerdir. Osmanlı Devleti tarafından alınacak bu kararın Mütareke şartlarına aykırı olduğunu ifade edilerek Osmanlı askerlerinin Dâhiliye Nezaretinden Harbiye Nezaretine transfer edilmesine hiçbir şekilde izin veremeyeceklerini ifade etmişlerdir[570]. İtilaf Devletleri Yüksek Komiserlikleri Jandarmanın Harbiye Nezaretine bağlanması durumunda kuvvetleneceğini, asayişi ve güvenliği sağlamak için İstanbul'da ve Anadolu'da İtilaf

---

[566] Abdurrahman Bozkurt, **a.g.e.**, s. 483-485.
[567] Ali Arslan, Abdurrahman Bozkurt, Ramazan Erhan Güllü , **a.g.e.,** s. 124., Necdet Koparan, "Türk Jandarma Teşkilatı (1908-1923)", Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, **(Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)**, Ankara 2007, s.70-71.
[568] Haluk Selvi, "İstanbul Hükümetinin Kuva-yı Milliye Hareketini Bölme Teşebbüsü: Jandarma Umum Kumandanı Kemal Paşa'nın Batı Anadolu Gezisi ve Sonuçları", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, sayı 44, cilt 15, Ankara,1999, s.549-550.
[569] 1 Eylül 1919 tarihli Mütareke Komisyonu Toplantısı, **BOA, HR SYS**, 2708/2 lef 12.
[570] **BOA, HR SYS**,2708/2 lef 20.

Devletlerinin uygulamalarına karşı koyacaklarını düşünmüşlerdir. Ayrıca İtilaf murahhasları Türk jandarmasının silahlanmasına ait yapılacak değişikliğin Yüksek Komiserlikler tarafından belirlenen kararlar tarafından uygulanması gerektiğini bildirmişlerdir. Osmanlı jandarmasının silahlanma reformu ile tam bir rapor sunulmasını istemişlerdir. Özelliklede silah sayısı, muhafaza edilecek depoları belirten bu raporun bir sonraki oturumdan evvel Mütareke Komisyonuna sunulması istenmiştir[571]. Mütareke döneminde jandarma kuvvetinin her ne kadar Fransızlar tarafından kontrol altına alınmaya çalışıldığı gözlenmişse de İtilaf Devletleri Yüksek Komiserliklerine bağlı olarak faaliyet sürdürmüştür. Jandarma hakkındaki idari kararlarda Yüksek Komiserler tarafından alınmıştır[572]. Komisyon jandarma meselesinde de İtilaf Devletlerinin aldığı kararları olduğu onaylamak zorunda kalmıştır.

C. OSMANLI DEVLETİ'NDEKİ HAPİSHANELERİN DENETLENMESİ VE HAPİSHANELER KOMİSYONU

Mondros Mütarekesi'nin 4. maddesi gereğince İtilaf harp esirleriyle Ermeni esirlerinin ve mevkuf Ermenilerin tahliye edilmesine karar verilmiştir. "Adliye Nezareti esirlerden hapsedilenlerinde tahliye ve teslimini istediği için hükümete müracaat etmiştir. Bunun üzerine 12 Teşrinisani 1334 (12 Kasım 1918) tarihinde "İtilaf esirlerinden hapsedilenlerin tahliye edilmelerini ve bu esirlerin kendi ülkelerinin memurlarına teslim edilirken ne gibi suçlardan dolayı mahkûm olduklarının bildirilmesi gerektiği" kararı alınmıştır. Bu karar üzerine 14 Kasım 1918 tarihinde Adliye Nazırı Dâhiliyle Nezaret-i Celilesine gönderilen bir yazı ile "Mütârekenâme'nin dördüncü maddesi hükmünce harp esirlerinden ve sivil esirlerden gerek mahkûm gerekse mevkuf bulunanların İtilaf hükümetlerine teslimi lazım geldiği için bunların suçları, ceza süreleri ve cezalarından ne kadarını çektiklerini belirten bir yazı yazıp ilgili makamlara teslimleri için valiliklerin bilgilendirilmesini"

[571] **BOA, HR SYS**, 2708/2 lef 9.
[572] Ali Arslan, Abdurrahman Bozkurt, Ramazan Erhan Güllü, ***a.g.e.***, s.125.

istenmiştir"[573]. Osmanlı Devleti başlangıçta hapishaneler ile ilgili kararlar alarak uygulamaya koymuştur. Ancak İstanbul'a gelir gelmez hemen harekete geçen İtilaf Devletleri diledikleri hapishaneleri denetleyerek istedikleri kişileri hapishanelerden çıkarmaya başlamışlardır. Bu kişiler genelde Ermeni ve Rum vatandaşları olmuştur[574]. "İtilaf temsilcileri, hapishane teftişlerinde, sadece Ermeni değil Rum tutuklu ve hükümlüleriyle ilgilenmiş; çoğunlukla Osmanlı yöneticilerinin haklı itirazlarına rağmen Ermeni ve Rum tutuklu ve hükümlülerin birlikte serbest bırakılmalarını sağlamaya çalışmışlardır. Öyle ki; bu serbest bırakma girişimleri sadece İtilaf kontrol subaylarıyla sınırlı kalmamış artan oranda İtilaf kuvvetlerine mensup polis subayları ile askerleri tarafından da kolaylıkla uygulanır olmuştur"[575].

Dâhiliye Nezareti 4. maddenin anlaşma gereği yerine getirildiğini ancak İtilaf Devletlerinin hırsızlık, adam öldürme gibi suçlara bulaşan Rum ve Ermenilerin hapishanelerden çıkarmak için teşebbüste bulunduğunu belirtmiştir. Mütarekeden sonra cinayet suçu işleyen bütün Hristiyanların hepsini salmışlar ve buna misal olarak eski Edirne Valisi Halil Bey'in oğlunu halkın huzurunda öldüren ve suçüstü tutuklanan katili tevkifhaneden bırakmak gibi hukuku ihlal eden davranışlarda bulunmuşlardır. İtilaf memurları suçluları bırakmaları hakkında sebep olarak hapishanelerin kötü şartlarını öne sürmüşlerdir. Yetersiz kalan hapishanelere ek olarak yeni hapishanelerin inşasına başlanılmış ve maddi imkânlar dahilinde ıslah yapılmıştır. Dâhiliye Nezareti 23 Ocak 1919 tarihli tezkeresinde İtilaf Devletlerinin bu hareketlerine nihayet vermesini istemiştir. Ancak hükümetin önlem almaya çalışması çare olmamış ve İtilaf görevlileri hapishanelerin denetimini ellerine almaya devam etmiştir[576].

İngiliz Kumandanlarından Heatcore Schmit, tevkifhaneye giderek zorla bütün koğuşları gezmiş ve Müslüman olmayan ne kadar tutuklu varsa hepsinin salınmasını istemiştir. Mütareke ahkâmına ait asayişle ilgilenmesi için Harbiye Nezaretince kurulan Mütareke Komisyonu ise yaşanan bu hadise üzerine komisyonun İngiliz Delegesi olan Deeds'e şikâyette bulunmuştur. Şikâyet üzerine

[573] Mücahit Özçelik, "Birinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'deki Yabancı Esirler", **(Yayınlanmamış Doktora Tezi)**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2010, s.200.
[574] Mehmet Okur, **a.g.m.,** s.1144.
[575] Mustafa Budak, "Mütareke Döneminde İtilaf Devletlerinin Müdahaleleri (30 Ekim 1918- 15 Mayıs 1919)", **İlmi Araştırmalar Dergisi**, S. 5., 1997, s.97.
[576] **BOA. DH. MB. HPS,** 79/39.

Albay Heatcore Schmit, tevkifhane'de bulunan mahkûmların birçoğunun aylardan beri sorguya çekilmeden tutuklu bulunduğunu bir kısmının ise bakımsızlıktan öldüğünü belirterek kendisini haklı çıkarmaya çalışmıştır. İngilizlerin salınmasını istediği mahkûmların hepsi gayrimüslim vatandaşlardır. Türk mahkûmları için hiçbir açıklama yapılmamıştır. Galip Kemali Bey yaşananlara hak vererek her türlü şikâyet için Muhtelit Mütareke Komisyonu'nun var olduğunu ve buraya başvurmaları gerektiğini ifade etmiştir. Aksi takdirde Osmanlı Hükümetinin bu mahkûmların mesuliyetlerini hiçbir şekilde almayacağını belirtmiştir. Yaşanan bu olayın ardından Smith komisyona yeniden başvurarak tevkifhanelerin teftiş edilmesini istemiştir[577]. Harbiye Nezareti hapishanesi ile İstanbul Hapishane-i Umumiyesi ziyaret ve teftiş edilmiştir. Damat Ferit Paşa'nın isteği üzerine Mütareke Komisyonu Reisi Galip Kemali Bey ile İtilaf Devletleri azaları ile yapılan teftişlerde; tutukluların durumu ve hasta olanlarının hastanelere nakli için kararlar alınmıştır. Teftiş sonucu komisyon tarafından kararlar alınmıştır. Buna göre; ağır hastaların tedavi için ayrı odalara alınması, odaların badana yaptırılması, hasta olanların mutlaka temiz bir odada muayene ettirilmesi gibi hapishanelerin durumunu tez zamanda iyileştirmek için pek çok önlem alınmaya çalışılmıştır. Galip Kemali Bey ve heyet o günlerde yalnız bu iki hapishaneyi gezebilmiştir. Ancak İtilaf Devletlerinin her geçen gün hapishaneler üzerindeki etkilerini arttırmaya başlamış, Rum ve Ermeni askerlerini serbest bırakmanın dışında İngiliz savaş tutsaklarına kötü muamele ettiklerini ileri sürdükleri 23 kişininde kendilerine teslim edilmesini istemişlerdir. İngiliz Yüksek Komiserliği bu kişilerin mütarekeye uymamak, mütarekenin uygulanmasını engellemek, İngiliz kumandan ile subaylarına saygısızlık ettikleri gerekçesiyle teslimini istemiştir[578]. Hâlbuki tüm bu sebepler İngilizlerin İstanbul'a geldikleri günden beri yaptıkları muamelelerin özetidir. Yapılan teftişler neticesinde belirtilen eksiklikler imkân dahilindeki kanuna uygun olarak yerine getirilmeye çalışılmıştır. Ancak birçoğunun yerine getirilmesi mütareke döneminde pek mümkün olmamıştır[579]. İtilaf Devletlerinin asıl maksatları hapishaneleri iyileştirmek değil hapishanelerdeki

[577] Galip Kemali Söylemezoğlu, **a.g.e.**,s.40-41.
[578] Mehmet Okur, **a.g.m.**, s.1146.
[579] Mücahit Özçelik, "Mütareke Dönemi'nde Osmanlı Hapishanelerinin Durumu", **Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Enstitüsü, Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, S. 14, Güz /Ankara 2011, s.27.

gayrimüslimleri serbest bırakarak kendi lehine bir kamuoyu yaratmak ve desteğini almak olmuştur[580].

Mütareke Komisyonu'nun 28 Temmuz 1919 tarihli toplantısında hapishane komisyonu ile ilgili şu kararlar alınmıştır:

1. *Türk hapishanelerinin gözetimi için Türk Mütareke Komisyonu yakınında bulunan delegeler Yüksek Komisyon tarafından atanmıştır. Bunların yardımcıları ise söz konusu hapishanelerdeki faaliyetlerin ve alınan ölçülerin gerçekleştirilmesini etkin olarak gözetmeyle yükümlü 3 müttefik memurdan oluşmaktadır.*
2. *Delegeler ve yardımcıların bir bölümü kişisel olarak Müttefik Polis Şefi'nin yanında ve diğer bölümü ise Türk polisi yanında görevlendirilecektir; herhangi bir anda İstanbul'daki herhangi bir hapishaneye girme hakkına sahip olacaklardır. Bunun için Osmanlı Hükümeti tarafından onaylanmış kişisel kartların Fahreddin Bey aracılığıyla teslim edilmesi talep edilmektedir. (izin verildiğine dair)*
3. *3 müttefik temsilcinin imzalamış olduğu belge, bu kararları ifade etmekle birlikte hapishane hizmetleriyle ilgili iyi bir bilgiye sahip Türk bir memurun Bâb-ı Âli tarafından Hapishaneler Komisyonunun yanına atanması talep edilmektedir, bu belge gereğini acil olarak yapacak olan Fahreddin Bey'e teslim edilmiştir[581].*

İtilaf Devletleri Yüksek Komiserleri hapishanelerin teftiş edilmesi görevini Mütareke Komisyonu üyelerine vermeyi kararlaştırmışlardır[582]. Mütareke Komisyonu Muhtelit Hapishaneler Komisyonu'nun görev ve yetkilerini belirlemiştir. Bu komisyonun esas görevi hapishanelerin içinde bulunduğu faaliyetler ile ilgilenmek ve bunları teftiş etmektir[583]. Daha evvel Mütareke Komisyonu Reis olan

[580] Abdurrahman Bozkurt, **a.g.e.**, s .665.
[581] **BOA, HR SYS**, 2708/2 lef 8.
[582] Tülay Alim Baran, "Mütareke Döneminde İtilaf Devletlerinin Hapishaneler Üzerindeki Denetimi", **Belleten**, C. LXXII, S. 263, Ankara(Nisan) 2008, s.160.; Mücahit Özçelik, **a.g.m**., s.31.
[583] Feridun Ata, "Mütareke Döneminde İtilaf Devletlerinin Hapishanelere Müdahaleleri ve Gayrimüslim Mahkûmları Tahliye Etmeleri", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, XX, 60, (Kasım 2004), s. 732. ; Mümin Yıldıztaş, "Mütareke Döneminde Suç unsurları ve İstanbul Hapishaneleri",

Galip Kemali Bey ile yapılan teftişin ardından bu kez hapishane komisyonu hapishanelerin teftişi ve denetimi ile ilgilenecektir. Hapishaneler Komisyonu Eylül 1919'da İstanbul'daki hapishaneleri teftiş etmeye başlamıştır. İstanbul'da yeterli hapishane olmaması nedeniyle daha evvel yapımına başlanmış olan ve inşaatı devam eden hapishaneler içinde karar alınmıştır. Bunlardan biri olan Üsküdar Hapishanesine Ekim ayı sonunda mahkûm ve mevkufların bir kısmının yerleştirilmesine karar verilmiştir[584]. Aralık ayında teftişe başlayan heyet Şubat 1920 yılında raporu tamamlamıştır. Bu raporda Bursa, Adapazarı, İzmit, Gebze, Bilecik Eskişehir, Ankara, Kütahya, Afyon, Karahisar, Akşehir, Konya ve Ilgın yer almıştır. Bursa'daki hapishaneler hakkında sıkışık olduğu ve temiz olmadığı bildirilmiştir. Ayrıca gıdanın yetersiz oluşu ve davası görülmemiş pek çok mahkûmun var olduğu belirtilmiştir. Adapazarı'ndaki hapishanenin ve tutukluların durumu iyi vaziyettedir. İzmit'teki hapishanede erkeklerin olduğu bölüm kötü bulunmuştur. Firarların önlenmesi için önemler alınmıştır. Gebze'deki hapishane için badana yapılması öngörülmüş ve teftiş heyetinden Osmanlı azası Bekir Bey kaymakama bir miktar para verilmiştir. Geyve içinde gerekli düzenlemeler için para yardımında bulunulmuştur. Bilecik hapishanesinin hapishane müdürünün gayretleriyle temiz tutulduğu ve buradaki ağır hastaların hastaneye sevki istenmiştir. Eskişehir hapishanesi için inşaat yapılmasına ve gardiyan sayısının artırılmasına karar verilmiştir. Ankara'da tutuklu olan ancak mahkemeye çıkarılmayan mahkûmlar için gerekli kararlar alınması istenmiştir. Diğer hapishaneler içinde benzer kararlar alınarak teftiş raporu sunulmuştur[585]. Yapılan teftiş sonrası hapishanelerin durumları göz önüne alındığında mütareke dönemi içerisinde bozulan asayişin hapishanelere de yansıdığı görülmektedir. Hapishane müdürü ve memurlarının davranışları, sık sık teftişten uzak olması şartları daha da zor bir hale getirmiştir. Gönderilen bu raporlar ile tüm eksiklikler giderilmeye çalışılmıştır.

İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, **(Basılmamış Yüksek Lisans Tezi),** İstanbul 1997, s.73.

[584] Üsküdar Paşakapısı Tevkifhanesi için bkz Yüksel Çelik, "Hapishane Tarihimizden Bir Kesit: Üsküdar Paşakapısı Tevkifhanesi ve Mütareke Dönemi'nde İşgali", **Belleten**, C. LXXII, Ankara(Ağustos) 2008, S.264, s.617.

[585] **BOA, DH. MB. HPS.M,** 41/32 Aynı belge ve raporların detayları için ayrıca bkz, Mücahit Özçelik, **a.g.m.**,s. 31-36.

Tüm bu çalışmalara rağmen İtilaf Devletleri hapishanelerden gayrimüslimleri çıkarmaya devam etmiştir. Bunu yaparken de Osmanlı Devletinin tatil günü olan Cuma gününü tercih etmişlerdir. Dersaadet hapishanesinde suçlu olarak tutulan Rumların Fransız Polis Zabiti Tina tarafından hapishaneden çıkarılması üzerine Dâhiliye Nezaretinden yeniden bir tezkire yazılmıştır. 9 Kanunievvel (Aralık) 1335(1919) tarihli tezkere ile memurların kararlara uyması ifade edilerek hapishanelerden mevkuf çıkarma işinin Hapishane Müdüriyeti Umumiyesi vasıtasıyla talep olunacağı belirtilmiştir. Ancak bu hususa Fransızların uymadığı aşikârdır. Fransız zabitleri Cuma gününün resmi tatil olduğunu bilemediklerini söylemiştir. Ancak İngiliz ve Fransız görevlilere refakat eden Ermeni ve Rum tercümanların resmi tatil gününü bilmektedir. Dâhiliye Nezareti bir mahkûm talep edileceği zaman bu talebin Hapishaneler Müdürü Umumiyesine yirmi dört saat önceden ve Cuma günü olmamak şartıyla müracaat edilmesini ve Mütareke Komisyonu aracılığıyla görevlilerle irtibatta bulunulması gerektiği ifade edilmiştir[586]. Ancak Dâhiliye Nezaretinin tavır ile tutumu aynı olmamıştır. İtilaf Devletlerinin başvuruları üzerine tutukluların salınmasına izin vermiştir. İtilaf Devletlerinin Osmanlı Hükümetine nota vererek 10 gün içinde davaları bitirilmeyen mahkûmları tahliye edeceklerini belirtmeleri üzerine Dâhiliye Nezareti Adliye ve Hariciye Nezaretine telgraf göndererek küçük suçlara sahip olanların salıverilmesini, büyük davaların ise tez zamanda bitirilmesini istemiştir[587]. Dâhiliye Nezaretinin bu tutumu Osmanlı içerisinde bir karışıklığa neden olmuştur. Mahkûmlar üzerindeki tek yetkili kurumun Adliye Nezareti olduğu bilinse de yaşanan bu karışıklıktan İtilaf Devletleri faydalanmıştır. Bu karmaşa onların daha rahat karar alıp mütarekeye aykırı uygulamalarına neden olmuştur. Dâhiliye Nezareti kuraldışı uygulamalar karşısında Mütareke Komisyonuna bir muhtıra yazısı göndermişse de keyfi uygulamaları engelleyememiştir[588].

İtilaf Devletlerinin hapishaneler üzerindeki etkisi sadece görevlilerle sınırlı kalmamış İtilaf Orduları Kumandanı Korgeneral Wilson tarafından da müdahalede bulunulmuştur. İstanbul hapishanesini teftiş eden Wilson, hapishaneden kaçan

[586] **BOA, DH. MB. HPS**, 98/50.
[587] Feridun Ata, **a.g.m.**, s.737.
[588] Tülay Alim Baran, **a.g.m.**, s 173-174.

firariler üzerinde önemle durmuştur. Wilson, firarlardan Osmanlı memurlarını sorumlu tutarak bu konuyu mütarekeye aykırı olarak görmüştür[589]. Mütareke Komisyonu 10/09/1335 (1919) tarihli toplantısında İtilaf murahhasları İtilaf Devletlerinin esirlerine yapılan muamele ve yaşanan firarlar için hapishaneleri teftişe karar vermişlerdir[590].

Hapishaneler meselesinde Mütareke Komisyonu aracı bir makam olarak görülmüş ve komisyonun toplantılarında mahkûmlar ve hapishaneler hakkında kararlar alınmıştır. Ancak komisyonun kurulduğu ve Galip Kemali Bey tarafından başkanlığını yürüttüğü ilk zamanlarda yaşanan vakalarda bizzat komisyona başvurulması istenmiş ve İngiliz Kumandanı Smith'in komisyona başvurması sağlanmıştır. Ancak ardından İngiltere ve Fransa'nın faaliyetlerini hızlandırması dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin hapishaneler üzerindeki denetimi git gide sona ermiştir. Mütareke döneminde pek çok mücadele ile karşı karşıya kalan İstanbul Hükümeti İtilaf Devletlerinin isteklerini yerine getirmeye çalışmıştır. İstanbul'un işgalinden sonra da bu kez İtilaf Devletlerinin hapishanelerden tahliyeleri sırasında karşı koyan yetkilileri cezalandırmaya başlamıştır. Hapishanelerin hangi kurumda olduğu daha da karışık bir hal almıştır. Osmanlı Devletinin yetersiz kalışıyla beraber İtilaf Devletleri hapishaneler üzerinde diledikleri kararları almış ve kendi lehlerine uygulamaya koymuşlardır.

Mütareke Komisyonu'nun 22 Aralık 1919 tarihli oturumunda; Üsküdar hapishanesiyle acilen ilgilenilmesi gerektiği ve bunun yanı sıra çeşitli hapishanelerdeki tutukluların bilgilerinin 3 müttefik temsilcinin imzasıyla beraber Mütareke Komisyonu ve Fahrettin Bey'e iletilmesine karar verilmiştir. Üsküdar hapishanesi tadilatta olduğunda bu işlerin hız kazanması istenmiştir. Ayrıca bu kararlar komisyon tarafından Dâhiliye Nezaretine gönderilmiştir[591].

İtilaf Devletleri hapishanelere yönelik olan tavırlarında hiç değişiklik göstermemiş ve denetimi kendi ellerinde tutmak istemişlerdir. 1921 yılı itibariyle gayrimüslimlerin hapishanelerden çıkarılmalarına ve davalarının bir an evvel bitirilmesine yönelik baskı devam etmiştir. Osmanlı Devleti kurumları bu durumdan

[589] Abdurrahman Bozkurt, ***a.g.e.***, s. 671.
[590] **ATASE, İSH**, G: 91, K:73, B:1
[591] 22 Aralık 1919 tarihli Mütareke Komisyonu Kararları; **BOA, HR SYS**, 2714/20 lef 1-2.

son derece rahatsız olmuş ve tepki vermekten kaçınmamışlardır. 1922 yılında hapishanelerden Hristiyan mahkûmların zorla çıkarılmalarına yönelik Jandarma Genel Kumandanı Mirliva Ali Kemal Paşa tepki göstererek bu tür olayların İstanbul'daki asayişi son derece olumsuz etkilediğini hükümete belirtmiştir. Hükümetten serbest bırakılan mahkûmların yeniden tutuklanıp Osmanlı mahkemelerine iade edilmesini istemiştir[592]. Ancak bu girişim sonuçsuz kalmıştır. İtilaf Devletlerinin hapishaneler üzerindeki bu tutumu İstanbul'daki hakimiyeti ellerinde tuttukları zaman içerisinde çözülemeyen bir sorun olarak kalmıştır.

D. KOMİSYONUN VİZE-PASAPORT KURUMUNA DÖNÜŞMESİ VE KAPATILMASI

Birinci Dünya savaşının başlamasıyla beraber Osmanlı Devleti savaşa hazırlık olarak pasaportlara düzenleme getirmiş ve ülke dışına çıkışta pasaport uygulamasına sınırlamalar getirmiştir. Böylece Osmanlı Devletine gelen ve giden tüm vatandaşların pasaport alma mecburiyeti ve pasaportlarını "memurin-i aidesine" vize ettirme zorunluluğu kararı alınmıştır[593]. Savaşın sona ermesinden sonra 24 Kasım 1918 tarihinde ise Pasaport Nizamnamesi ile beraber yeni bir düzenleme yapılmıştır[594]. İstanbul'da bulunan itilaf Devletleri de kendilerince bir pasaport uygulaması yapmaya başlamışlardır. Osmanlı Devleti her ne kadar pasaport kanunu çıkarmış olsa da İtilaf Devletleri pasaport bürosu kurmayı istemişlerdir. Bu istek Fransız Yüksek Komiseri Amet tarafından talep edilmiştir. İngiltere ve İtalya da bu isteğe karşı durmamış ve bir İtilafçı Pasaport Kontrol Bürosu oluşturulmuştur[595].

Komisyon 19. madde meselesini hallettikten sonra Osmanlı Devletine gelmek ve Osmanlı Devletinden çıkmak isteyen vatandaşların başvurularıyla yoğun olarak ilgilenmeye başlamış ve bu kişilerin izin belgeleri hakkında Fahrettin Bey İtilaf

---

[592] Feridun Ata, **a.g.m.**, s.737.
[593] Hikmet Özdemir, "Mondros'tan Lozana Ermenilerin Uyrukluk Sorunu", **Milli Güvenlik ve Askeri Bilimler Akademik Dergisi,** 5 Ekim 2010 Ankara, s.14.
[594] Hamiyet Sezer, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Seyahat İzinleri (18 ve 19. Yüzyıl)", *Ankara* **Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi (A.Ü.D.T.C.F.D.)**, XXI/33, Ankara 2003, s.116. ; Zeki Sarıhan, **Türk Kurtuluş Savaşı Günlüğü,** Cilt I. Ankara 1993, s.40.
[595] Sina Akşin, **a.g.e.**, s.93.; Abdurrahman Bozkurt, **a.g.e.**, s.573.

Devletleri murahhasları ile görüşmeler yapmıştır. Komisyonun 1 Eylül 1919 tarihli oturumunda; İtilaf murahhasları Yüksek Komiserler tarafından yasallaştırılmış olan özel devamlı izin haricinde, geçerli ve acil sebepler olmak kaydıyla ancak olağandışı hallerde izinlerin verilebileceğini belirtmiştir. Komisyon kişilerin açık ve net yazılı talepler sunarak başvurmaları gerektiğini böylelikle hızlı bir şekilde kontrol edilebileceklerini bildirmiştir[596]. Osmanlı Devleti tarafından kurulmuş olan Mütareke Komisyonu İstanbul'a giriş-çıkış yapmak isteyenlerin kendisine başvurmasını ifade etmesine rağmen Yüksek Komiserlikler tarafından gelen emirler doğrultusunda hareket etmek zorunda kalmıştır. Başvuru yapan vatandaşlara izinler komisyon tarafından vizeleri ise "İtilaf vizesi" adıyla İtilafçı Pasaport Bürosu tarafından verilmiştir. Osmanlı Devletine gelecek veya yurtdışına gidecek kişilere İttifak vizesi verilmeye başlanmıştır.

Yüksek Komiserler, 4 Aralık 1919 tarihinde hazırladıkları bir muhtıra ile İngiliz, Fransız ve İtalyan askeri veya konsolosluk temsilcisinden daha evvel izin alınmayan yabancı ülke vatandaşlarının Karadeniz ve Ege'den Türkiye'ye geçişlerine izin verilmeyeceğini bildirmişlerdir[597]. Böylelikle Osmanlı Devleti sınırlarına girecek her kişinin denetleme görevini üstlerine almışlardır. Mütareke Komisyonu 27 Ocak 1920 tarihli oturumunda ise Avrupa'ya gitmek için izin talep edenlere pasaportlarının verilmesi hakkında İtilaf murahhasları ile görüşülmüştür[598].

İstanbul'a geliş ve gidiş meselesi hakkında pasaport bürosu ile Mütareke Komisyonu birlikte çalışmıştır. Fransız Pasaport Bürosundan komisyonda bulunan Osmanlı delegesi Halil İbrahim Bey'e gönderilen yazıda; Mütareke Komisyonu'nun izni olmadan İstanbul'a gelenler hakkında soruşturma yapılmasına karar verildiği bildirilmiş ve bu soruşturmanın Osmanlı polisi tarafından yapılacağı belirtilmiştir[599]. Böylelikle Pasaport Bürosu da komisyon üzerinde denetim sağlamaya çalışmıştır. Mütareke Komisyonu Başkanı Fransız murahhas Rougıer'in[600] Amerika'dan

[596] **BOA, HR SYS**, 2708/2 lef 12.
[597] Abdurrahman Bozkurt, **a.g.e.**, s. 563.
[598] "Mütareke Komisyonu", **İkdam**, nr 8247, 27 Ocak 1920, s.3.
[599] **BOA, HR SYS**, 2720/2 lef 72.
[600] Mütareke komisyonu Başkanı Albay Rougıer'in hangi tarihte başkan olduğuna bilgiye ulaşmış değiliz. Ancak Ocak 1921 itibariyle yazışmalarda daha evvel komisyon'da görevli olan Rougıer Komisyon başkanı olarak atfedilmiştir. Fahrettin Bey'den sonra komisyona gelen Edhem Bey ise Osmanlı Delegasyon Başkanı olarak görev yapmıştır. Mütareke Komisyonu Albay Rougıer'den

İstanbul'a izinsiz şekilde giren Hassan Muharrem isminde bir kişi hakkında gelen bu soruşmaya dayanarak bir karara varacağını bildirilmiştir[601]. Mütareke Komisyonu izni olmadan Paris'ten yurda gelen bir diğer Osmanlı vatandaşı hakkında da İtilaf Pasaport şefi tarafından Edhem Bey'e haber verilmiştir. Edhem Bey'den bu vatandaşlar için de araştırma yapılması istenmiştir[602].

Mütareke Komisyonu'nun 4 Ekim 1920 tarihli toplantısında İstanbul-Edirne pasaport kontrol izleme hizmeti hakkında soruşturma yapılmasına karar vermiştir[603]. Bu güzergâh üzerinde denetim Fransızlar tarafından sağlanmıştır. Bu sebeple Trakya'dan İstanbul'a giriş yapmak isteyenlerin pasaportları Edirne'deki Fransız memurları tarafından yapılmıştır. Sinekli'de kurulan Pasaport Çavuşluğu, pasaportunu vize ettirmeyen veya seyahat vesikası almayan yolcuların giriş ve çıkışlarına müsaade etmemiştir[604]. Belgelerini temin etmeyen yolcuların geçişine izin verilmediğinden gelen vatandaşlar mağdur olmaya başlamışlardır. Komisyon bu durumdan haberdar olmuş ve 4 Ekim 1920 toplantısında da İstanbul-Edirne pasaport kontrol izleme hizmeti hakkında araştırma yapılmasına karar vermiştir[605].

Osmanlı Devletinde Osmanlı vatandaşları haricinde Arnavutların pasaport sorunu da görüşülmüştür. Komisyonda bulunan İngiliz murahhas Albay Smith ülkelerine gitmek isteyen Arnavutların pasaport sorununu komisyona sunmuştur. Bu mesele daha öncesinde Yüksek Komiserler toplantısında konuşulmuş ve karara bağlanmıştır. İtalyan Komiser Vitale'nin teklifi ile pasaportları tanınmasa da geçerliliğinin kabulüne karar verilmiştir. Böylece memleketlerine gitmek isteyen Arnavutların meselesi halledilmiştir[606].

Mütareke Komisyonu'nun en son yürüttüğü görev İstanbul'a gelmek isteyen ve İstanbul'dan memleketlerine gitmek isteyen vatandaşların işlemlerini yapmak olmuştur. Başvuruları kabul eden komisyon izin belgelerini pasaport bürosuna göndermiştir. İstanbul'un işgalinin ardından komisyondaki İtilaf murahhasları daha

---

Mütareke Komisyonu Osmanlı Delegesi Başkanı Edhem Bey gönderilen evraklar için bkz, **BOA, HR SYS**, 2720/2 lef 16-28-86-89.

[601] **BOA, HR SYS**, 2720/2 lef 70.

[602] **BOA, HR SYS**, 2720/2 lef 14.

[603] 4 Ekim 1920 tarihli Mütareke Komisyonu Toplantısı, **BOA, HR SYS**, 2719/19 lef 50.

[604] Abdurrahman Bozkurt, **a.g.e.**,s. 580.

[605] **BOA, HR, SYS**, 2719/19 lef 99.

[606] 6 Aralık 1920 tarihli Mütareke Komisyonu Toplantısı, **BOA, HR SYS**, 2719/19 lef 7.

etkin olmuşlar ve istekleri doğrultusunda komisyon'da karar almaya başlamışlardır. Komisyon Başkanlığı Fransız murahhas Albay Rougier tarafından yürütülmüştür. Osmanlı Mütareke Komisyonu başkanı ise Edhem Bey olmuştur. Komisyon'un kapatılmasına karar veren ise İtilaf Devletleri olmuştur. Edhem Bey'in Hariciye Nazırı ile birlikte Avrupa'ya gönderilmesi üzerine Avrupa'dan dönüşüne kadar yerine Esad Cemal Bey vekâleten tayin edilmiştir. Esad Cemal Bey 5 Mart 1922'de göreve gelmiştir[607]. Edhem Bey komisyon kapatılmadan önce yeniden göreve gelmiş ve komisyonun son Osmanlı delegesi olmuştur.

17 Mart 1922'de Fransa Yüksek Komiseri General Pelle, İngiltere Yüksek Komiseri olan Harington ve İtalya Yüksek Komiseri Marquis Garroni yaptıkları Yüksek Komiserlik toplantısında Mütareke Komisyonunun kapatılmasına karar vermişlerdir[608]. Ancak Mütareke Komisyonu'nun görevleri hakkında düzenleme yapıldıktan sonra 31 Mart toplantısında komisyonun kapatılması kesinleşmiştir. Yüksek Komiserlikler; 31 Mart 1922 tarihinden itibaren Türkiye'ye girmek ya da Türkiye'den çıkmak isteyen vatandaşların özel izin almalarına gerek kalmadığını duyurmuş ve tarafsız vatandaşlara uygulanan muamelenin bundan sonra herkes için aynı olduğunu bildirmişlerdir. 1 Nisan 1922 tarihli Hariciye Nezaretine gönderilen bu talimatname'de;

- Mütareke Komisyonu'nun kaldırılmasına karar verildiği ve bundan sonra tüm işlemlerin İtilaf Devletleri kurumlarına devredildiği bildirilmiştir.
- Bu tarihten sonra Türkiye'ye girmek isteyen şahısların "müttefik vizesi" alması gerektiği ifade edilmiştir.
- "İyi niyetli yolcular" olarak nitelendirilen tehlikeli görülmeyen kişilerin "ön izin isteği olmadan" yurtdışında bulunan müttefik yetkililerinden vize alarak gelebileceği belirtilmiştir.
- Şüpheli görülen Türk vatandaşlar ile mütareke'den sonra ülkeye hiç gelmeyen şahısların İstanbul'da bulunan Müttefiklerarası Pasaport Bürosundan "ön izin" almasına karar verilmiştir[609].

[607] **BOA, HR. HMŞ. İŞO**, 236/37. ; "Mütareke Komisyonu'nda Edhem Bey'in Vekili", **İkdam**, nr 8969, 6 Mart 1922, s.2.
[608] Abdurrahman Bozkurt, **a.g.e.,** s. 452.
[609] Yüksek Komiserliklerden Hariciye Nezaretine 1Nisan 1922; **BOA, HR SYS**, 2635/9 lef 4.

Komisyonun kaldırılmasının ardından ertesi gün pek çok gazete de yayınlanan tebliğ'de: "Mütareke Komisyonun Yüksek Komiserler tarafından kaldırılmasına karar verildiği ve bu tarihten itibaren Osmanlı vatandaşlarının seyahat izni ile İstanbul'a giriş-çıkışlar ilgilenecek olan kurumun Pasaport kontrol idaresi olduğu ifade edilmiştir"[610]. Yurt dışından izin almış olan tarafsız şahıslar ise direk Türkiye'ye gelebileceklerdir. Eski şüpheli olarak bulunan tüm şahıslar ise bilgileri ve taleplerini Müttefiklerarası Pasaport Komisyonuna ileterek ön izin alacaklardır. Böylece izin yetkisi Osmanlı Devleti üyelerinin kontrolünden tamamen çıkarılmış ve İngiliz, Fransız ve İtalyan yetkililere devredilmiştir. 1922 yılı ile İtilaf Devletleri İstanbul'daki denetim mekanizmasını bir nebze azaltarak seyahatler hakkında şüpheli gördükleri kişiler hariç herkes için yaptıkları detaylı aramalara son vermiştir.

Ancak Hariciye Nezareti bu yeni durumdan rahatsız olmuş ve eskiden olduğu gibi seyahat vizelerinin Osmanlı menfaatleri ile ilgilenen konsolosluklar tarafından verilmesini Yüksek Komiserlerden talep etmiştir. Daha evvel Osmanlı Devletine girmek isteyen kişiler İsveç ve İspanya Elçiliğine başvurmakta olduğundan İstanbul Hükümeti yeniden bu hususun geçerli olmasını istemiştir. Ancak İtilaf Devletleri Yüksek Komiserleri: "Yüksek Komiserler Hariciye Nezaretine hatırlatırlar ki şu anda Türkiye İttifak Kuvvetleri tarafından kontrol altındadır ve bu işgal süresi boyunca vize verme yetkisi yalnızca İtilaf Devletlerine aittir" diyerek tüm denetim merkezinin kendilerinde olduğunu bildirmiştir. Ayrıca Hariciye Nezareti, Osmanlı sınırlarına veya İstanbul'a gelen vatandaşların pasaport kontrollerinin Osmanlı polisi tarafından yapılmasını istemiştir. Bu istekte kabul edilmemiş yalnızca Liman İdaresindeki Osmanlı Polislerinin İtilafçı Polis Komisyonu ile birlikte gümrük denetlemelerinin yapıldığı yerlerde gelen yolcuları kontrol edebileceği belirtilmiştir[611]. Hariciye Nezareti talebin reddedildiğini ve işgalin devamı müddetince durumun bu şekilde devam edeceğini Dâhiliye Nezareti'ne bildirmiştir[612].

---

[610] "Mütareke Komisyonu'nun İlgasına Karar Verilmiştir." **İleri**, nr 1497, 2 Nisan 1922, s.1.; "Mütareke Komisyonu İlga Edildi", **Vakit**, nr 1548 , 2 Nisan 1922, s.2.; "Mütareke Komisyonu İlga Edildi", **Tevhid-İ Efkar**, nr 3321-293., 2 Nisan 1922, s.2.; "İstanbul'daki Mütareke Komisyonu'nun İlgası", **İkdam**, nr 8996, 2 Nisan 1922, s.2.

[611] Yüksek Komiserliklerden Hariciye Nezaretine 14 Eylül 1922 tarihli yazı; **BOA, HR SYS**, 2635/9 lef 18.

[612] Hariciye Nezaretinden Dâhiliye Nezareti'ne 20 Eylül 1338(1922) tarihli tezkire; **BOA, HR SYS**, 2635/9 lef 17.

SONUÇ

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından yaklaşık iki hafta sonra, mütarekenin ahkâmından doğacak her türlü şikâyet ve belirsizlik arz eden konuların halledilebilmesi amacıyla "Mütareke Komisyonu" kurulmuştur. Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa böyle bir komisyonun tüm sorunları halledebileceğini düşünerek mütarekeye yönelik bir önlem almak istemiştir. Ancak Osmanlı Devleti yöneticileri ve memurları mütareke sonrası nasıl bir dönem yaşanacağını pek tasavvur edememiş, İtilaf Devletleri'nin İstanbul'a gelir gelmez bütün yetkileri ellerinde toplayacaklarını tahmin edememiştir. Benimsenen bu düşüncede şüphesiz hiçbir İtilaf Devleti askerinin kesinlikle karaya çıkmayacağını ifade eden Rauf Orbay'ın ifadesi de etkili olmuştur. Komisyonun ilk defa 13 Kasım 1918 günü İtilaf Devletlerinin İstanbul'a geldiği günde kurulması önem teşkil etmektedir. Bu durum, Mustafa Reşid Paşa'nın İtilaf Devletleri uygulamalarına karşı vakit kaybetmeden bir önlem almak istediğinin göstergesidir. Komisyonun kurulma düşüncesi Osmanlı Devleti tarafından düşünülmüş olsa da komisyona İtilaf Devletleri yetkililerinin davet edilmesi üzerine Muhtelit Mütareke Komisyonu adını alarak görevini İtilaf Devletleri murahhasları ile birlikte yürütmüştür.

Komisyon çalışmalarına 22 Kasım 1918 itibari ile başlamıştır. İtilaf Devletleri'nin İstanbul'daki temsilcileri ise gelir gelmez mütarekeye aykırı pek çok talepte bulunmuşlardır. Bu talepler Hariciye ve Dâhiliye Nezaretine Mütareke Komisyonu Reisi Galip Kemali Bey tarafından iletilmiştir. Komisyonu en fazla uğraştıran görev; İttifak Devletlerine ait asker ve sivil vatandaşların bir an evvel İstanbul'dan çıkarılması olmuştur. Osmanlı Devleti nakliyatın imkânlar dâhilinde gerçekleşmesi için pek çok çaba saffetmiş olsa da komisyonda bulunan İtilaf murahhasları aynı düşüncede olmamıştır. İttifak Devletleri askerlerine hiçbir bir insani değer vermeyen ve Almanya'nın Avrupa'da yaptığı tahribatın acısını çıkarmak isteyen murahhaslar, Osmanlı askerleri için de benzer bir anlayış benimsemişlerdir. Osmanlı askerlerinin bir an evvel Kafkasya'dan çekilmesini istemişlerdir. Kış ayının zorlu şartları altında ve eldeki yetersiz imkânlarıyla birlikte bölgenin boşaltılması için Osmanlı Devleti'ne baskıda bulunmuşlardır. Tüm bunlar başta Galip Kemali

Bey'i ve hükümeti zor durumda bırakmıştır. Nakliyat işini yürütecek olan gemiler ile ihtiyaç olunan kömürlerin hemen bulunamayışı işlerin yavaş ilerlemesine neden olmuştur. İtilaf Devletleri yetkililerinden yardım istenilmişse de düşman asker ve vatandaşı olarak görülen Alman ve Avusturya-Macaristan kuvvetlerine yardım etmek istememişlerdir. Nakliyatın gerçekleşmesi için bir ay müddet verildiyse de nakliyat yaklaşık olarak 5 buçuk ayda tamamlanabilmiştir. 1919 yılı Mart ayının ortalarına doğru son gemilerde yola çıkmış ve İttifak asker ve tebaasının memleketlerine iadesi gerçekleştirilmiştir. Komisyonu en çok uğraştıran bu sorun sebebiyle mütarekeye aykırı pek çok uygulamaya komisyon vakit ayıramamıştır.

Komisyon kurulduğu ilk günlerde İtilaf Yüksek Komiserlerinin şikâyeti ve İtilaf memurlarının yaptığı asayişi bozucu vakalar karşısında Galip Kemali Bey İtilaf murahhasları ile görüşmeler yapmaya başlamıştır. Ancak 1919 yılı ile değişen hükümet gereği daha itaatkâr bir tavır sergilenmeye başlanması üzerine komisyonda bulunan Osmanlı denetimi de azalmaya başlamıştır. Galip Kemali Bey mütarekenin uygulanmasına dair şikâyet ve baskılar ile karşı karşıya kalmış ve Yunanlıların İzmir'i işgali üzerine istifa kararını vermiştir. Bu işgalle beraber komisyonun artık mütarekeyi uygulamak ve barışı sağlamak konusunda bir öneminin kalmadığını düşünmüştür. Galip Kemali Bey'in istifasının ardından Eski Petersburg Elçisi Fahrettin Bey göreve devam etmiştir. Komisyonun etkisi her ne kadar giderek azalmış ise de mütarekenin uygulanışı ile ilgili alınacak kararların Osmanlı Devleti'ne bildirilmesinde İtilaf Yüksek Komiserlerinin birebir muhatap aldığı makam bu komisyon olmuştur. Osmanlı Devleti de İtilaf askerleri ile Osmanlı vatandaşları arasında cereyan eden günlük asayiş olaylarının Dâhiliye Nezareti'ne yazılmasının ardından komisyona bildirilmesini istemiştir. Komisyon bu yaşanan olayları komisyonda bulunan İtilaf murahhasları aracılığıyla Yüksek Komiserlere bildirmiş ve çözüme ulaşmasını istemiştir.

Komisyonunun yürüttüğü bir başka önemli görev yurtdışında kalan Osmanlı talebe ve tebaasının memlekete getirilmesi olmuştur. Osmanlı Devleti'nin mütareke ile müttefiki olduğu devletlerle olan bağlantısı kopmuş ve burada bulunan vatandaşlarından haber alınamamıştır. Dâhiliye, Hariciye ve Maliye Nezaretleri ile beraber bu konu için görevlendirilen komisyon, İtilaf murahhaslarından gelecek olan izinleri beklemiştir. Komisyon toplantılarında Osmanlı talebe ve tebaasının yurda

geliş ve gidiş başvuruları görüşülmüş ve zor şartlar altında 2 yıl gibi uzun bir sürede yurda dönmeleri sağlanmıştır. Öğrencilerin gelişinin bu kadar uzun bir sürede gerçekleşmesi İtilaf Devletlerinin başvuruları ağırdan almasından kaynaklanmıştır. Başvuruda bulunan her öğrenci İttihatçı olabileceği endişesiyle detaylı sorgulamadan geçirilmiş ve daha sonra ülkeye kabul edilebilmiştir. İtilaf Devletleri İstanbul'a gelmelerinin ardından Osmanlı Devleti'ne gelmek ve Osmanlı Devleti'nden Avrupa'ya gitmek isteyen tüm kişilerin İtilaf vizesi almasını zorunlu tutmuştur. Böylece İstanbul ve diğer Osmanlı sınırlarında geliş ve gidişe ait tüm denetimi ellerinde tutmuşlardır.

İstanbul'a gelecek ve İstanbul'dan gidecek olan tüm vatandaşların öncelikle Mütareke Komisyonu'na başvurması istenmiştir. Böylece komisyonun 1919 tarihinden sonra en çok uğraştığı mesele geliş ve gidiş izinleri olmuştur. Başvuru listeleri her haftaki komisyon toplantılarında ayrıntılı olarak ele alınmıştır. 1919 yılı sonrasında geliş ve gidişler için karar alan komisyonda ayrıca İstanbul'da kalan Avusturya-Macaristan ve Alman vatandaşlarının sınır dışı edilmesine de karar verilmiştir. Ancak bu izinler Mütareke Komisyonu'ndaki İtilaf murahhasları tarafından verilmiş ve izin verilen kişilerin listesi Fahrettin Bey'e sunulmuştur. Komisyon sadece başvuruların yapıldığı bir kurum olarak kalmıştır. İtilaf murahhasları İtilaf Yüksek Komiserliklerinden aldığı talimatla gerekli kişilere izin verirken, tehlikeli görülen kişiler için ise red kararı vermiştir. Tüm kontrolü elinde tutan İtilaf murahhasları Osmanlı Devletinin kendi başına kurduğu bu komisyonun yetkisini de ellerine geçirmişlerdir.

Mütareke Komisyonu İtilaf ve Osmanlı esirlerinin iadesi ve memleketlerine dönüşleri için kararlar almıştır. Osmanlı Hükümeti esirlerin İstanbul'a sevk edilmeleri için gerekli meblağın gönderilmesine karar vermiştir. Komisyonda bulunan Türk delegeleri de bu yardımın yapılmasını ve uzak memleketlerde bulunan esirlerinin bir an evvel İstanbul'a getirilmesini talep etmiştir. Esirlerin getirilmesi için kararlar alınıp uygulanmıştır.

Mütareke Komisyonu'nda bulunan İtilaf murahhasları İtilaf Yüksek Komiserliklerinden aldıkları talimatlar doğrultusunda Fahrettin Bey'den; Mütarekenin askeri işleri ile ilgili maddelerinin ne derece icra edildiğini, Türk ordusunun insan gücü ve sahip olduğu malzemelerini, farklı birlik ve malzemelerin

konumlandırılmasını (silah, top, gıda maddeleri vs depoları) top, tüfek ve erzak depolarının asker ve malzeme mevcudunu ve bunların nerelere dağılmış ve yerleştirilmiş olduğunu içeren ayrıntılı bir rapor istemişlerdir. Bu taleplerin teklifi mütarekeye aykırı olsa da İtilaf murahhaslarına iletilmiştir. Osmanlı Devleti ordusuna ait bu önemli bilgilerin öğrenilmek istenmesi İtilaf Devletlerinin, devleti savunmasız bırakmak istediğinin ve olası bir direnişe izin vermek istemediğinin bir göstergesidir. Hâlbuki cephaneliklerde bulunan silah ve mühimmatların bir kısmı Anadolu'da başlayan Milli Mücadele'ye gönderilmiştir.

Komisyon mütarekeye aykırı hareketleri ortadan kaldırmak için kurulmuş olmasına rağmen bir süre sonra İtilaf Yüksek Komiserlerinin baskısı ile aykırı uygulamaları bizzat yapan bir kurum haline gelmiştir. İstanbul'un işgal edilmesinin ardından komisyondaki Osmanlı etkisi ise giderek azalmış ve alınan kararlardan haberdar edilip bu kararları uygulaması istenmiştir. Komisyonda bulunan Fransız murahhas Rougıer'in etkin olduğu görülmektedir. 1921 yılı komisyon toplantılarında Albay Rougıer, Mütareke Komisyonu Başkanı olarak görülmektedir. Edhem Bey'den ise Osmanlı Mütareke Komisyonu Başkanı olarak bahsedilmektedir. Komisyonun reisliği böylece İtilaf Devletleri'ne geçmiştir. Sınır dışı kararlar ve izin listeleri Rougıer tarafından verilmeye başlanmıştır. Komisyonda alınan kararlar bir süre sonra şahsi istekler doğrultusunda alınmaya başlanmıştır. İtalyan ve İngiliz murahhas tarafından özel kişiler için teklifte bulunulmuş ve bu kişiler hakkında ihraç veya oturum hakkı kararı alınmıştır.

Osmanlı Devleti'nin özellikle Hariciye Nezareti'nin etkin bir faaliyet göstereceğini düşündüğü bu komisyon, İstanbul'un giderek İtilaf Devletleri'ne boyun eğmek zorunda kalması ile birlikte sembolik bir görüntüye dönüşmüştür. İtilaf Devletleri pek çok kurumu eline almış ve ortada mütarekeye aykırı olarak görülebilecek bir durum kalmamıştır. İstanbul'un işgali ile de komisyon işlerini İtilaf murahhaslarının belirlediği ölçüde gerçekleştirebilmiştir. Böylece komisyonun işlevi de günden güne azalmıştır.

17 Mart 1922 tarihinde yapılan İtilaf Yüksek Komiserlikleri toplantısında komisyonun ilgasına karar verilmiştir. Komisyonun elinde kalan tek görevi de İtilafçı Pasaport Kontrol Bürosuna teslim edilmiştir. 31 Mart günü Bab-ı Ali'ye gönderilen kararla bundan böyle yurtdışından gelecek olan yurtdışına gidecek olan tüm

vatandaşların Pasaport bürosuna başvurması gerektiği bildirilmiştir. Mütarekeye aykırı olan olayların denetlenmesi için kurulan bu komisyon, mütareke ile beraber İstanbul'da denetimi ellerine alan İtilaf Devletlerince yine mütarekeye aykırı olarak kapatılmıştır. İtilaf Devletlerinin işgalci yönetimi ile kurdukları bu idareler, Anadolu'da başlayan ve bir süre sonra başarıya ulaşan Milli Mücadelenin İstanbul'a ulaşmasına kadar işlevini sürdürmüştür.

KAYNAKÇA

I. ARŞİV BELGELERİ

YAYINLANMAMIŞ ARŞİV BELGELERİ

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Belgeleri

B.E.O.: Babıali Evrak Odası
DH. EUM. 5. Şb.: Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti 5. Şube.
DH. EUM. 6. Şb.: Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti 6. Şube.
DH. ŞFR. : Dahiliye Nezareti Şifre Kalemi
HR. HMŞ. İŞO. : Hariciye Nezareti Hukuk Müşavirliği İstişare Odası Belgeleri
HR. SYS: Hariciye Nezareti Siyasi Kısım
MV.: Meclis-i Vükelâ Mazbataları.

Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi Belgeleri

İSH.: İstiklal Harbi Kataloğu.

II. RESMÎ YAYINLAR

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi; Devre: 3, İçtima: 5, Cilt: 1, Ankara 1942, Türkiye Büyük Millet Meclisi Matbaası

III. SÜRELİ YAYINLAR

III.1. Gazeteler

İkdam

Akşam

Vakit

Ati

İleri

Alemdar

Tevhid-i Efkâr

III.2. Dergiler

A.Ü.D.T.C.F.D. – Ankara Üniversitesi Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi

Ankara Üniversitesi Türk Tarihi İnkılâp Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi

Askeri Tarih Bülteni Dergisi, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayını

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi(ATAM)

Belgelerle Türk Tarihi Dergisi

Belleten

Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi(ÇTTAD)

Hacettepe Üniversitesi Cumhuriyet Tarihi Araştırma Dergisi (CTAD)

İlmi Araştırmalar Dergisi

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi

Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

OTAM–Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi

Milli Güvenlik ve Askeri Bilimler Akademik Dergisi

Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

Uluslararası Türk-Ukrayna İlişkileri ve VII. Uluslararası Gagauz Kültürü Sempozyumu Bildirisi

(Adı geçen dergilerdeki muhtelif makaleler. Makale isimleri dipnotlarda ve kaynakçanın 'makaleler' kısmında ayrıca belirtilmiştir.)

III.3. BİLDİRİLER

Uluslararası Türk-Ukrayna İlişkileri ve VII. Uluslararası Gagauz Kültürü Sempozyumu Bildirisi.

90. Yılında Milli Mücadele Sempozyumu Bildirileri.

Tarih Boyunca Balkanlardan Kafkaslara Türk Dünyası Sempozyumu (29-31 Mayıs l995) Bildirileri.

IV. HATIRALAR

Bey, Cavid: **Felaket Günleri; Mütareke Tarihinin Fecri Tarihi,** Yayına Hazırlayan; Osman Selim Kocahanoğlu, İstanbul 2000, Temel Yayınları.

Guhr, Hans: **Anadolu'dan Filistin'e Türklerle Omuz Omuza,** Çev; Eşref Bengi Özbilen, İstanbul 2007, Türkiye İş Bankası Yayınları.

Okyar, Ali Fethi: **Üç Devirde Bir Adam,** Yayına Hazırlayan; Cemal Kutay, İstanbul 1980, Tercüman Gazetesi.

Orbay, Rauf: **Cehennem Değirmeni, Siyasi Hatıralarım 1,** İstanbul 1993, Emre Yayınevi

Pomiankowiski, Joseph: **Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküşü 1914-1918 I. Dünya Savaşı,** Çev; Kemal Turan, İstanbul 1990, Kayıhan Yayınevi.

Sanders, Liman Von: **Türkiye'de Beş Sene,** Yayına Hazırlayan; Muzaffer Albayrak, İstanbul 2013, Yeditepe Yayıncılık.

Söylemezoğlu, Galip Kemali: **Başımıza Gelenler Mondros'tan Mudanya'ya (1918-1922),** İstanbul 1939, Kanaat Kitabevi.

Türkgeldi, Ali Fuat: **Görüp İşittiklerim,** Ankara 1949, Türk Tarih Kurumu Yayınları

Wallach, Jehuda L.: **Bir Askeri Yardımın Anatomisi**, Çeviren Fahri Çeliker, Ankara 1985, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı.

V. İNCELEME ESERLER

Açıkkaya, Savaş- Çelik, Akın: **Bir Devrin Sonu Mondros,** İstanbul 2014

Akşin, Sina: **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele Mutlakıyete Dönüş(1918-1919),** Ankara 2010, Türkiye İş Bankası Yayınları.

Arslan, Ali,–Bozkurt, Abdurrahman,–Güllü Ramazan Erhan: **Düşmanın Şehirdeki Hedefi- Milli Mücadele'de Polisler,** Ankara 2011, Paraf Yayınları.

Aybars, Ergün: **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi,** İzmir 1984, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Bakar, Bülent: **Esir Şehrin Misafirleri, Beyaz Ruslar,**İstanbul 2012, Tarihçi Kitabevi.

Bayar, Celal: **Bende Yazdım Milli Mücadele'ye Gidiş,** İstanbul 1965, Baha Matbaası.

Belen, Fahri: **Türk Kurtuluş Savaşı Tarihi,** Ankara 1973, Ankara Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Yayınları.

Bozkurt, Abdurrahman: **İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi,** Ankara 2014, Atatürk Araştırma Merkezi.

Ertürk, Hüsamettin: **İki Devrin Perde Arkası,** Hatıraları Kaleme Alan: Samih Nafiz Kansu, İstanbul 1996, Ararat Yayınevi.

Gencer, Mustafa: **Jöntürk Modernizmi ve Alman Ruhu: 1908-1918 Dönemi Türk-Alman İlişkileri ve Eğitimi,** İstanbul 2003, İletişim Yayınları.

Gökbilgin, Tayyip: **Milli Mücadele Başlarken, Mondros Mütarekesi'nden Büyük Millet Meclisinin Açılmasına,** İstanbul 2011, Türkiye İş Bankası Yayınları.

Güllü, Ramazan Erhan: **Ermeni Sorunu ve İstanbul Ermeni Patrikhanesi (1878-1923)**, İstanbul 2015, Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Kent, Marian: **Osmanlı İmparatorluğunun Sonu ve Büyük Güçler**, çev. Ahmet Fethi, Yayına Hazırlayan, Ali Berktay, İstanbul 1999, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Macar, Oya Dağlar-Macar, Elçin: **Beyaz Rus Ordusu Türkiye'de**, İstanbul 2010, Libra Yayınları.

Meray, Seha –Osman, Olcay: **Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri (Mondros Bırakışması, Sevr Anlaşması, İlgili Belgeler),** Ankara 1977, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

Sarıhan, Zeki: **Türk Kurtuluş Savaşı Günlüğü**, Ankara 1996, Türk Tarihi Kurumu Yayınları.

Selek, Sabahattin: **Anadolu İhtilali,** İstanbul 2004, Kastaş Yayınları.

Sonyel, Salahi: **Mustafa Kemal (Atatürk) ve Kurtuluş Savaşı**, Ankara 2008, Türk Tarih Kurumu Yayınları.

_____; **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika,** Ankara 1973, Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Soysal, İsmail: **Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları (1920-1945),**Cilt: I (1920-1945), Ankara 1983, Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Şükrü, Kemalettin: **Mütareke Acıları,** İstanbul 1930, Selamet Matbaası.

Tansel, Selahattin: **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar,** Ankara 1973, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Yayınları.

Temel, Mehmet: **İşgal yıllarında İstanbul'un Sosyal Durumu,** Ankara 1998,Kültür Bakanlığı Yayınları.

Türk İstiklal Harbi: **Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı,** Ankara 1974, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Yayınları.

Türkmen, Zekeriya: **Mütareke Döneminde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılandırılması(1918-1920),** Ankara 2001, Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Ural, Selçuk; **I. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye'deki Almanların İadesi,** Erzurum 2005, Güneş Vakfı Yayınları.

VI. MAKALELER

Arslan, Ali; "Ülkenin Kurtarılmasında Kuva-yı Milliye'nin Görüşü ve Yalnız Siyaseten Müdafaanın İflası", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi,** Sayı 36, İstanbul 2000.

_____; Sevr'e Göre Türkiye'nin İktisadi Yapısı", **90. Yılında Milli Mücadele Sempozyumları Bildiriler,** Ankara 2011.

_____; "I. Dünya Savaşı Sonunda Batum'un Statüsü", **Tarih Boyunca Balkanlardan Kafkaslara Türk Dünyası Sempozyumu (29-31 Mayıs l995) Bildiriler, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi,** İstanbul 1996.

Ata, Feridun: "Mütareke Döneminde İtilaf Devletlerinin Hapishanelere Müdahaleleri ve Gayrimüslim Mahkûmları Tahliye Etmeleri", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,** XX, Sayı 60, Ankara 2004.

Baran, Tülay Alim: "Mondros Mütarekesi Gereğince Osmanlı İmparatorluğu'ndan Ayrılan Alman ve Avusturya Vatandaşlarının Durumu", **Belleten,** LXVII, Sayı 248, Nisan 2003, Türk Tarih Kurumu Basımevi 2003.

_____:"Mütareke Döneminde İtilaf Devletlerinin Hapishaneler Üzerindeki Denetimi",**Belleten,** Cilt LXXII, Sayı 263, Ankara 2008.

_____:"Mütareke Döneminde İstanbul'daki Rus Mültecilerin Yaşamı", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,** Cilt XXII, Mart-Temmuz-Kasım 2006,Sayı 64-65-66.

Bozkurt, Abdurrahman: "İşgal İstanbul'unda Fransız-İngiliz İlişkileri", **90. Yılında Milli Mücadele Sempozyumları Bildirileri,** Ankara 2011.

Çelik, Yüksel: “Hapishane Tarihimizden Bir Kesit: Üsküdar PAşakapısı Tevkifhanesi ve Mütareke Dönemi'nde İşgali”, **Belleten,** C. LXXII, Ankara(Ağustos) 2008.

Jaeschke, Gotthard: “Mondros’a Giden Yol”, **Belleten,** C.28, Sayı:109,Ocak 1964,

Köstüklü, Nuri:"Birinci Dünya Savaşında Rusya'nın Ukrayna ve Diğer Bölgelerdeki Türk Savaş Esirlerine Dair Bazı Tespitler", **Uluslararası Türk-Ukrayna İlişkileri ve VII. Uluslararası Gagauz Kültürü Sempozyumu Bildirisi,** 25-30 Haziran 2009.

Okur, Mehmet: “Mondros Mütarekesine Göre Osmanlı Ordusunun Terhis Edilmesi ve İngilizlerin Müdahaleleri”, **Hacettepe Üniversitesi Cumhuriyet Tarihi Araştırma Dergisi (CTAD),** Bahar Ankara 2005.

_____:“İtilaf Devletleri'nin İstanbul'daki Faaliyetleri, Osmanlı Hükümetleri Üzerindeki Baskıları ve Hükümetlerin Tutumu”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi(ATAM),** C:19, Kasım 2003.

_____; “Mondros Mütarekesi Sonrasında Osmanlı Devletinde Bulunan Alman ve Avusturya Vatandaşlarının Ülkelerine Gönderilme Meselesi”, **Atatürk Araştırma Merkezi (ATAM),** XX, 60 Kasım 2004.

Özçelik, Mücahit:“Mütareke Dönemi'nde Osmanlı Hapishanelerinin Durumu”, **Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Enstitüsü, Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi,** S. 14, Güz -Ankara 2011.

Özdemir, Mustafa:“Mütareke Dönemi Siyasi Akımların Türk Basınındaki Yansıması”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi(ÇTTAD),** VII/16-17, İzmir Bahar 2008.

Özdemir, Mehmet: "Mütareke Dönemi (Ekim 1918- Nisan 1920) Türk Ekonomisinde Demiryolları", **Askeri Tarih Bülteni Dergisi, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayını,** Sayı 21, Ankara (Ağustos)1986.

Selvi, Haluk:"İstanbul Hükümetinin Kuva-yı Milliye Hareketini Bölme Teşebbüsü, Jandarma Umum Kumandanı Kemal Paşa'nın Batı Anadolu Gezisi ve Sonuçları", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,** Sayı 44, cilt 15, Ankara 1999.

Sezer, Hamiyet:"Osmanlı İmparatorluğu'nda Seyahat İzinleri (18 ve 19. Yüzyıl)", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi (A.Ü.D.T.C.F.D.),**XXI/33, Ankara 2003.

Tepekaya, Muzaffer–Kaplan: "Leyla, Hilal-i Ahmer Hanımlar Merkezinin Kuruluşu", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,** X, Konya 2003.

Tutsak, Sadiye: "Türk İstiklal Harbinde Alman Silahları ve Askeri Mühimmatı", **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM),** Sayı:36, Güz Ankara 2014.

Türkmen, Zekeriya: "30 Ekim 1918 Mondros Ateşkes Antlaşmasına Göre Türk Ordusunun Kuruluş ve Kadrosuna Bir Bakış", **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi,** Sayı:11 Ankara 2000.

Ural, Selçuk:"Tevfik Paşa Hükümetinin Programı ve Millet Meclisindeki Yankıları",**Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı:1, Kars 2008

_____; "Mütareke Döneminde İngilizlerin Elindeki Türk Esirlerinin İadesi ve Ortaya Çıkan Sorunlar", **Ankara Üniversitesi Türk Tarihi İnkılâp Enstitüsü Atatürk yolu Dergisi,** Sayı 37-38, Mayıs-Kasım Ankara 2006.

Ülkütaşır, Türkan:“Mondros Mütarekesinin Sarsıntıları ve Karşı Direnişler” **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi,** Sayı: 23, Ankara 1969.

Yüceer, Saime: "Vrangel Ordusu'nun İstanbul'daki Faaliyetleri", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi,** Sayı: 21, Ankara 1998.

VII. TEZLER

Aydoğdu, Murat: Mütareke Döneminde (1918-1922) İstanbul'un Anadolu Yakasında Asayiş Problemleri, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul 2009.

Koparan, Necdet: "Türk Jandarma Teşkilatı (1908-1923), Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi,** Ankara 2007.

Kutlu, Cemil: "Birinci Dünya Savaşı'nda Rusya'daki Türk Savaş Esirleri ve Bunların Yurda Döndürülmeleri Faaliyetleri", **Yayınlanmamış Doktora Tezi,** Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Enstitüsü, Erzurum 1997.

Özçelik, Mücahit:"Birinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'deki Yabancı Esirler", **Yayınlanmamış Doktora Tezi,** Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2010.

Tunç, Salih: "İşgal Döneminde Osmanlı Basını (1918-1922)", İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, İstanbul 1999.

Yıldıztaş, Mümin: "Mütareke Döneminde Suç unsurları ve İstanbul Hapishaneleri", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi,** İstanbul 1997.

EK: 1

متارکه قومیسیونك الغاسنه قرار ویرلدی

درسعادت ۱ (ت.ه.ر) — (تبلیغ) متفقین فوق العاده قومیسیونك الغاسنه قرار ویرمشلردر. بدیما: ۱ - عثمانلی نیمه سندن تورکیایه قاچه ویا تورکیادن حرکت ایتمك ایستیه نلر ایچون هیچ

الفا ایدیلن متارکه قومیسیونك اعضاسی

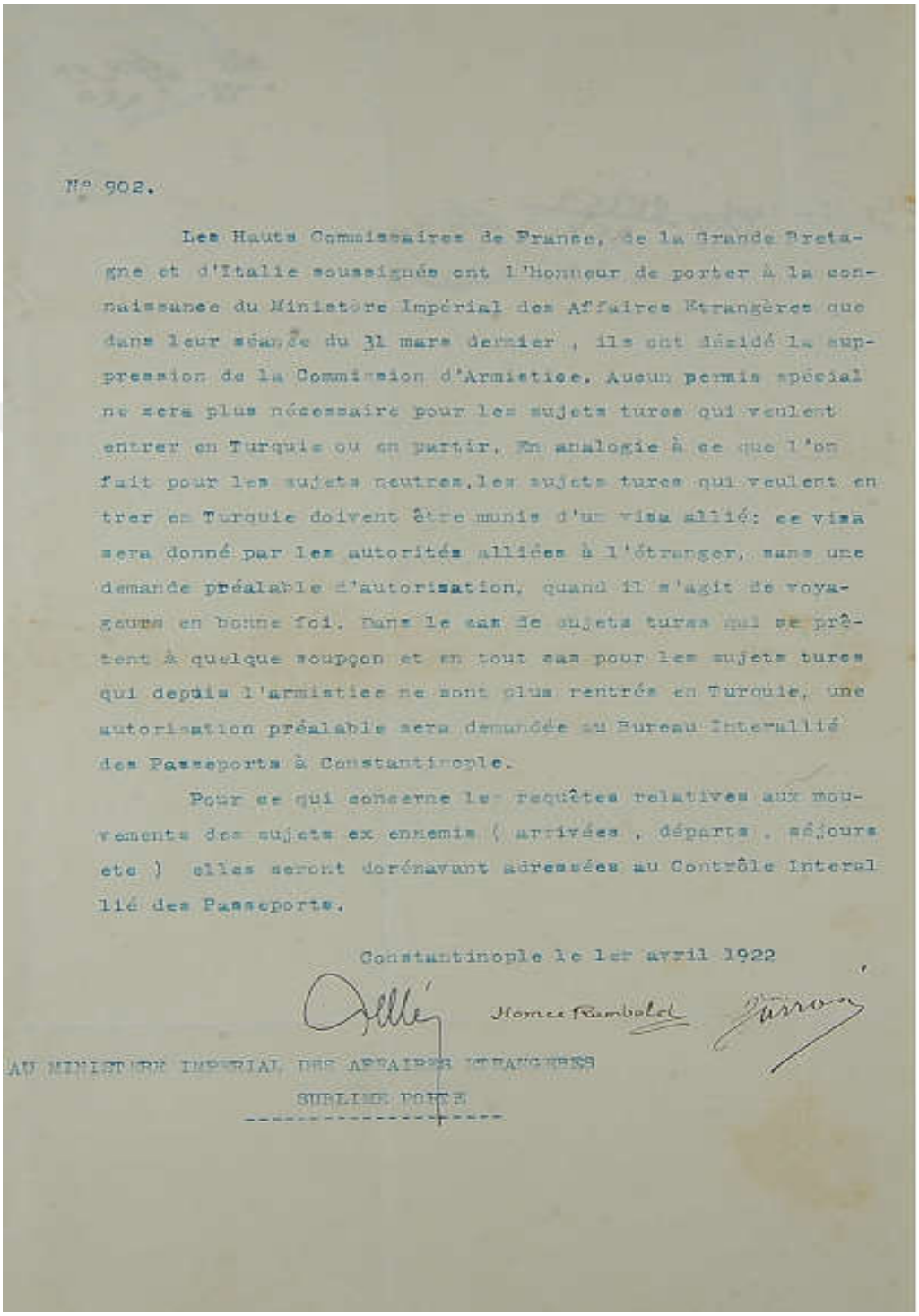
Mütareke Komisyonu'nun ilgasına karar verildi.

İlga edilen Mütareke Komisyonu'nun azaları:

Ayakta bulunan soldan sıra ile: Atina Sefareti müsteşarı Tahsin, Polis Müdür-ü Umumiyesi Dördüncü Şube Müdürü Saadettin Bey, Komisyon katibi Hariciye Nezareti müsteşarlık katibi Samed Tevfik Bey, Polis Müdürini Pasaport Şubesi Baş katibi Saib Bey. Oturanlar: soldan itibaren; Fransız Delegesi Kumandanı Couson, İtalyan Delegesi Kolonel Vitalli, Türk Delegesi Hariciye Müsteşar-ı Sabık-ı Edhem Bey, İngiliz Delegesi Lord Porchestes, Türk Askeri Murahhası Erkan-ı Harbiye-i Umumiye İstihbarat şubesi müdürü Miralay Emin Bey.

Tevhid-İ Efkar, 2 Nisan 1922.

EK: 2

N° 902.

Les Hauts Commissaires de France, de la Grande Bretagne et d'Italie soussignés ont l'honneur de porter à la connaissance du Ministère Impérial des Affaires Etrangères que dans leur séance du 31 mars dernier, ils ont décidé la suppression de la Commission d'Armistice. Aucun permis spécial ne sera plus nécessaire pour les sujets turcs qui veulent entrer en Turquie ou en partir. En analogie à ce que l'on fait pour les sujets neutres, les sujets turcs qui veulent entrer en Turquie doivent être munis d'un visa allié: ce visa sera donné par les autorités alliées à l'étranger, sans une demande préalable d'autorisation, quand il s'agit de voyageurs en bonne foi. Dans le cas de sujets turcs qui se prêtent à quelque soupçon et en tout cas pour les sujets turcs qui depuis l'armistice ne sont plus rentrés en Turquie, une autorisation préalable sera demandée au Bureau Interallié des Passeports à Constantinople.

Pour ce qui concerne les requêtes relatives aux mouvements des sujets ex ennemis (arrivées, départs, séjours etc) elles seront dorénavant adressées au Contrôle Interallié des Passeports.

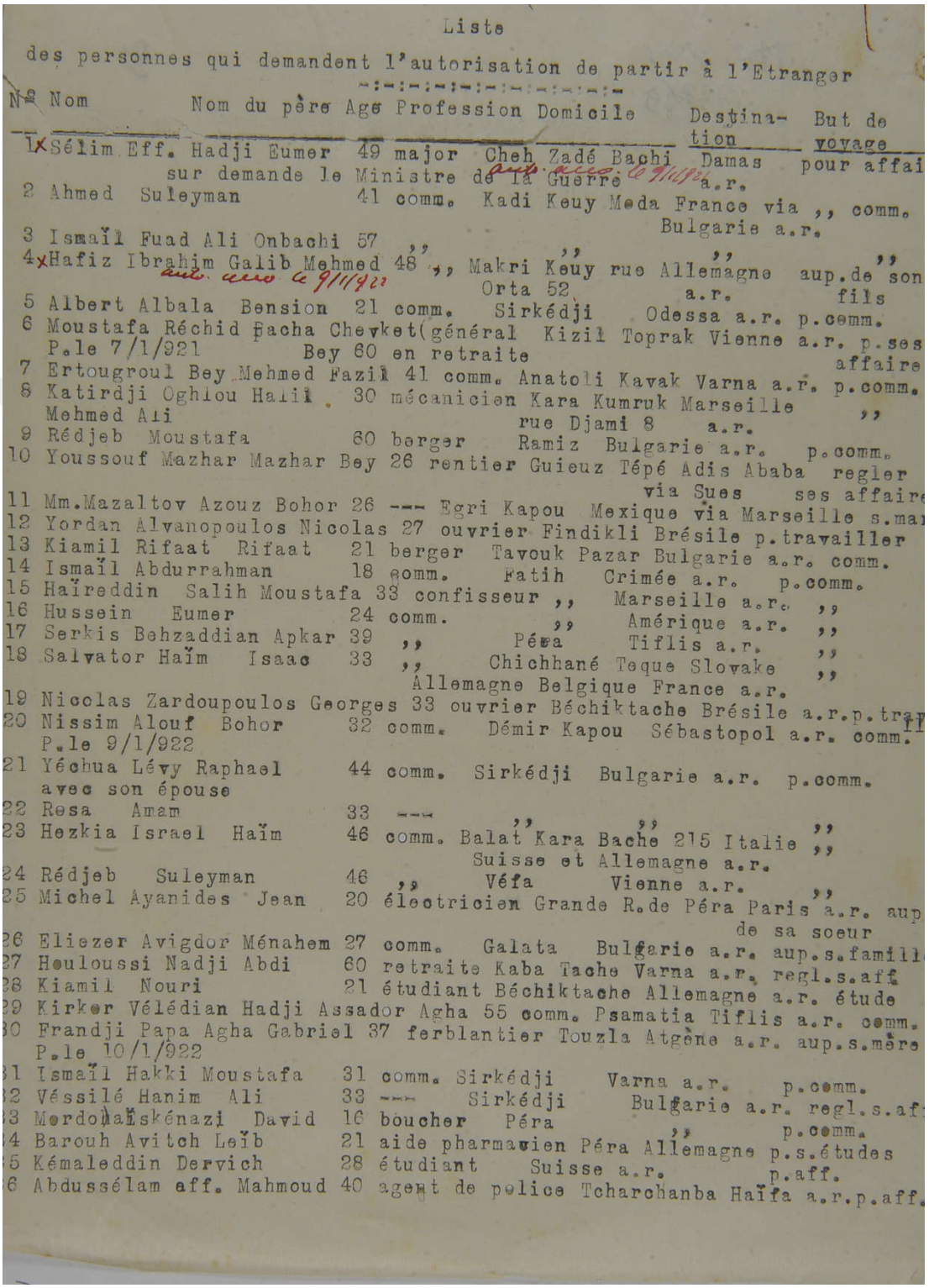
Constantinople le 1er avril 1922

Horace Rumbold

AU MINISTERE IMPERIAL DES AFFAIRES ETRANGERES
SUBLIME PORTE

31 Mart 1922 Yüksek Komiserliklerden Hariciye Nezaretine 1Nisan 1922; *BOA, HR SYS,* 2635/9 lef 4.

EK: 3

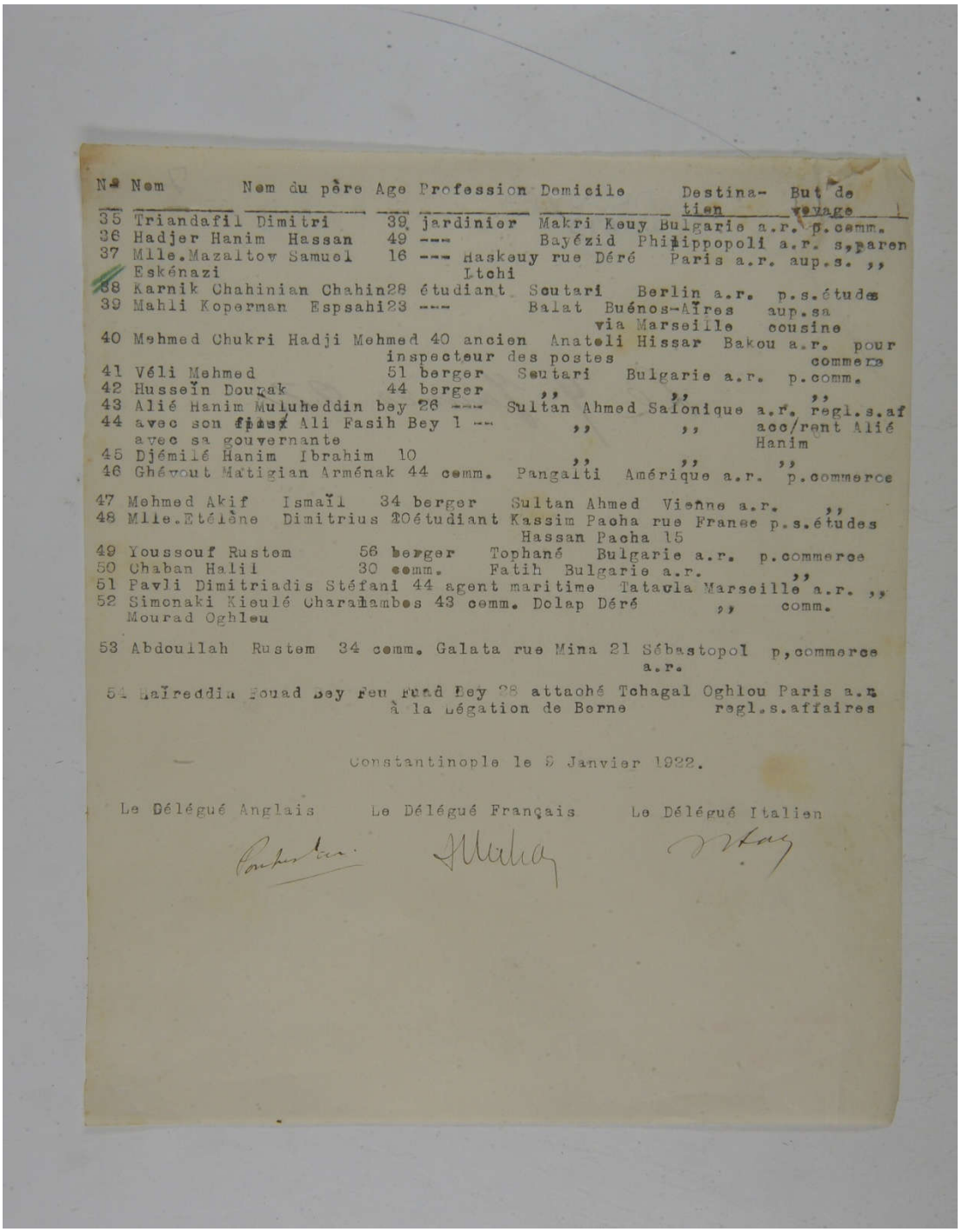
Liste

des personnes qui demandent l'autorisation de partir à l'Etranger

N°	Nom	Nom du père	Age	Profession	Domicile	Destination	But de voyage
1	Sélim Eff.	Hadji Eumer	49	major sur demande le Ministre de la Guerre	Cheh Zadé Bachi	Damas a.r.	pour affai
2	Ahmed	Suleyman	41	comm.	Kadi Keuy	Meda France via Bulgarie a.r.	,, comm.
3	Ismaïl Fuad Ali	Onbachi	57	,,	,,	,,	,,
4	Hafiz Ibrahim Galib	Mehmed	48	,,	Makri Keuy rue Orta 52	Allemagne a.r.	aup.de son fils
5	Albert Albala	Bension	21	comm.	Sirkédji	Odessa a.r.	p.comm.
6	Moustafa Réchid pacha Chevket(général P.le 7/1/921	Bey	60	en retraite	Kizil Toprak	Vienne a.r.	p.ses affaire
7	Ertougroul Bey	Mehmed Fazil	41	comm.	Anatoli Kavak	Varna a.r.	p.comm.
8	Katirdji Oghlou Hafiz Mehmed Ali		30	mécanicien	Kara Kumruk rue Djami 8	Marseille a.r.	,,
9	Rédjeb	Moustafa	60	berger	Ramiz	Bulgarie a.r.	p.comm.
10	Youssouf Mazhar	Mazhar Bey	26	rentier	Guieuz Tépé	Adis Ababa via Sues	regler ses affair
11	Mm.Mazaltov Azouz	Bohor	26	---	Egri Kapou	Mexique via Marseille	s.ma
12	Yordan Alvanopoulos	Nicolas	27	ouvrier	Findikli	Brésile	p.travailler
13	Kiamil Rifaat	Rifaat	21	berger	Tavouk Pazar	Bulgarie a.r.	comm.
14	Ismaïl Abdurrahman		18	comm.	Fatih	Crimée a.r.	p.comm.
15	Haïreddin	Salih Moustafa	33	confisseur	,,	Marseille a.r.	,,
16	Hussein	Eumer	24	comm.	,,	Amérique a.r.	,,
17	Serkis Behzaddian Apkar		39	,,	Péra	Tiflis a.r.	,,
18	Salvator Haïm	Isaac	33	,,	Chichhané	Teque Slovake Allemagne Belgique France a.r.	,,
19	Nicolas Zardoupoulos	Georges	33	ouvrier	Béchiktache	Brésile	a.r.p.tra
20	Nissim Alouf P.le 9/1/922	Bohor	32	comm.	Démir Kapou	Sébastopol a.r.	comm.
21	Yéchua Lévy Raphael avec son épouse		44	comm.	Sirkédji	Bulgarie a.r.	p.comm.
22	Resa	Amam	33	---	,,	,,	,,
23	Hezkia Israel	Haïm	46	comm.	Balat Kara Bache 215	Italie Suisse et Allemagne a.r.	,,
24	Rédjeb	Suleyman	46	,,	Véfa	Vienne a.r.	,,
25	Michel Ayanides	Jean	20	électricien	Grande R.de Péra	Paris a.r.	aup de sa soeur
26	Eliezer Avigdor	Ménahem	27	comm.	Galata	Bulgarie a.r.	aup.s.famill
27	Houloussi Nadji	Abdi	60	retraite	Kaba Tache	Varna a.r.	regl.s.aff
28	Kiamil	Nouri	21	étudiant	Béchiktache	Allemagne a.r.	étude
29	Kirkor Vélédian	Hadji Assador	Agha 55	comm.	Psamatia	Tiflis a.r.	comm.
30	Frandji Papa Agha P.le 10/1/922	Gabriel	37	ferblantier	Touzla	Atgène a.r.	aup.s.mère
31	Ismaïl Hakki	Moustafa	31	comm.	Sirkédji	Varna a.r.	p.comm.
32	Véssilé Hanim	Ali	33	---	Sirkédji	Bulgarie a.r.	regl.s.af
33	Mordohaïskénazi	David	16	boucher	Péra	,,	p.comm.
34	Barouh Avitch	Leïb	21	aide pharmacien	Péra	Allemagne	p.s.études
35	Kémaleddin	Dervich	28	étudiant		Suisse a.r.	p.aff.
36	Abdussélam aff.	Mahmoud	40	agent de police	Tcharchanba	Haïfa a.r.	p.aff.

Hr Sys 2727/19 lef 7. Yurtdışına çıkmak için izin isteyenlerin listesi

EK: 4

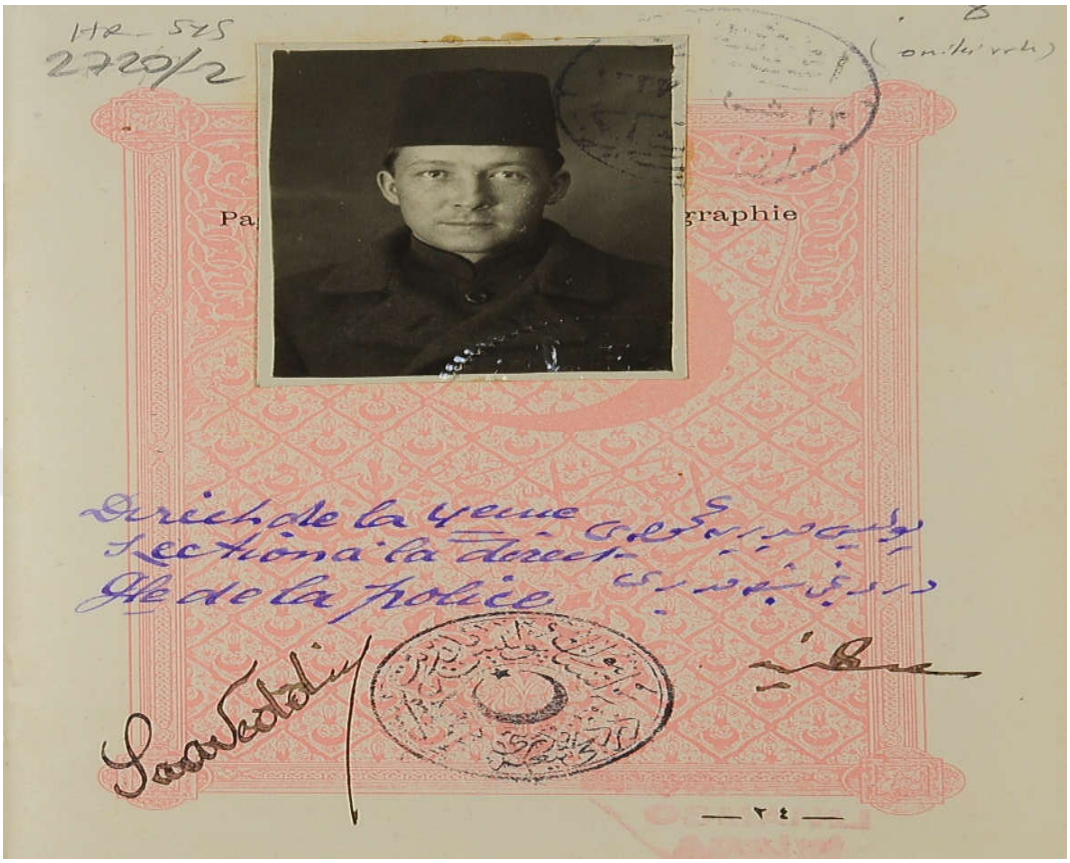
N°	Nom	Nom du père	Age	Profession	Domicile	Destination	But de voyage
35	Triandafil Dimitri		39	jardinier	Makri Keuy Bulgarie a.r.		p.comm.
36	Hadjer Hanim	Hassan	49	---	Bayézid Philippopoli a.r.		s,paren
37	Mlle.Mazaltov Samuel Eskénazi		16	---	Haskeuy rue Déré Ltchi	Paris a.r.	aup.s. ,,
38	Karnik Chahinian	Chahin	28	étudiant	Scutari	Berlin a.r.	p.s.études
39	Mahli Koperman	Espsahi	23	---	Balat	Buénos-Aïres via Marseille	aup.sa cousine
40	Mehmed Chukri Hadji Mehmed		40	ancien inspecteur des postes	Anatoli Hissar	Bakou a.r.	pour commerce
41	Véli Mehmed		51	berger	Scutari	Bulgarie a.r.	p.comm.
42	Husseïn Dougak		44	berger	,,	,,	,,
43	Alié Hanim	Muluheddin bey	26	---	Sultan Ahmed	Salonique a.r.	regl.s.af
44	avec son fils Ali Fasih Bey 1 --- avec sa gouvernante				,,	,,	acc/rent Alié Hanim
45	Djémilé Hanim	Ibrahim	10		,,	,,	,,
46	Ghévout Matigian	Arménak	44	comm.	Pangalti	Amérique a.r.	p.commerce
47	Mehmed Akif	Ismaïl	34	berger	Sultan Ahmed	Vienne a.r.	,,
48	Mlle.Etiène	Dimitrius	20	étudiant	Kassim Pacha rue Hassan Pacha 15	France	p.s.études
49	Youssouf Rustem		56	berger	Tophané	Bulgarie a.r.	p.commerce
50	Chaban Halil		30	comm.	Fatih	Bulgarie a.r.	,,
51	Pavli Dimitriadis	Stéfani	44	agent maritime	Tatavla	Marseille a.r.	,,
52	Simonaki Kieulé Mourad Oghleu	Charalambos	43	comm.	Dolap Déré	,,	comm.
53	Abdoullah Rustem		34	comm.	Galata rue Mina 21	Sébastopol a.r.	p,commerce
54	Haïreddin Fouad Bey	Feu Fuad Bey	28	attaché à la Légation de Berne	Tchagal Oghlou	Paris a.r.	regl.s.affaires

Constantinople le 5 Janvier 1922.

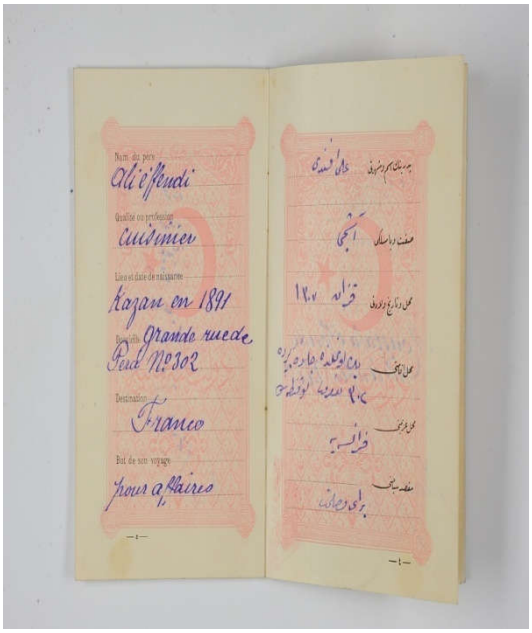
Le Délégué Anglais — Le Délégué Français — Le Délégué Italien

Hr Sys 2727/19 lef 8. Yurtdışına çıkmak için izin isteyenlerin liste devamı (9 Ocak 1922'de İngiliz, Fransız ve İtalyan murahhasların izinleri ile yurtdışına gitmelerine izin verilmiştir.)

EK: 5

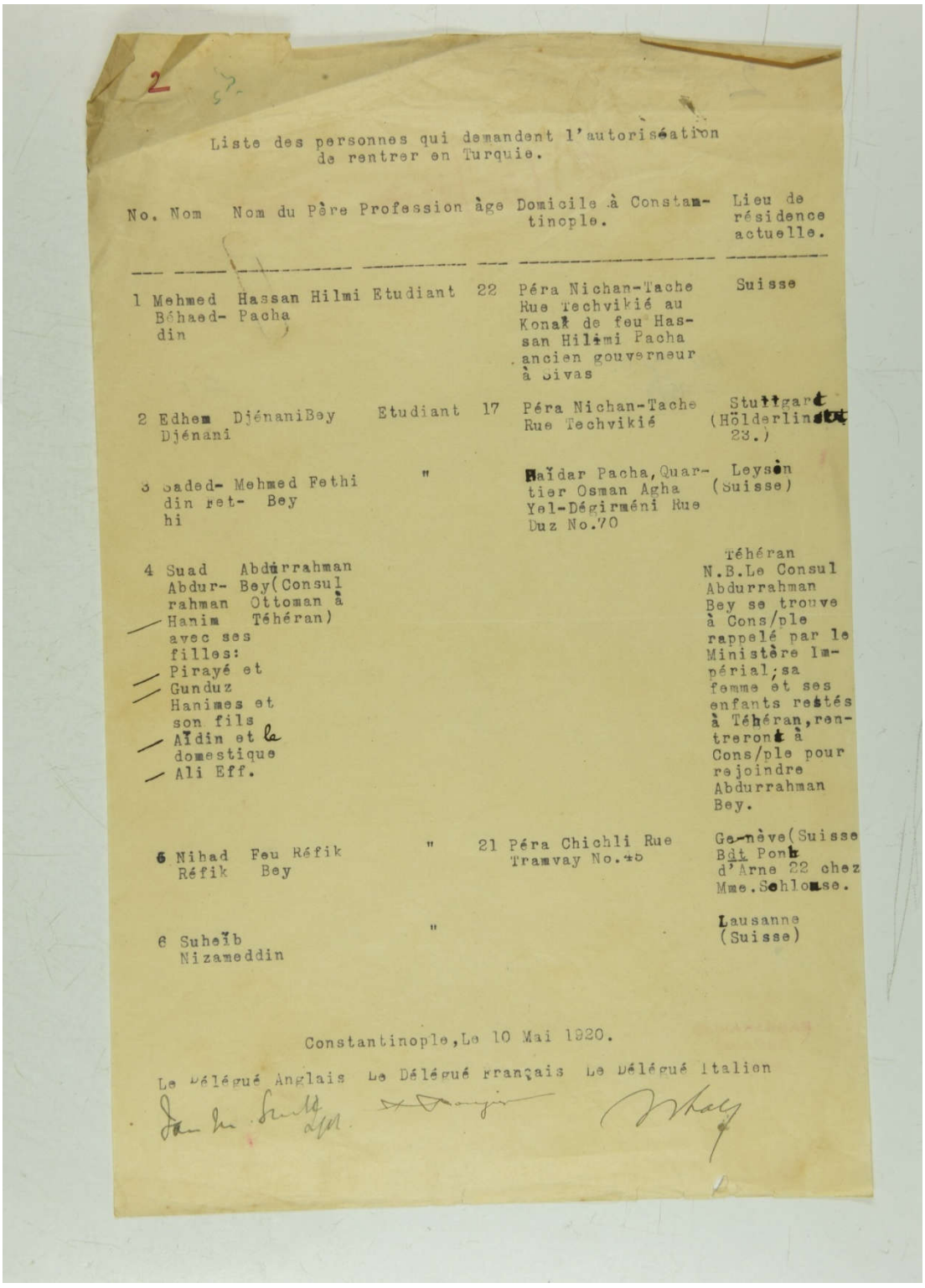

HR SYS 2720/2 lef 24-25. Fransa'ya iş için gitmek üzere izin alan Mustafa Ali Efendi için hazırlanan pasaport.

EK: 6

2

Liste des personnes qui demandent l'autorisation de rentrer en Turquie.

No.	Nom	Nom du Père	Profession	âge	Domicile à Constantinople.	Lieu de résidence actuelle.
1	Mehmed Béhaed-din	Hassan Hilmi Pacha	Etudiant	22	Péra Nichan-Tache Rue Techvikié au Konak de feu Hassan Hilmi Pacha ancien gouverneur à Sivas	Suisse
2	Edhem Djénani	Bey Djénani	Etudiant	17	Péra Nichan-Tache Rue Techvikié	Stuttgart (Hölderlinstr. 23.)
3	Saded-din Fethi	Mehmed Fethi Bey	"		Haïdar Pacha, Quartier Osman Agha Yel-Dégirméni Rue Duz No.70	Leysin (Suisse)
4	Suad Abdurrahman Hanim avec ses filles: Pirayé et Gunduz Hanimes et son fils Aïdin et la domestique Ali Eff.	Abdurrahman Bey	(Consul Ottoman à Téhéran)			Téhéran N.B.Le Consul Abdurrahman Bey se trouve à Cons/ple rappelé par le Ministère Impérial; sa femme et ses enfants restés à Téhéran, rentreront à Cons/ple pour rejoindre Abdurrahman Bey.
5	Nihad Réfik	Feu Réfik Bey	"	21	Péra Chichli Rue Tramvay No.46	Genève (Suisse Bât Pont d'Arne 22 chez Mme. Schlosse.
6	Suheïb Nizameddin		"			Lausanne (Suisse)

Constantinople, Le 10 Mai 1920.

Le Délégué Anglais — Le Délégué Français — Le Délégué Italien

HR SYS 2715/3 lef 21. Türkiye'ye dönmek için izin isteyenlerin listesi (İngiliz Murahhası Albay Smith, Fransız Murahhası Albay Rougıer ve İtalya Murahhası Vitale tarafından Türkiye'ye gelişlerine izin verilmiştir.)